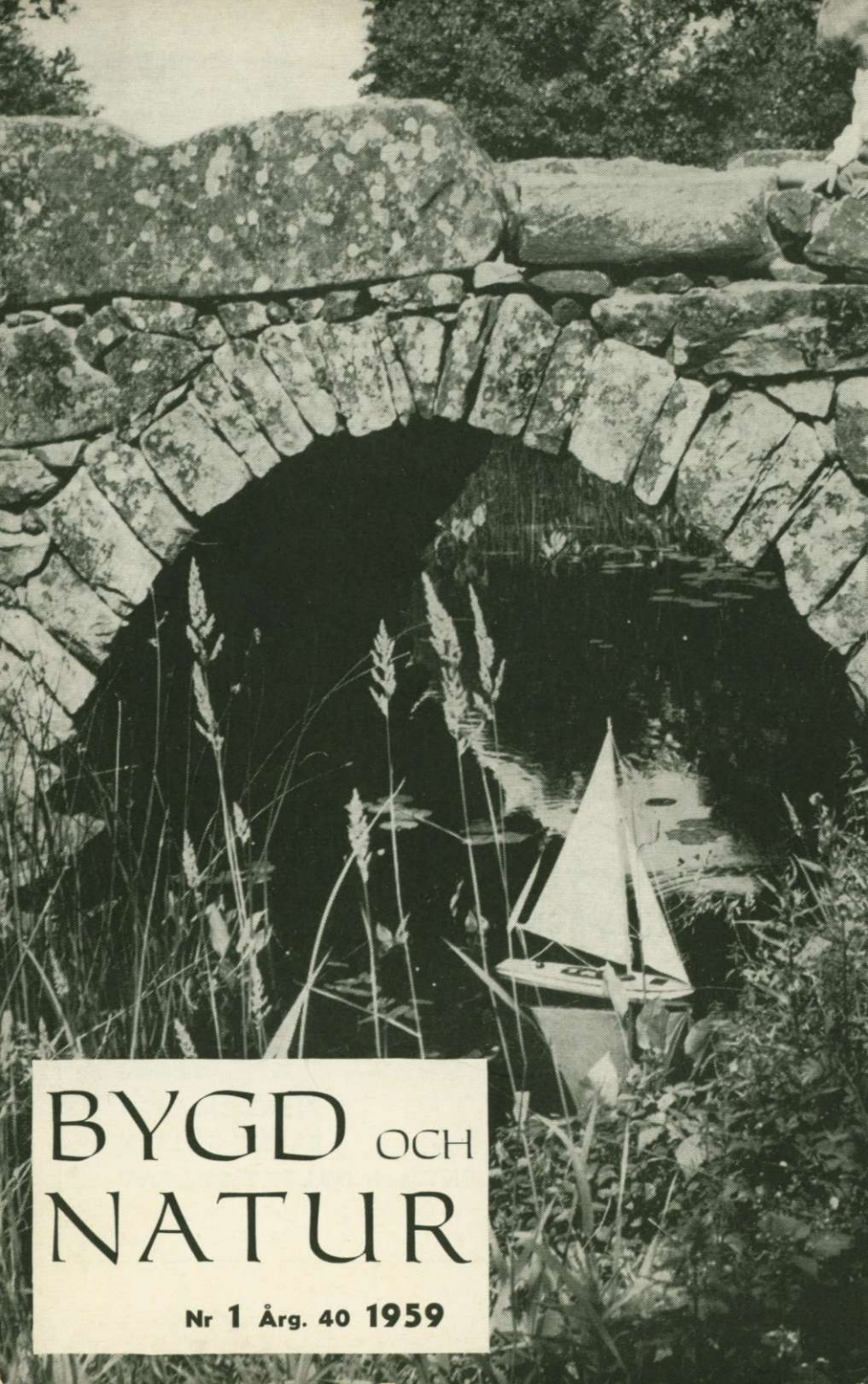

BYGD OCH NATUR

Nr 1 Årg. 40 1959

Samfundet för Hembygdsvård

RIKSFÖRBUNDET FÖR BYGDE-
OCH LANDSKAPSVÅRD

Mästersamuelsgatan 3, Stockholm

Tel. 119424, 119444, 119455

Postgiro 8136

Ordf.: Fil. dr John Nihlén.

V. ordf.: Lektor Lorentz Bohlin och
Professor Gerda Boëthius

Skr.: Redaktör Nils Nihlén

Byggnadskultur

Råd och anvisningar i byggnadsfrågor
Byggnadskurser anordnas

Väg- och landskapsvård

Planeringar i samband med väg- och
vattenbyggen samt nybebyggelse
Rådgivning och upplysningsverksamhet

Studieavdelning

Anordnar föredrag, kurser o. utställningar
Råd och upplysningar vid uppläggning
av hembygdsstudier

Ungdomsmedlemmar

erhåller ett specialhäfte av
Bygd och Natur för kr 3:— pr år

Samfundet

är huvudman för Markaryds folkhögskola

★ ★ ★

Samfundet utger BYGD och NATUR
tidskrift för hembygdsvård

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 12:— pr år.

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

Forss Aktiebolag

KÖPMANHOLMEN

Tillverka:

VISKOSMASSA

BLEKT SULFIT

BLEKT och OBLEKT SULFAT

Omslagsbilden: foto Håsonbild.

Utsikten från Lunnabacken bort mot Åsnen är väl värd att beses

Urshult —

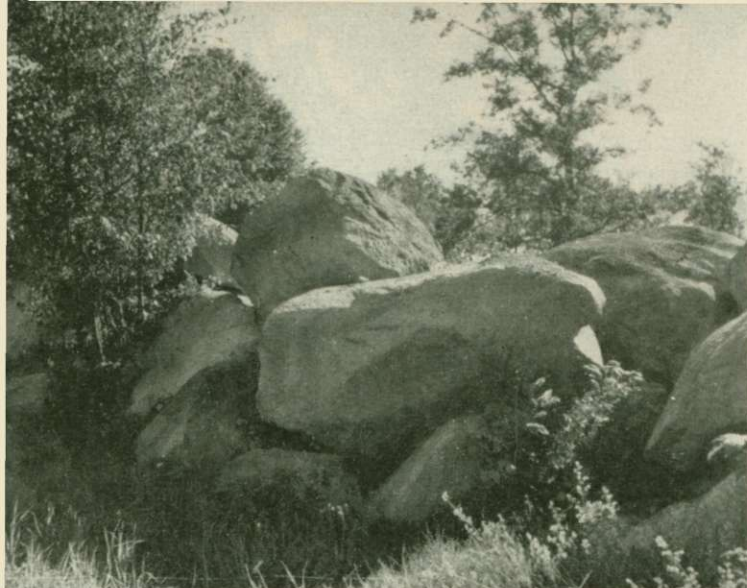
en bygd med frukt och kultur

*Att resa till Urshult, det är att fara till mörkaste Småland,
säger Ernst Agné i Dunsmåla.*

Vi brukar ta risken att åka dit i alla fall,
och än har vi inte förskräckts av mörk-
ret fastän vi varit där både påsk, som-
mar och sent, mycket sent om hösten.
Jo, en höst verkade mörkret bekläm-
mande, men det var inte Urshults fel —
det var de gripande tragiska dagarna un-
der Ungernrevolten. Då växlade vi om
med att lyssna till radions ödesrappor-

ter och att ströva kring gården i de gan-
ska föga kuperade markerna med det
svartgröna skogsbrynet bortom nyplöjda
fält och avlödade lövdungar, medan fa-
sanerna ibland skrek till som om de
vore i yttersta nöd.

Men annars har vi inga sådana min-
nen från Urshult, en socken av ganska
stark geografisk begränsning men inte

Genom de kraftiga doningar som nu finns att tillgå ter sig de nya småländska stenmurarna helt annorlunda: mer stenhög av klumpiga bumlingar än väl-lagd mur.

större än att där får plats med rymd, idyller, skogar, fält och gamla gårdar dit man far på härligt krokiga vägar. Vi har kuskat runt på varenda en i socknen.

Urshult har vi sett när högsommaren varit som vackrast och när skördearbetet har varit i full gång. Vi har stått på Lunnabacken och sett blixterna korsa horisonten medan Åsnen mörknat under de svarta åskmolnen och vågorna gått skummande vita. Vi har sett äppleträden digna under skördar av Urshults Kungs och allt vad sorterna heter. Vi har gått på rimfrostiga, frusna gräsmattor till julrosorna som blommat vitare än frosten, nästan genomskinliga i blombladen där de gömmer sig under paraplyet som bladen svarar för. Påsken har vi upplevt och då har vi strövat längs landsvägen och letat efter hästhov eller beundrat blåsipporna inne i dungarna. Vi har sett Mörrumsån bindas av is, ja, i ytterkanterna bara, vid stränderna och

där bakvattnet breder ut sina lugna speglar.

Blomningen en höjdpunkt under året

Men vi har skam till sägandes inte varit där under blomningen. Det lär vara en fantastisk upplevelse. I varje trädgård, kring varje hus finns det fruktträd och gårdarna ligger ganska tätt. När dessa tusentals träd står i blom är det som om vita skyar lägger sig över åsar, längs vägar, vid samhällen, kring stugor, säger de som upplevt denna nästan förödande ymnighet av blommor, och medan de berättar får de ett inåtvänt, efter-sinnande uttryck i ögonen.

Men blomningen är också en farlig tid för fruktsättningen. Det har hänt att häftiga vindar ruskat om i träden och rivit ner allting. Då släpas blommorna i smutsen, och när bilarna kommer sköljer de vita blombladen över vägen och längs hjulen som om en snöplog force-

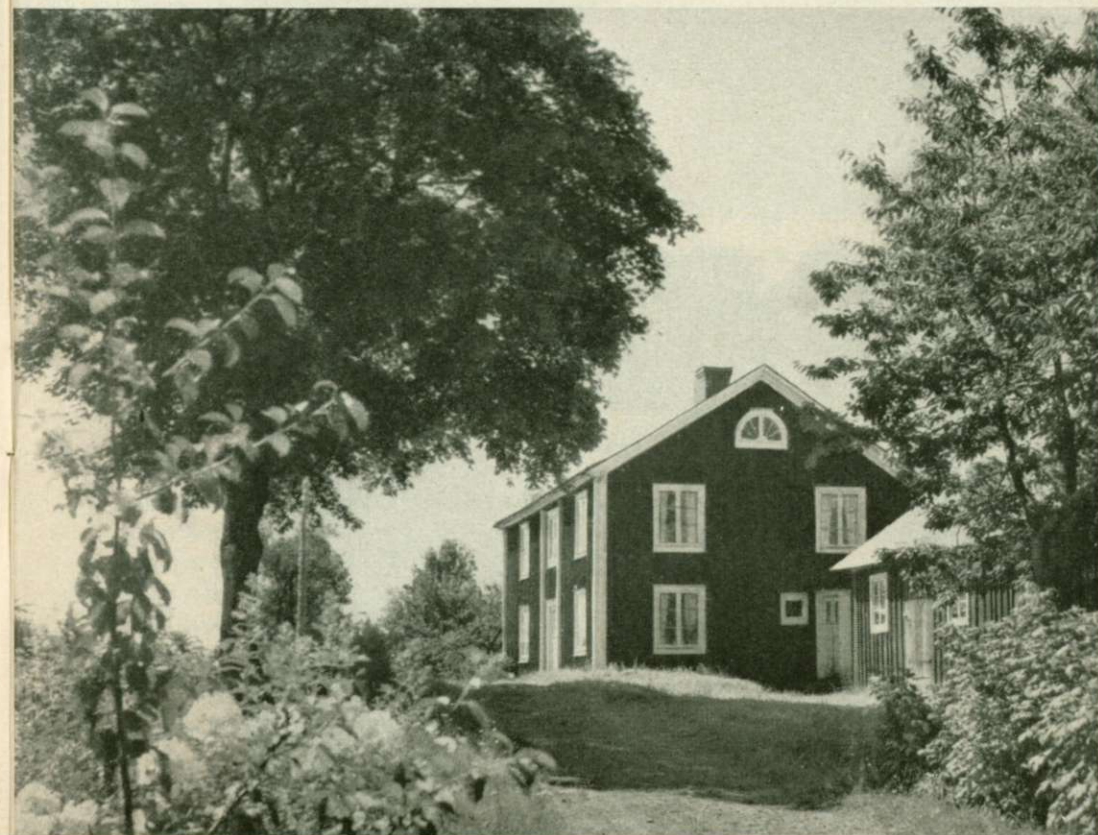
rar snödrivor. Ett sånt år blir blomningsfesten, Urshults största dag, en besvikelsens åminnelsehögtid av vad som kunde ha varit. Man förstår att urshultsborna tar detta som en katastrof. Äppleskörden är mer än en biinkomst för många invånare. Åtskilliga har planterat alla sina åkrar med fruktträd.

En krönika att uppmärksamma

Blomningsfesten är ett uttryck för vad som finns djupt förankrat i bygden, nämligen en stark känsla för hembygdens värden. Här har de troget samarbetande föreningarna Urshultsbygdens

Turisttrafikförening, Hembygdsföreningen Gamla Urshult och Sällskapet Hemflit sin fasta grund att bygga på, och det har de gjort med verklig framgång. Nu är det ovanligt lätt att följa trions verksamhet tack vare den krönika som årligen ges ut med ett rikt och skiftande innehåll. Här kan man vara med om tillvaron i socknen, inte enbart arbetet med kulturbevarande, hembygdsvårdande åtgärder utan också så pass triviala bekymmer som avloppsnätets tillstånd i Urshults prydliga samhälle eller liknande. Angelägenheterna inom andra föreningar ges utrymme, kommunalfull-

En småländsk gård att bo i, lugn och trygg och med en takstolsbjälke som härstammar från gamla kyrkan (för att bringa lycka till stugan).

mäktiges betydelsefullare beslut återges för att nu ta ytterligare ett par exempel.

Krönikan redigeras säkert och pålitligt av socknens hembygdsvårdare nr ett (därmed inget deklasserande sagt om alla de andra), det vill säga ingenjör Henning Tarstad, som har hjälp av kyrkoherde Nils Hellberg och urshultarna i förskingringen medicinalrådet Karl Loberg, Bromma, och fil. dr. P. G. Vejde, Växjö. Till de mer uppmärksammade inslagen som årligen återkommer är Vejdes serie om gårdarna i socknen.

Mörrumsån rinner upp i Åsnen och Urshults socken. Vad de driftiga hembygdsvårdarna i Urshult beträffar så slår de vakt kring de värden som dessa vackra vattendrag representerar.

Hittills har 48 gårdar behandlats. Det ligger långvarigt och troget forskningsarbete bakom dessa historiska uppteckningar. Tarstad brukar också kunna redovisa omsorgsfulla historiska och kulturhistoriska uppsatser, nu senast en om socknens gamla träkyrka.

Odensvallahult — en fin hembygds gård

Lunnabacken nämndes. Det är där blomsterfesten äger rum — några tusen besökare hör till vanligheten — och där har också ett friluftsmuseum efter hand

Dignande fruktskördar hör till Urshults många fördelar, bara inte det blir för mycket frukt, då sjunker priset.

tagit form på den forntida kultplatsen. Det var en stor dag när det senaste tillskottet — Odensvallahults säteri — äntligen kunde invigas. Det skedde naturligtvis under stilenlig pompa. Den enkla men ändå karakteristiska byggnaden har en inredning som daterar sig från 1830-talet och eftersom Urshult ändå är Urshult passade man på att inbjuda till en enkel 1800-talsmiddag där festdräkt från 1800-talet var obligatorisk, enligt inbud-

ningskortet från kommissionslantmätaren och "Säteriägaren, Ingenieur Jonas Isr. Aspelin med Fru, f. Wendell", vilka på den tiden härskade över Odensvallahults säteri.

Det bör erinras om att det ligger ett mycket uppoffrande arbete bakom restaureringen. Hjälpsamma och intresserade urshultsbor ägnade gården omsorgsfull upprustning efter förmåga och resurser. En f. d. urshultsbo hemma på

semester tillbragte större delen av tiden med att måla gården. Gratis. Vi nämner gärna hans namn: måleriverkmästare Per Johansson, Stockholm, son till målaren Gottfrid Johansson i Ellenäs som också bidragit till byggnadens renovering.

Mörrumsån bevakas

Urshults krönika berättar givetvis ganska ingående om detta ståhej kring invigningen som genomfördes med bl. a. Timbale à la Hagdahl och förstås ostkaka med sylt samt mandelmjök till förfriskning åt damerna efter middagen. Men krönikan kan också dela med sig av en ganska amper ton. Åsnen ligger ju i väsentlig del inom socknen och Mörrumsån är en produkt av sjön. Syd-krafts planer bevakas noggrant, och för övrigt är man inte särskilt belåten med naturskyddsrådets verksamhet i länet. Större förståelse hos rådet för naturskydd efterlyses emellanåt!

Man önskar att krönikorna kunde komma i händerna på turister och sommargäster mer allmänt. När vi sommargäster kom till Dunsmåla — där vi hade förmånen att bo i Åke Agnés hus — blev man ganska snabbt förtrogen med bygden tack vare att de krönikor som Ernst Agné gav anvisning om. Vi lärde oss att uppskatta bygden och förstå den på ett intimare sätt än om vi varit skriftserien förutan. Skallerlid, Jungfrumåla, Havra-

lycke, Smöramåla, det är ljuvliga, småländska namn för den som rör sig i landskapet. Men de blir verkligt levande först när man får den mänskliga bakgrunden.

Då lär man sig också att sjön Mien är en av landets två vulkansjöar och att Sveriges första lilla glashytta låg i Tre-stenshult vid Mörrumsån. Sedan beundrar man ännu mer den gamla bron över Mörrumsån, den stilla idyllen vid Ekefors, och anar lättare tragedierna bakom Hackekvarn.

Ge turismen en ordentlig chans!

Henning Tarstad skriver i 1957 års krönika att Urshult ligger hundra år efter en del socknar i Värmland och Dalarna när det gäller socknens attraktionskraft hos turisterna. Kanske det, om det är hundra eller tjugo spelar inte så stor roll, men faktum är att trakten bjuder på partier kring Åsnen, Mörrumsån och Mien som är väl värda turisternas intresse. Vad man kan göra för att öka reklamen är sällan lätt att ge recept på. Det förefaller en utsocknes som om det finns både idéer och villiga krafter. Kanske en kraftansträngning från kommunalt håll skulle kunna göra effekt, alltså en *rejäl* påspädning på eventuella anslag! Urshult har alltför goda förutsättningar att kunna utvecklas till en turistort för att inte få en renhårig chans.

Bo Rosén

Subtopia? —

en utställning och kurs om landssamhällets miljö

I ett tidigare nummer av Bygd och Natur har den intressanta utställningen Subtopia i korthet omnämnts. Vi har nu tillfälle att återge en utförlig redogörelse av lantmätare Nils Möller — en av utställningens och kursens initiativtagare och ledande krafter.

Bakgrunden var erfarenheter och intryck från värmländska samhällen under arbete med planerings-, byggnads- och fastighetsbildningsärenden. Inspirationskällan var den kamp, som tidsskriften "Architectural Review" fört mot det engelska landskapets förfulning. Arkitekt Lars-Erik Havstad och undertecknad lantmätare togo kontakt med trädgårdsarkitekt Edvard Jacobson, landsantikvarien och intendenten vid Värmlands Museum Gösta von Schoultz och kommunalkamrer Vilmar Sjöberg, Vålberg, och så bildades ett entusiastiskt arbetslag (kommittén) för att realisera tanken om en utställning och kurs kring landssamhällets miljö.

Programförklaringen var i stort sett följande.

— Värmlands köpingar och landssamhällen ha under senare år nått en betydande omfattning. Till grund för bebyggelsens utveckling, trafikens ordnande och samhällsfunktionernas samordning ligger planering i olika stadier enligt byggnadslagstiftningen. Efter tillkomsten av 1947 års byggnadslag har planeringen mera målmedvetet inriktats jämväl på lokaliseringssynpunkter och kommunal samordning. Generalplan har in-

rättats såsom ett översiktligt planinstitut främst med syfte att utgöra ett kommunalt handlingsprogram.

Efter kommunindelningsreformen 1952 ha storkommunerna alltmåra kommit att engagera sig i samhällenas utveckling och i alla de åtgärder, som hänförs till det s. k. plangenomförandet, såsom anläggning av gator och vägar, vatten och avlopp, belysning m. m. Även de stora industriföretagen ha i vissa fall blivit engagerade på liknande sätt.

Förarbetena vid ett modernt samhälles uppbyggnad äro således grundliga och förutsättningarna för ett bra resultat goda, men icke desto mindre måste man vid en kritisk granskning konstatera, att det är något som kommit bort i allt planerandet, nämligen vad man kanske skulle kunna beteckna som *de miljöskapande faktorerna*. Det är givet, att man icke kan rubba de ekonomiska och tekniska förutsättningarna i stort och att nämnda faktorer måste underordnas större lokaliseringsprinciper, men det står också klart för alla vad trevnadskänslan i ett samhälle betyder för dess invånare och för besökare utifrån. Därvid kan mycket åstadkommas med små medel. Man kan peka på plan-

teringar och smärre parkanläggningar, på tillvaratagandet av de speciella skönhetsvärden och sevärdheter i fråga om natur och byggnader, som kunna finnas i orten, likaså på mera studerade grupperingar av bostadshusen, på ur trevnadssynpunkt bättre anordningar av kiosker, parkeringsområden, garage och många andra små men för helhetsintrycket väsentliga detaljer. I dessa stycken brister det ännu mycket.

Utställningen och kursen skall peka på avskräckande exempel men också på goda lösningar. —

Sedan planerna först presenterats och vunnit livlig anklang vid ett sammanträde med Värmlandskretsen av Föreningen Sveriges kommunalkamrerare och sedermera förelagts Värmlands länsavdelning av Landskommunernas förbund ställde sig den senare såsom ekonomisk garant för utställningen och kursen. Värmlands Museum påtog sig genomförandet i samarbete med kommittén. Det skedde i enlighet med uppfattningen att ett modernt länsmuseum vid sidan av sin skyldighet att förvara och utställa material från gångna tider också bör medverka i gestaltningen av nutidssamhället när det gäller natur- och kulturvårdande uppgifter.

I kursen, som anordnades i Karlstad den 11–12 sept. 1958, deltog mer än 200 personer — representanter för länsmyndigheterna och Värmlands kommuner, industrimän, arkitekter, lantmätare, byggnadsingenjörer, m. fl., varjämte pressen var talrikt företräd.

Programmet den 11 sept. avsåg främst att presentera problemet och upptog följande föredrag:

Inledningsanförande av Landssekreterare S. A. Swedberg.

Statsrådet Gösta Netzen: "Det mindre samhällets miljö", varvid framförallt vattenvårdsfrågorna berördes.

Arkitekt Bertil Lagerås, Kramfors: "Bebyggelsen och samhällsbilden".

Trädgårdsarkitekt Edvard Jacobson, Karlstad: "Grönskan som miljöbildare."

Därjämte företogs besök på utställningen "Subtopia" på museet samt en exkursion till ett närliggande samhälle, Älvenäs.

Fredagen den 12 sept. ägnades ämnet under aspektet, hur problemen skola angripas, med följande föredrag:

Överlantmätare Sven Bergentz, Karlstad: "Vem skall ta ansvaret — juridiskt, praktiskt."

Direktör Arne Waller, Skoghall: "Stor-företagens ansvar och möjligheter."

Generaldirektör Sixten Larsson, Stockholm: "Kommunernas ansvar och möjligheter."

Kursdagen avslutades med diskussion.

Utställningen "Subtopia" var anordnad den 11–15 sept. 1958 på Värmlands Museum och omfattade främst c:a 180 fotografiska bilder med dåliga och goda exempel — anonyma — från värmländska samhällen — till större del tagna av kommittén vid resor under sommaren — samt modeller och planer, varav en "stomplan" för grönskan inom ett större bostadsområde speciellt må framhållas. Utställningsmaterialet hade ordnats under följande grupper: Bostadshusens gruppering, industribyggnadernas inpassning i samhällsbilden, vägens omgivning, detalj och helhet, grönskan ger miljö, trivselvärden gratis, skräpområden mitt i byn, den offentliga miljön, samhällets ansikte och stora torget. På en schematisk karta över Värmland presenterades cirkelskurna skräpbilder från landskapets olika delar under texten: "Ack, Värmeland, Du sköna."

Såväl kurs som utställning tilldrog sig ett glädjande intresse från deltagare och press. Följverkningarna därav kan

Detta är det första man möter utanför järnvägsstationen i ett värmländskt samhälle. En intressant samling men knappast vackert.

tydligt spåras i kommunerna genom uppmärksamheten på miljöproblem, som man tidigare gått hemmablind förbi.

Utställningsmaterialet har sedermera i något nedbantat skick sammanställts till en vandringsutställning, som i museets regi skall cirkulera ute i Värmlands kommuner under hösten 1958 och vintern 1959. Kommunerna disponera utställningen c:a en vecka var och anordna lokala program i anslutning härtil. Enligt uppgjord plan medverka två eller flera av kommitténs medlemmar vid programmen på c:a 13 större orter. Vid de sammankomster, som hittills hållits i kommunerna i samband med lokalutställningarnas öppnande, ha kommunernas tjänstemän och medlemmar i

fullmäktige och alla nämnder, representanter för företagarna, lärare m. fl. talrikt infunnit sig. De lokala miljöfrågorna i anslutning till utställningens tema ha väckt livlig diskussion. Naturligt ha kommunens planerings- och byggnadsproblem samtidigt tagits upp och debatterats. Allmänt har omvittnats betydelsen av att miljöfrågorna blivit uppmärksammade, och intresset från kommunernas sida att rätta till missförhållandena och skapa trevliga samhällen har starkt understrukits.

Som den allra viktigaste konsekvensen av utställningen och kursen framstår detta, att problemen föras direkt ut på fältet, till det aktuella planet.

Nils Möller

Lina myr

"I augusti 1947 påbörjades utdikningen av Linemyr på Gotland. Därmed har den hårda dragkampen om Linemyr definitivt avgjorts. Den sista av Gotlands jättemyrar är för alltid förlorad." Så skrev fil. dr Bengt Pettersson år 1948 i denna tidskrift. Som Gotlands sista stora kulturmyr var den väl förlorad, men som rast- och häckplats för många fågelarter var den det synbarligen inte som Lorentz Bolin visar i nedanstående artikel. Men kommer det nu begärda torrlägningsföretaget till stånd är myren troligen förlorad även för fåglarna.

Lina myr på Gotland är åter i farozonen. Den sänktes 1947, och nu har jordägarna begärt en fördjupning av kanalsystemet. Den tidigare torrläggningen anses inte ha givit ett tillfredsställande resultat, och de båda senaste årens översvämningar har tydligen skapat något av en panikstämning som troligen medverkat till det nya initiativet. För att lugna fågelvännerna förklarar man att den nya sänkningen inte kommer att försämra livsbetingelserna för fåglarna i högre grad, och att "naturskyddet" inte har något att invända. Samfundet för Hembygdsvård har satt sig i förbindelse med ornitologen och folkskollärarinnan Karin Jansson, som bor strax intill myren och är vår kanske främsta kännare av dess fågelvärld, och frågat hur det är med myrens betydelse som fågellokal. I en artikel i Gotlands Allehanda har fröken Jansson påtalat en del felaktiga uppgifter som publicerats om fågellivet på Lina myr. Det har sagts "att de flesta av fåglarna skulle ha försvunnit från myren och att där inte längre skulle finnas några värden att bevaka från natur-

skyddets sida". Så är emellertid inte fallet. Sänkningen 1947 betydde faktiskt ingen katastrof för fågellivet på myren. Enligt fröken Janssons åsikt är Lina myr "alltjämt en av Sveriges allra finaste fågellokaler. Myren ändrade biotop genom sänkningen 1947. Några fågelarter försvann, en del har minskat i numerär, men det finns också sådana som har ökat i antal." Dessutom är myren en förnämlig rastplats för flyttande sångsvanar, grågäss och änder. Längre fram på våren råder där ett sprudlande liv av olika fåglar. Vi citerar här ur fröken Janssons artikel: "Hela myren var ett sjudande liv av fåglar och fågelröster. En småfläckig sumphöna spelade borta vid Tranholmen. På avstånd låter hennes spel likt fallande vattendroppar mot en vattenyta. Flockar av grönbenor sirrade över spirande bladvass. Enkelbeckasiner flög surrande över mitt huvud, mängder av storspovar drillade, tofsvipor och rödbenor var allestädes närvarande, och strandskatorna ropade med hård metallklang, medan skrattmåsar bildade en skrånande orkester i

Nedanför Linagårdarna i närheten av kanalen ligger svarttärnans häckningsplats. Foto Karin Jansson, juni 1958.

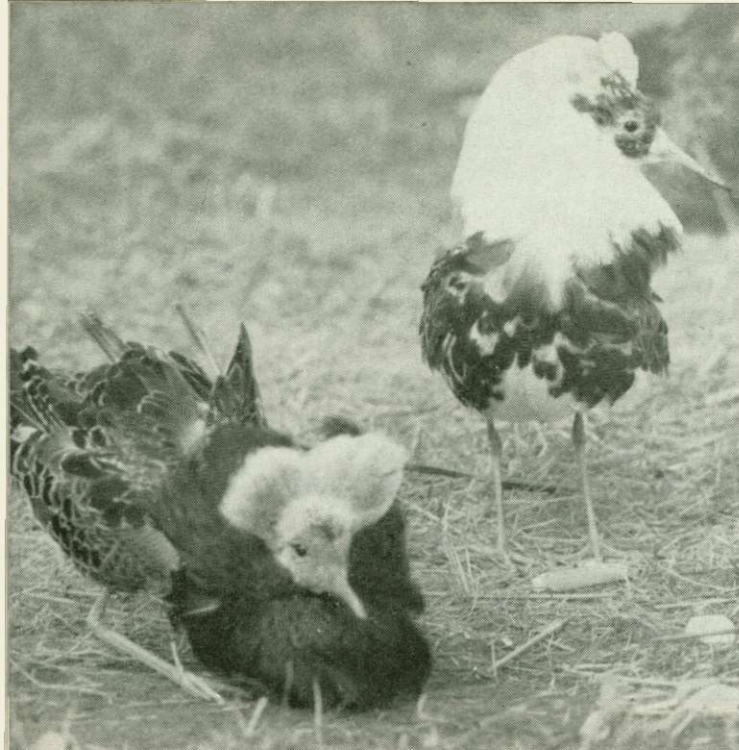
bakgrunden och änderna simmade mellan vassarna. De flesta var gräsänder och krickor, men där fanns även stjärtänder, skedänder och en och annan bläsand."

Men också sällsyntare fåglar finns på myren, t. ex. den fridlysta rödspoven, om vilken Erik Rosenberg skriver: "Vid torrläggningar, som orsakat vår lilla stam stort avbräck, kan han liksom storspoven och vipan leva kvar, om inte marken uppodlas och det i närheten finns någon sumpig sjöstrand". Så är fallet med rödspovarna på Lina myr som kanske är Sveriges finaste lokal för rödspovar. För lekmannen, som älskar fåglar, är det nog ändå märkligare att kornknarren, som nästan dött ut i Sverige, finns kvar på Lina myr. I år har där funnits minst fyrtio kornknarrar.

Brushanarna som numera är sällsynta i södra Sverige har en av sina bästa lokaler på Lina myr. "Under speltiden finns minst ett par hundra brushanar inom myrområdet", och besökare i mängd söker sig dit och kan genom bilarnas vindrutor iakttä den sällsamma brushaneleken. Andra rariteter är svarttärnan och dvärgmåsen. Och till sist har nu i vår också gräshoppsångaren kommit och låtit höra sin fina, dallrande sång.

Som landskapstyp är Lina myr också av en egenartad skönhet, svärmistlig för det gotländska landskapet.

Det är klart att varje naturvän måste med bestörtning och sorg ta emot budskapet om myrens sänkning. I Samfundet för Hembygdsvård intar vi emellertid rent principiellt den ståndpunkten att man inte har rätt att av en jordägare

Brushanarna, som numera är sällsyn- ta i södra Sverige har en av sina bästa lokaler på Lina myr. Foto Karin Jans- son, maj 1958.

begära att han ska avstå från utnyttjan- det av ett naturvärde som befinner sig i hans ägo, om man inte är villig att själv stå för kostnaderna för dess bevarande. Varför ska jordägaren ensam göra det? Åtminstone undertecknad för sin del anser det vara oriktigt att framför allt vända sig mot tekniker och jordägare i kampen om naturens skönhetsvärden. Den som i första hand bör klandras för förstörelsen är den standardhungriga allmänheten som inte vill offra något för naturvärdenas bevarande.

Men om jordägaren begär hjälp av staten, som till en inte obetydlig del be- står av människor som älskar sitt lands natur, kommer saken i ett något annor- lunda läge. Vi måste då kräva i ett så- dant fall som detta, att representanter för alla intresserade parter får vara med

i diskussionen om det hotade naturom- rådets utnyttjande. Dess underbara få- gelliv är i alla fall gemensam egendom för oss alla, ett riksintresse för det syd- svenska landet. Samfundet för sin del har helt hållits utanför hela projektet, och förf. till dessa rader vet i skrivande stund inte vilka ekonomiska kalkyler man bygger på. Man har väl inte över- värderat de senaste våta somrarnas ska- degörelser? Det är väl i alla fall för kort tid att avgöra, om en klimatförändring ägt rum. Kan inte skadegörelserna mild- ras på annat sätt än genom ett totalin- gripande? Hur har det varit under de fö- regående torra somrarna? Är förslaget att återställa en del av Gotlands utdika- de myrar för att motverka den svåra tor- kan under de torra somrarna fullstän- digt gripet ur luften? Och hur tänker

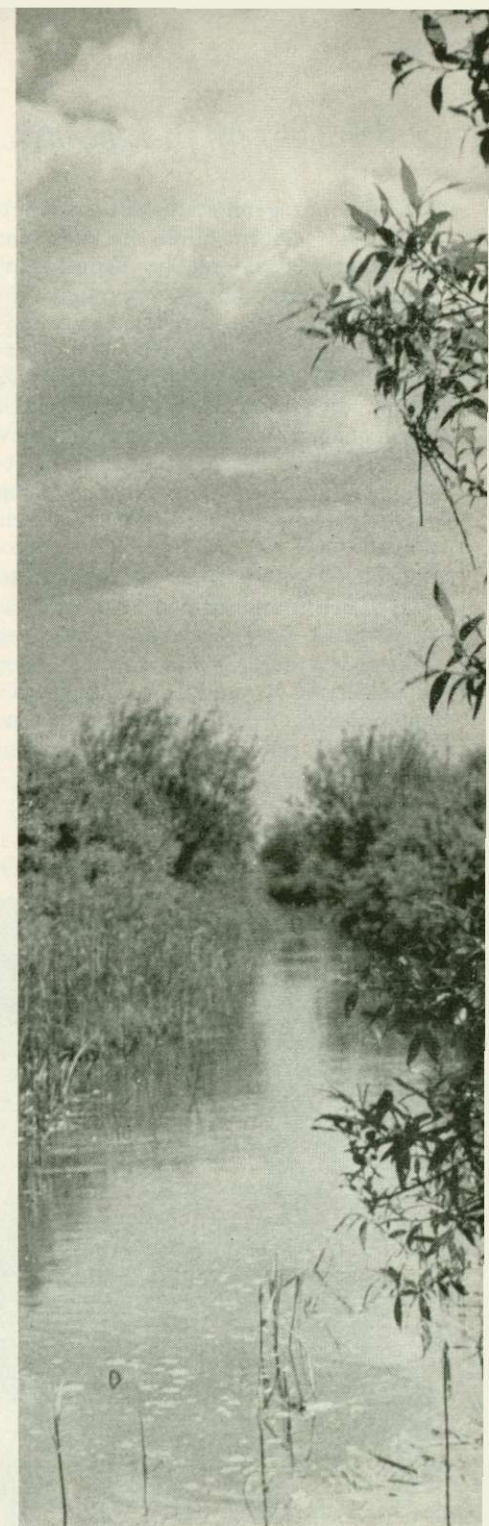
man möjliggöra för fåglarna att stanna kvar på myren, eftersom livsbetingelser- na inte ska försämrats för dem? Är Or- nitologiska föreningen inkopplad för att ge råd och anvisningar? Det borde man ha försäkrat sig om. Vi ska ju inte stå som fiender gentemot varandra utan ge- mensamt arbeta för naturproblemens lösning.

Allt detta vill vi som älskar Sveriges natur veta, innan man kräver att vi ska hjälpa till att finansiera uttorkningen av myren. För det ska ju ske med hjälp av statsbidrag? Och till statsbidraget med- verkar vi alla. Visar det sig att beräk- ningarna är bärande och att stora eko- nomiska värden står att vinna, då läg- ger givetvis naturskyddet i ansvarig ställ- ning ned sin talan. Men det vill ha tid att undersöka möjligheten att skaffa fram medel till det av exploatering ho- tade områdets bevarande. Och det vill inte att man bagatelliserar de naturvär- den som står på spel. Alla ska veta vad vi förlorar.

Om nu de sökande får sitt statsbidrag och således också vår, naturvännernas, ekonomiska hjälp för exploateringen, då är det väl en rimlig begäran att en liten procent av vinsten per år avsätts till en hela landskapets fond att förvaltas av öns egna natur- och hembygdsvårdande organ för lindrandet av skadegörelserna på fågellivet eller för bevarandet av an- dra av landskapets naturvärden, t. ex. lövängarna? Och utan bindande villkor!

Lorentz Bolin

Kanalen vid södra delen av myren. Foto Karin Jansson, juni 1958.

En konstnärs syn på Line myr

Det var som fågelintresserad liten grabb jag första gången hörde berättas om Line myr och de otaliga fåglar, som fanns där. Bara namnet, det mjukt sköna gammelsvenska Line myr, satte fantasien i rörelse. Att få resa dit var något jag verkligen längtade efter. När jag så en sommardag för några år sedan första gången fick tillfälle se myren, blev jag naturligtvis besviken. Den stora utdikningen hade ägt rum, och myren låg i hela sin oändliga utsträckthet, tyst och sluten.

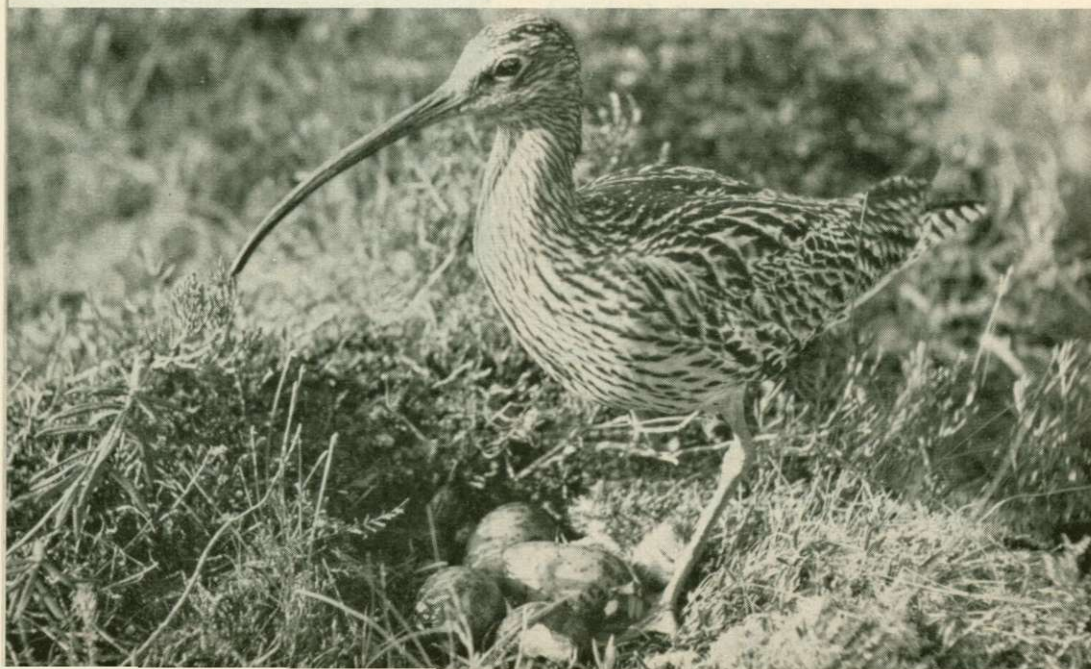
Senare har jag flera gånger besökt myren, och funnit att den i sitt stympade tillstånd fortfarande lever och ger trakten dess särpräglade utseende, som ur målerisk synpunkt är synnerligen inspirerande. Ännu kan man genom strandlinjer, pölar och kärrgräs ana sig

till vad som en gång var den stora myren och förstå, att denna i sin storhet måste varit ett stycke svensk natur, som under alla omständigheter borde ha skyddats. Man frågar sig, hur gotlänningarna, som så föredömligt och pietetsfullt vårdar sina kyrkor, kunnat gå med på denna förstörelse.

Att komma på vägen mellan Vallstena och Gothem en solig sommardag och se över hedarnas enrisbuskar ner mot myren är en upplevelse. Det är som myren låg i en stor gryta och kokade och beströk all sin omgivning med silverrångor, som gav grönskan dess silvertön. Ännu ligger myren som ett pulserande hjärta i det gotländska landskapet, och för verkliga naturvänner, som besöker ön, bär alla vägar dit. Tar man bort myren upphör bygden att andas.

Bror Ingemar Fröberg

Storspoven är en vanlig häckfågel i Lina myr. — Foto B. Ekholtz.

Smålands Taberg raderas ut

År 1954 hade vi anledning att i Bygd och Natur skriva om Smålands Taberg:

"Alla som med blicken sett hur gruvdriften slukat allt större tuggor av Smålands Taberg och hört hur sprängskottet dånat allt närmare den välkända hjässan med sin vidunderliga utsikt över Smålands skogar och sjöar kan nu andas ut — för en tid åtminstone. Raden av protester, petitioner och motioner av riksdagsmän, enskilda och föreningar — bland andra Samfundet — har äntligen burit frukt."

Men det var tydligen för tidigt att glädjas. Vandaliseringen av Smålands Taberg fortsätter i oförminskad takt. Betecknande nog har brytningen sökt sig från två sidor mot den parkeringsplats på bergskanten där turisterna brukar stanna. Härifrån sträcker sig nu utsikten över två jättektratar, som dominerar bilden, bort mot det småländska höglandet. Det utseendet på en turistattraktion tänkte man sig inte när utsiktsplatsen anlades.

Men ingenting av malmen kommer till användning inom landet. Ungefär

63.000 ton exporteras årligen till Tyskland från Halmstad. När Taberg var uppe i riksdagen hette det att brytningen måste fortsätta för att i Tyskland experimentera ut hur man skulle kunna utvinna titanförekomsten i malmen. Hur experimentet avlupit är obekant, trots att fem år gått sen motiveringen anfördes. Bland de många rykten som cirkulerar finns det ett som berättar om att malmen används för fyllning i tyska järnvägsbankar. Inte så fantastiskt som det låter. Under åren efter andra världskriget när den svenska malmen var mindre begärlig gick en hel del till makadam för svenska vägar och järnvägar.

Besked om hur malmen används är alltså ett av kraven. Detta så mycket mer som gruvbolaget endast lyckats redovisa en vinst på 30.000 kr under det mest givande året. Just denna form av exploatering där ingen acceptabel båtnad kan anföras hör till de ingrepp i naturen som borde hejdas. I synnerhet som Smålands Taberg hör till de mäktigaste naturminnena i södra Sverige.

Den sista oregerade älven

Konstverket på nästa uppslag visar hur landskapsarkitekterna — en aning självvironiskt — tänkt sig livet kring den sista oregerade älven, "Kvarälven", som landskaps- och naturvårdarna vill rädda från vattenkraft-exploatering till förmån för kommande generationers "kulturella behov".
Formgivare: C. O. Orback och S.-R. Svensson. Tecknare: L. Elworth.

Ystads hjärtpunkt räddas

Turistkamerornas motiv par préférence i Ystad, de pittoreska korsvirkeskvartieren vid S:ta Mariakyrkan, ska nu sättas i stånd. Staden har köpt in de åtskilligt förfallna byggnaderna och kommer att lägga ner sammanlagt 320.000 kr på att restaurera och inreda bl. a. pensionärsbostäder i dem.

"Hattmakarens borg" vid Stora och Lilla Västergatan samt Sjövallska gården vid Stora Västergatan och Lilla Norregatan är själva hjärtpunkten i Ystad; de dominerar stadsbilden i centrum. "Hattmakarens borg", som förresten gränsar till det berömda "Karl XII-huset" (citerat därför att man numer har klart för sig att hjältekonungen inte bodde där!), har väl en 150 år på nacken, och lär en gång ha hyst en "kru".

Dubbelfall på taket

Sjövallska gården står nästan oförändrad sedan 1700-talet, och är det enda bevarade korsvirkeshuset i Ystad med dubbelfall på taket — för att nu bara nämna en av de många byggnadshistoriskt intressanta konstruktionsdetaljerna. Huset spelade en viss roll under

smugglarstriderna i Ystad på kontinentalsystemets tid, då en handelsman som hette Krook hade affärsrörelse där.

Restaureringsarbetena har kostnadsberäknats till 281.000 kr, och inköpssumman för fastigheterna är 39.000 kr. De totala kostnaderna för projektet blir alltså 320.000 kr. Hyresintäkterna beräknas kunna förränta c:a 225.000 kr, och den summan är staden beredd att investera. De 95.000 kr som fattas hopas man kunna få ur lotterimedelsfonden.

Pensionärsbostäder

En sådan utanordning tillstyrks varmt av riksantikvarieämbetet. De aktuella korsvirkeshusen "ligger i den medeltida stadskärnan, och det är ur kulturminnesvårdens synpunkt synnerligen angeläget att den känsliga miljön i denna del av staden skyddas", heter det i ämbetets yttrande. — Restaureringen av de gamla fina ystadshusen ska has om hand av stadsarkitekt Rune Welin. I fastigheterna inreds ett antal moderna invalid- och pensionärsbostäder samt en butikslokal.

B. N.

Lillön unik nationalpark

En ny "nationalpark" av unik karaktär håller på att skapas i fagrade mälarmiljö. Wallenbergsstiftelsen har skänkt 125.000 kr till Vitterhetsakademien för ändamålet — det gäller arkeologernas berömda Lillön eller Helgön vid Ekerö. De första tomterna har kunnat förvärfvas för att man så småningom skall kunna lägga ut platsen till en hela folkets egendom, där det var svensk kulturmark redan på 400-talet.

Sjövallska gården är en av de mest ursprungliga byggnaderna i Ystad. I bakgrunden S:ta Mariakyrkan.

Trafik och landskap

Ämneskurs i Upplandsgården Gammel-Gränome, Stavby, den 13–14 mars 1959, anordnad av Upplands läns bildningsförbund, Tekniska Föreningen i Uppsala och Upplandskretsen av Samfundet för Hembygdsvård.

Fredag 13 mars

- 18.30 Kursen öppnas. Inledningsanförande av landshövding *Elis Håstad*.
19.30 Fil. dr *Jan Wallander*, Industriens utredningsinstitut: Privatbilismens framtida omfattning och betydelse.
20.30 Byrådir. *Rolf Frankenberg*, Kungl. Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen: De uppländska vägarnas anpassning för trafiken.
21.30 Professor *Carl Hirsch*, Ortopediska kliniken, Akademiska sjukhuset: Trafikskadorna.
22.15 Samkväm. Kaffe. Musik av spelmän ur *Upplands spelmansförbund*.

Lördag 14 mars

- 8.45 Vägdirektör *Lars Lundeberg*: De uppländska vägarna ur trafiksäkerhetssynpunkt.
9.45 Professor *Bo Kjellberg*: Trafiksäkerhetsarbetets inriktning.

- 10.45 Kanslichef *Erik Thörnberg*, Arbetarskyddsnämnden: Kan industriens skyddsarbete tänkas ge några lärdomar för åtgärder på trafikområdet?
11.45 Lunchrast.
12.30 Fil. dr *John Nihlén*: Att färdas på landsväg.
13.30 Estradsamtal under ordförandeskap av landshövding *Håstad*.
15.30 Avslutning.
I anslutning till föredragen har deltagarna tillfälle att ställa frågor.

Anmälan senast den 9.3 till trädgårdsmästare *Viktor Andersson*, Kvarntorp, Rasbokil. Postgiro 31687, telefon 018/51065. Kursavgift 10:–. Angiv på talongen namn, titel och adress. I avgiften ingår kaffe och en enkel lunch. För nattlogi på platsen förhandsanmälan per telefon Stavby 108.

"Mitt hembygdsintresse"

har främst varit landskapsvård och skydd för kulturhistoriska minnesmärken", skriver den framstående hembygdsvårdaren i Ljungby, *Axel Johansson*, när han tackar Samfundet för medaljen i december. "Det museala samlingsarbetet har jag inte ägnat så stort intresse då jag anser det är svårt och kanske också dyrbart att få lämpliga lokaler för vården av samlingar. . . Jag tror att Ljungby om några år kommer att bli ett mönster för hur man skyddar och bevarar något av den gamla landskapsbilden. . . Jag anser i likhet med vad dr *Nilsson* i Lenhovda yttrade att Samfundet har en stor uppgift att fylla och de ideella strävanden som ligger bakom denna rörelse får inte underskattas."

Sommarmöte i Ångermanland

Samfundets sommarmöte kommer 1959 att förläggas till Ångermanland. Tidpunkten är ännu ej definitivt fastställd, men det blir troligen den 14–16 augusti.

Som inbjudare står landskapets hembygdsförbund, där landstingsman *Sten Berglund* är ordförande och magister *Olof Carli* sekreterare. Man har visat stort lokalt intresse för dessa hembygdsdagar, och det kommer säkert att bli ett givande möte. Fru *Karin Hesslefors* hjälper till att utforma programmet med pålitligt stöd av rektor *Starrin*.

Färderna kommer sannolikt att börja i Örnsköldsvik, där deltagarna får tillfälle att konfronteras med ett högaktuellt problem, "Självevad – samhället som slukar staden". Det blir besök i kyrka och församlingshus, den gamla prästgården och den moderna bebyggelsen. Senare samma dag får deltagarna kontakt med landskapets moderna industrier, t. ex. *Hägglund & Söner*. Grundunda hembygdsförening, har redan lovat att stå värd vid kaffebordet, och middagen denna dag kommer antagligen att bli vid ett fiskeläge nere vid kusten, *Skeppsmalen*, där man planerar en riktig ångermanländsk sikmid-dag. På kvällen blir det samling med musik, dikt och sagor, och man hoppas få medverkan av tre kända ångermanlänningar: *Georg Bergfors*, *Albert Viksten* och *Harald Wik*.

Andra dagen går färden till Mo kyrka och Anundsjö. Om allt går i lås, kommer man sedan att i Nätra få vara med

om en unik brödställning, som öppnas av landshövdingen *Wesström*, och där olika bygder i landskapet presenterar sina olika brödsorter. Denna dag planeras också ett besök vid Mo och Domsjö industrier.

Tredje dagen kommer till stor del att ägnas natur och landskapsvård, men det blir också ungdomens dag. *Nordingrå* och den sällsynt vackra skärgården får besök, och det blir bondekalas på *Körninggården*. Hemvägen går över *Sandöbron* och *Ångermanälven* till *Härnösand*, där en stor, av olika ungdomsorganisationer arrangerad fest ordnas på *Murberget*. I programmet ingår bl. a. amatörteater, troligen uppvisning av dansen genom tiderna ("Från vallåt till rock").

Landshövding *Erik Wesström*, mångårig medlem i Samfundet, har redan lovat att medverka på sommarmötet, och det har överhuvud taget visats stort intresse från landskapets sida för mötet och utformningen av dess program.

Då det är svårt att ta emot fler än 200 deltagare, uppmanas våra medlemmar att i tid reservera dessa dagar för sommarmötet. Utförligare program kommer att publiceras i årsboken av BYGD och NATUR, som väntas utkomma omkring 1 maj.

Under mycket lång tid genom geologiska tidsepoker har en anpassning och selektion försiggått hos flora och fauna. Alla de förändringar som skett har varit intimt sammankopplade med och beroende av varandra. Hela tiden har en utomordentligt förnäm balans upprätthållits. En uppträdande ogynnsam utvecklingstendens har omedelbart fått en motpol så att helheten ständigt har varit solid. Först på senare tid har människan börjat ingripa i och påverka denna balans.

Även om människan redan från början har varit naturens främsta varelse, dröjde det dock mycket länge innan hon började utnyttja sin ställning och driva genom sin egen vilja utan hänsyn till om den naturliga balansen upprätthölls. Idag anser hon sig ha föga gemensamt med de övriga varelserna i naturen och har helt glömt att hon tillhör och måste tillhöra det organiska livets gemenskap.

Utvecklingen under de senaste årtiondena har gått så fort att knappast någon har hunnit betänka konsekvenserna av att den naturliga balansen störes. Eventuella farhågor kastas omedelbart överbord när man kommer att tänka på vinningen för stunden. Och ändå borde det vara självklart att jämvikten i naturen inte kan ändras ostraffat — i varje fall inte på så kort tid som ett fåtal decennier. Den uppenbara oförståelsen för dessa frågor har kanske sin förklaring i att de ingrepp och förändringar som göres, var för sig inte är av genomgripande eller katastrofal art. Den sammanlagda effekten under en längre tidrymd

— mer än en generation — kan emellertid bli mycket ogynnsam.

Vattenkraftens skadeverkningar

De skadliga följderna av teknikens framsteg och människans förslagenhet har i vårt land kanske framförallt kommit att observeras i samband med vattenkraftutbyggnaden. Ett komplex av problem har uppstått och kan väntas uppstå genom de stora förändringarna i älvdalarna och deras omgivning. Det nära samband som finns mellan huvudfåran, dess biflöden och sjöar gör verkningarna vitt omfattande. Kraftig erosion i såväl horisontal- som vertikalled förorsakar skador i älvstranden och fördjupar älvfåran. Grundvattenytan sänks över stora områden antingen som en följd av erosionsförloppet eller genom direkt sänkning av älvens eller sjöns vattenstånd. Mikroklimatet påverkas ogynnsamt, vilket vid omfattande regleringar kanske kan leda till förändringar i makroklimatet.

Bieliteforsen i Kultsjöån hör till de offer naturen fått göra för att tillfredsställa människans krav på en god standard. — Foto Herman Grönlund.

Dessa skadeförlopp hör till de allvarligaste genom att de leder till minskad produktion för jordbruk och skogsbruk. De knappa förutsättningar som från början finns i Norrland beträffande jordbruksnäringen kan kanske bli försämrade på ett avgörande sätt. Det måste därvid observeras att skadorna

drabbar Norrlands viktigaste jordbruksdistrikt, nämligen älvdalarna. Den beroendeställning som jordbruket har till skogsbruket gör dessutom att inverkan på skogen är mycket allvarlig. Enbart förstörelsen av skönhets- och trivselvärden är av sådan omfattning att den manar till eftertanke. Konsekvenserna av

detta ger otvivelaktigt ett mycket avskräckande framtidsperspektiv. Befolkningen flyttar, gårdarna lämnas öde, älvdalarna mister allt liv och förvandlas till artificiella vattensystem i total avsaknad av naturlig balans och harmoni. Detta är givetvis en överdriven skräckbild men den innehåller tillräckligt med sanningar för att ge anledning till försiktighet och noggrann planering beträffande det fortsatta handlandet.

Länge har teknikerna varit mer eller mindre skeptiska gentemot dessa farhågor eller helt avvisat dem. Skogs- och jordbruksexperter, biologer, fiskesakkunniga, geologer, naturskyddare, alla de som mer eller mindre är naturvårdare, har var och en på sitt område funnit anledning till erinringar och framfört betänkligheter mot ett planlöst utnyttjande av våra vatten. Den i viss mån ömsesidiga oförståelsen mellan naturvårdaren och teknikern har naturligtvis i stor utsträckning sin förklaring i den grundläggande skillnad som finns mellan deras verksamhetsområden och därigenom i deras tänkande. Ingenjören arbetar på grundval av en exakt vetenskap, baserad på erfarenheter från experiment och försök och härledd med hjälp av en så hållfast konstruktion som matematiken.

Den dynamiska karaktären hos de skadliga processer som blir en följd av att jämvikten i naturen störes, gör att de inte kan fastställas genom matematiska eller statistiska observationer av det övergångsstadium som råder vid ett visst tillfälle. Exakta observationer avseende t. ex. jordens fruktbarhet och produktivitet som funktion av grundvat- tensytans läge i tidigare stadier finns

inte. Ej heller är tidigare utvecklingsförlopp beträffande jordartstypen eller växtsamhället kända.

Vetenskapen kan bispringa

Vi har emellertid idag tillgång till ett par vetenskapsgrenar som ger möjlighet att besvara dessa frågor. Med hjälp av växtsociologiska eller pedologiska undersökningar kan tidigare förhållanden rekonstrueras och jämföras med aktuella. Dessa vetenskaper är emellertid relativt unga och deras resultat är kanske inte alltid praktiskt reproducerbara. För vattenbyggnadsteknikern förefaller därför måhända deras metoder mindre vederhäftiga, framförallt om de skulle visa att utbyggandet av vattenkraften borde begränsas. Inte desto mindre borde de komma till utnyttjande och kunna ge anvisning för planläggningen av den fortsatta exploateringen.

Det råder ingen tvekan om att här finns en väg mot större klarhet i ett mycket stort problem. Vem bör rätteligen taga initiativet? Närmast till hands ligger otvivelaktigt jordbruks- och skogsvetenskaperna, som sysslar med hithörande frågor. Detta är visserligen en detalj, men en mycket väsentlig sådan, i det problemkomplex som medföljer utbyggnaden av vår vattenkraft. Dess klarläggande skulle otvivelaktigt mildra de motsättningar som finns mellan naturvårdaren och teknikern och som helt präglat den hittillsvarande exploateringen.

I en del individuella fall har naturvårdaren varit nödsakad kräva helt stopp för en anläggning med tanke på de skadeprocesser som har befarats bli följden. Å andra sidan har teknikern många

Det här forsande vattendraget har inte varit uppe för landskapsvårdande åtgärder, i varje fall inte genom Samsfundets landskapsbyrå. Och då kanske strömmen alltså rinner fritt genom det vackra landskapet. — Foto K. W. Gullers.

Faran för Gamla stan har ökat

Gamla stan är ett tvistefrö. Somliga vill göra området rationellt och vettigt enligt modernaste linjer, andra vill att den skall förbli vad den är och en tredje kategori menar att man måste göra vissa lätta saneringar. Vid en rundabordskonferens som Svenska Dagbladet ordnade för en tid sedan med ett antal stadsplanerare, handelsrepresentanter och Gamla stan-entusiaster yttrade PGP, förre chefredaktören P. G. Peterson — även kallad Hertigen av Gamla stan, bland annat ungefär följande:

PGP älskar Gamla stan allra mest av Stockholm. Det finns ingen annan hembygd som är som Gamla stan, sade denne östgöte. Den är nämligen en rikshembygd.

Mot denna begås det ständigt och jämt små attentat. Hembygdsföreningen i Gamla stan vill inte påstå att Stockholms stad nonchalerar den. Staden har bara inte pengar nog att förhindra det

smygförfall som ständigt pågår. Det begås också stora attentat, exempelvis sådana som SJ:s oblyga framfart. Nu är det fråga om att dra fram fyra spår istället för två och nästa gång blir det fråga om sex. Härtill kommer tunnelbanan och "landsvägsbron".

Det är ett rimligt krav att alla som vill bo eller etablera sig i Gamla stan skall ta hänsyn till miljön. Gamla stan tål inte ingrepp som inte tar hänsyn till byggnadstraditionerna.

Stadsdelens hembygdsförening har till målsättning att skapa ett levande museum där människor kan födas, växa upp, leva och dö.

Att det går att sanera här visades på 30-talet när kvarteret Cepheus vid Stortorget restaurerades. Som motpol står de småskurna människorna som bara har profitintressen. Dem vill vi inte ha i Gamla stan. Sade PGP.

gångar försökt genomföra ett projekt utan minsta hänsyn till landskap och bygd och betraktat farhågorna som nonsens. Kunde en del tvivelaktiga frågor besvaras och olika verkningar klarläggas, vore mycket vunnet för förståelsen parterna emellan. Att resultatet därigenom också skulle bli det bästa, är ställt utom tvivel.

Detta skulle skapa förutsättningar för ett allt bättre samarbete mellan naturvårdaren och teknikern. Ett tekniskt projekt skulle kunna genomföras med hänsyn till båda kontrahenternas önsk-

ningar, så att anläggningen för att vara fulländad inte bara innebar att dess tekniska konstruktion var oklanderlig, utan att därmed också menades att hänsyn tagits till ingreppets alla konsekvenser, så att resultatet blev entydigt positivt. Med ett sådant samarbete skulle man till och med kunna förvandla ett vilt och jungfruligt landskap till ett kulturlandskap med skönhet, som tilltalar naturvårdaren och där den tekniska anläggningen för teknikern är kronan på verket.

Sven-Rune Svensson

Landskapet

VÅRD OCH GESTALTNING

Knivåsen räddas?

Länsstyrelsen i Malmö hemställer hos regeringen att 51.600 kr ställs till dess förfogande för att möjliggöra en av Skånes Naturskyddsförening begärd fridlysning av Knivåsen, en rullstensås i Hällestads och Dalby socknar. Domänverket vill medverka till fridlysningen under förutsättning att den del av åsen som ägs av en privatperson dessförinnan blivit lagligen skyddad.

Asköviken får invallas

Österbygdens vattendomstol har meddelat dom i målet om invallning av vattenskadade marker vid Askö-fjärden. Markerna tillhör Tidö och Löt inom Rytterns socken och Lövsta-gårdarna i Dingtuna. Domen innebär, att företaget får komma till utförande enligt lantbruksingenjörens senaste förslag, avsett som en viss kompromiss mellan de stridiga intressena i detta företag. Vattendomstolens beslut är emellertid icke enhälligt.

Vattenfall varnas för Lilla Lule älv!

Kommunikationsministern har observerat vattenfallsstyrelsens tendens att vid utbyggnader av vattenkraft "hinna före" vattendomstolen. När han tillstyrker 1 milj. kr för påbörjande av utbyggnad av en ny kraftstation, Letsi i Lilla Lule älv, kombineras detta med förutsättningen att "inga som helst förberedande arbeten på anläggningen vare sig i vatten eller på land kommer att vidtas innan

verkställbart tillstånd till densamma föreligger av vattendomstol".

Vi tackar statsrådet för hans förutseende!

Riksdagsmotion om naturvården

I en riksdagsmotion av hrr Ollén och Larsson i Stockholm m. fl. (fp) föreslås att en statlig nämnd inrättas för en allmän tillsyn av naturens skydd och vård samt att naturskyddslagen överses särskilt med tanke på att klart precisera arbetsområdena för befintliga utredande och rådgivande organ.

I samband med den ökade tekniska utvecklingen, samhällets fortlöpande urbanisering och den väldiga ekonomiska exploateringen av naturtillgångarna har naturskyddet kommit in i en uppenbar kris, hävdar motionärerna. Kulturlandskapet är allvarligt hotat. Det kan med fog hävdas, att de stora kulturella tillgångar som natur och landskap utgör hos oss blivit styvmoderligt behandlade samt att både enskilda och myndigheter ägnat ett alltför lamt intresse åt denna del av vårt kulturarv.

Vad som krävs är en aktiv kulturvårdspolitik och den föreslagna statliga nämnden utgör en nödvändig förutsättning för en allsidig belysning och klargörande informationer om aktuella problem på detta område. Motionärerna understryker också att staten i större utsträckning än nu bör ställa medel till förfogande för naturskyddet.

KRITIK och Debatt

Dödsstöt mot hagmarkerna

innebär den så kallade Hagbergska utredningen om skogarnas tillstånd och skötsel hos olika ägarekategorier.

I utredningen poängteras att hagmarkerna måste betraktas som oekonomiska ur skogsbrukets synpunkt och därmed även för jordbruket. Alltså skulle de snarast möjligt övergå till produktiv skogsmark, i synnerhet som hagmarkerna ofta representerar en jordmån som mycket väl lämpar sig för att ge markägaren god virkesavkastning.

Men utredningen ger också belägg för att det inte är någon idé att tvista om vilken ägarekategori som sköter sina skogar bäst — eller sämst — eftersom skillnaden är mycket liten. Bondeskogen får alltså här en väntad upprättelse.

Må det bara poängteras att hagmarken har sitt historiska värde och bör alltså inte helt raderas ut från bygderna. Om nu en rationell skogsodling blir genomförd, vågar vi alltså räkna med att vissa särskilt representativa hagmarker räddas undan den konsekventa skogsplanteringen. Carl Fries skrev en gång att det mörknar kring bygden. Vi måste förhindra att de ljusa idyllerna totalt försvinner från den miljö som mjukar upp barrskogens allvar.

Vätternfolk protesterar mot atomverket Eva

Från markägare vid sjön Unden, där atomverket Eva planeras, har ett upprop utgått till städer, landskommuner och fiskareorganisationer vid Vättern för stödjande av en skrivelse, som skall

ställas till kmt och i vilken man begär att få ta del av alla handlingar, som gäller atomverket. Eftersom sjön har sin avrinning i Vättern, säger en av initiativtagarna, är det ju av största vikt också för dem som bygger och bor där att detta riskabla företag inte kommer till stånd.

Avväg kraftutbyggnaderna

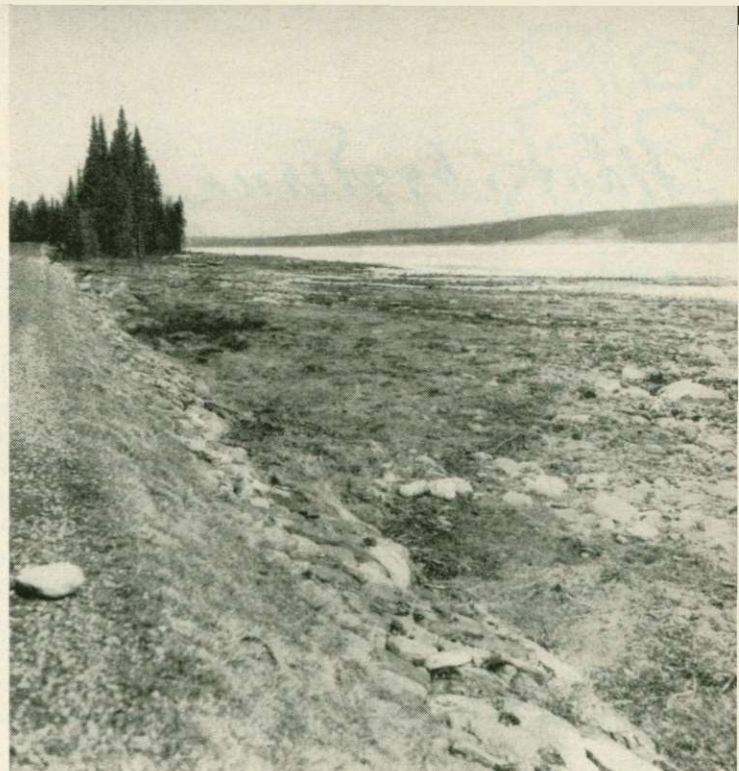
En avvägning måste komma till stånd mellan kraftindustrins önskemål och de önskemål som motstående intressen gör sig till tolk för, yttrade kommunikationsministern i sitt högtidstal vid Vattenfalls 50-årsjubileum. Förberedelser är i gång för att på en realistisk bas undersöka vad som kan vara möjligt i detta hänseende och det skulle glädja mig om dessa trevare kunde leda fram till ett bättre samförstånd mellan de olika intressenterna.

FPU kräver ny nationalpark

Riktlinjerna för den framtida energiförsörjningen och ställningstagandet till regionplanerna för olika vattensystem bör mera direkt än f. n. avgöras av riksdagen, har folkpartiets ungdomsförbund framhållit vid en uppvaktning för jordbruks-, justitie- och kommunikationsministrarna. Vidare önskar FPU att naturvårdsdelegationens förslag skall behandlas skyndsamt och beaktas vid uppgörandet av den begärda generalplanen för landets kraftförsörjning. Förslag om en ny nationalpark väster om Sarek bör skyndsamt utredas.

Tåsjöborna har begärts med en natur som uppenbarligen är mycket svår att kunna glädjas åt. Läs notisen här nedan.

Foto S.-R. Svensson.

Teori och praktik

Debatten om vattenregleringarnas verkningar har nytta av att tillföras erfarenheter från orter där man fått pröva på följderna. Hemmansägare Erik Nordin i Tåsjö som är ordförande i Fjällkommunernas samarbetskommitté, har gjort ett inlägg i norrlandstidningarna för att fästa allmänhetens uppmärksamhet på de missförhållanden som har sin grund i att vattenreglering i teori och praktik minsann inte alls stämmer överens. Vi citerar:

Kommittén har flera gånger uppvaktat statsmakterna och påpekat missförhållandena samt yrkat på en snar reformering av den föräldrade vattenlagen. Vi har emellertid endast blivit hänvisade till vattendomstolarna. Det är dock den

efter nuvarande förhållanden föräldrade vattenlagen, som hindrar domstolarna att, kanske mot bättre vetande, utdöma compensationerna i realvärden, som är den enda vettiga ersättningsformen, om man räknar med att bygderna skall fortbestå. Det är begråtansvärt att gamla kulturbygder, med stöd av lagen, skall behandlas som nu skett och sker.

Vi hade väntat oss ett gemensamt uppträdande av de norrländska riksdagsmännen och av samtliga berörda kommuner, som i många fall torde ha sin existens att bevaka, men därav blev intet. Det är hög tid på att samtliga kommuner ansluter sig till kommittén och Norrlands Naturvårn för att där gemensamt ytterligare söka påvisa för statsmakterna det ofrånkomliga i att omedelbart gå i författning om en skyndsamt revidering av vattenlagen.

Hänt i bygderna

Gotland kantas av döda fåglar

Oljekatastrofens omfattning utefter Gotlands östkust kan ännu inte överblickas, men det är möjligt att den är lika stor som vintern 1956–1957. Tills vidare kan man fastslå att de oljeskadade sjöfåglarna, till 90 procent alfågel, kan räknas i tusental.

Skjut inte mickel!

Skjut inte mickel räv, säger jägmästare Hugo Andersson vid skogsvårdsstyrelsen i Ronneby. Man kan nämligen befara svåra angrepp på skogen av sork i år och räven är en utmärkt sorkjägare och han håller även efter andra skadedjur.

Skyddad av markägaren

Det finns många landskapsvårdsintresserade markägare i vårt land, och åtskilliga områden och träd har skyddats genom deras initiativ. Ingen skall bli överraskad om forstmästare Ulf Ribers hör till dem som funderat på hur man smärtfriast och snabbast skall kunna fridlysa exempelvis sådana träd som

När de norrländska vattendragen ha ett så enormt värde för Sverige och dess befolkning i övrigt, bör det väl vara en skyldighet för de makthavande, och en billig fordran av den utsatta befolkningen och kommunerna i Norrland, att en kompensation för åsamkade skador och olägenheter lämnas, som gör det möjligt för dem att fortleva.

har ett speciellt intresse för naturvården men inte påkallar ett ingripande från länsstyrelsen.

Ulf Ribers har låtit göra i ordning en decimeterlång skylt på vilken det står FRIDLYST år 1959 U. Ribers.

Genom att använda denna aluminiumskylt kan markägaren undvika stämpling eller avverkning i oförstånd av estetiskt värdefulla träd, boträd e. d. Initiativet förefaller både praktiskt och efterföljansvärt. Bygd och Natur lämnar gärna anvisning på var man kan få sådana skyltar tillverkade. Visar det sig att intresset blir stort kanske vi rent av kan förmedla skyltar med text efter markägarens önskemål.

Gröna Gatan blir höghus

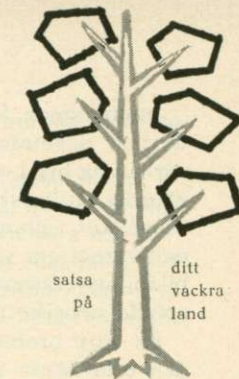
Hela den hundraåriga bebyggelsen kring Chapmans torg i Göteborg skall rivas. Istället kommer 660 centralt belägna, moderna och hygieniska bostadslägenheter, 19.200 m² affärer, lager och verkstäder och parkeringsplats för 650 bilar.

Vinsten är enorm, matematiskt räknat. Förlusten av att den sista resten av genuin 1800-talsbebyggelse försvinner från det centrala Göteborg är mycket svår bevisa i de nyktra siffror som krävs av de rationella tänkarna i Göteborgs stadsfullmäktige. Det förtjänar påpekas att inte en enda röst höjdes till områdets försvar när ärendet avgjordes.

Ändå finns det faktiskt vissa fördelar i den ålderdomliga Gröna Gatan-bebyggelsen som kunde väga tungt i ekono-

En vädjan

angående en Samfundets insamling till hembygdsfond för aktiv vård av bygd och natur. (Postgiro 900689)

Samfundet för Hembygdsvård, stiftat 1916, har enligt sina stadgar till uppgift att främja den svenska hembygdsvården och vill i detta syfte verka för:

att natur- och kulturminnen bevaras och vårdas;

att nyanläggningar och omdaningar utföres med hänsyn till såväl landskapet och bygden som närmast omgivande natur och befintliga anläggningar; samt att i allmänhet kunskapen om och kärleken till hembygden ökas.

Samfundet utgör riksorgan för rikets läns- och landskapsförbund, kretsar och liknande lokalorgan för hembygds- och landskapsvård.

(Forts. nästa sida.)

miska kalkyler. Vi kan dra parallellen med Aarhus och Bergen där gamla områden räddats undan höghusens enhetsstämpel, och till de gamla gatorna och kvarteren har turisterna strömmat i stora skaror. Så gott om turistattraktioner har inte Göteborg att staden kan plocka bort dem en efter en. Och ruffigheten och ohälsosamheten i kyffena kunde kanske ha sanerats bort?

Samarbete med Stockholms Högskola

Det samarbete Samfundet vid olika tillfällen haft med Stockholms Högskola kommer från och med vårterminen 1959 att vidgas och ta mer konkreta former. Det kommer i första hand att ske genom kontakt med Geografiska Institutet och professor C. David Hannerberg,

som är framstående kulturgeograf med stort intresse bl. a. för landskapsvården. Inom nämnda institution kommer fil. dr John Nihlén att hålla en serie föreläsningar, "Modern kulturlandskapsutformning och kulturlandskapsvård", som dels kommer att beröra kulturlandskapet i Sverige och dess historia, dels en rad aktuella frågor beträffande landskapsgestaltning och landskapsforskning.

Meningen är att de studerande, av vilka de flesta senare kommer att gå ut som lärare, skall få ökad förståelse för de viktiga frågor som hänger samman med den aktuella landskapsvården och dess historiska bakgrund. Syftet är också att ge Samfundets verksamhet på detta område ökad kontakt med den kulturgeografiska forskningen. Med tanke på de stora uppgifter, som nu läggs på Samfundets praktiska verksamhet, är detta en angelägenhet av första ordningen.

Inom ramen för Samfundets skiftande och riksomfattande verksamhet för vården av bygd och natur är just nu det aktuella kulturskapandet, främst landskapsvård, planering, byggnadskultur och värdet om vår egen tids miljö samt bildningsverksamheten de mest betydelsefulla uppgifterna.

Ett stort problem i Sverige av idag är den ofta hårda omgestaltning som går fram över land och stad i den materiella utvecklingens spår. Härvid tänker vi på de "sår") i naturen och den nivellerings av bebyggelsen som är så ofta förekommande. Samfundet för Hembygdsvård är genom den nya naturskyddslagen av år 1952 en av de instanser, som har till uppgift att ta sig an hithörande ärenden och är främst i ledet när det gäller skyddet och vården av de oskattbara natur- och kulturvärden som är i farozonen.

Detta är en numera allmänt känd och erkänd uppgift av största betydelse, som fordrar stor smidighet samt realistisk blick och förståelse för utvecklingens krav. Många är de fall där Samfundet lyckats göra en avgörande och för alla parter tillfredsställande insats.

Här må endast nämnas några enstaka exempel från skilda delar av vårt land, såsom de av Samfundet utförda landskapsplaneringarna i samband med vattenregleringar i Klarälven, Ottsjön, Skellefteälven, Kallsjöområdet samt Helgeån och Stengårdshultssjön, vägbyggen av väg nr 1 genom Huskvarna stad och nya Norrtäljevägen, utformningarna av landskapet vid skifferoljeverket i Kvarntorp och vid SJ:s grustäkt i Alby, grönområdet vid Ormsta utanför Stockholm, hembygdspark i Kinna, restaureringarna av Säterdalen och Skuttunge prästgård.

) exempelvis genom grustäkt, framdragning av nya vägar, vattenregleringar i samband med nybyggnad av kraftverk.

För här berörda arbetsuppgifter inrymmer Samfundet bl. a. sedan ett antal år en särskild, numera väl intrimmad organisation för landskapsvård. Det landskapsvårdande arbetet har — så som det bedrivs på Samfundet — en alltigenom konstruktiv uppläggning och inriktning från de förberedande detaljundersökningarna på fältet, planeringen och fram till genomförandet av de landskapsvårdande åtgärderna. Arbetet, som mestadels är tidskrävande och erfordrar högt kvalificerade tjänstemän, är förknäat med dryga omkostnader, som Samfundet ofta helt eller delvis får stå för. Beklagligtvis nog svarar Samfundets ekonomiska resurser föga mot dessa omkostnader. Genom nuvarande penningvärde släpar nämligen årsavgifter och anslag betänkligt efter jämfört med de ökade uppgifterna och omkostnaderna. Tyvärr synes ej någon förbättring härvidlag stå att erhålla inom överskådlig framtid. Detta har till följd att Samfundet är hemfallet åt en mer eller mindre "ur-hand-i-mun"-tillvaro, som för Samfundets verksamhet i sin helhet utgör ett mycket oroande moment.

Samfundet kan numera se tillbaka på en mer än 40-årig, framgångsrik och av intensiv expansion kännetecknad verksamhet. Jubileumsåret 1956 igångsattes en jubileumsinsamling, som pågått under tre år. Den i samband med denna insamling inom vida kretsar klart manifesterade förståelsen för den stora betydelsen av Samfundets arbete utgör en ovärderlig källa till tacksamhet och optimism inför fullföljandet av tidigare planerad insamling för bildandet av en fond, kallad *Hembygdsfonden* — För aktiv vård av svensk bygd och natur. Genom tillväxten av denna fond hoppas man kunna åstadkomma det nödvändiga ekonomiska underlaget för det alltmer omfattande och betydelsefulla

arbete, som vården av vår tids bygd, natur och landskap kräver. Till Hembygdsfonden, som får sin start i och med ingången av 1959, skall som grundplåt läggas de medel, som influtit vid jubileumsinsamlingen.

Insamlingen till fonden avses försiggå 3—4 år och riktar sig till enskilda personer, företag, fonder, institutioner

samt statliga och kommunala organisationer och myndigheter.

Samfundet är ytterligt tacksamt för varje bidrag eller anslag av vilken storlek och i vilken form det vara må.

Eventuella bidrag kan insättas på ett av Näringslivets granskningsnämnd till Samfundets förfogande ställt *postgiro-konto 90 06 89*.

Stockholm i januari 1959

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

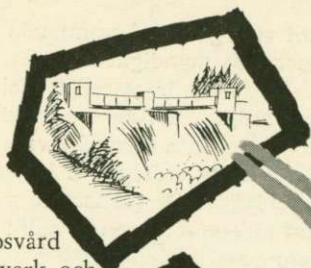
John Nihlén
fil. dr, ordf.

I denna vädjan instämmer bl. a.:

Thorwald Bergquist
landshövding i Kronobergs län
Ragnar Casparsson
landshövding i Västmanlands län
Sigurd Curman
prof., f. riksantikvarie
Per Eckerberg
landshövding i Östergötlands län
Gösta Elfving
landshövding i Kopparbergs län
Olle Engkvist
byggmästare
B. Fallénius
landshövding i Skaraborgs län
Brynolf Hellner
fil. dr, hed.-ordf. i Sv. Ungdomsringen
Å. Hovgard
landshövding i Gotlands län
Elis Håstad
landshövding i Uppsala län
Axel Iveroth
verkst. dir. i Sveriges Industriförbund
Reimer Johansson
landshövding i Hallands län
Wilh. Klingspor
friherre, förste hovjägmästare
Filip Kristensson
landshövding i Västerbottens län

Gösta Liedberg
godsägare, ordf. i Sveriges Lantbruksförb.
John Lingman
landshövding i Gävleborgs län
Gustaf Nilsson
landshövding i Värmlands län
Per Nilsson-Tannér
författare
Ivar Persson
landshövding i Kalmar län
K. J. Olsson
landshövding i Örebro län
Olof Sandholm
förb.-sekr. i Jordbr.-Ungd. Förb. (JUF)
Ossian Sehlstedt
landshövding i Södermanlands län
T. G. v. Seth
greve, riksdagsman
Ivar Tengbom
prof., f. gen.-dir. i Kgl. Byggnadsstyrelsen
Anders Tottie
landshövding i Jämtlands län
Eric Wesström
landshövding i Västernorrlands län
Z. P. Westrup
envoyé, Samfundets f. ordf.
Erik Wettergren
fil. dr, f. överintendent
Anders Österling
fil. dr, Sv. Akademiens ständ. sekr.

Bilagor medföljer

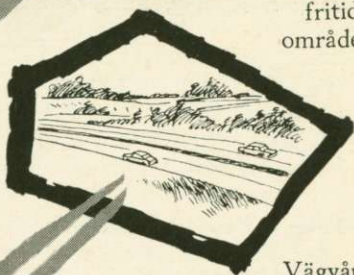
Landskapsvård
vid kraftverk och
sjöregleringar

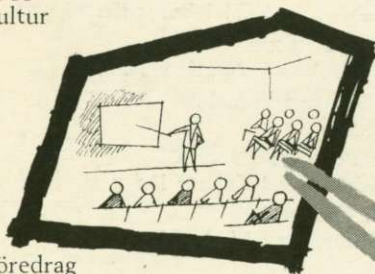
Park- och
fritids-
områden

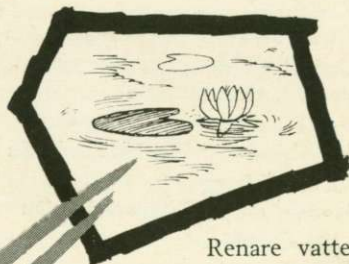
Byggnads-
kultur

Vägvård

Föredrag
Kursverksamhet

Renare vatten

För aktiv vård av

DITT VACKRA LAND

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD - STOCKHOLM

BYGD och NATUR

Tidskrift för hembygdsvård

Utgiven av Samfundet för Hembygdsvård

Utgör 40:e årg. av Tidskrift för hembygdsvård. Nr 2 1959

Redaktör och ansvarig utgivare:

Fil. dr John Nihlén

Redaktionssekreterare:

Nils Nihlén

Prenumerationspris:

Kr. 12:— pr år

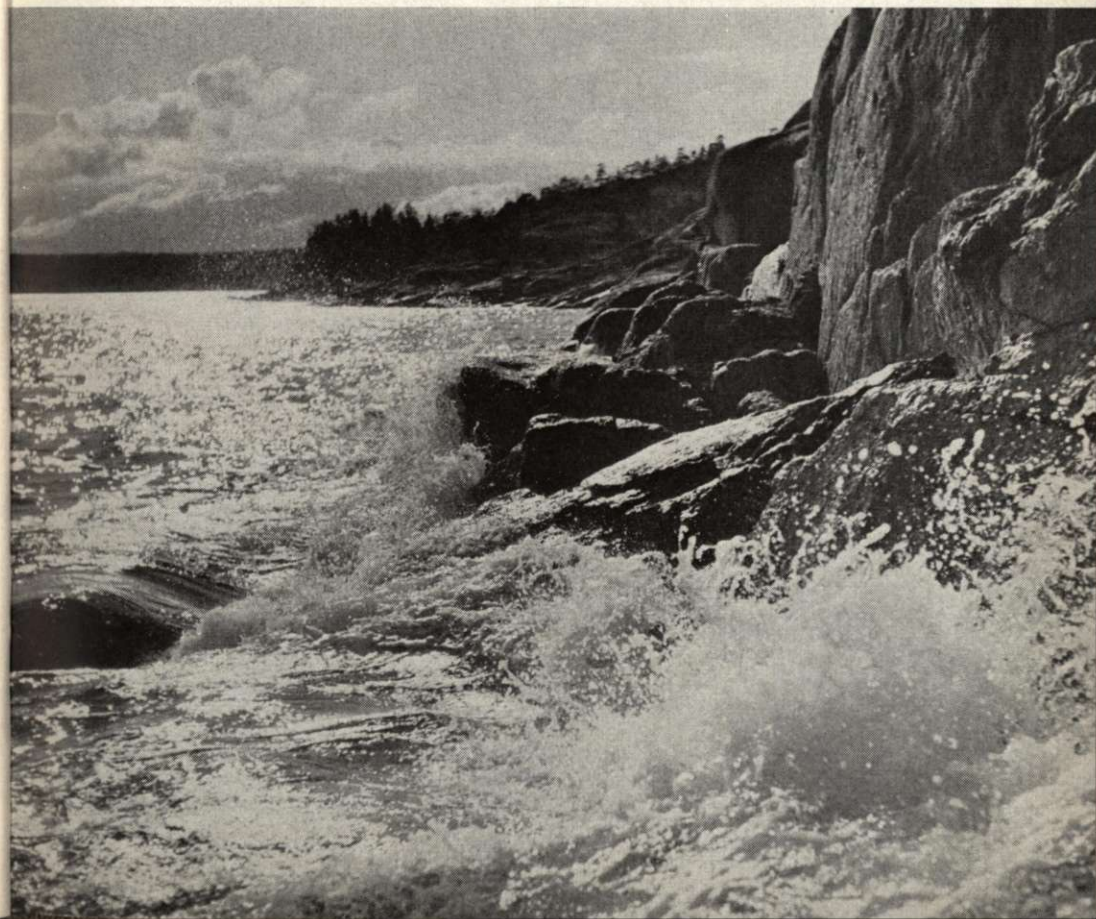
Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

LANDBY & LUNDGREN'S BOKTRYCKERI, MALMÖ 1959

Resa till Ångermanland

Det är till Ångermanland vi reser i sommar, ett landskap med gammal kultur, välodlad bygd, givande fiskervatten, imponerande industrier och en storslagen och ständigt växlande natur, som bjuder på utomordentliga rekreationsmöjligheter.

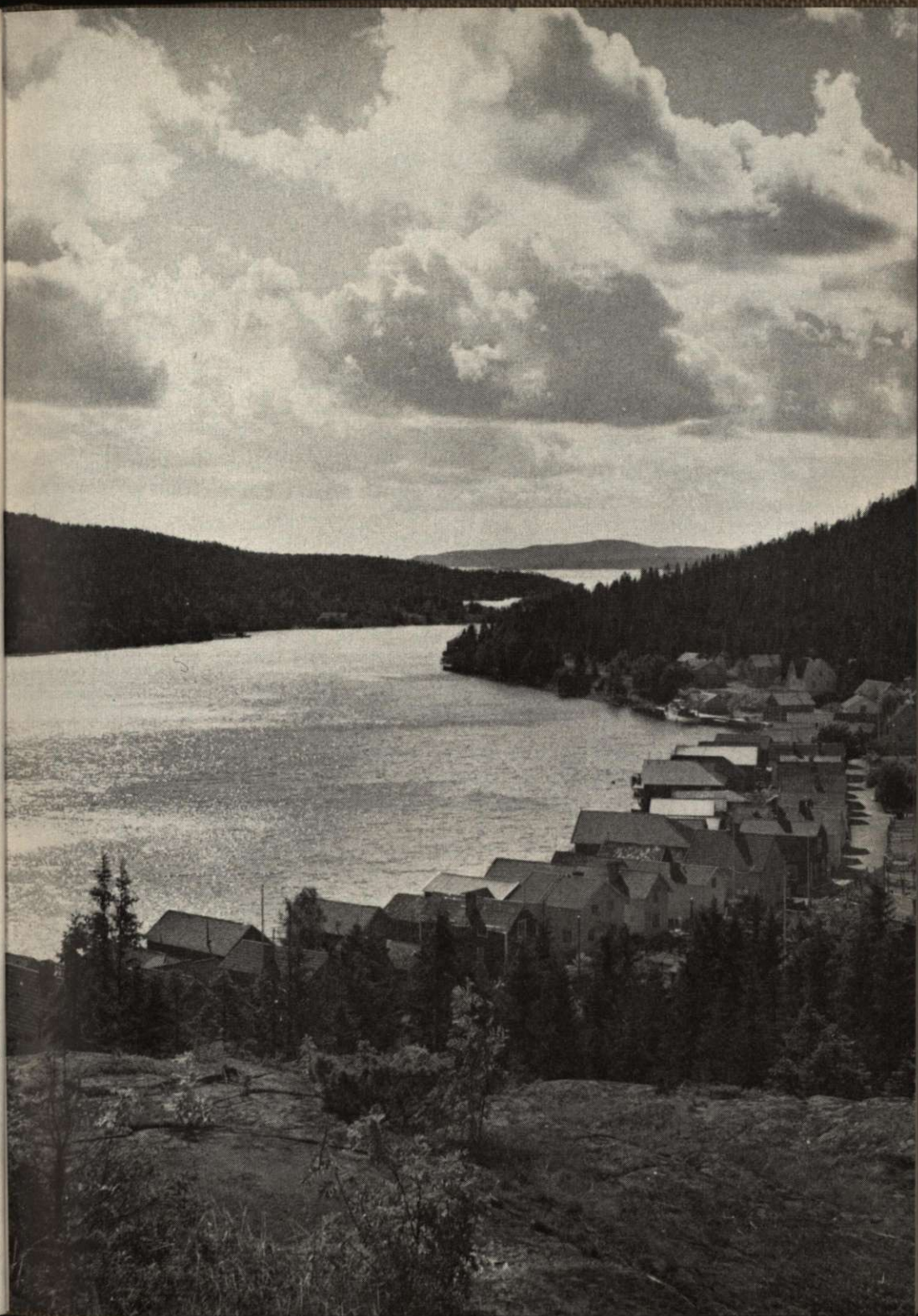
*På bilden här nedan slår Bottniska vikens vågor in mot den branta kusten som i Ångermanland höjer sig högre än på något annat ställe i vårt land.
Foto Gösta Nordin.*

Ångermanland är ett paradīs för turister och sommargäster. Naturskönheten är slösande med en färgrik och yppig växtlighet, bad finns det gott om, ångermanlänningen gästfri och vänlig. Nordingrå. — Foto Bo Rosén.

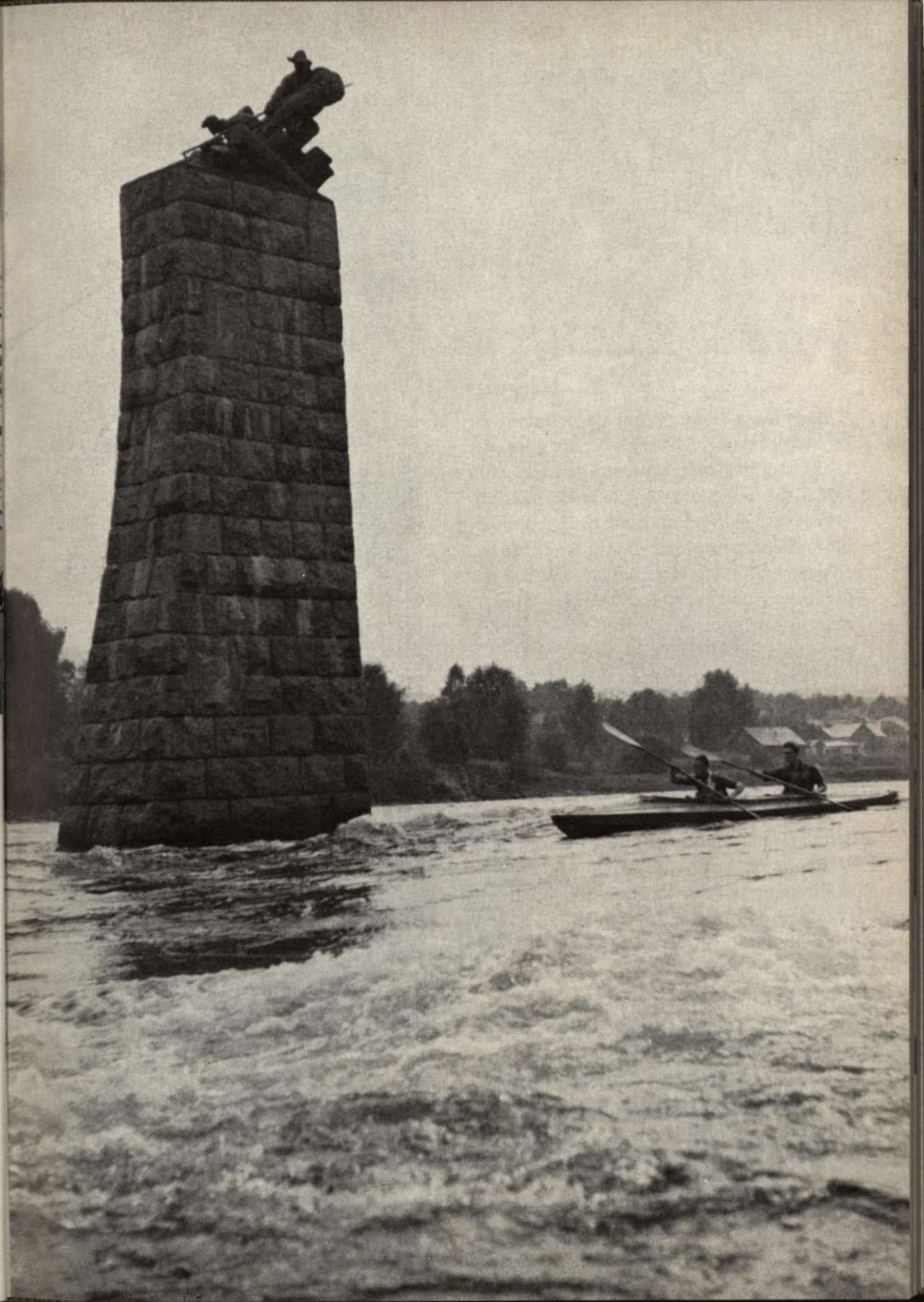
Det finns många fiskelägen längs kusten. Ulvöhamn hör till de mest kända, inte minst genom Ludvig Nordström — som många gånger fått stoff från Ulvöarna till sina skildringar. — Foto Gunnar Hansson.

Röken från Mo och Domsjös fabriker breder ut sig över landskapet medan en bogserbåt arbetar sig fram med ett timmersläp bort till sågramarna.
Foto Gunnar Hansson.

En lustig kontrast vid Sollefteå: de forsfarande kano-
tisterna på Ångermanälven passerar Friesendahls be-
kanta monumentalskulptur över flottarna.
Foto Pål-Nils Nilsson.

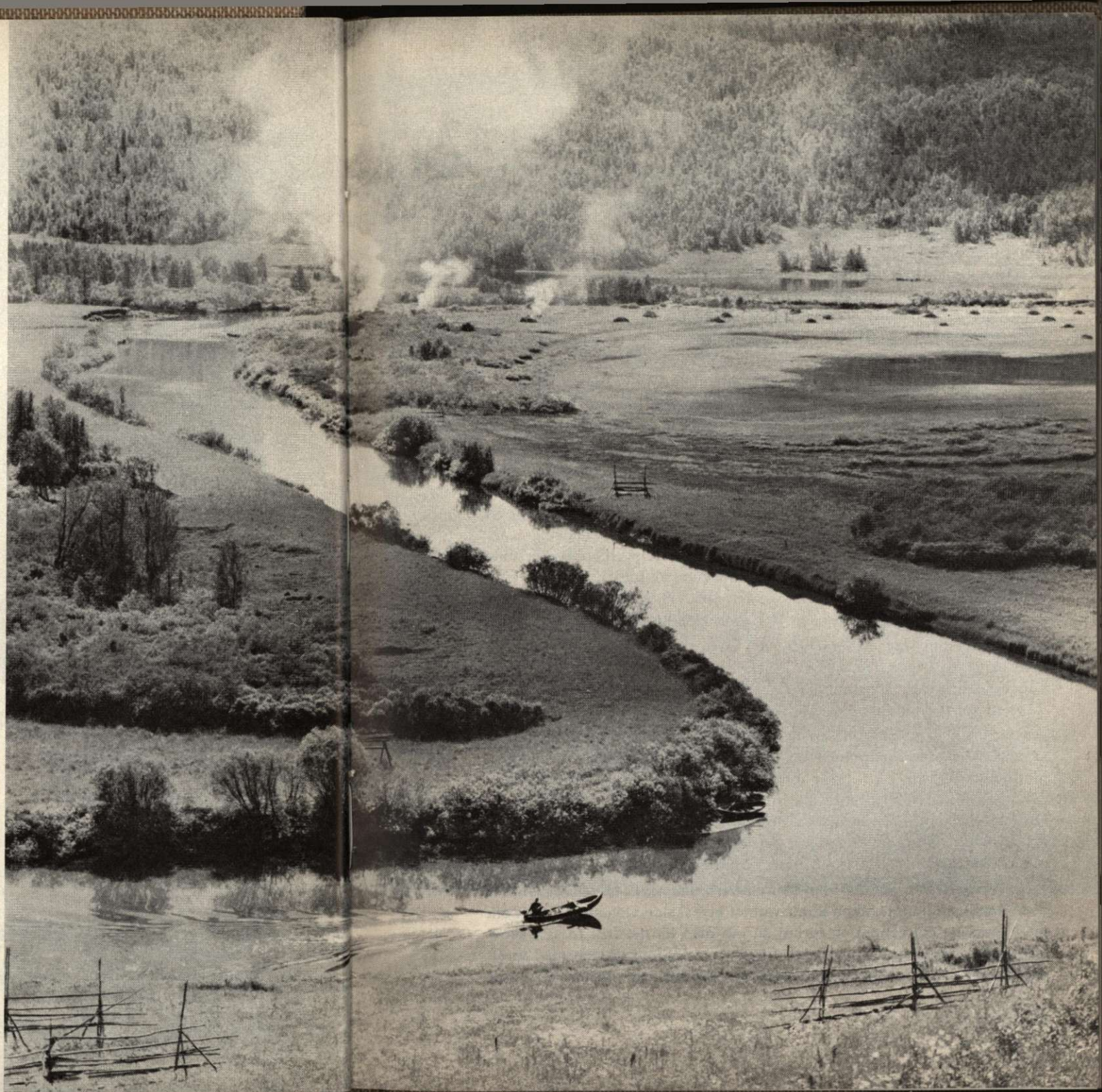

Det dömda deltat

Att färdas i båt genom ett deltaland är en upplevelse. Helst skall man göra det i en roddbåt och låta stränderna glida lojt förbi och betrakta videbuskarnas silverbårder, slätterängarnas rörliga folkliv, blomrikedomerna på strandängarna, medan röken ringlar sig över ängar och vatten, lövdungar och myrflator. Myggen surrar, människorna ropar, korna råmar under sommarhimmeln, medan molnen skockar sig kring Autjoklimpens topp och varslar om att govädret kanske tar slut imorgon. Bäst att skynda på med skörden.

Men Seunemakkälvens delta är dömt. Det kommer aldrig att leva det rika, egenartade liv som är så karaktäristiskt för deltalanden. Själva grundförutsättningen är nämligen borta: de årliga vattenöversköljningarna som vårflod och höstregn svarar för. Älven — stundom kallad Saxån — råkar nämligen mynna i den f. d. sjön Kultsjön, numera vattenmagasin.

Det är svårt för främlingar att föreställa sig den plats ett deltaland kan ha i bygdens hjärta. Då skall de veta att det inte endast är skörden och djurlivet som fjällborna kommer att sakna utan minst lika mycket stämningen och glädjen över att få vara med om dagarna på deltat.

Åbädden

av Martin Kasalt

Genom detta landskap där jag lekte under pojkåren och så småningom växte upp och lärde mig att se omvärlden och mig själv inte bara ur en barnsligt egoistisk synvinkel — genom detta kustlandskap flöt en å. Ån ledde sin upprinnelse till en källsjö ett par, tre mil inåt landet, ringlade sig sedan genom barrskog och förbi lövängar, grävde här och där farliga grottor i vikarnas sandstensklippor (ett ras inträffade rätt ofta) och mynnade slutligen ut i havsbukten vid en fiskeby. I början av sitt lopp var den närmast en bäck som man på sina ställen kunde utan svårighet hoppa eller vada över, men den vidgades och fördjupades kilometer efter kilometer och vid mynningen var det ett aktningsvärt vattendrag där däckade motorbåtar kunde styra in och fiskarebefolkningen talade med respekt och vrede om meterlånga havsgäddor som alltemellanåt trasade sönder deras nät och annat redskap. Ån fick nämligen sitt vatten av oräkneliga små källsprång, som överallt bröt fram ur klippstränder och skogsraviner så att om man en stilla eftermiddag ankrade båten för att meta några abborrar till kvällsvard hörde man en kör av muntert plaskande eller dovt rinnande källröster. Och t.o.m. i röt månaden då luften dallrade efter veckolång, oavbruten solhetta var vattnet klart och kallt, ja, på sina ställen farligt iskallt. Ville man bada fick man akta sig för dessa strömmar.

Ån hade som sagt en sträckning på cirka tre mil och halvvägs hade man byggt en kvarn. Det var de ousinliga källflöden som sedan ett århundrade surrat runt vattenhjulen och malt böndernas säd; och i sinom tid även spritt en smula elektriskt ljus i trakten.

Vuxet och gammalt folk visste berätta att ån hade varit synnerligen kräftrik. Men det var innan man började flotta timmer ner till kusten. Flottningen varade i 10–15 år men detta räckte för att utrota kräftorna så att jag för min del i bästa fall hittade någon enstaka och ynklig överlevande stackare under stenarna nedanför kvarnfallet; jag släppte dem. Fisken hade klarat sig bättre, och det fanns fortfarande gott om abborre och gädda, braxen och, märkligt nog, även ål. Ända till dråpslaget kom.

Dråpslaget hette vattenturbin. Min barndoms tekniker och ingenjörer hade nämligen hunnit räkna ut att vattnet utvecklade vida större kraft om man pressade det genom en turbin än om man lät det fritt forsa i skovlarna och svänga runt hjulet. Och för att installationsarbeten med turbinen inte skulle dra några extra kostnader fann man det enklast att under

Ån har i ett lugnvatten skapat möjligheter för näckrosorna att växa. Om sommaren är den gungande mattan översäddad med blommor. — Foto Bo Rosén.

Här och där delar sig ån i mindre flöden. På stenarna kan man hoppa och nästan torrskodd ta sig över till motsatta stranden. — Foto Bo Rosén.

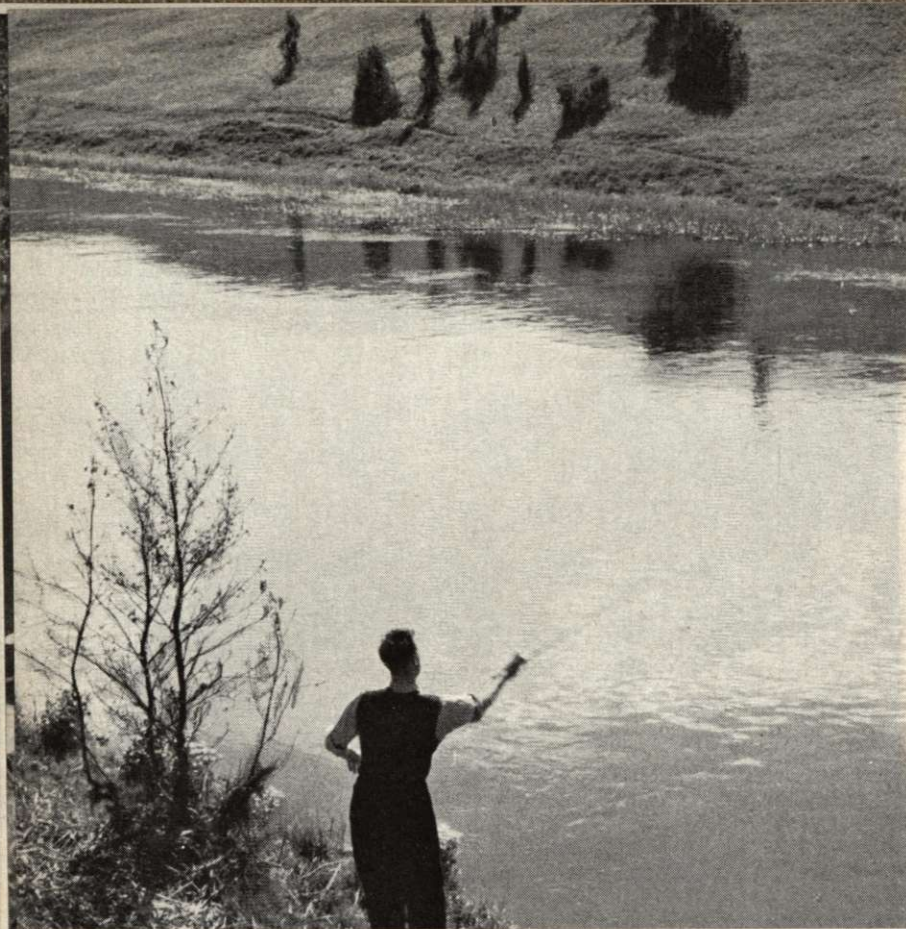
några veckor torrlägga åns övre lopp. Det var ju en obetydlig å i en avsidestrakt. Den fanns nätt och jämnt på kartan, och ingen fiskare, yrkesfiskare, var beroende av den. Alltså öppnade man slussarna.

En hel natt lyssnade jag till det dova bruset av vattenmassor som störtade fram och nedför fallet. Även i sömnen förföljdes jag av dess rytanden. Och på morgonen, en strålande högsommarmorgon, då jag vaknade och skyndade ut fick jag något som på modernt språk skulle kunna kallas chock. Jag blev häpen, bedrövad, nedslagen.

Där flodfåran torrlagts härskar tystnad och tristess. De pölar av stillastående vatten som blänker mellan stenarna bara ökar saknaden efter det levande vattnet. — Foto Bo Rosén.

Är man förtrogen med ett landskap känns det som en personlig skymf om någon eller några våldför sig på detta. Att se en blottad åbädd är upprörande. Vassruggarna som hade sakta vajat i vikströmmen låg likt slaget, ruttnat ogräs i dy. Näckrosor och näckrosblad hade sjunkit ihop över en otäck stinkande sörja. Nedanför klippväggen där man badat, där man inbillat sig en jämn och ren botten, stack upp ett vidunderligt gyttje av nedsjunkna stubbar, grenar, träd. Några rännilar slingrade sig nedför bädden förbi en stövel och resterna av en cykel — kristallklara källsprång som nu liknade smutsigt regnvatten i rännstenen.

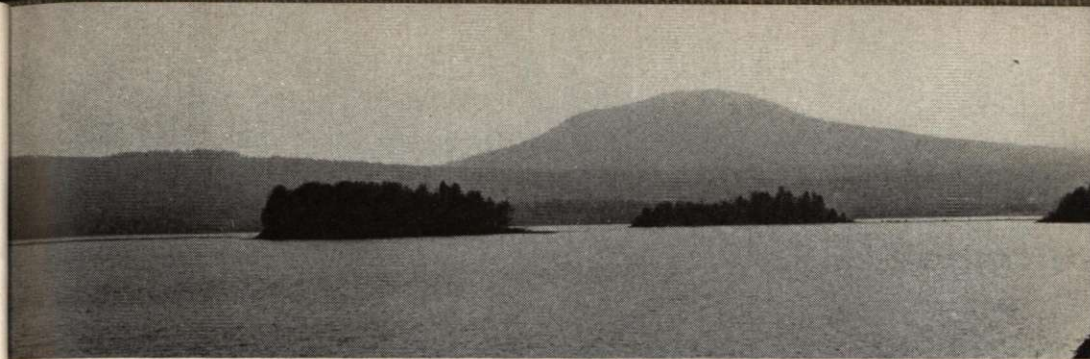

Ån var ett eldorado för vuxna och barn som tyckte om att fiska. Må vara att det ekonomiska utbytet aldrig mättsatts, glädjen över att vistas på åns stränder kände inga gränser. — Foto Stig T. Karlsson.

I gölarna hade fisken samlats, den fisk som inte ryckts med strömmen genom slussportarna — förvirrade stim som kryssade fram och tillbaka, utlämnade på nåd och onåd . . .

Efter någon månad återfick ån sin vanliga anblick. Turbinen mullrade stark och mäktig, men det lönade sig knappast att sitta med ett metspö i en skyddad vik — det vill säga, ifall man ville meta och inte bara sitta.

Och fortfarande efter ett kvartsekel och mitt i en storstad kan en mar-dröm återkomma: jag följer kilometer efter kilometer längs en flodbädd, förvridet blottad och försvarslös lik en människa, en människosjäl i sjukdom och nöd.

Siljansbygden måste bevaras

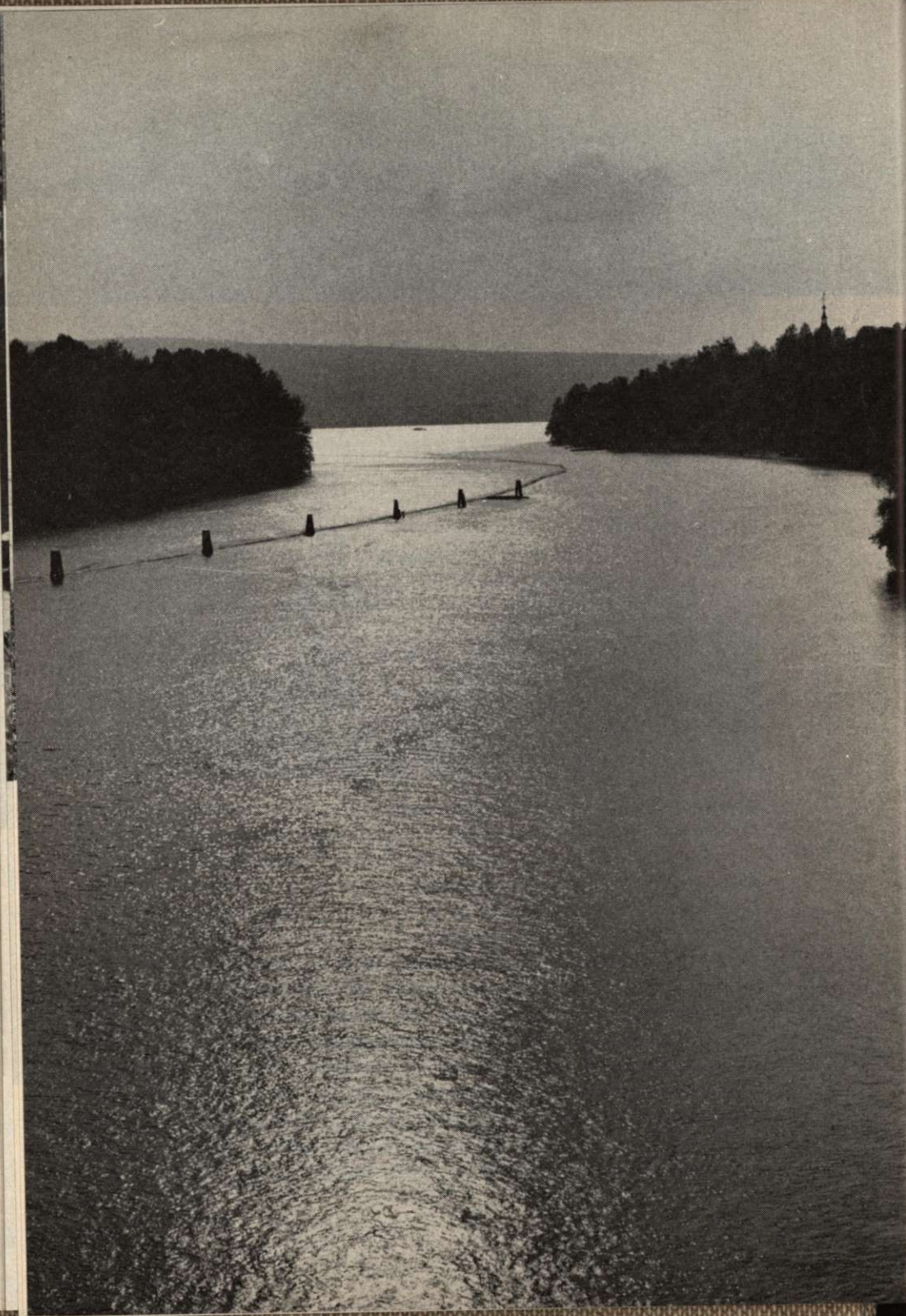
av Bo Rosén

En miljö blir lätt sliten, i synnerhet om inte ortsborna — och besökarna förstås — vårdar sig om att vidmakthålla den. Rent principiellt borde det vara angeläget att en bygds särart inte går tillspillo. Är sedan befolkningens utkomst i väsentlig grad beroende av att den inte förvanskas eller rent av vandaliseras, ja, då är det ett brott att inte hindra att förfalskning och slentrian fortsätter att breda ut sig.

Alla vet att Siljan och trakten kring den internationellt ryktbara och också mycket vackra sjön är väl värd en resa. Siljan är det givna målet för det stora flertalet människor i Sverige — åtminstone en gång vill man se sjön som alla hört så mycket talas om. Utlänningarna lockas också dit av resebyråer och propaganda och av talet man och man emellan. Det finns väl knappast något område som så vunnit hävd som turistisk vallfartsort som Siljan. Tänk efter själv!

Men turisterna som kanske kommer långväga ifrån väntar sig också att denna bygd som är så intimt knuten till tradition och gammal hävd skall kunna visa upp ett utseende, någorlunda oberört av den förskämning och uniformering som pågår landet runt.

Turisterna blir besvikna. Det som växer upp i dessa klassiska bygder är samma byggnadstristess, samma hyresgästhus i stora block eller monteringsfärdiga folkhem som överallt i Sverige. Det har skett en utarmning i smak och sans vid ritandet av sådana konfektionsbyggnader. Det enda man innerligt hoppas är att stilen inte är signerad SAR utan dit-

kastad av vilka klåpare som helst. Misstanken att högskoleutbildade arkitekter finns med i konstruerandet lär dessvärre inte vara ogrundad.

Detta gör att siljansbygden nu är lika med vilka municip, småstads-kvarter, storstadsområden som helst. Man kommer förgäves att söka efter något som anknyter till bygdens tradition. Ändå borde den vara tillräckligt stark för att räcka som tydlig fingervisning och impulsgivare åt de arkitekter som har siljansamhällena till hembygd. Eller kan de ha gått ut opåverkade därifrån? Men kanske de istället slagit över åt andra hållet, blivit leda vid zornidyll och kärnfeldtsvisa och i upproriska ögonblick skurit till Le Corbusier-kyliga hem tätt intill Knis-Lars eller Bergkarls-Eriks timmerhägn. Bara för att få göra tvärtom.

Men nu finns det nog inga extremt modernistiska linjer i siljansbygden, utan här gäller det hus som man tejpar ihop enligt enklaste modell, huvudsaken är att golvytan passar de statliga kraven på hur stort utrymme en folkhemslycka verkligen behöver för att utvecklas enligt byggnadsstadga och andra förordningar.

Just kring Siljan borde det vara möjligt att vidmakthålla bygdens egenart, vilket ingalunda är detsamma som att uteslutande slå upp timrade längor med svalgångar. Därmed menas inte heller att allt vad som innefattas med begreppet moderna bekvämligheter skulle vara bannlyst. Numera finns det gott om exempel på känsligt genomförda restaureringar varvid badrum, wc, oljeeldning, modern köksinredning och annat kunnat fogas in i en byggnadskropp med flerhundraåriga anor.

Miljön är ju ändå en av de stora turistattraktionerna kring Siljan. De låga stugorna och de kringbyggda gårdarna i falurött skapar atmosfären i exempelvis Bergkarlsås, Bonäs och Tällberg, alltsammans infattat i den grönska som ängar, buskar och lövträd bjuder på eller i vinterns klassiska vaddtäcke. Vill myndigheter och invånare i siljanssocknarna att det attraktiva momentet alltså skall bestå måste man också söka bevara miljön. De tiotals miljoner kronor som kommunerna årligen tillföres genom turismen borde vara tillräckligt många för att ett kommunalt och medborgerligt intresse skall kunna påräknas.

Något som i våra dagar också bidrar till att prägla miljön är vägarna. De slingrande, smala byvägarna gör sitt till att hålla kvar illusionen av åldrig, välbevarad bygd. Därför får man inte klampa åstad vid nydragning eller vägrätning som nu sker. I detta rikt kuperade och därmed också nyanserade landskap borde man kunna anlägga vägar som smidigt anpassar sig efter terrängen och ändå uppfyller trafikens och trafik-säkerhetens krav. Men det är naturligtvis lättare att slippa ta hänsyn och använda sig av linjeraka svep tvärsigenom landskapet, precis som man trodde var det enda vettiga för femton, tjugo år sedan.

Det finns ett aktuellt exempel i den ännu inte färdigställda vägen Leksand-Rättvik. Den är skrämmande i en tid då förståelse för landskapsgestaltning fått en god grund hos vägmyndigheterna, bland annat sanktionerad genom ett gott samarbete mellan Väg och vatten och Samfundet för Hembygdsvård, dit förresten alltför många vägbyggare (men inte siljansbygdens) vänder sig för att diskutera problemen och få goda råd.

Nej, redan vid planeringsstadiet borde de estetiska synpunkterna få göra sig gällande, då hade den verkligt fula sammanstrålningen med faluvägen på Söderås fått ett annat utseende. Nu trasas den praktfulla utsikten uppifrån åsen sönder av en vägbank som blir grotesk.

Men en ambitiös socken som i väsentlig grad livnär sig på turism borde inte enbart söka bevara en vida uppskattad miljö. Riktiga initiativ som vill förbättra och utöka områdets attraktionskraft bör också hälsas välkomna. Därför bör allt som är utförbart göras. Till det överkomligare hör att ställa i ordning särskilda turistvägar. Ja, inte nödvändigtvis bygga nya utan förbättra redan befintliga, natursköna vägar. Mora socken har därvid gjort en god insats med ett mycket enkelt grepp: man har kompletterat ortsanvisningarna på vägskyltarna med beteckningen "turistväg" sträckan Kallmora-Bergkarlsås-Mora. Flera motsvarigheter skulle utan svårighet kunna upprättas, bland annat över Norr- och Sörlindberg-Sju-

Zorns hem i Mora ses på föregående sida och härovan breder Siljan ut sig nedanför idyllen Hjortnäs. — Foto Bo Rosén.

gare. Ett närliggande alternativ är också mellan Leksand och Rättvik över Hjortnäs och Tällberg. Men den vägen måste förbättras och få rymliga rastplatser. I somras föreföll det som om vissa arbeten pågick på sträckningen som var illa tjälskadad (om det alltför jäser i Dalarna, så är det nog vägarna som gör det).

Men längs sådana vägar måste andra åtgärder vidtas. På lämpliga ställen borde gallring i trädbeståndet ske så att de vackra utsikterna öppnas istället för att som nu gömmas bakom en lövridå. (Det här gäller förresten många andra vägar kring Siljan.) Då kunde man genom vägs skylt locka turisterna in på de verkligt sevärda områdena väster om vägen mellan Rättvik och Leksand. Den nya vägen som skär genom landskapet som en kniv bör däremot förses med varningsskylt.

Siljansborna måste vara rädda om sitt landskap om miljonerna skall rulla in även i fortsättningen. Utvecklingen som den nu ter sig är betänklig. Likheten med en människa som håller på att såga ner grenen han sitter på är alldeles för påfallande.

Levande tradition

av Gun Nihlén

Carl Malmsten och levande tradition, det är nästan samma sak. "Den glada handens budskap", Olofsskolan, Nyckelviksskolan, slöjdens reformator . . . vi kan fortsätta länge, men vi överlämnar ordet till Gun Nihlén som här ger en skildring om Carl Malmstens levande idéer och livgivande verksamhet.

Levande tradition. Låter det inte som en paradox? Tradition, gamla seder, gamla bruksföremål, har det nånting med nutidsmänniskan att göra? Hör det inte hemma på Skansen och i museerna? Vi som hör till plaståldern, betongåldern, maskinåldern, atomåldern, rymdåldern, har vi överhuvudtaget nånting att skaffa med tradition, arv, med tider som varit, med människor som levt under så totalt andra förutsättningar än vi? Ska vi inte radikalt kasta loss från allt gammalt och fornt, helt och hållet skapa oss vår egen livsstil, vår egen yttre miljö? Eller snarare: Låta maskinerna skapa den åt oss?

Att vi har gjort det i så stor omfattning är kanske en av orsakerna till vår nuvarande olyckliga situation. Var fjärde storstadsbo skulle behöva vård för sjuka nerver, ungdomsbrottsligheten ökar, fritiden har blivit ett svårbemästrat problem . . .

Människan kan inte inom loppet av ett par generationer brutalt klippa av alla rottrådar med det förgångna och uppstå som en helt ny varelse, maskinvarelse, den mänskliga roboten. Försöker hon det blir följdens missanpassning och olika former av nevroser. Och ännu värre. Följden blir den viljelösa massmänniska, som Gunnar Ekelöf skildrar i Klockor över staden:

"Människan har inte kunnat segra över det vilda utan att mista sin självständighet med dess lön och förutsättning: slagrutan. Nu var de stora ansvarigarnas tid kommen och folken föstes som hjordar inom propagandans gårdsestills ansvarigarna — övermänniskorna skulle finna dem mogna för slaktbänken. Ordning i lagåren. Dit en går, går alla. Tungsint och taktfast. — Allt vi har kvar av instinkt är ett slags orolig flykt i skymningen, som trots alla framtidsteorier och noggrant utarbetade sociala system aldrig kunnat föra till målet, till friheten, därför att människans natur förändrats, därför att människan är i färd med att avlägsna sig från

Carl Malmsten — vägvisaren till den levande traditionen.
Foto Rune Hassner.

människan . . . Men under hans tankar vakade den trotsigt mänskliga förvisningen: Avlägsnar hon sig lär hon återkomma — enligt universums lag!"

Avlägsnar hon sig lär hon återkomma — åtminstone så länge hennes hemvist är jorden. En av dem som vill föra människan tillbaka till det mänskliga är Carl Malmsten.

Den skapande Carl Malmsten.

När en kultur hotar att bli artificiell och därmed utarmas och mekaniseras uppträder alltid en reformator och höjer sitt rop: Åter till naturen! Åter till de levande källsprängen!

En av dessa ropande röster i vår tid är Carl Malmsten. Men han är inte bara en ropande röst. Under hela sin livsgärning har han genom praktiskt arbete befäst sanningshalten och bärkraften hos sina idéer. Det har aldrig varit fråga om död teori utan om skapande liv. Med hammare och slöjdniv och penna och pensel har han visat oss vägen: Tillbaka till naturen, tillbaka till människan från maskinen, tillbaka till det livsdugliga och fruktbara inom traditionen.

Han har upplevt den svenska naturen med en konstnärs lyhördhet. I Bo i ro: "Omutligt stark, stillsamt, försynt, ständigt skiftande, rogivande, väckande, helande, soltörstande och solsignad när oss landets natur med innerligt liv och hugnar varje sinne öppet för dess klanger ur skilda landskapsrum, evigt skiftande under solvarvets och årets gång . . ." Och i Levande svensk tradition: "Naturen bygger med osviklig säkerhet ur växt-ortens ämnesförråd sina skapelser, uppenbarande livets segerrika blomning i ljuset. Ju njuggare livsvillkor klimat och landskap bjuda, desto mer betagande synes oss denna utstrålning av liv i örter och träd, denna karghetens prydnad med blommor och vänhet. Samma tjusning inger oss alstren av ursprunglig mänsklig odling, som kämpande strävar framåt och i jungfrulig natur bereder en värld åt människor".

Den organiskt växande naturen är en av Malmstens inspirationskällor. Allmogekonsten den andra. När stadspojken Malmsten först mötte allmogekulturen skedde det på Skansen och Nordiska museet. Men han stannade inte vid upptäckten av de gamla tingens skönhet. Han sökte sig tillbaka till källan, till de människor som en gång hade skapat dessa ting. Han levde sig in i deras miljö och deras livsförutsättningar, tänkte sig in i den andliga och materiella bakgrund, ur vilken denna konst var framsprungen.

"Den gamla bygdekulturen tjuar oss, därför att den är så fast rotad i landskapsgrund och tradition. Här finns intet löst och tillfälligt. Byggnaderna med all deras utrustning av möbler och bohag, med planens och inredningens självklara fasthet, te sig liksom framsprungna ur samma skapande kraft vilken danat landskapets former och allt vad det rymmer av växande liv. Inför allmogens gamla verk känner man hur konstruktionens, formens och ornamentikens växt och samspel bryta fram ur en källa i naturens djupaste grund, hur den mänskliga skönhetsdriften står i förbund med naturens egen, hur det nytto- och funktionsbestämda är ouplösligt sammanvävt med de element, som tala till själen och som

Genom Nyckelviksskolan har Malmsten bidragit till att lösa vår tids brännande ungdomsproblem. —Foto A. Wahlberg.

klinga mot oss i livstolkande färger och former. En från enkelheten bortkommen och i sina grundvalar splittrad tid har därför mer gagn av att läsa skönhetsevangeliets grundtext i det egna landets primitiva urkunder än i de stora epokenas fullkomnade skapelser. Den gamla folkliga konsten springer fram ur samma mystiska enhetskänsla med livets totalitet som barnens lekar. Därför förlöslar den oss ur det invandas kvävande grepp. Att umgås med gamla allmogeting är för formsinnet ett reningsbad från nötta schabloner och ger, liksom inlevelsen i naturen, ursprungsfriska formimpulser åt den som söker äkthet."

Alla dessa okända bygdekonstnärer arbetade efter sin personliga egenart, gav uttryck åt sin hembygds speciella karaktär och stämning i sina verk. Därför blev allmogekonsten så rik och skiftande, så fjärran från den tröstlösa uniformitet, som nu präglar möbelhandlarnas maskingjorda varor, sterilt lika — och lika könlöst fula — från Ystad till Haparanda."

De tre ledstjärnorna.

Vad Malmsten fann i den gamla allmogeslöjden var framför allt tre saker: Nytt, Enkelhet, Skönhet.

När han själv började sin möbelproduktion var dessa tre saker hans ledstjärnor. Han inspirerades av den gamla konsten men kopierade den aldrig. Han arbetade i dess anda, skapade nytt på gammal grund.

När han började tillverka sina möbler var han, enligt Wettergren "en pionjär bland pionjärer för konsthantverkets förnyelse. Men ju längre tiden går från dessa unga kampår dess klarare framstår det att summan av hans insatser är utan motstycke både till dess rikedom och till dess intensitet".

Genom åren har han troget fortsatt sin linje. Han har upptäckt charmen och tryggheten hos våra egna inhemska träslag: fur och björk. Med dem som grund har han skapat möbler som ger vardagstrivsel åt ett hem. Han har aldrig ett ögonblick glömt bort att möbler är till för människan och aldrig får bli ett självändamål. En stol ska vara skön att sitta på. "En bra stol ska passa väl till människans rundkurviga kropp, som inte är maskingjord, och dessutom behaga ögat". En sängkamarstol gör han som en trygg pinnstol men låter karmen få den svagt svängda formen av en galge, så att far i huset bekvämt kan hänga sin rock på den. Hans bord är rustika, vackra och stadiga, helst omålade men med en enkel ytbehandling så att de ska tåla ett utstjälpt vattenglas och kladd av modellera. De står fast på golvet och håller både att äta vid och att arbeta och leka på.

En malmstensk interiör präglas av hans personliga syn på hemmet. En syn som han ärvt från gångna generationer: Hemmet ska vara en plats för arbetsgemenskap men också för högtid och fest. Det ska ge vardagstrygghet, vara barnvänligt och tåligt men samtidigt kunna ge avkoppling och ro. När man betraktar en malmstensk interiör får man en vision av tidlöshet. Tingen utstrålar vänlighet och hela miljön skapar en känsla av trivsel, trygghet och harmoni. Man undrar om inte en sådan miljö måste påverka dem som bor där, skänka dem något av sin egen självklara glädje. Man tänker samma sak, som när man ser ett gammalt, slitet men vackert hem på landet, vars sen generationer ärvda möbler nöts av många barnkullars lekar: Det måste vara lyckligt för barn att växa upp i ett sådant livsbejakande och barnvänligt hem!

Utom dessa trygga, enkla och sköna vardagsting har Malmsten också skapat exklusiva praktmöbler. Bord, skåp och kistor med utsökta intarsia-kompositioner där han använt sig av främmande och exotiska träslag för att trolla fram en rikedom av färgeffekter. I dessa kompositioner har han

En malmstensk interiör ger en vision av tidlöshet. — Foto A. Wahlberg.

visat sig inte bara som en stor och fantasifull konstnär när det gäller att skära mönster i trä utan också som en fin kolorist.

En enastående pedagog.

Men Malmstens gärning är inte slut med att han blivit en slöjdens, möbelkonstens och heminredningens förnyare på gammal grund. Hans förnämsta gärning är kanske trots allt hans enastående insats inom pedagogiken.

Redan som mycket ung reagerade han mot den slentrianmässiga och glädjedödande skolslöjden. Efter en brandartikel i Dagens Nyheter mot det petrifierade modellmakeriet på Nääs kallades han dit i början på 20-talet för att visa hur en naturligt lagd slöjd skulle ta sig ut.

Han opponerade mot de sterila serierna blompinne — skärbräda och visade hur barn och ungdom med utgångspunkt från en träbit kunde släppa lös fantasien och slöjda vad de själva ville — leksaker, prydnadsaker, praktiska ting som de själva hade lust till och behov av.

Han byggde också här på de gamla allmogeslöjdarnas "livsglada enhet av allvar och lekfull fabulering och spontan skaparfröjd". Han lät slöjden bli "en de ungas behovsslöjd, buren av levande intresse, där barnnävar tillåtas att forma ting för lek och hem" och "skapa fritt inom ramen av de olika sakområden som svara mot skilda åldrars behov och intressen".

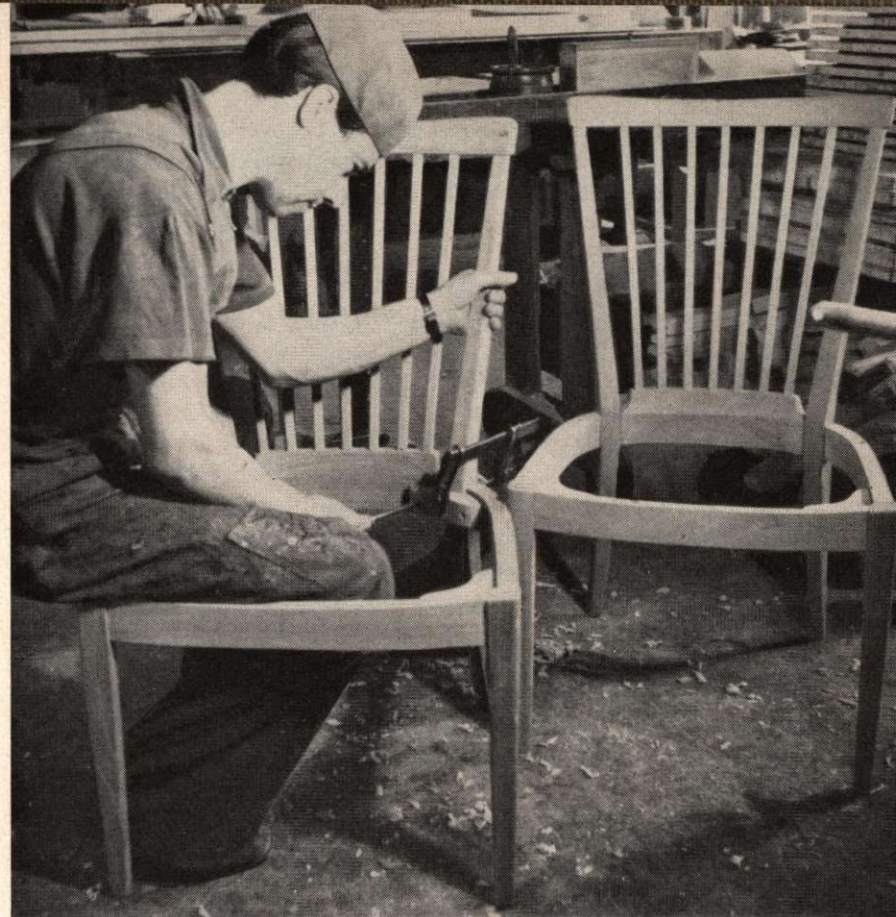
Men samtidigt som han lät ungarnas egen skapardrift fritt få utlopp lärde han dem förstå och lära känna träets egna resurser, materialets inneboende egenvilja, och väckte deras sinne för äkthet och form. Under alla sina år som ledare för unga slöjdare har han aldrig gett avkall på skönhetskravet. Inte ens en barkbit eller en primitivt tilltyxlad pråm med släp får vara ful. Från allra första början väcker han upp barnets sinne för äkta formgivning. Den enklaste skolslöjd blir ett konstnärligt skapande och han framhåller med skärpa att slöjdläraren bör ha en grundlig tekniskt — konstnärlig — psykologisk utbildning så att han kan inspirera sina elever och väcka deras sinne för formens äkthet och enkla skönhet.

När man som undertecknad har slöjdglat pojkar i tolvårs-åldern som kommer hem från slöjdlektionerna med den ena "fint" slöjdade saken fulare än den andra, därför att läraren visserligen har lärt dem att sandpappra och fila och fernissa till ursinne, men låtit dem arbeta efter modeller som verkar "importerade från massfabriker eller från verkstäder med dåliga allmogepastischer" är man förtvivlad över, att det konstnärliga momentet i slöjdlärarnas utbildning tycks vara så helt försummat. Man har inte hjärta att slänga undan dessa horribla polerade fåglar och tjockt målade skålar barnen kommer dragande med, stolta över vad de åstadkommit. Men det skär en i hjärtat att så mycket arbetsvilja ska slösas på så fula ting. Och med vemodsfylld glädje tar man fram den enkla, vackra träsked en av de äldre pojkarna snidade som sexårig Olofskoleelev. Och man minns med saknad de vackra, enkla bord och stolar pojkarna snidade till sitt eget rum i 12–13-årsåldern.

Ge Malmsten 2 millioner till en ny skola.

Men Malmsten nöjde sig inte med att reformera slöjden. År 1928 skapade han Olofsskolan och gav den ett program, "som innebar en formsinnets fostran, som icke begränsas till en skolning av öga och hand, men ville nå den skapande kärna, vi alla bär inom oss".

Via upptäckten av "handens glada budskap" gick Malmsten vidare till upptäckten av betydelsen hos skaparmomentet i allt arbete, även det in-

På verkstadsskolan övas elevernas hantverksskicklighet, form- och materialkänsla jämsides.

tellektuella. Och när han ville rädda sina egna barn från den intellektualismens skolterror, han själv lidit så mycket under, och startade Olofsskolan, ville han skapa en skola som tog hänsyn till barnens naturliga utveckling och behov under olika åldersstadier.

Man säger ibland att barnen inte ska lära för skolan utan för livet. Man menar då att livet är någonting som börjar efter skolans slut. Men livet är här och nu och barnet skall lära inte bara för livet som ska komma en gång utan för sitt aktuella liv. För den dagen som är just nu och som just nu är barnets enda verklighet. Först om skolan ger sju-åringen något av värde just för sju-åringen och tio-åringen och femton-

åringen får uppleva och lära saker som de behöver kunna just i sin ålder och sin livssituation, först då blir skolan någonting som hör livet till och inte den sterila inrättning vid sidan om livet som den nu ofta är. Och först då kan den skänka trygghet och hjälpa unga människor att finna sin väg.

Ungdomsproblemen är i vår tid lika brännande som de alltid har varit. Kanske ännu en nyans mer brännande därför att tiden är mer söndersplittrad och kaotisk.

En av dem som effektivt skulle kunna bidra till att lösa problemen om han bara fick är Carl Malmsten.

För stora grupper av ungdom har han redan gjort det: För dem som haft lyckan att gå i Olofsskolan, i Nyckelviksskolan och kommer att få gå i den skola han nu planerar på Öland.

Själv säger han: "Låt människorna alltifrån tidig ålder snickra, måla, väva, knåda i lera, bygga, musicera, spela teater . . . släpp lös hela koppel av bundna andar som vill ut och skapa det som gläder själen och som är vackert, nyttigt, färgrikt . . . Endast genom att skapa intressen som sammangång med ungdomens egen håg och bringa krafterna till god samling kan man leda den unge in på nya banor. Endast sådant som på ett mäktigare sätt fyller ut livet kan tränga bort det mindre värdefulla."

När man talar med Carl Malmsten om hans gärning svarar han ofta: "Jag är bara ett redskap i en annan mästares hand".

Är det hädiskt att önska att denne mästare i sin glädje över att äga ett sådant redskap också skulle vilja öppna ögonen på dem, som delar ut statliga anslag, så att de förstod att även i tider av nöd är det en utomordentlig penningplacering att satsa pengar på honom? Ge Malmsten två miljoner till en ny, fri skola och ni vinner tio miljoner!

Vi håller på att göra oss arvlösa!

av Björn Lundegård

Björn Lundegård, silversmed och iakttagare, har haft anledning att färdas genom landet. Hans synpunkter på den svenska tätortens utseende är kloka och borde ge stadsplanerare en hel del att tänka på.

Den svenska staden och tätorten håller i våra dagar på med att göra sig arvlös på ett sätt som saknar motstycke i historien. Här i landet saknas nu fullständigt den kontinuitet i bebyggandet som gläder och fängslar den som besöker en schweizisk alpbjörnsby eller en liten fransk eller italiensk landsortsstad. Det finns ingenting gemensamt mellan de gula längorna på förortsgärdet och de gamla slingrande gatorna inne i centrum av staden/orten. Under det senaste årtiondet har den nivellerade vällingby-arkitekturen made in Stockholm till och med trängt in i centrum som till exempel i Boden eller Västerås där skyskraporna redan gör sår i de gamla gatornas slutna frid.

Ännu 1800-talet hade mitt i sin industrialistiska nyrikiets pietet nog att hålla ner Ladugårdslandsstilen i rimliga mått när man byggde längs smala småstadsgator men i vår tid river vi rubb och stubb. Endast det som historikerna av facket anser omistligt packas samman i magasin för att senare kunna återuppföras i stadens friluftsmuseum.

För en tillfällig besökare finns det ingenting som antyder att Dorotea eller den nyblivna köpingen Åsele är äldre än nittonhundratio ungefär och även Vilhelmina är till största delen ett normalsvenskt ganska tråkigt villasamhälle med ett och annat "lustigt" femtiotalshus i centrum. Men samhället har en kyrkstad, det är den enda av dessa tre gamla kyrkstäder som har en del av sin ursprungliga bebyggelse bevarad.

Det första intrycket av dessa gamla kvarter är i sitt slag minst lika tjuvande som intrycket av en av de ovan nämnda alpbjörnsbyerna — eller varför inte av gamla stan i Stockholm? Kyrkstaden i Vilhelmina kan inte jämföras med dem utanför Luleå eller i Öjebyn där bebyggelsen huvudsakligen utgöres av bodar i timmer avsedda för tillfälliga uppehåll över helgerna. Här rör det sig tvärtom om en verklig gammalsvensk timmerstad i en- och tvåvånings liggtimmerhus längs tre långa gator ovanför det nya Vilhelmina. Det hela bildar en stadsdel och stadsbilden är sluten mot

mörker och kyla. De trånga gatorna mellan massiva hus i falurött och grått ger ett intensivt intryck av avstängdhet, slutenhet mot hela den kringliggande ödemarken, en stark känsla av mänsklig gemenskap mot en hård natur.

Byggnaderna var för sig är inte särskilt märkliga, svenska timmerhus av tidig 1800-talstyp, flera sekundärt uppförda. Som stil- eller byggnads-historiska monument är de av tämligen ringa värde. Men som delar av en helhet, som illustration till begreppet ödemarksstad, till Vilhelminas ursprung, är de omistliga.

I dagsljus visar det sig vid en noggrannare besiktning att området är starkt förslummat. På grund av nonchalans från samhällets och de kulturvårdande myndigheternas sida — besvärliga ägoförhållanden med flera ägare till samma hus och frånvaron av en lag som ger samhället möjlighet att i svåra fall exproprierar byggnaderna — har flera av de bevarade kyrkstugorna redan nu förfallit och de övriga är hårt utnyttjade. Men trots detta bildar helheten en stadsbild som är värd att bevara.

Till detta svarar de nyktert tänkande endast — till vilket pris? — och visar på en plan man gjort upp att rädda vad som enligt dem — och landsantikvarien — räddas kan när nu området "måste" läggas ut till villatomter. Man ämnar — givetvis — flytta fyra av kyrkstugorna in i en hembygdspark.

Därmed har man uppfyllt alla fordringar på pietet och därmed har man alltså också — med samtycke från de kulturvårdande myndigheternas sida — åstadkommit ytterligare ett hembygdsmuseum fyllt med grötkräklor och linskäktor och — damm.

Därmed har man, i stället för att offra en del pengar *nu* för att rädda ett stycke omistlig miljö, skapat en snålt tilltagen bild av svunnen tid vilken inte kommer att intressera någon människa, varken nu eller framledes.

Har vi inte nog av ett Skansen i varenda stad redan? Kyrkstaden i Vilhelmina är som den nu står blott en obetydlig rest av det som en gång var, sedan en stor del av området redan brunnit ner och de tillhörande stallarna rivits. Inom hela området finns 26 byggnader av vilka de som vänder sig mot samhällets storgata är så illa åtgångna av ombyggnader i sekelskiftesstil att det knappt är möjligt att i dem igenkänna de ädla gamla timmerhusen. Förslumningen har gått så långt — delvis just genom dessa ombygganden, varvid husen i nästa rad kommit att bli "gårdshus" — att det endast i bästa fall kan tänkas möjligt att bevara 18 byggnader. Å andra sidan är det minsta antal man kan tänkas behålla för att bevara miljön intakt, 8 à 10 hus. Detta senare alternativ skulle

Samhällena på landsbygden har sällan någon särpräglad stil. Storgatan i Vilhelmina visar upp blandningar. Längst t. v. ett par timmerhus som byggts ihop med reveterade hus. — Foto Bo Rosén.

dock kräva att man här och var kompletterar de gamla gatorna med nybyggen.

Därför att det är inte de gamla husen som är intressanta, jag upprepar det, det är de gamla gatorna.

Området som helhet är resultatet av något man kan kalla gamla tiders radhusbebyggelse. De byggnader som ligger här är uppförda under skilda tider, men bygdetimmermännen har generation efter generation varit i samförstånd med sina föregångare och därigenom har varje nytt hus na-

Hembygds museet i Vilhelmina är en fin byggnad som ligger längst upp på Storgatan och nedanför kyrkan. Den bildar upptakten till de gamla kyrkstugorna som också ses på bilden härövan. T. h. kyrkstugorna som alljämt är bostäder. Fotos Bo Rosén.

turligt anslutits till de andra i proportioner och material och helheten har bevarats. Även om man i vår tid måste riva en del av de gamla husen finns dock för oss samma möjlighet, nybyggena kan anslutas i proportioneringen till de gamla hus som kan stå kvar.

Så skulle man kunna bevara en stadsbild som för det kommande visar ortens ursprung — dessutom en ovanlig och tjugande stadsbild, enastående i landet.

Att riva, konservera och ställa upp de konserverade och preparerade husen på museum däremot, dödar dem fullständigt. Även om det kanske blir det billigaste.

Problemet gäller inte bara Vilhelmina, det gäller varje stad och varje by i vårt land, där vi håller på att göra oss arvlösa på ett sätt som saknar motstycke i världen utom i krigshärjade länder där hela städer utplånats med våld. Det gäller inte bara att spara isolerade monument men att bevara en miljö, att i vissa fall och på vissa punkter ödmjuka oss och infoga våra nybyggen i miljön, inte låta dem slå sönder den.

Detta kan naturligtvis i de flesta fall ske enligt ganska vettiga ekonomiska planer. De byggnader från gammal tid som varsamt fasadrestaurerade skall stå kvar behöver ju inte alltid restaureras till moderna bostäder det är ju i många fall inte ens möjligt. Ett samhälle har ju även användning för en hel del fritidslokaler, bibliotekslokaler, läkar- och tandläkarmottagningslokaler, vävstugor och dylikt. Det blir säkert i många fall

Vilhelmina har ett mycket vackert läge på Volgsjöns långsluttande strand. Idyller finns men ingen personlighet, så när som på kyrkstugekvarteren. Bevara dem! — Foto Bo Rosén.

inte dyrare att låta en gammal byggnad tjäna ett sådant ändamål än att bygga skryt nytt.

Det är i den andan och efter dess riktlinjer man hoppas att Vilhelmina skall kunna bevara sin kyrkstad vilken — enligt professor Andreas Lindblom — ”ger ett mycket starkt intryck av hur de norrländska städerna såg ut under 1800-talets förra hälft . . . innan eldsvådor och högkonjunktioner förvandlat dem”.

Men det är bråttom. Här liksom i många andra liknande fall går förslumningen och åtföljande förfall allt snabbare framåt allteftersom våra allmänna standardkrav stiger. Plötsligt kan det ha gått så långt att de kloka får rätt och att det blir för dyrt att rädda något omistligt. Så har redan skett alltför många gånger.

Städernas speciella atmosfär

och håller Stockholm på att förlora sin?

av Helge Cohn

Vart har alla originalen tagit vägen? De skapade trivsel och lokalfärg, påpekar Helge Cohn i denna artikel och framhåller också att den som lyssnat till skogen förvisso inte behöver hysa större kärlek till sin hembygd än stadsbon.

För bara ett trettiotal år sedan brukade man tala om den speciella atmosfär som vilade över en viss stad. Över Paris, Köpenhamn, Stockholm. Man gör det knappast numera. Vad beror det på? Har dessa städer förlorat detta ”något”, som skilde dem från andra städer på vår jord? Ja, kanske till en del. När man talade om atmosfär, menade man givetvis inte hög- eller lågtryck, man menade inte ens luften, eller bebyggelsen ännu mindre. Man menade människorna, livet sådant det gestaltade sig i de olika metropolerna. De voro varandra så glädjande olika, den gången. De hade en viss karaktär, som knappast var jämförbar.

Paris i århundradets början, det var inte direkt de gamla gatorna, konstnärskvarteren, Nötre Dame eller Triumfbågen. Det var parisaren och kanske i ännu högre grad parisiskan. Konstnärerna, teaterns folk, pennans och politikens män, skoputsaren och tidningsgrabben, kort sagt livet på boulevarderna, inte boulevarderna själva.

Och Köpenhamn? Visst var det för den tillfällige resenären Tivoli och Zoologisk Have, Frederiksborg och Nyhavn, men det var i första hand ”Den Gamle Konge”, Paulsönerna, Mantius och Jenssen, postbuden, kyrparen och ”den danske Lune”.

Och Stockholm, som ännu ”var en tjugande idyll” jämförd med Paris och Köpenhamn? Ja, här var det likadant. Det var inte slottet, Skansen, Panoptikon och Berns. Det var även här människorna. Människorna i miljön. I slutet av förra århundradet och början av detta var det Oscar II, General Lagerberg, Ellen Hartman, Gustaf Fredriksson, Tidnings-Boje, Pastor Bengtsson och andra. Längre fram blev det Anders de Wahl, Astrid Torsell, Sjungande Greven och Kalle Vänster.

Människorna, de originella människorna utgjorde färgklickarna på stadens karta. De ingingo som en integrerande del i atmosfären över staden. En atmosfär som då det gäller Stockholm ingen har tecknat mer

mästerligt än August Strindberg i inledningskapitlet till Röda Rummet. Tag bara detta underbart målande och färgstarka avsnitt: "Långt nere under honom bullrade den nyvaknade staden, ångvinscharna snurrade nere i stadsgårdshamnen, järnstängerna skamlade i järnvågen, slussvakternas pipor visslade, ångbåtarna vid Skeppsbron ångade, Kungsbacksomnibussarna hoppade skallrande fram på den kullriga stenläggningen, stoj och höjt i fiskargången, segel och flaggor som fladdrade ute på strömmen, måsarnas skri, hornsignaler från Skeppsholmen, gevärsrop från Södermalmstorg, arbetshjonens klapprande med träskorna på Glasbruksgatan, allt gjorde ett intryck av liv och rörelse . . ."

Och åtskilliga år senare då han återkommer från en långvarig "landsflykt" tecknar han med samma mästarhand atmosfären över sin stad i Femte natten av 'Sömnängarnätter'. Bara dessa rader:

Vårsoln på gotiska spiror skiner
och på nya palatsers mur,
telefonernas ståltrådgardiner
mjukt draperar stadens kontur, . . .

Kanske var August Strindberg en av våra ärligaste och mest hängivna hembygdssångare. Kritisk därför att han älskade sin stad och om möjligt ännu mer dess skärgård.

Nå, detta var egentligen en parentes. Åter till atmosfären!

"Det går en jämkningsande genom tiden", sa en gång hans högvördighet biskopen i Växiö. Vad skulle han säga i dag! Förr skilde sig i varje fall Stockholm från andra metropoler genom sitt invecklade spritutskänkningssystem, men inte ens den originaliteten har vi fått behålla. Kanske bör vi vara tacksamma för det. Vad vet jag. Vi är i dag kontinentala genomsnittsmänniskor utan lokalfärg. Tiden har exempelvis inte plats för original. Snabbgående hissar, ljusrör och lokaltelefoner är ingen hemvist för dem. Den nutida självserveringen skulle slå dem med skräck och fasa och punschkvarten eller åttingen skulle vara nog för att driva sekelskiftets välvuxne 140 kilos byggmästare på flykten. Men har vi inte längre några originella människor i denna stad? Naturligtvis har vi det. Men av original tror jag bara det finns ett kvar, den gamle folkbildaren och hedersdoktorn E. H. Thörnberg, som fortfarande får spårvagnar och bussar att stanna då han lugnt flanerar omkring i sin stad iförd galoscher och örönvadd under sommaren, talande med sig själv för, "att utbyta tankar med en vettig människa".

Men originella människor och original är vitt skilda företeelser. Herr baronen Povel Ramel är utan tvivel en originell herre, men intet original. Dessa har gått till sina fäder. Sam Ask var den siste. Man tålde inte atmosfären. Med en lätt travestering av en elegant fransk sextonhundra-

talsförfattare skulle man kunna säga: "Staden har ledsnat på mig och jag på staden."

Men om de hädangångna krumelurerna talade stockholmarne en gång i tiden med hängivenhet och vänskap. De skapade trivsel och lokalfärg. De kom Stockholm att bli Stockholm och inte vilken stad som helst. Man översåg med deras dagdriveri, men skrattade åt deras mer eller mindre lustiga upptåg och kvickheter, man insåg att de skapade atmosfären kring slottet och Rydberg, kring Kungsträdgården och Klarakvarteren.

Men frånvaron av original kan väl knappast bero på att Stockholm blivit en storstad? Paris var ju långt före detta århundrades ingång en storstad och hade likafullt sina original, som den flera miljoner stora staden kände och vårdade.

Nej, atmosfären har blivit en annan, det i stort sett litet onyttiga och missanpassade originalet uppskattas inte längre. Vi betraktar honom inte längre som en färgklick till levandegörande av tavlan utan som en skönhetsfläck på en sanerad och polerad stad. En stad där en avvikande livsföring betraktas antingen som idioti eller översitteri, inte såsom ett utslag av skämtlynne eller oförmåga att dra på sig den vedertagna uniformen. Kort sagt, vi saknar sinne för den atmosfär över vår egen stad, som vi varje sommar mot erläggande av dryga resekostnader söker fånga i Paris och Rom. Men som vi — om vi vore trägna resenärer — snart skulle inse även där står på avskrivning.

Och så ännu en parentes. Man har försökt göra gällande att kärleken till hembygden skulle vara större hos den som lyssnat till skogens sus än den som fötts vid en gata. Detta är naturligtvis fullständigt missvisande. Hur har inte Bellman, Strindberg, Fallström, Bo Bergman, Gustaf Hellström, Hjalmar Söderberg, Sten Selander, Evert Taube och många många andra besjungit vår huvudstad! Nej, felet ligger i vårt språks fatigdom i vissa avsenden. Funnes det ett ord mellan hembygd och hemort — men det finns det inte — så skulle vi komma sanningen närmare. Hembygd får en människa att tänka på lummiga hagar, vajande sädesfält och spirande gröda. Hemort får henne att tänka i första hand på mantalsförteckning och Polisunderrättelser. Där ligger felet.

Och till sist denna historia: En gammal stockholmare, som under större delen av sitt liv sysslat med öppnandet av kassaskåp på Skeppsbron och Österlånggatan tillfrågades en gång då seklet var ungt av den gamle kriminalkommissarien Erikson på Myntgatan varför han koncentrerade sig just på dessa platser och han svarade: "Jag skall säga kommissarien att jag har en så för-d kärlek till min hembygd."

Förmodligen är det inte just den kärleken Samfundet för Hembygds-vård söker att odla.

Pietet och sanering

av Sven E. Noreen

I Västtyskland och andra europeiska länder kan vi lära oss att det nödvändiga behovet av bättre parkeringsplatser, större varuhus och moderna bostäder kan tillgodoses utan att gatubilder av säregen atmosfär, tradition och kultur går förlorade. Varför skall det då vara så omöjligt att nå samma goda resultat i vårt land, frågar landsantikvarie Sven E. Noreen.

Inför höstens kommunalval i min lilla stad framhölls det i ett officiellt politiskt uttalande att en sanering av stadens centrum var synnerligen angelägen. Man beklagade därför att den statliga byggnadsregleringen hindrat aktuella punktsaneringar. Men det politiska manifestet, som naturligtvis också måste visa förståelse för de kulturella värdena fortsätter: "Önskvärt är under detta saneringsarbete, att *någon detalj ur det gamla* skall kunna räddas". (Citatet är ordagrant återgivet — även kursiveringen.)

En sålunda formulerad byggnadspolitik, som hävdar att den gamla stadskärnans problem kan lösas genom punktsanering och detaljkonservering, torde vara ganska karakteristisk för de svenska kommunerna. I det aktuella fallet gäller det en stad vars centrum — ännu så länge — utgöres av en välbevarad och som sådan unik renässansplan, skapad som en helhet, där de enstaka byggnaderna ingår i en sluten miljö. Här, liksom på många håll där den gamla stadskärnan lyckats överleva, gäller vad Byggnadsminnesutredningen framhållit (1956): Skyddet av värdefulla hus vid en stadsgata "blir ofta otillfredsställande, om icke garantier skapas för en hänsynsfull behandling av hela gatumiljön eller i varje fall av det närmaste grannskapet". Eller på annan plats i betänkandet mindre försiktigt uttryckt: "Byggnader i städerna intager en särställning på grund av det direkta beroende varje hus står i till de intilliggande. Endast i undantagsfall kan en byggnad här bevaras oberoende av omgivningen".

Efter en resa genom Västtyskland hösten 1958 noterar jag icke utan bitterhet den svenska kallsinnigheten gentemot stadskärnans antikvariska problem. Utan vidare kan naturligtvis inte stadsplanering och kulturminnesvård i den förunderligt livaktiga Bundesrepubliken jämföras med svenska förhållanden. Men vad som skett och sker i det krigsskadade Västtyskland har likväl stort principiellt intresse och 13 års intensivt åter-

I Lübeck har på ett smidigt sätt modern bebyggelse anslutits till den medeltida miljön. Rådhusstorget i Lübeck har härigenom återfått karaktären av behagligt fritidsrum.

uppbyggnadsarbete kan ge också det neutrala Idyllien lärdomar på gott och ont.

Låt oss med Stig Dagerman återkalla i minnet hur det land såg ut omedelbart efter kriget, där nu modern arkitektur och restaurerade kulturminnen så lärorikt kan studeras:

"Rostiga bjälkar sticker upp ur grushögarna som stävarna på för länge sedan sjunkna båtar. Metersmala pelare som ett konstnärligt öde skurit ut ur störtade husblock reser sig ur vita högar av krossade badkar eller gråa högar av sten, söndersmulat tegel och sönderstekta värmeelement. Varsamt behandlade fasader utan någonting att vara fasader för står där som scenbilder till teatrar som aldrig blev av" (Tysk höst, 1956).

På Hauptmarkt i Nürnberg utgör Schöner Brunnen blickpunkten. Kring det medeltida torget växer nu upp en modern bebyggelse. I bakgrunden skymtar den nyrestaurerade Sebalduskyrkan.

Idag finns inte längre ruinstädernas ofantliga ödemark. De sotiga rassmassorna har bortschaktats, de nedstörtade järnbalkarna återuppsatts och kulissfasaderna har blivit infogade i nya huskroppar. Man flanerar på nytt över Lübecks medeltida rådhusorg, där moderna fasader omsluter det behagliga friluftsrummet. Återigen kan man vandra utmed Nürnbergs mäktiga ringmur — även om kvaderstenarnas fräschhet avslöjar rekonstruktioner. Åter kan man se Hildesheims berömda kyrkor höja sig över utbombade kvarter — Guds boning tycks här ha kommit snabbare under tak än människans. Kölnerdomen och Kölnerwasser lockar på nytt tu-

Die Römers gavelhus i Frankfurt am M. blev svårt skadade vid luftangrepp 1944. Byggnaderna har nu återuppstått, till en del såsom kopior av sina föregångare. Även den berömda Kejsarhallen har rekonstruerats.

sentals turister till en stor och rik stad. Och medeltidsarkitekturen kan alltså studeras i de berömda konststäderna utmed Rhens flodsystem, Speyer, Worms, Mainz eller Trier.

Hur har nu detta gigantiska återuppbyggnadsarbete varit möjligt? Har inte denna förnyelse också blivit förfalskning? Är det t. ex. förenligt med moderna, antikvariska principer att som kopior återuppföra till grunden förstörda byggnader såsom Goethehaus i Frankfurt eller Buddenbrockhuset i Lübeck? Är det hänsynsfullt mot kulturminnet att förena de medeltida fragmenten av Hildesheims rådhus med en ny byggnadskropp i betong och glas?

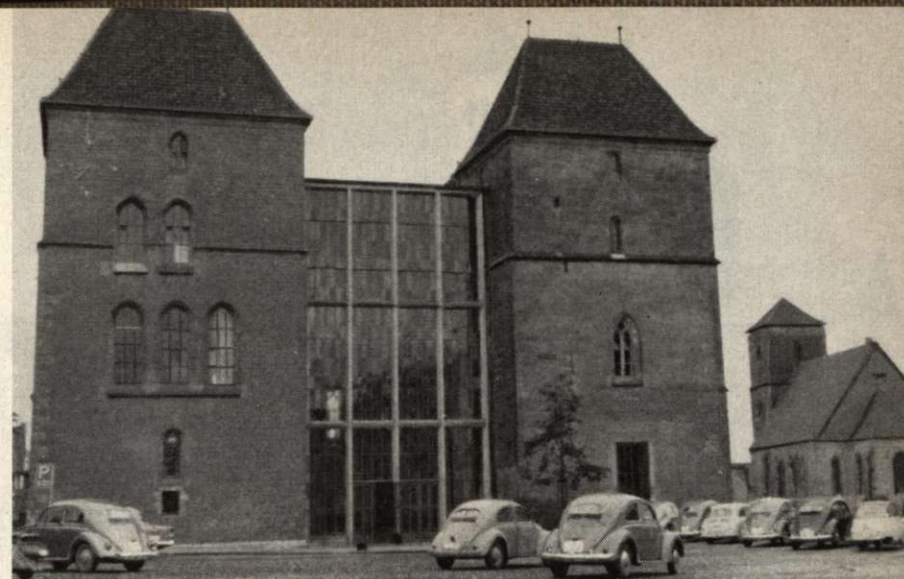
Innan man försöker besvara dylika frågor, som lätt uppställer sig under en resa i krigets spår, kan det vara skäl att påminna sig den huvudregel för restaureringar som schweizaren Linus Birchlers uppställt: "Für das Restaurieren gelten keine absolute Normen". — Inga fasta regler kan tillämpas vid restaureringsarbeten, utan tillvägagångssättet måste bestämmas från fall till fall.

Vad som kanske är mest påfallande för en svensk iakttagare i efterkrigs-Tyskland är den *självklarhet* med vilken förnyelsen av det gamla sker. Enorma krafter har satts in på detta kultur-minnesvårdande arbete. Till synes hopplöst fragmenteriska minnesmärken har genom teknisk sinnrikhet, forskarmöda men först och sist naturligtvis — pengar, kunnat räddas och förnyas. Restaureringen av Marienkirche i Lübeck, t. ex., kan ur antikvarisk synpunkt visserligen kritiseras, men av en ruinhög har dock väsentliga delar av en storartad medeltidsbyggnad kunnat överleva tack vare de skickliga förstärkningsarbeten, som på ett tidigt stadium genomfördes.

Vid de tyska städernas återuppbyggnad efter förödelsen har man i regel eftersträvat att bibehålla den gamla stadskärnans plan. Det betyder bl. a. att de slutna torgen får återuppstå, att den ursprungliga byggnadshöjden bibehålles och att den hävdvunna tomtindelningen kvarstår med husfasader proportionerade efter gaturummet. Detta ger variation och livlighet åt stadsbilden och en arkitektur av mänsklig skala.

Naturligtvis ligger det en fara i att slaviskt efterbilda det förgångna och förlorade. I svårt skadade medeltidsstäder som Nürnberg eller Hildesheim växer kring rekonstruerade minnesmärken upp en pseudoromantisk arkitektur, anslutande sig till den gamla stadskärnans plan. Arkadgångar, sandstensportaler, karnap och gotiskt spetsiga takvinklar är typiska element i denna strömlinjeformade pastischbebyggelse. Man känner inför sådana blodlösa miljöer en längtan efter modern stil för moderna städer så som t. ex. Frankfurt a. M. valt att forma sin nya stad. I detta sammanhang förtjänar Köln att framhållas genom sina intressanta kompromisslösningar mellan gammalt och nytt, mellan pietet och sanering. Här har stadsplanerarna utfört en balansgång mellan djärva nybildningar och djärva restaureringar. I domens återuppbyggda skugga hävdar sig Bahnhofs läckert moderna formspråk väl. Ännu står många kvarter i Altstadt öde, som impediment i en växande stad, men dessa hål skall åter fyllas igen och moderna affärshus kommer att kanta de gamla gatorna.

Vad gäller restaureringsprinciper och konserveringsmetoder har svenskarna kanske inte så mycket att lära i Tyskland. Vi har lyckligtvis inte behövt förnya bombade kyrkor, rådhus eller ringmurar och har därför råd att tillämpa en relativt exklusiv antikvarisk princip vid restaureringar.

Fragmenten av det hårt bombskadade rådhuset i Hildesheim har på ett skickligt sätt förenats genom en ny byggnadskropp i betong och glas. Interiören är helt modern.

Däremot borde vi allvarligt begrunda och ta lärdom av den självklart positiva inställningen till kulturminnet och dess bevarande, som man möter i Tyskland. Helt visst är tyskarnas utpräglade känsla för minnesmärket en form av nationell självhävdelse. "Das Denkmal" är en symbol för den oförstörbara hembygden, och dess bevarande har blivit en vital angelägenhet för den unga Bundesrepubliken.

Den svenska hembygdskänslan är som bekant relativt svag. Det nationella arvet, "fädrens slöjd och verk" för att tala med Snoilsky, som bara för ett halvt sekel sedan var ett levande begrepp för stora grupper av nationen, har idag föga makt över sinnena. Hos oss har 1900-talets standardiserade miljö blivit kännemärket. Stolta höghus, idylliska radhus, välplanerade sovstäder skapar ett folkhem, där man anser sig ha råd att avstå från historiska minnesmärken.

Utan att hemfalla åt nationalromantik och patriotism vågar jag påstå att våra stadsmiljöer skulle bli både trivsammare och intressantare om det moderna samhället fick behålla kontakten med gårdagens miljö. Men det är inte tillräckligt "att någon detalj ur det gamla" räddas. Nej, kulturskyddet i staden bör för att citera byggnadsstadgans 82 § innebära "att byggnad av historiskt, kulturhistoriskt eller estetiskt värde icke förvanskas och att byggnad, som uppföres i grannskapet av sådan byggnad, på lämpligt sätt ansluter sig till eller underordnar sig densamma".

Restaureringen av S:t Michael i Hildesheim är ett intressant exempel på hur man skickligt återfört arkitekturen till dess ursprungliga stil. Det svårt skadade byggnadsverket har i sitt restaurerade skick ingen likhet med exteriörens utseende före kriget.

Vad kan man då begära av de arma stadsplanerarna och arkitekterna, som har att tillgodose det moderna livets krav på miljön men som samtidigt måste vara hänsynsfulla mot våra gamla stadskärnor? Kulturminnesvårdarens önskelista kan formuleras i tre punkter:

1. Skydd av de kulturhistoriskt värdefulla stadsplanerna.
2. Skydd av (enstaka) kulturhistoriskt värdefulla byggnader.
3. Hänsyn till miljön kring dessa byggnader, så att grannsämjan mellan skilda arkitekturarter upprätthålles.

Dessa synpunkter är på intet sätt originella eller nya men icke desto mindre aktuella och, ack, så svåra att tillämpa. Det finns en arsenal av viktiga argument — ekonomiska, sociala, juridiska, som ställs upp mot önskemålen om återhållsamhet i saneringen. Men i andra europeiska länder, Västtyskland bl. a., kan vi lära oss att det nödvändiga behovet av

bättre parkeringsplatser, större varuhus och moderna bostäder kan tillgodoses utan att gatubilder av säregen atmosfär, tradition och kultur går förlorade.

I motsats till flertalet västeuropeiska länder saknar Sverige ett effektivt lagligt skydd för sina kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer. Endast de fasta fornlämningarna och enstaka kategorier av byggnader äger ett absolut skydd. Naturligtvis är det detta som gör dragkampen mellan bevarare och förnyare så ojämn. Först när vi erhållit en villkorlös byggnadsminneslag kommer kulturminnesvårdaren att på allvar kunna göra sin stämma hörd i diskussionen om pietet och sanering.

Stadens antikvariska problem får emellertid inte uppfattas som en gordisk knut, som till varje pris skall huggas av med lagens hjälp. Vårdaren kräver visserligen en effektivare byggnadsminneslag såsom ett instrument i sitt arbete, men till slut måste frågan om gammalt eller nytt upplösas i en kompromiss. Pietet och sanering, det betyder en avvägning mellan motsatser, där hänsynstagande till skilda värderingar, uttrycksätt och funktioner skapar en gemenskapsmiljö. Gamla former skall beredas nytt liv och nya former måste ersätta det förgångna.

Det är en grundläggande princip i kulturminnesvård att inte bara byggnaderna själva som värdefulla objekt, utan också den miljö som de utgör och den historia som de bär. Detta innebär att man inte bara skall se till att byggnaderna inte förstörs, utan också att man skall se till att de inte förlorar sin ursprungliga betydelse och sin plats i staden. Detta är en uppgift som kräver samarbete mellan olika aktörer, från kommunen till privatpersoner. Det är också viktigt att man inte bara ser till byggnaderna själva, utan också till den miljö som de utgör. Detta innebär att man skall se till att byggnaderna inte förlorar sin plats i staden, utan också att man skall se till att de inte förlorar sin ursprungliga betydelse. Detta är en uppgift som kräver samarbete mellan olika aktörer, från kommunen till privatpersoner.

Vägen genom barndomslandet

av Thyra Öhrvall

Lite var har vi väl något minne av en väg som gick genom barndomslandet. Vägen där man sprang barfota i varm sand och där det doftade smultron och gulmåra från vägkanten om sommaren. En gammal krokig, dåligt docerad väg som kanske utbyggt från en ridstig eller kreaturstig. Nu finns den kanske bara kvar bitvis, den är utslätad och rätad. Det som finns kvar av den gamla vid sidan om den nya är igenvuxen eller upplöjd och lagd till åkern intill. Men om den gamla vägen ännu finns som en stig som det går att vandra eller cykla på så är den väl värd en valfärd.

Min vägbit gick ungefär en och en halv mil från Karlshamn mot Växjö. Den följde Mieåns dalgång, den lilla Mieån som drog så många sågar och kvarnar, bar så mycket timmer, bubblade så muntert på sin väg mot havet och vattnade så vackra stränder, men som inte ens var omnämnd i Carlssons geografi.

Vägen spelade en betydande roll i bondbarnets lilla värld. Man kände de flesta som körde sina foror förbi gården, visste vad ägarna och kördrängarna och hästarna hette. Man avundades barnen och gummorna som om fredagskvällarna sommartid kom tågande i små flockar, lastade med bär i näverskäppor som packats i stora avlånga spånkorgar. Korgarna var sammanbundna två och två med ett kläde som lades över axeln. På så sätt fick hon som bar dem händerna fria för matsäckskorgen och kanske ännu en bärkorg. Det gällde för bärförsäljerskorna att hålla sig framme i tid på torget på lördagsmorgonen och så gick de mer än halva vägen kvällen förut. Ibland sov de några timmar i en lada hos någon bekant vid vägen, eller vilade de under bar himmel i någon backe.

Ibland kom det fina ekipage, charabanger eller landåer med stadsherrskap på utflykt. Damerna höll upp kulörta solparasoller i behandskade händer, en fin dam fick inte bli solbränd för det verkade bondskt. Här och där stannade vagnen och barn sprang ut på en äng för att gräva upp växter till sina herbarier. Lantbefolkningen som arbetade på fälten trodde att de där blomstren skulle ätas och tyckte att herrskap var ett konstigt släkte. De gav sig av inåt skogarna också och plockade svamp som de åt. Kak-Elna vågade aldrig äta när hon blev bjuden på mat hos konsulns där hennes dotter tjänade. "En kan ju aldrig veta . . ."

Kak-Elna, ja, hon hörde också till vägbilden. Hon köpte upp stora korgar med vetebröd och kakor i Rönnmarks bageri och sålde godsakerna

i stugor längs vägen. Det som blev över utminuterades från hennes kistekammare.

Några gånger om året kom Fjära-Jössen åkande. Han satt i ett berg av stora svällande säckar för han hade till födkrok att köpa upp fjäder i gårdarna.

Ibland kom zigenarna körande i långa brokiga tåg. När de hördes och syntes bommade folk gärna till om sig, för zigenarna som oriktigt benämndes tattare hade inget gott rykte. Det var visst bara vi som inte stängde dem ute. De fick gärna slå läger i vår stora sandgrop där de inte kunde ställa till skogsbrand. Då brukade far i huset slakta ett par av de äldsta hönorna och skicka över dem till gropan med hälsning att detta var en gåva, väl bekomme, men hönstjuvar bleve utan förbarmande skjutna i den här gården. Det var jag som fick överbringa hönorna, men hälsningen framförde jag aldrig. Deras magra hästar fick släppas i bet på ett visst gärd, men jag vet en som såg till att de fick sig ett skrovmål på både havre och gröpe. Till tack blev jag bjuden att smaka på höns-soppan som jag fann underbar. En uråldrig käring spådde mig alldeles gratis och varnade mig för att läsa för många böcker. Man kunde komma på spetalet av för mycket läsande, sa hon.

Jag fick alltid hämtas med våld från zigenargropen.

Sen var det luffarna. Dem brydde sig ingen om att låsa för. De fick mat i köken och eventuellt natthärbärge, i vårt fall i brygghuset nere vid ån. Där hade gammelmor i huset placerat en liggesoffa med långhalm och blaggarnslakan i speciellt för luffarna. Efter varje gäst brändes halmen och lakanet åkte i bykrytan. Det visste de alla, Schackemomma och Var fjortonde dag och Perjönsapetter och Elses Rasmus och Store finnen, han som kunde trolla och läsa bort spöken. Finnen tog för det mesta in hos Skinnäskan, som heller inte var främmande för svart magi och som påstods inneha en svartkonstbok som var skriven med blod. Vi ungar pallade aldrig körsbär hos Skinnäskan.

Knallarna var landsvägens aristokrater. De vandrade inte gärna nat-tetid för de hade alltid mycket pengar på sig och löpte risk att bli rånade. Det lär ha hänt, de gamle kunde peka ut flera ställen där mördade knallar låg begravnade eller dränkta och somliga hade blivit gastar. Ibland sprang gästen i skepnad av en spritt naken karl tjutande uppför släta stenväggen vid Munkehallar, ibland rullade han som en välstoppad madrass rätt över vägen. Gamle båtsman Klok svor på att han burit hem en gäst i sin tomma matsäckskorg som på en gång blivit så tung som om den varit fylld med bly. Det gällde att komma fort förbi de farliga stäl-lena om man var sent ute, och det värsta var att de låg så tätt.

Det fanns ju för all del, risk att råka ut för levande gästare också och därför aktade man sig för att ta genvägar genom Persons fårhage eller Kalla'vång. På landsvägen kunde man i alla fall känna sig ungefär som mellan de gula strecken på en nutida storstadsgata. Överfall eller förargelseväckande beteende på kronans landsväg straffades hårdare än om förseelsen skedde på annan plats.

Min mormor, som var född 1829, hade mycket att förtälja om Vägen. Den hade minsann inte alltid varit så här jämn och fin. I hennes ungdom hade de allra brantaste backarna grävts ut. Det hade kommit arbetsledare långt bortifrån och traktens ungdom fick välkommen extraförtjänst. Mormor fick också vara med och skära guld fast hon bara var 16 år. När hon lyfte sin avlöning var den hela 18 daler och 37 skilling, nästan en halv årslön för en fullgod piga. Och så roligt som det varit att arbeta på vägen, och så högtidligt hon känt det när han fick vara med och hantlanga åt den som murade postamentet för den nya milstolpen som gjutits uppe vid Huseby bruk med kungens namnchiffer på.

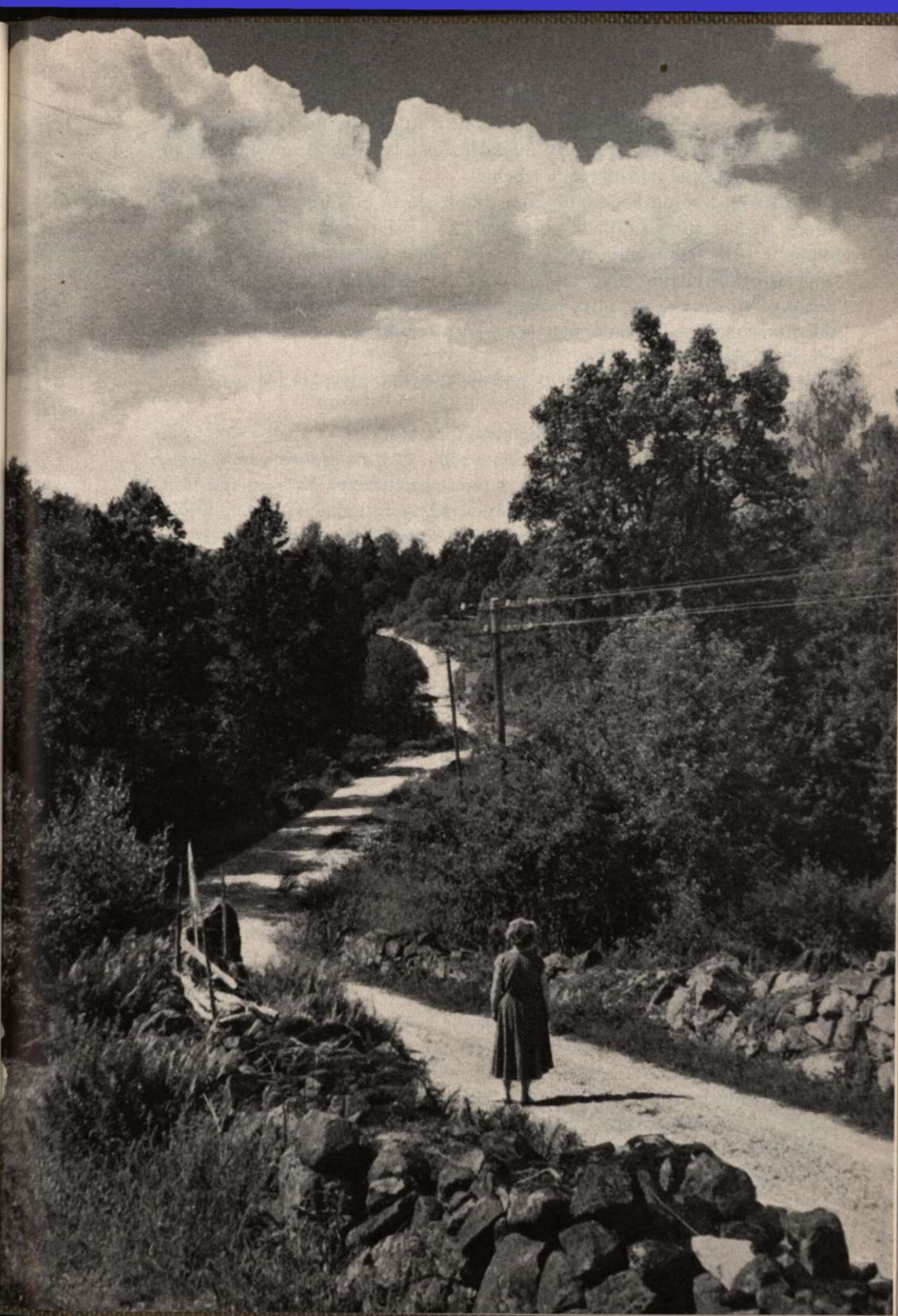
För ett bondbarn var Vägen ett äventyr och Staden vid dess slut världens ände. Den var förknippad med syner, dofter och ljud. Blomsyner på våren när kabbelekan lyste som guld vid åbräddarna och fruktträden i täpporna slog ut. Det var lätt att skilja på den blom som skulle bli röda juläpplen eller klockäpplen eller kanniker. Allra vackrast blommade suraplarna på gamla ödetomter. Päronsorterna kände man igen på grenarnas växt. Här hade de svanhalsar, där bergamotter och i herrgårdsträdgårdarna nere mot stadsgränsen fanns det jättestora syltpäron och kanelpäron och gråpäron som smalt i munnen.

Om vintern luktade det så gott av varm häst på vägen och det rök om spillningshögar där sparvarna kalasade.

Om sommaren kom doften av konvalj och älggräs från hagarna och när det regnat kunde man stå hur länge som helst och dra in doften från balsampoppeln vid djurläkarnas grind. Längre ner mot Asarums station kom lukten av stenkolsrök från det lilla tåget och den förmedlade känslan av att man var på väg ut i världen mot det stora äventyret. Där kom också det sjungande ljudet från telefontrådarna in. Telefon och telegraf var ännu något obegripligt och mystiskt.

Vid Drottninggatsbacken i Staden tog vägen slut och där började det lukta hav.

Om människorna som bodde vid denna lilla vägbit och de som var och en trafikerade den kunde det skrivas böcker. Deras utåt glanslösa tillvaro var inte grå alltigenom. De hade vardagskläder och helgdagsstass, hur torftig den senare än kunde vara. Mororna hade kyrkschalett

av tjockt svart siden med spets eller franskant, gubbarna kyrkhatt. Plagen skapade feststämning och högtidskänsla. Vardagsgrann fick ingen vara som ville ha sitt anseende i behåll.

För övrigt förstod både fattig och rik att slå in en färgrand i vadmalsväven så fort minsta tillfälle gavs. De rika gårdarna gav slättergille och ystagille och skördegille och "päragille" med kalasmat och dryckjom. Torparhustrun bytte ut vattgröten mot risgrynsgrot eller gräddade ett berg av "stinkakor" när sista hötappen eller potatiskorgen burits in. Högtider och marknader lyste upp oxveckorna som glada refränger till en arbetets dikt.

Sega och förnöjsamma var de här blekingarna, styvnackade och mycket stolta också.

— Skulder går väl an, de kan betalas, men stackare den som sätter sig i tacksamhetsskuld, brukade Orra-Mats säga. Och jag minns gamla Sissa i stenstugan — att bo i stenstuga var rena proletariatet, bara ett fjät från jordkulan. Hon kom en kväll knogande på både rygg- och handbörda. På andra vägrenen traskade hennes lille dotterdotterson med ett knyte i näven. De hade varit i stan och storhandlat. Stuta-Jon kom åkande ensam i sin stora fjädervagn, stannade och bjöd på skjuts.

— Nää, tack likaväl, sa Sissa och Jon körde vidare.

— Varför kunne vi inte fått åkt, knorrade lille Rudolf, som var trött och frusen och ömfotad.

— Det vet du väl, sa Sissa, att jag inte har nån häst så jag kan bju' tebaks.

Hur jag fann nornans nordligaste växtplats

av Georg Bergfors

Georg Bergfors som är en pregnant profil med stundom ampra inlägg i norrländsk opposition mot hänsynslöst och obetänksamt utnyttjande av nordliga naturtillgångar, är också växtälskare av stora mått. Triumfen att ha funnit nornans nordligaste växtplats är för en hängiven botanist någonting att berätta om.

Flora har ända från min barndom varit föremål för en förälskelse, som håller i sig än. Detta är nu bara ett talesätt, ett oriktigt återgivande av Linnés "Tantus amor florum". Flora är ju ett mera abstrakt, diffust väsen med kollektiv innebörd. Det är väl egentligen till hennes barn, som den obetingliga kärleken skulle rikta sig. Vad nu mig själv beträffar, är denna vördnad för naturen något helt annat än romantiskt, poetiskt svärmeri. Jag tror att det är något medfött, ofrånkomligt arvsanlag. Redan under mina skolår i Härnösands läroverk hade vördnaden för naturen för mig blivit ett inre, moraliskt krav. Budet "du skall icke dräpa" avsåg för mig *hela naturen*.

Konstigt nog var det en illa omtyckt lärare i skolan, som kom mig att alldeles särskilt intressera mig för växterna. Det huvudsakliga feriearbetet för 60 år sedan var insamlandet av växter, som läroverkets pojkar själva skulle utsätta namnet på samt ange släkt, art, växtplats för. Detta var en oöverträfflig metod att bli närmare bekant med "Floras barn". Och denna pedagogiskt förnämliga studiemetod borde ovillkorligen återinföras i skolorna — bl. a. som en motvikt mot teknikens överdimensionerade utrymme på skolschemat och dess förödande följdverkningar i naturen, som vi i denna tid med bekymmer och sorg får bevittna.

Alltnog, denne lärare som hette Per Svensson men vanligtvis gick under smädenamnet "Luppen", hade skrivit två förträffliga floror. Den ena, som behandlade Norrlands kärlväxter, användes i skolan. Den andra, "Flora över Sveriges kulturväxter", var omfångsrik och utförlig. I den har han systematiserat och beskrivit alla de odlade nytto- och prydnadsväxter (över 3000), som förekomma i vårt land. Här har en svagt avlönad läroverkslärare utfört en jätteprestation i en landsända, som saknade studiemöjligheter i bibliotek och botaniska institutioner. Men det vittnar

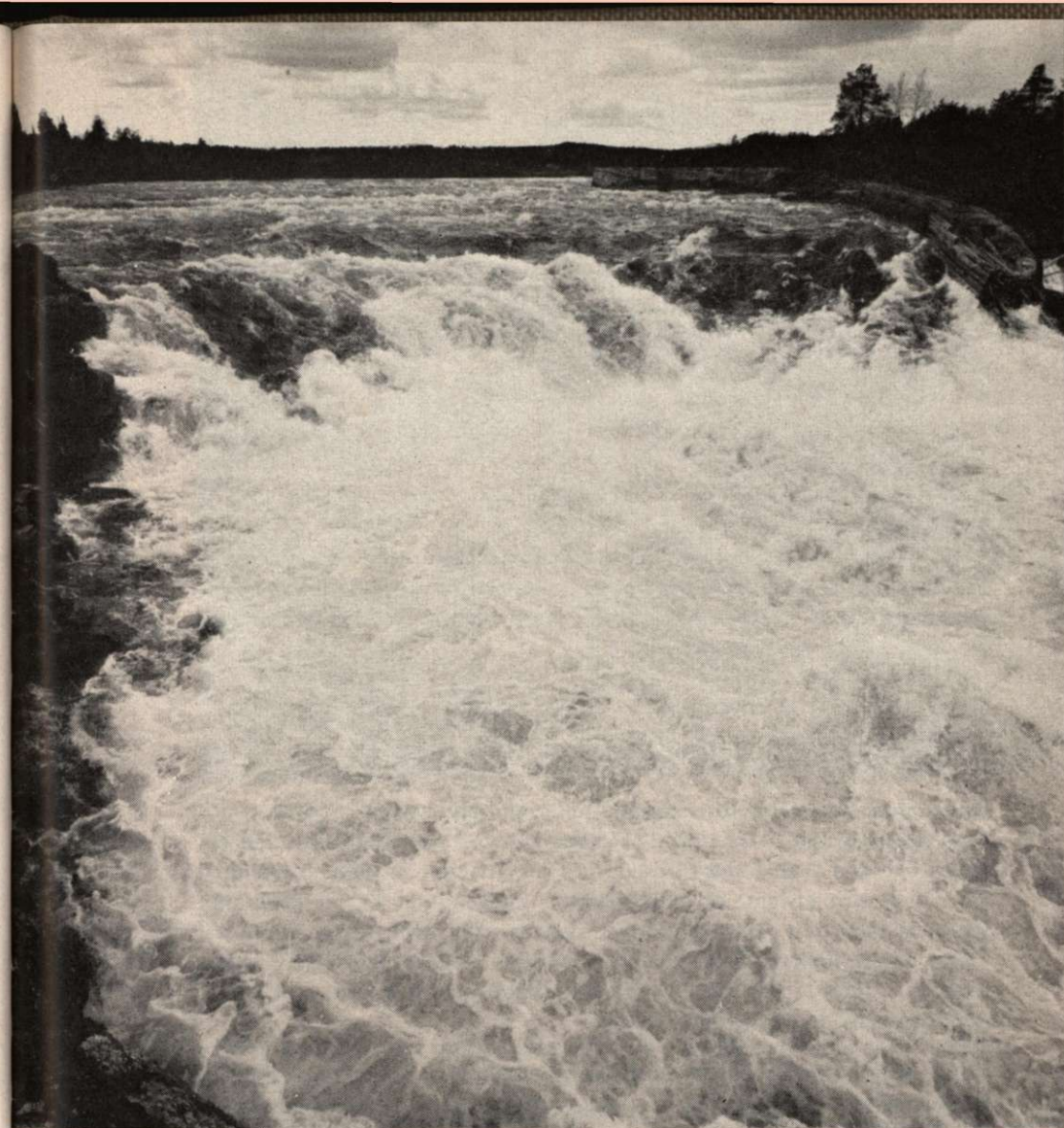
på ett nära nog gripande sätt om en hängiven naturforskares kärlek till sitt ämne.

Denne lärare skall ha hedern av att han — låt vara på ett mera bister än muntert sätt — lärde sina elever att hantera en flora. "Lupp-floran" blev nu mitt botaniska vademecum under en följd av år; och med bara en liten, liten gruta skryt vågar jag säga, att jag kunde den nästan utantill.

Läraren och hans floristiska kunskaper hade också sporrat mig till att under mina vandringar ute i markerna alltid gå på spänn för att om möjligt upptäcka någon växt, som saknades i mitt herbarium, en vana, som jag inte än kunnat befria mig ifrån.

Under min mångåriga tjänstgöring i Torne lappmark, närmare bestämt Vittangi, ökades min tidigare växtsamling avsevärt. Längs Torne- och Vittangiälvarna växte en hel del kärlväxter och mossor, som jag aldrig tidigare sett, och jag fröjdades storligen över varje nytt tillskott i herbariet. Jag hade lyckats komma över de allra flesta av de norrländska orkidéerna, som jag räknade till de mera förnäma och ädelborna plantorna i vår Herres hage. Men det saknades ett par, som jag lidelsefullt åtrådde. Dit hörde *Calypto bulbosa*, som på svenska har flera namn, bl. a. Nornan, toffelblomma, jungfrusko. I gamle Hartmans flora stod några växtplatser angivna för denna orkidé, som på hans tid betraktades såsom synnerligen sällsynt. Den nordligaste var Kaitumselet i Jokkmokk. Jag hade hört sägas, att nornan hade en ganska ymnig utbredning i Edefors socken. Men någon tanke på att påträffa den i Torne lappmark, där så många verkliga botanister vandrat före mig, hyste jag knappast.

Så hände det, att jag den 7 juni 1911 for med forsbåt från Jukkasjärvi kyrkby utför Torneälven till Vittangi. Två starka roddare skötte årorna. Perämies (= styrmannen, egentligen "akterkarlen"), Kaupiaa-Leevi, satt tung och trygg bak i båten och höll sin mella (= styråra) på styrbords sida. Alla tre var säkra och erfarna forsrännare. Detta behövdes också särskilt denna gång, ty älven gick ovanligt hög i vårflodstid. Över sjöar och sel går rodden riskfritt. Men i forsarna måste man vara på sin vakt. Då båten nalkas ett forshuvud, reser sig perämies till hälften. I vaken spänning står han där akterut med krökta ben och stöder ena knät mot båtanten. Roddarna börjar ro med hastiga, kraftiga årtag för att i den strida forsen ge båten styrfart. Styrmannens ögon spanar framåt över farvattnet. Ingenting får skymma utsikten. Roddarna sitter lågt, på båtens botten. Jag och styrmannens hustru, som var passagerare, måste huka oss ned. Roddarna betraktar oavslutligen styrmannens miner och styrårens rörelser, vars minsta vickning de förstår och rättar sig efter. Att höra något kommandoord är omöjligt i forsens väldiga brus. Ibland

Kaitumselet vid Lilla Luleälv angavs i Hartmans flora som nornans nordligaste växtplats. — Foto Stig T. Karlsson.

hjälpas de med sin rodd till att ändra båtens riktning. Hastigare än detta berättas, måste båten någon gång gira tvärs över älven. Då tar styrmannen med sin mella också några kraftiga tag på ena sidan av båten. Samtidigt piskar för-roddaren med sin åra vattnet på den motsatta sidan.

Så flyger båten snabbt som en pil ned över vågsvallet. Forsrännarna förstår varandra fullkomligt och samverkar såsom ledda av en enda hjärna. De vet i varje ögonblick, vad de skall göra. Styrmannen måste undvika stenarna i forsen, både dem som syns, och, vad svårare är, dem som inte syns, men som ligger så högt i vattnet, att båten skulle törna mot dem, om de inte undvekes.

I en av de mest steniga forsarna märkte jag, att båten med kölen skrapade mot någon osynlig klippa. Sådant kan vara ytterst farligt mitt i en kokande fors, något som jag lät styrmannen förstå. Denne kände sig stött, han också, och svarade buttert: "Stenen är gammal, båten är ny." Hans hustru, som bättre än jag förstod vådan av slika bottenkänningar, förklarade nu med bestämdhet, att hon absolut vägrade att sitta i båten, då karlarna snart skulle ränna nästa fors. Det var den branta, skummande Pauranki. "Sätt oss i land ovanför den forsen!" befälde hon, och mannen lydde. Så kom det sig, att Kauppiaa-Leevin-Mathilda och jag råkade passera Pauranki-forsen på en liten, nästan igenväxt gångstig på älvens norra strand. Stigen gick på ett ställe över en liten, något sumpig dæld, där det på ett grönmossig ställe växte några glesställda granar. Där stod jag plötsligt framför några underbart vackra, ljus rödvioletta blommor, som skjutit upp ur det gröna mosstäcket. Teoretiskt visste jag hur *Calypso bulbosa* såg ut, varför jag med detsamma förstod, att jag här hade denna orkidé framför mig. Mathilda undrade storögt, vad som gick åt mig, då jag föll på knä på mossmattan för att på riktigt nära håll beundra det rara fyndet. Jag saknade ord för att uttrycka min förtjusning. Hade jag varit ensam, så skulle skogen ha genljudit av ett glädjetjut. Mathilda fann min glädje överdriven och barnslig. Hon var en from och hjärtegod laestadian. "Det är ju bara en blomma!" sa' hon. "Men vilken blomma!" jublade jag. Och jag försökte tala om för henne, vad denna upptäckt betydde för en blomstervän.

En av våra förnämsta florister Göran Wahlenberg, som farit kors och tvärs genom Lappland, har i en flora, som han skrivit (Flora Suecica, år 1826) visat sig lika hänförd och barnslig som jag, då han åt denna lilla planta ägnat en hel sida. Han besjunger där den tidiga försommarblomman i ett så vackert kväde, att man vore frestad tro, att en av de gamla grekiska skalderna strängt lyran för att prisa den "rosenfärgade Äos" (Morgonrodnadens) uppvaknande.

Nornan bär ju ett klassiskt namn, *Calypso*. Det var den sköna nymfen i den grekiska sagovärlden, som lämnades ensam på ön Ogygia. Den homeriska berättelsen om Odyssevs' irrfärder har bevarat hennes namn till eftervärlden. (Artnamnet *bulbosa* har den, emedan stjälken nedtill

Där stod jag plötsligt framför några underbart vackra, ljus rödvioletta blommor, som skjutit upp ur det gröna mosstäcket. — Foto Hilding Mickelsson.

påminner om en lök, som på latin heter *bulbus*. Tidigare hade denna växt artnamnet *borealis*, som betyder nordlig).

På en yta av två till tre ar växte högst ett hundratal individer. Jag tog med mig några exemplar för mitt herbarium, samt ytterligare några med jordtorva runt roten, vilka jag planterade ut på olika slags marker nere i kyrkbyn. Ingen av dessa gick till. Sådana där fina ädlingar ur växtvärlden låter sig näppeligen omplantera i en ny miljö. De äro otroligt känsliga för jordartens kemiska sammansättning.

Slika sällsynta fynd brukar man anmäla till "Fauna och flora". Så skedde även nu. Men där undrade man, om jag inte råkat felbestämma växten. Jag skickade då ned ett exemplar, och då kom fyndet in i Botaniska notiser.

Ingen avbildning
gör nornan rätt-
visa.
Här har konst-
nären Waldemar
Granlund i svart-
vitt lyckats för-
medla något av
skönheten hos
denna skogsdunk-
lets Calypso.

Det har också varit föremål för vetenskaplig behandling. Lektor Th. Lange har skrivit om denna avlägsna och isolerade växtplats. (Bot. noter år 1934, sid. 46 ff.)

Att denna nordliga växtplats för nornan väckt ett visst uppseende, kan man också sluta sig till därav, att den kanske mest kunniga kännaren på sällsynta växters lokaler professorn i medicinsk och fysiologisk kemi vid Uppsala universitet, greve Carl Thore Mörner, som jag berättat om denna fyndort för, år 1935 företog en liknande forsfärd från Jukkasjärvi, som jag gjort 24 år tidigare, endast för att få betrakta denna orkidé i dess vildmarksomgivning. Han påträffade och följde den av mig angivna gångstigen på älvstranden invid Pauranki-forsen. Men detta skedde, skriver han, "vid mera framskriden årtid (då Calypsoblomningen för året var gången till ända)", varför han beklagligt nog inte kunde påträffa orkidén. Han tillägger: "Lokalens ställning som den N-ligaste kända i Sverige står

sig alltså i Langeska avhandlingen". Och det gör den, så vitt jag vet, ännu den dag som är.

I en notis i Norrbottens-Kuriren år 1956 angavs, att Domänstyrelsen fattat beslut om skyddande av ett område med förekomst av norna på kronoparken Parakka i Jukkasjärvi. Enligt upplysningar av kronojägare Herman Berggren i Vittangi ligger denna senare påträffade växtplats för nornan "på kronoparken Parakka på norra sidan Torne älv, nedanför mynningen av en liten bäck, som börjar vid "ki" i Saarikoski och har sitt utflöde i älven vid en liten holme vid övre delen av forsen Tervaskoski. Fyndorten omfattar c:a 2 ha och ligger 200 m. inåt land" (se Vittangi-bladet 10). Tervaskoski ligger medströms nedanför, d. v. s. söder om Pauranki. En blick på kartbladet visar alltså, att den av mig upptäckta Calypso-lokalen ligger nordligare än den fridlysta växtlokalen. Vilket jag är fåfång nog att vara glad över.

Om jag nu till sist skulle försöka mig på att ge en beskrivning av Nornan, så skulle den — i all sin bristfällighet — bli så här: *Calypso bulbosa* är tämligen lågväxt; dess enda blad är äggrunt och skaftat. Den har också endast en blomma. Näst Guckuskon (*Cypripedium calceolus*) torde Calypso vara den storblommigaste av svenska orkidéer. Den har en svag, alldeles speciell, angenäm lukt, som påminner något om vanilj. Nere vid basen är stjälken uppsvällad; bredvid den färska knölen, som har till uppgift att samla upplagsnäring, sitter de äldre, förkrympta "lökarna" från förra året. Från varje knöl utgår nedåt en ganska stadig rottråd. På stjälken finns vita rörformiga slidor ovanför varandra. Blomman har ett litet skärblad i olika nyanser av skär färg. Som alla orkidéer har den standardknapparna sammanväxta med pistillen. "Läppen" är vänd nedåt. Framtill är den fördjupad till en tvåkluv kort sporre. Det är denna som förskaffat växten namnet "jungfrusko" eller "toffel". Den övriga delen av läppen är skär och försedd med en gul hårtofs; denna sinnrika anordning verkar som en skylt, den skall locka insekter på besök till en kostlig måltid. De övriga kalkbladen är likformiga, smala, åtspridda och av klar rosa färg.

Nornan är en betagande skönhet i sin gröna omgivning. Ingen torde vid första mötet med henne undgå att bli förälskad i henne, skulle jag tro.

I botaniska böcker har jag inte sett någon bild av Nornan, som gör henne rättvisa. Men jag har träffat en konstnär, som hette Waldemar Granlund. Han har under sin livstid på nära håll umgåtts med denna planta. Han har målat hundratals nornor, och det på ett så förtjusande sätt, att man tycker sig från bilden känna deras doft. Det är han som i svart-vitt tecknat den bild av skogsdunklets sköna Calypso, som illustrerar denna uppsats.

Myren

av Sture Mas-Larsson

En myr är något särskilt. Den anses i regel som mindervärdig mark. Och att ha en myr inom sina ägor är ingenting att prisa. Men naturvännerna ser den ur en annan synpunkt. Den är en värld helt och hållet för sig, från vilken man aldrig blir helt och hållet fri, om man en gång upptäckt dess skönhet. Det är en natur som förblir jungfrulig mark långt efter det kulturen gjort slut på de vackra sandåsarna och den typiska tassemarken.

En snöfattig vinter upptäckte jag för första gången vad myren är. Utan att hindras av snö kunde jag ta mig fram över marker, där jag aldrig satt min fot.

Jag gick över tillfrusna myrar var som helst. Under sommaren är dessa marker en enda gungande gytjekokande matta. Då kan man bara ta sig fram steg för steg. Det är intressant nog, men man får ingen överblick.

Nu kunde jag rama in hela tjärnsystem, räkna ut, att så och så måste förbindelserna vara. Fick ett lika fint perspektiv över nejden, som om jag tagit mig fram med flyg för att från luften kartlägga trakten. Men med flyg skulle jag aldrig kommit markerna nära, aldrig lärt mig känna det där sambandet som är nödvändigt för att kunna förstå.

Ty också myren har sin själ.

Jag märkte det denna vackra vinterdag, då solen sken över mossor och tuvor, så att rimfrosten glimmade i det snålt kalla solljuset. Då upptäckte jag, att myren kan brinna.

En liten martall står ute på en tuva. Den har samlat en liten flock småplantor omkring sig likt en höna som breder ut sina vingar över kycklingarna. Blåviolettera skuggningar går ut från stammen. Har aldrig förr sett det så. Ser mot tallen och märker hur den är liksom en riktpunkt för allt som finns där på myren.

Där stå de små tallplantorna. Där skjuter här och var kärrullen upp sina tottar betydligt högre än det andra gräset som växer där. Och där finns vitmossan. På några stenar finns det en hel matta med renlav. Dessa stenar höjer sig likt forntidsklippan rakt upp ur myrmarken. Här går urberget i dagen. Vilken väldig kraft har inte en gång kramat musten ur jordens inre och fått fram dessa formationer. Men då fanns ingen mossa, ingen tall växte här, ingen kärrull stack upp sina tottar. Allt låg dödsstillt. Vinden kom kanske svävande sakta fram över en kokande och bubblande jord, som ännu ej gav liv. Sedan kom stelnandets tid.

Men i dag glöder myren, brinner med en eld av solens sällsamma låga. Tallar, dvärgbjörkar, mossar och lavar glöder. Särskilt vitmossan kan brinna. Och gräset!

Nu förstår jag målarna som här ute i karga landskap finner den rätta färgglädjen. Det är här som naturen tagit till sin allra bredaste palett och kastat färgklickar här och var. Det brinner i gräset. Brinner utan att förtäras. Syns mig som små lågor hoppar över markerna. En del är brandgula, andra eldröda, åter andra går mer i blått. Då en sakta bris drar fram genom gräset dansar lågorna.

Vad ögat är ett underligt ting. Jag har gått över myren förr. Varför såg jag då ingenting annat än grå dysterhet, torrt, stretigt gräs och ensam övergivenhet över ett stort klippblock som på måfå slungats ut i denna myr? Det berodde nog på den inre anklangen. En slösande rik sol behövs för att allt skall tändas och livas. Även människans inre värld.

Det knastrar hemtrevligt under mina kängor, då jag tar mig fram över myren, som nu blivit långsmal. På sidorna går ett par åsar med tallskog. I sluttningen ned mot myren finns litet undervegetation av björk och gran. Och där alldeles i skogsbrynet dyker en liten tjärn fram.

Jag blir uppsluppen av att gå ute på tjärnen, fastän vägen blir längre. Och jag slår långa kanor, yster som en skolpojke. Med yxan försöker jag hugga hål på isen, men det går inte. Förresten har jag inte tid stanna så lång stund här.

Ett stycke bortom tjärnen kommer en gångstig rakt över myren. Litet längre bort ser jag ett övergivet torvströhus med sitt till hälften nedfallna tak. Här har man förr tagit upp torv till ladugården. Men numera är det ingen som vill kosta på sig den mödan att gå så långt bort från byn. Det har man inte tid till. Numera har man gott om pengar och köper hem det från handelsboden, om man till äventyrs har kreaturen kvar. En känsla av vemod vill smyga sig över mig. Detta är ett stycke svensk odlingshistoria, som ingen tänker på längre. Tidens människor släpar inte hem till gården som förr. Det gamla är dömt att gå under.

Jag går vidare. Nu ligger en än större myr framför mig. Vi brukar kalla den flotta. Under vårtiden samlas det massor av tranor här. Har man god tur kan man träffa på dem i stora skaror, medan de går omkring och fiskar grodor och annat ätbart här på deras rastemark på väg mot norr. En del blir så förälskade i platsen, att de stannar där och inte far längre norrut.

Härute på myren brukar orrarna samlas i vintertid och gräva ned sig i snön. Kanske gör de det för att ha bättre uppsikt över räven, som är en svår fiende. En vinter för några år sedan, då det var nästan lika litet

*Myren anses i regel som mindervärdig mark men den har mycket att ge naturvännerna som en gång upptäckt dess egenartade skönhetsvärden.
Foto Stig T. Karlsson.*

snö som nu, stötte jag samman med en oändligt stor skara orrar. De tycktes ha någon "riksdag" här. Ty vart jag såg, såg jag spår av deras fötter, som alla ledde fram till en stor öppen plats, där alla trängdes på en fläck. De tycktes ha vakt utsatt, ty då de fick syn på mig var det genom order från ett par orrar, som stod ett stycke ifrån. Med ens lyfte hela flocken på starka vingar och flög bort. Det var en väldig syn att se denna skara stiga upp mot skyn, fördunkla själva himlen.

Kommer man i vårtid hitut, så kväker det nästan i varje pöl härute. Ty detta är ett grodornas sanna Eldorado. Och i den lilla bäcken som slingrar sig fram har jag sett små vattenödlor simma omkring. Här på orten kallar man dem "skrattabborrar". Man vet att berätta, att det finns folk som fått dem på mete. Då har de sprungit med kroken i mun uppför träden och där suttit och skrattat åt den djärve fiskaren.

Litet längre bort har jag den stora tjärnen. Den ingår i mitt tjärnsystem, en relik av en stor sjö, som funnits här i urgrå tid. Det är en mycket vacker tjärn med klart vatten, nästan lik en fjällsjö. De gamle vet berätta, att det förr i tiden fanns röding i den, men så hittade någon på att dra not där och nu är den så gott som fisklös. Den ligger underbart vacker med en rad av blånande berg runt omkring, höga torkade furor som reser sig likt jätteskelett i en myr ömsom blandad med renlav, ömsom med vitmossa. Vintertid är det underbart härute, men under sommaren tar man sig med svårighet fram på gungflyn.

Tidigt en sommarvardag stod jag därute. Luften stod alldeles stilla och det var så varmt och vackert. Över tjärnen dansade myggen omkring i cirklande danser. Det var inte den vanliga myggen som bits utan mygghannarna, dessa som man så sällan irriteras av. Långt i fjärran hörde jag en storspov dra sina långa visslande drillar. Man säger här i trakten, att det blir regn, när han hörs. De gamle kallar honom Trillman.

Högt uppe i skyn ser jag en duvhök sväva omkring på utbredda vingar, spanande efter rov. På tal om duvhöken var jag för en tid sedan med om en säregen händelse. Jag höll på att hugga ved i ett rätt tätt skogssnår. Då fick jag med ens höra en bofink kvida så ynkligt i ett träd nära mig. Jag riktade blicken uppåt. I detsamma hörde jag ett brus av vingar och en stor duvhök dök ned för att ta den lille sångaren. Men han hann aldrig fullborda sin bloddrypande gärning, ty en svärm av svalor dök i nästa ögonblick ned på honom, hackade och skrek. Den stora rovfågeln var med ens alldeles förlamad, kunde inte företa sig något. Glad flög den lille bofinken och satte sig i säkerhet. Men svalorna gav sig inte. De svärmade som en myggsvärm kring duvhöken. Han försökte bli fri dem genom att flaxa med vingarna. Men de var för många. Så länge jag kunde se dem, såg jag, hur de som ett svart bälte ringlade sig omkring honom.

Jag tog mig för att applådera dem. Ty jag tyckte det var en prestation värd att minnas. Jag blev verkligen gripen över denna sammanhållning mellan de små fåglarna, en sammanhållning så stark, att de kunde jaga bort sin värste fiende. Sedan dess har jag fått stor beundran för svalan.

Går man efter en bäck, som slingrar sig fram genom en myr kan man få se och uppleva mycket. Inte bara det, att där finns en rik flora och en sällsam fauna utan också att där utspelas små sällsamma dramer.

För att först gå till floran. Det ser så fridsamt ut, där dessa olika växter vaggar sakta i vinden. Men det är en sällsam kamp mellan vatten och land som kämpar om herradömet.

I små vattensamlingar mellan tuvorna har jag träffat på en sällsam liten växt. Det är blåsörten. Var gång jag träffar på den, så måste jag stanna och beundra den lilla särlingen. Den har en gul blomma som sticker upp sin kalk ur vattnet och långa simmande stammar, som bärs upp av ett slags pontoner, en liten kula av brunaktig färg, som är fylld med luft. Det är en utbuktning av själva stammen som fått denna funktion. Var gång jag träffar på den måste jag stanna och se på dessa sinnrika inrättningar. Naturen är en duktig ingenjör.

En annan liten säregen växt är silesår. Det är ett "rovdjur" bland växterna, ty den livnär sig av animalisk föda. Den har röda köttiga blad med stark hårbeklädnad, som är överbegjuten med en klibbig vätska. Den verkar rent av äcklig. Men då den blommar antar den ett annat ansikte.

Här och var breder en klöverliknande matta ut sig på långa sträckor, skjuter som landtungor ut i vattnet. Vattenklövern är en mycket vacker blomma med sina klockliknande skära eller spräckliga blommor. Det är den växt som är landets stöttrupper mot vattnet. Där den brett ut en matta, där kommer efter århundradens kamp landet så småningom att segra över vattnet. Som pojke tyckte jag det var oerhört roligt ge mig ut på dessa gungande mattor, om de nu var så starka att de höll. Där vattenklövern stryker fram, där pågår en envig utan like i naturens rike — denna tysta tvekamp mellan land och vatten, som vi inte märker så stort av, men som har så stora verkningar.

På tuvorna står roslingen i sin blomning under sommartid — roslingen som Linné älskade och fann mycket fager, "en Andromeda bland ormar och grodor". Och där blommar getporsen med sin starka bedövande doft. Getporsen har blivit vildmarkens blomma framför alla andra. Myrens och karghetens drottning. Då Dan Andersson särskilt starkt vill betona sin ensamhet och övergivenhet ber han om att få somna in på en myr med doften av getpors som ett sista starkt rus här på jorden.

Över denna myr svävar i sommartid otaliga skaror av fåglar av olika slag. Här gömmer sig beckasinen. Här har den sitt bo. Här ligger den på sina ägg. Mången gång har jag stött på den, beundrat den för dess envisa kamp för sina ungar och sitt bo. Vilt pipande har den flugit i cirklar omkring mig för att leda mig vilse, för att få mig bort från platsen där ungarna var. Och då jag sett de små ungarna har de legat alldeles

drypstilla nedbäddade som små ulliga nystan i en tuva ute i vattnet, så att räven inte lätt skall kunna ta sig ut till dem. I kampen för tillvaron har fåglarna och alla små värnlösa varelser en underbar förmåga att kunna gömma sig och skydda sig på det sättet.

Då man en vacker sommarmorgon tar sig fram över myren och hör allt liv som rör sig där från småkryp till fåglar och ett och annat landdjur, så vet man att myren lever. Då och då har jag sett en hel älgfamilj ta sig fram, där en människa ohjälpligt skulle sjunka ned i gyttjan. Det är något som jag mer än en gång förundrat mig över, att sådana bjärsar till djur kan röra sig så ledigt och lätt på denna sviktande mark.

Ja, myren lever ett verkligt liv. Mer levande i sommartid än i vintertid, då nästan allt är bara vila. Då är det solstrålarnas lätta lek med gräs och buskar som för korta stunder får den att leva upp.

Vårt svenska land är vackert. Till och med den förhatade myren, den onyttiga marken vet att kläda sig i sin prakt. Skulle all myrmark dikas ut och uppodlas och tas i nyttans tjänst, så skulle vår svenska natur mista ett av sina särdrag — den fattiga kargheten.

En fjällkvinns tankar

av Elsa Stångberg

Vid vattenrättsdomstolens sammanträde i Tärnaby i januari 1959 angående Gardsjöns reglering hölls ett anförande av mindre vanlig art i sådana sammanhang. De synpunkter en av bygdens egna framförde gjorde ett starkt intryck på alla parter.

Vi som bygger och bor i dessa trakter, där ordet vattenreglering ännu är ett skrämmande hot men som med nittionio procentig säkerhet en dag kommer att finna hotet vara ett ödesdigert faktum, oss bemäktigar mer och mer en djup olustkänsla inför vad framtiden kommer att bära i sitt sköte för en skövlad hembygd.

Under den tid som nu återstår, innan Vattenfall genomfört sina planer, får vi, särskilt kvinnorna i ödebygden, som inte har möjlighet att förströ oss utanför hemmet, söka njuta i dubbel måtto av de glädjeämnen som naturen ger oss, vilka vi trott vara till för fjällens och de öde viddernas folk, sådant som ger vila och rekreation som våra medsystrar i staden står mera främmande för.

Väl kan vår bygd under den kalla mörka årstiden för en främlings öga verka karg och ogästvänlig, kampen för tillvaron allt annat än tilltalande. Men vår storslagna natur med våra majestätiska fjäll, midnattssolens obeskrivbara skönhet, norrskenets färgsprakande prakt, de brusande älvarna, de dånande forsarna och de små spegelblanka fjällsjöarna som vimlar av levande rikedom och vid vars stränder våra små enkla hem finnas, äro de glädjekällor som gjort att vi äro djupt fästade vid den plats här i världen, som var och en av oss kallar för *min*.

Under senare år har jag ej kunnat låta bli att ofta meditera över följden av en kommande exploatering, särskilt när jag sett och upplevt någonting vackert i naturen. Om jag skulle kläda min undran i några enkla ord, så skulle den lyda så här: Vad får vi istället för det vi förlorar? Får vi överhuvudtaget något alls? Endast naturälskaren kan väl till fullo förstå de värden jag sätter högt. Några små exempel:

Från vår lilla stugas fönster ser vi en rad stora björkar nere vid sjöstranden, vilken fägnad har de ej berett oss om våren och sommaren, när de klätts i sin vackra skrud, efter ett stilla uppfriskande vårregn har vi

Utsikt över Björkvattensdalen i Tärna med Nedre Björkvattnet och Gardsjön i bakgrunden. Genom vattenregleringen kommer vattenståndet vid bron mellan Leimajaure och Rönnbäcksjön att höjas c:a 16 m. — Foto S. af Ekenstam.

från dem fått lyssna till en konsert från en bevingad sångarskara, som givit full kompensation för ett biobesök i närmaste samhälle.

Om björkarna tar skada blir följden döda träd, fågelsången tystnar. Men minnet av glädjespridarna som ej fordrade mer i entré än öppnade öron och förstående sinnen, skall nog länge leva, trots att människor med makt räknar livets värden i siffror.

Ett annat glädjeämne som jag delar med många är: att under sommaren när jag arbetar med klädtvätten nere vid sjön få koppla av en stund vid kaffepannan och njuta av den ro och stillhet som endast ensamheten och naturen kan skänka mitt under vardagens grå. Det är sådana stunder som blivit solglimtar i en för nybyggarkvinnan nog så mödosam tillvaro. Kanske också detta skall vi gå miste om? Vad får vi i kompensation?

Ännu ett exempel i den långa raden av källor till glädje för oss i fjällbygden är: att få lyssna till forsarnas brus, särskilt under höstens tid. För mig och min familj har det varit bruset från Geimåforsarna, som inte bara varit en första klassens väderlekstjänst utan också blivit den musik som vida överträffat radions skrällande jazzmusik. Den som först fått höra de många varierande melodierna kallar på de övriga familjemed-

lemmarna. Där står vi sedan ute i naturens tempelsal i stum beundran, betagna av den konsert som är ägnad ödemarkens barn.

Skall sången från Geimåforsen tystna? Vad får vi istället? Kan det som köpes i affären ersätta de värden en upplevelse som denna givit min inre människa? Knappast.

Det har skänkt mig en viss tillfredsställelse att Vattenfall ej kan spolia allt vackert vi har, t. ex. midnattssolen eller upplevelsen vid hjortronmyren inklämd mellan fjällen, där säkert under tider som gått samekvinnan såväl som nybyggarrustrun fyllts av en sällsam känsla av rikedom och sorglöshet. Likaså skall vi väl få fortsätta att blicka upp mot de höga majestätiska fjällen som stolta resa sig mot skyn.

Vi skall väl få fortsätta att här invid vårt lilla hus lyssna till granarnas stilla sus, vid vars fot jag så många vinterkväll fått blicka upp mot en sprakande flammande norrskenshimmel. Jag tycker att granarna liksom nicka och visa till mig: Var du bara lugn, lilla människobarn, vi skall nog skydda dig och dina kära för de vredgade nordanstormarna. Och vem kan då annat än bli rotad i fjällens underbara rike.

Vad får vi i stället för det vi förlorar. Tärna. — Foto B. Ekholz.

Den finska bastun och landskapet

av F. E. Sommerschild

*Den vanliga landsbygden i Finland skiljer sig inte i stort från sin motsvarighet i det burgnare grannlandet Sverige, men den lilla, röksotade byggningen ett stycke från bostads-
huset, vilken vi finner i varje by, vid så gott som varenda människoboning i Finland — bastun — den ser vi inte i Sverige. Utom möjligen i finnskogarna och kanske numera här och där vid sommarvillornas stränder. I Sverige beräknar man att antalet bastur numera stiger till ca. 10.000, men i Finland, där det finns en bastu på var 6:e person, är antalet bastur 700.000 — i runt tal.*

Ännu under Gustav Wasas tid förekom detta, som man numera kallar finnbastu, rätt allmänt även i Sverige. Diverse missbruk och senare frihetstidens moralideal gav dödsstöten åt den svenska formen av bastu, trots att inga vägande skäl för officiellt utrotande av bastubadandet kanske förefanns. Detta är emellertid en annan sak.

I alla fall försvann entusiasmen för bastun i Sverige för att desto livskraftigare fortleva i det östra grannlandet. Redan under 1700-talet blev bastun för mannen på den finska landsbygden en lika viktig "ekonomi-byggnad" som ladugården, stallet och tröskrian. Finnen lärde sig att i sin sotiga rökbastu återvinna den kraft han förbrukat vid nyröjning och odling av magra tegar under sex veckodagar. Kvällen mot den sjunde dagen var hans bastu eldad, och där tvättade han av sig veckans mödor och smuts samt återfann den frid i sinnet, som en hård tillvaro ville beröva honom. Bastubadet blev den största glädje han kunde se emot, när veckans slit och släp kändes övermäktigt. "Sauna", som det heter på finska — blev sinnebilden för mödans lön, och själva bastubyggnaden något av en kultplats. I många hundra år har den finska landsortens barnaföderskor uppsökt den sterila bastun, när deras stund var kommen. De gamla ville få sin sotesäng förlagd till bastun, den sjuke försökte bota sig med bastubad, om inte brännvin eller tjära tidigare hade hjälpt. Koppkärningen utövade sitt yrke i bastun, besvärjelser av olika art förlades till platsen innanför bastuns svarta väggbjälkar, ungmön grät ut sin kärleksvårda i bastun och husfar hade här sin brännvinspanna. Det som en svensk odalman kallade för brygghus, var vanligen i Finland kombinerat

*En bättre eldsvåda – nej, såhär ser det ut när en gammaldags rökbastu eldas.
Foto Finlands Nationalmuseum.*

med bastun, julskinkorna röktes i bastun och i många fall var torkrian för åkerns säd uppförd under samma tak. Jultiden besökte de avlidnes andar jorden, och då skulle de förplägas i bastun genom utlagda skänker, för bastun var den plats de först sökte upp – den bästa plats de mindes från sitt jordeliv.

I de tusen sjöars land ligger vanligen gårdarna invid vatten och nere vid strandkanten finns gårdens bastu. När nyodlaren övertar sin kolonisationsjord långt borta i de nordöstliga ödemarkerna, timrar han sig först en bastu. Bastun är hans första hem, och till bastun tar han sin hustru

Bastun eldas vinter och sommar. Om vintern kyler man av sig genom att naken tumla om i snön – eller med ett dopp i isvak.

Foto Turistföreningen i Finland.

förrän han hunnit bygga färdig den rymliga bostad han i begynnelsen planerat för och drömt om.

En gammal bastu invid en gammal gård är sällan ett arkitektoniskt mästerverk. Den är timmergrå, sotig och rucklig, men den är i stället pittoresk. Taket över den gamla rökbastun är vanligen av näver, fasthållet av slakor, eller också är det lagt av handsågade plankor av varierande bredd eller helt enkelt ett halmtak, sotigt och mögelfärgat. Byggnaden omfattar sällan andra utrymmen än själva basturummet med sin rösugn och lave. Dörren vetter mot sjön, det lilla fyrkantiga fönstret med sina fyra, spräckta glastrutor ser mot väster, och i väggen mot norr finns rökluckan, inte större än en skärbräda och sotig runtomkring.

Kommer man en stilla lördagskväll till en landsby i det finska inlandet, ryker det invid varje gård. Folket eldar sina rökbastur, man förbereder helgen.

De badande klär av sig i bostaden och springer nakna ner till bastun — detta förekommer även om vintern. Man sätter sig uppe på bastulaven under taket och kurar ihop sig i den torra hettan — från 70°C till över 100°. Efter ett tiotal minuter transpirerar man ymnigt och har behov av en kall avrivning. Ligger bastun nära stranden, hoppar man direkt i vattnet. Vintertid rullar man sig i snön, men kroppen är då så genomvärmad, att man inte känner någon kyla.

Sen går man in i bastun igen, kastar en eller flere skopor vatten över de heta bastustenarna så att rummet fylls med het ånga. Det kniper i öron och tår och förresten i skinnet över hela kroppen, men en äkta bastubadare genomlider gärna denna prövning. Han tar dessutom sin bastukvast och piskar sig häftigt och omsorgsfullt från fotsulorna upp till nacke och hals och tumlar sen ut igen för att doppa sig i sjön. Därefter värmer han sig en stund på bastulaven och övergår sen till en omsorgsfull renskrubbning med tvål, borste och hett vatten, vilket antingen uppvärmts i en kittel ovanpå bastu-ugnen eller i en särskild varmvattens-kåta invid stranden utanför bastun. Tvållöddret sköljer man av genom ett nytt kallbad i sjön, och vill man inte ännu en gång värma sig uppe på lavan, sätter man sig på bänken invid bastuväggen och låter kvällsluften torka den av badet rodnande kroppen. Då, när bastubadaren en sommarfager lördagskväll satt sig utanför sin bastu med blicken mot den nedgående solen, känner han att livet är skönt, att världen är en behaglig plats att leva i och att veckans sorger och bekymmer har varit betydelselösa bagateller. Han är pånyttfödd till kropp och själ.

Kring senaste sekelskifte hade brandstodsbolagen i Finland höjt premierna för rökbastur — inrökande bastur — i sådan grad, att man rätt allmänt började övergå till en ny typ av bastu — skorstensbastun. Röken

från eldhärden under bastustenarna ledes ut genom en vanlig skorsten och samlar sig inte, såsom i rökbastun, inne i basturummet under uppvärmningstiden. Skorstensbastun — till vilken man kanske även borde hänföra den moderna el-bastun — bjuder badaren samma sensation som den primitiva rökbastun, men man bör då följa samma badschema som i den genuina rökbastun.

Sin bastu bygger man helst vid stranden av en sjö, vid havet eller ett vattendrag, helst i skuggan av stora lövträd — björkar och alar — och de gamla rökbasturna hade vanligen grenarna av en stor, gammal "basturönn" hängande över taket. Ren Olaus Magnus berättar att förnämne män byggde sina badstugor vid stranden av ett vatten på en fager plats.

Här kommer vi in på ämnet: bastun och landskapet. Då bastun utöver att vara ett tvagningsställe även hade uppgiften att luttra själen, var det av vikt att omgivningen kunde bidra till att stämma sinnet ljust. Såväl i fjärran ödemarksbyar som i utkanten av bostadscentra ser man att bastubyggaren strävat till att få en angenäm inramning för bastun. Kunde inte naturen — vatten och vegetation — bjuda på en tillfredsställande lösning av detta krav, försökte man kompensera detta genom att bygga bastun så, att man från bastubänken hade fri utsikt över solnedgången och avlägsna skogshorisonter.

Själva bastubyggnadens utseende varierar ofantligt och det är svårt att ange någon speciell typ för olika landsändar. Snarare kunde man säga, att bastutypen hänför sig till den tidsperiod, då den är uppförd, på samma sätt som när det gäller övrig bebyggelse. Bastubyggarens ekonomiska förhållanden spelar givetvis även stor roll, när det blir frågan om en bastus yttre linjer och byggnadssätt. Den primitiva rökbastun är vanligast i fattiga bygder utanför de stora stråkvägarna. Den står där som en grå och gisten erinran om flydda tiders armod, nerrökt och lutande, invid gårdens brunn eller den närbelägna sjöstranden, men alltid ett stycke längre borta än ladugård, stall och liderbyggnader. Oftast finner man den i en al- eller björkdunge ett eller ett par hundra meter från bostadshuset. Kan man inte från gården upptäcka bastuns plats, behöver man blott lokalisera närmaste lövträdsdunge och vara säker om, att det är i skydd av denna bastun gömmer sig. Och finns det en sjö- eller älvsstrand i närheten, ligger bastun invid denna. Gårdens byplats är även förlagd till platsen framför bastun — tvättvattnet värmes nämligen i samma gryta som bastuvattnet. Det händer därför ofta att den närmaste bastuomgivningen inte verkar överhövan välstädad med sina vedtravar, byktinor och svarta tvättgrytor. Men framför bastubänken, där den nybadade sätter sig för att torka och meditera, är det uppsnyggt för att bespara ögonen för störande intryck.

Sommarnöjets bastu avspeglar i varje enskilt fall ägarens smak. Här ger torvtaket en gammaldags prägel. — Foto Turistföreningen i Finland.

I rikare bygder ser man numera knappast en enda gammaldags och rustik rökbastu timrad av halvbilade stockar. Här är bastun helst en brädfodrad och rödmålad liten stuga med vita knutar och skorsten på taket. En medveten strävan att fylla vissa estetiska krav i exteriören gör sig tydligt märkbar, och valet av bastuplats har skett med större omsorg än fordoms, eller i alla fall förefaller det så. Men i själva verket har man konservativt hållit sig till den gamla bastuplatsen, när man byggt sig en ny, modernare och bekvämare skorstensbastu. Den nya bastubyggnaden har emellertid liksom krävt, att man samtidigt vårdade sig om bastuns närmaste omgivning, och det är därför man får intrycket av att en ny och proper bastubyggnad alltid ligger i en mera vårdad omgivning än de gamla rökbasturna.

Gör man en båtfärd längs stränderna i närheten av en stad, där villa-bebyggelsen och särskilt sommarvillorna dominerar, får man en klar uppfattning om hur ytterst varierande den finländska bastuarkitekturen i själva verket är. Varje villa och varje liten sommarstuga har sin egen bastu nere i strandkanten och ut i vattnet leder en bro eller brygga som dels tjänstgör som förtöjningsplats för familjebåten, dels som trampolin för de bastubadande. Under senare år har man kunnat spåra en del grundtyper bland dessa stadsbefolkningens sommarbastur. För det första kunde man uppdelat dem i rikemansbastun och den fattige löntagarens delvis självbyggda bastu.

En förenklad form av typen "miljonärsbastu", rätt väl inpassad i landskapet. Foto Turistföreningen i Finland.

Rikemansbastun kan vara stor och påkostad, solid och raffinerat inredd, men till proportionerna och allmän exteriör behöver den därför inte vara någon glädje för ögat, där den ligger på sin stadiga betongsockel uppe på en bergknalle utan försök att smälta in i omgivningen. Den andra formen av en rikemansbastu, "miljonbastun", är vanligen produkten av en skicklig arkitekts mödor. Den är då byggd i ett slags vedertagen sportstugestil av rundbilade, tjärstrukna stockar, med långt utskjutande torvtak, en terrass av skifferplattor framför ingången och för övrigt alla de karakteristika som motsvarande sportstugor förses med även här i Sverige. "Miljonbastun" placeras helst i en omgivning av martallar eller pelarfuror där den harmoniskt inpassar sig i omgivningen.

Den enkla mannens familjebastu vid sommarstugan är svårare att beskriva, om man skall försöka inpassa den inom ramen för en viss typ. Här har otaliga olika faktorer medverkat, när bastun givits sin utformning. Strandtomten, där sommarstugan ligger, är ofta inte lika naturskön som den rike grannens, och bastubyggaren har tvingats hålla sig inom de ofta snäva gränser hans ekonomi tillåter. Han har kanske för en billig penning förskaffat sig rätten att riva en gammal lada, och av detta stockmaterial har han sen för egen hand timrat ihop sin bastu. Det kan även hända att han flyttat ner ett gammalt vedskjul, som han invändigt isolerat med boardplattor och inrett till bastu. Eller också har han köpt en fabriksjord, monteringsfärdig bastu av standardtyp: basturum, tvätt-rum och bastukammare med två små fönster och mellanliggande dörr vettande mot stranden. En liten altan framför dörren tycks numera vara

obligatorisk för en strandbastu, och sedd från sjösidan verkar en sådan småbastu ofta mycket inbjudande. Strandtomtens ägare har nämligen inte försummat någon möjlighet att tillvarata de skönhetsvärden tomten erbjuder, för att hans bastu hos förbipasserande skall väcka en känsla av avund. Om han alltid lyckas i detta sitt uppsåt, må lämnas osagt.

När man talar om bastun i det finska landskapet, kan man alltså utan tvekan säga, att de talrika små bastubyggnaderna av varierande utseende ger bygden en speciell karaktär. Detta, att en liten bastu gömmer sig i närheten av bostäderna vart än man kommer, ger en främling den starka känslan av att han ser en glimt av folkets intimare liv, att han framför sig har en blottad detalj som andra länders folk har dolt inom hemmets fyra väggar.

Under senare år har intresset för bastubad och bastubyggen rätt märkbart tilltagit i Sverige, främst kanske på grund av den propaganda Svenska föreningen för folkbad har gjort. En strand, där sommarstugorna ligger sida vid sida, liknar ännu inte en motsvarande strand i Finland. Men man ser dock en bastu här och där vid stränderna och fortsätter det som hittills, blir antalet strandbastur talrikare år för år. Typritningar med kostnadsförslag för småbastur kan erhållas från Folkbad, adress Stadion, Stockholm. Men hur skall vi lära den svenske bastubyggaren den betydelsefulla detaljen att välja rätt plats för bastun? Finlands folk har med sina månghundraåriga bastutraditioner en intuitiv uppfattning om var en bastu skall stå, för att också den "psykiska" sidan av bastubadandet skall bli tillfredsställt. Kanske hänger detta intimt samman med förståelsen för det rätta sättet att bada bastu. När den svenske bastuvännen fått grepp om badandets alla finesser, vet han också hur han skall bygga sin bastu och var han skall bygga den. Detta verkar vara en omvänd väg — men man kan kanske ändå förutsätta att en person blir bastubyggare först efter det, att han genom att bada hos andra lärt sig älska denna form av kroppsvård och andlig avspänning. Och då har han även skapat sig en uppfattning om den inramning som han vill ge sin egen bastubyggnad.

En typisk finsk bondbastu — bild från Jämsä i Päjäne insjösystem.
Foto Turistföreningen i Finland.

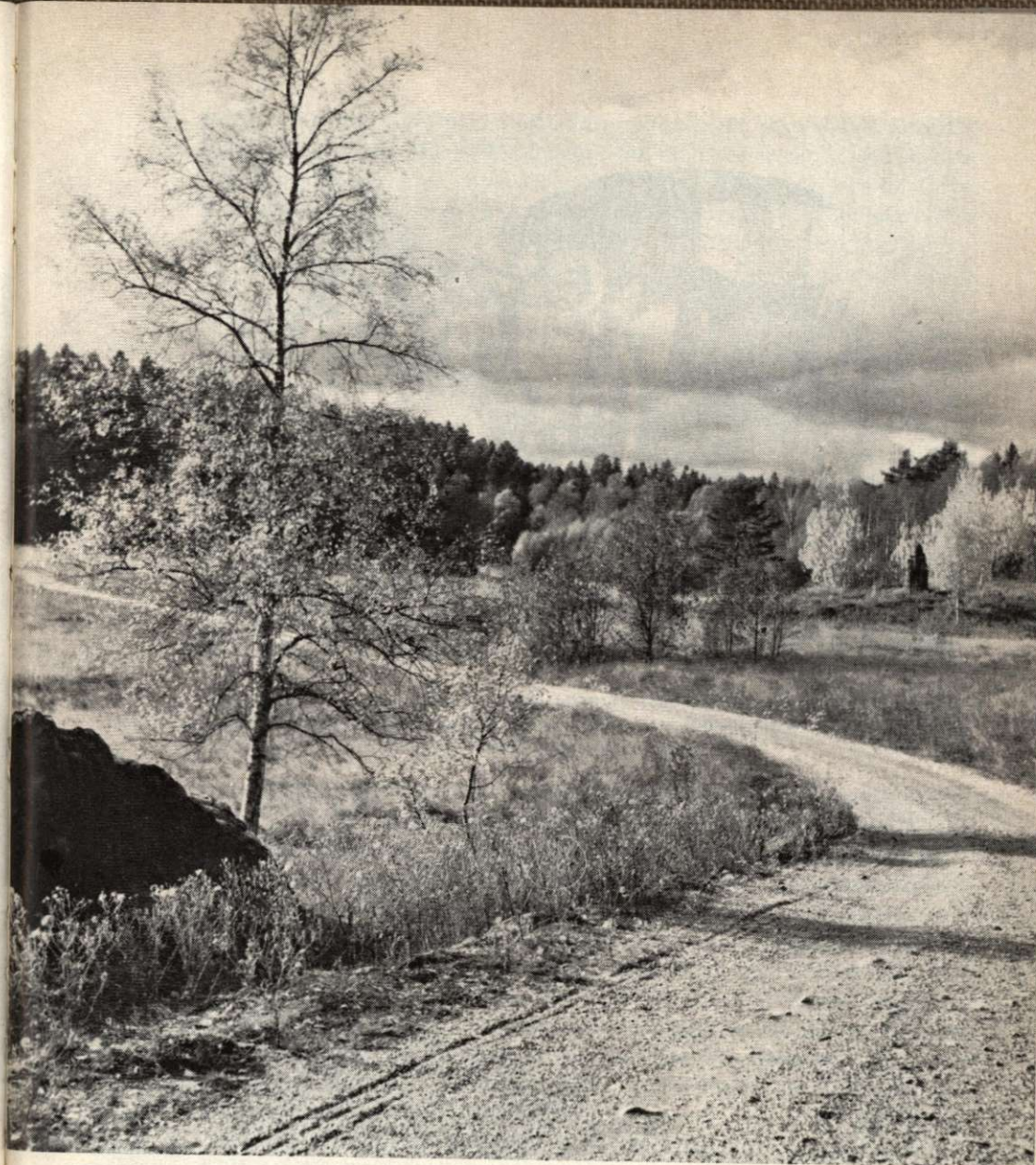
Våra landsvägar förr, nu och framdeles

av Måns Mannerfelt

Det blir mindre de rent tekniska framstegen som behandlas i denna artikel. Istället kommer framträdande kulturhistoriska förändringar, landskapsvård och vägvård att dominera.

Min barndoms väg . . . Ja, vad olik är den inte jämförd med vår. För att nu icke tala om trafiken! Landsvägarna slingrade sig fram genom terrängen. De sökte sig upp på backkrönens brantaste lider. Man måste ju av gammalt upp på "högste klippor" för att där kunna skåda över markerna samt även för att så kunna taga sig fram, där lederna var — brantast. Ty på så sätt undvek man att välta fordonen, vilket gärna hade skett, ifall man sökt sig upp snett färdandes. Talet om att våra gamla vägar äldst måste dragits fram, där de vilda djuren och kreaturen trampat stigar, detta är nog hart när sant. Under en korrespondens för ca 30 år sedan med den norske nobelpristagaren i litteratur Knut Hamsun fick jag liksom ett slags belägg härför. På ett brev från mig till Hamsun med en förfrågan rörande grunderna till ett — som jag tyckte — otydbart påstående i Markens Grøde svarade författaren, att han förfäktat att "det allikevel er Mennesket som har lagt de fäste Sammenhangende Stir i Mark og Skog. — Mennesket vil frem, Dyr vil bare vilkaarlig et andet Stelle hen. — Men naar Mennsket kom og fandt i detta Virrvarr et kort Spor, som tilfaldig gik i hans Retning, saa vilde han naturligvis inarbeide det i sin Sti." Ja, ex origine måste folk vid väganläggningarna, där så varit möjligt, följa de leder, vilka djuren trampat upp. Den som är road av ortnamnsforskning hittar därför rätt ofta typiska djurnamn vid vissa vägpassager. Namn på björn, varg, ulv, utter (otter), bäver (bjur) etc. förekommer också icke sällan vid vägarna, särskilt då vid vattenövergångar.

Men tro nu bara icke att dylika förhållanden var enda ursprungsanledningarna till våra gamla vägars slingrande banor! Nej, genom att undvika de största blocken och stenarna, genom att väja för sankmarker, och framförallt för att skona den goda jorden lades våra gamla vägar främst "av oskift". Dessutom blev stigar och vägar jämnast där de drogs fram över flata berghällar. I detta sammanhang framstår ledernas sekundäruppgifter att åtskilja olika ägolotter. Inte funderade man på allt detta i

De gamla vägarna slingrade sig fram genom terrängen. Salems sn i Södermanland. — Foto Brita Larsson.

Så här illa kunde det gå förr! Men farorna är större nu.
Teckning av Fritz von Dardel.

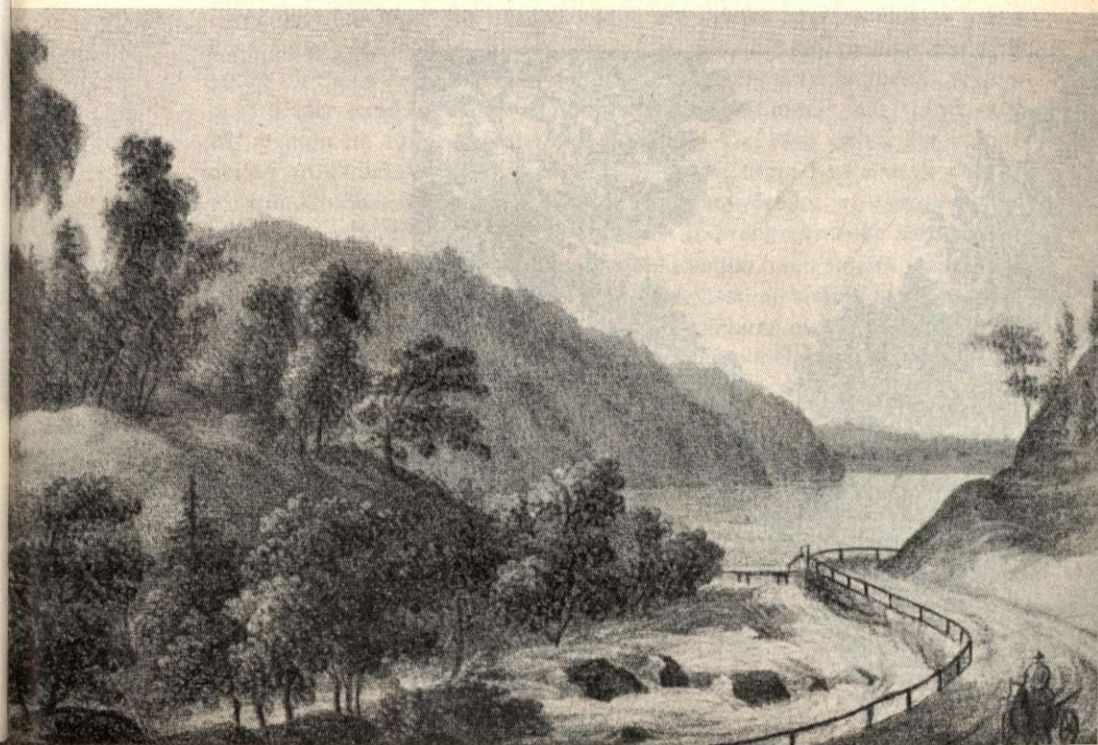
min ungdom, när man gladeligen och tåligt — om än långsamt — gick, red eller körde fram de krokiga, usla lederna — men factum est.

Däremot tänkte man väl ofta här med tacksamhet på det kulturhistoriska sammanhanget. Man såg, hur odlingen vuxit fram med lederna som något slags origo. Åldriga kyrko- och "lik"-vägar slingrade sig härstädes. Massor av grindar stängde av lederna på alla upptänkbara sätt. Vid ett torp plögade ofta ligga en fin källa. Lederna följde snällt rullstensåsarnas kantlinjer, där de icke rent av sökte sig upp på åsarnas krön. Här och var träffade man på en milsten, vandrarnas "gråa" vän samt årtalsmärkta vägvisare. Om andra vägvisare på den tiden är knappt lönt att tala. Ty där sådana fanns, uppträdde de fasligt enkla samt med illa utförda inskriptioner som t. ex.: "her finnes kaffi" eller "I stöva kan en ligga". De långväga linjerna sökte sig fram där de alltid så hade gjort. Gästgivaregårdar, ja "krogar" av enklaste slaget, låg där på rätt korta avstånd. Smedjor, där springarna omsköttes samt vagnarna lagades, låg där på små avstånd. Vid de ofta "sämriga" broarna fanns i regel både vadställen och vattningsplatser vid grunda stränder. Men tänk också på hurusom hålor samt moras ofta försvårade framkomsten. Det var t. o. m. icke sällan nästan omöjligt att här kunna cykla vidare. Och på de vanliga stigarna

invid de spåriga och djupa vägbanorna plögade det icke sällan vara illa halt och slipprigt. Allt varför lederna för nu ungefär 60 år sedan, och trots länsmännens arga uppsikter samt folks vägarbeten vår och höst, var långt värre än vad här ovan skisserats. Vägdelningsmärkena låg där också gärna illa tätt, men på skilda ställen, från väghållarna. En gång var en bondes vägunderhållsbit så liten att vägdelningsmärket måste på ett ställe placeras på bredden för att kunna rätt angiva området . . .

Men det var likväl *poesi* över våra gamla vägar. Där låg snöplogarna om somrarna och bidde tiden. Ibland blev vägen (för att tala med Sigfrid Siwertz 1929) "bred som för prostars skull". Men så rundade den "sävligt och fromt knut på sig själv". Och från kullens krön kastade den sin slinga ibland rösen och enar för att "i huttrande gryningstimman bära ut på en äng". Ja, även den längsta väg hade ett slut — i intet. Liksom den även börjat — av intet! Den blev dock alltid något särskilt, en gammal äkta svensk väg. Trafiken plögade här också vara merendels sävlig och stillsam. Man samsades på lederna: hög samt låg; herremannen i sitt spann samt den fattige vandraren. Dock, tyvärr, icke alltid. Ty marknadsresenärerna och folk om lördagskvällarna mötte ofta fyllerister och andra

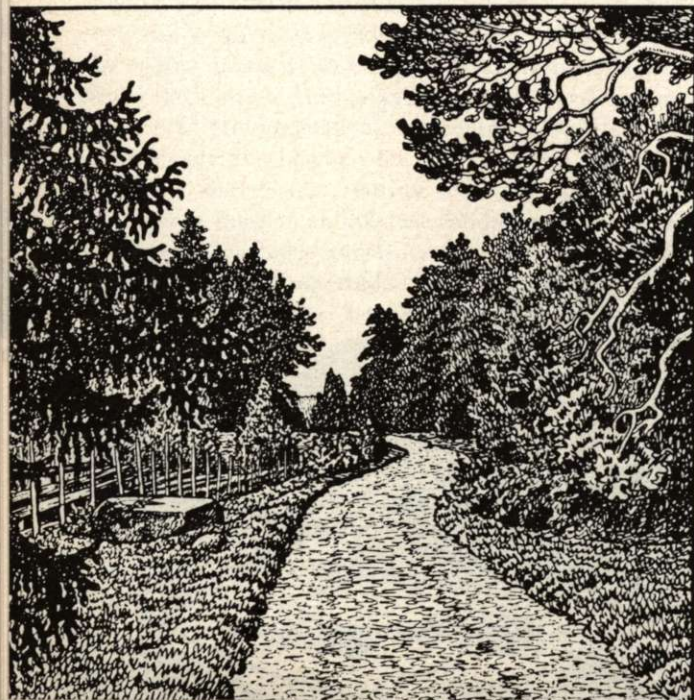
Alströmerska vägen, som för drygt 100 år sedan ansågs som ett under av ingenjörskonst, där den sprängdes fram mellan Jonseredsbergen och sjön Aspen. Efter G. H. Mellin: Sverige framställt i bilder, 1840.

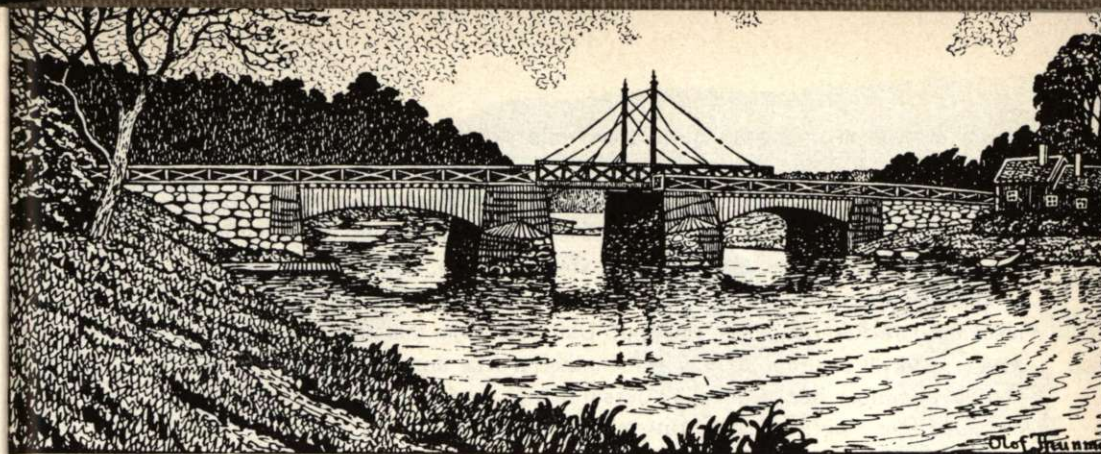
illavulna personer som då ville göra ofog. Håvåmals visdomsord var då förgätna: "Värre vägsten var ej på vandring med än för många mått öl", — såframt man icke tänkte på förändret av för mycket brännevin . . .

Ändå var poesin fantastisk i regel på lederna, fordom. Det är något som, tyvärr, verkar ofattbart för oss i våra dagar. Vardagslivet florerade stilla på vägarna, oftast. Typiska är sannberättelser, som t. ex.: "Det var dans bort i vägen" (ofta då vid vägstegen). En pojke som förlovat sig tillfrågades, var han träffat tösen. "Ho sto där på väjen", kunde svaret bli. Tänk också på den unga söta flickan som åkte med en fager körsven, när dialogen kunde bli denna: flickan sade: "Ja ä så rädder, så", men fick till svar: "Vadåföre?" — "Jo, för att Du kunne ta å kossa mäk." — "Men ja har ju tömma." — Härpå svarade flickan blygt men bestämt: "Di kunne ja jak ta, vettja". Från tankarna på vägarnas "alle-mans-ägo" må erinras om en historia, som jag upplevde i min ungdom på Almnäs i Västergötland. Ett farligt "rött" möte hade utlysts. En begäran att detta skulle få äga rum på godsets marker hade avslagits. "Vi håller de på vägen då, för den är ju allas", blev repliken. Så blev också gjort. Men min svärfader reste ut med mig i en vagn samt befor så vägen, långsamt fram och åter förbi mötesdeltagarna. Var gång vi passerade hälsade alla mötesdeltagarna artigt på oss. Vägen var ju allas!

Tiderna var sålunda vanligtvis förnäma och stillsamma men alltid dock långsamma. Detta var innan det blev "bilålder, svärdsålder, stormålder,

"Vilarstenen" nära Krusenberga i Alsike på vägen Stockholm-Uppsala. Stenen är nu borta. Teckning av Olof Thunman.

Den gamla numera rivna Flottsundsbron över Fyrisån. Teckning av Olof Thunman.

vargålder". Det var när Gustaf Fröding så sant kunde sjunga: "— när vägen är krokig, vad raggen kan hjälpa, om litet det sölas". Och det var innan de dagarna kom, om vilka Gunnar Mascoll Silfverstolpe diktade 1932: "Jag ser, då vägen svänger / att du ej mer kan följa / med ögat varje sten. / Den nya vägen spränger / en bräsch, där rågar bölja / i sommarsolens sken". Ja, den gamla vägen blev alltmera ohållbar i framstegens vilda tidevarv . . .

Mången har likväl nu i årtal vädjat om många av våra åldriga leders bevarande. Men här har orden klingat ohörda. Alltmedan man eljest på andra områden kastat ut guld och all förmåga för att i minnenas världar bevara våra gamla arv, har vägminnena fått avglömmas, oss själva samt vår visdom till förfång. Huru många av oss kan idag erinra sig utseendet av en gammal väg? Må, medan tid därför ännu kan finnas, och då väl främst under hägn av Samfundet för Hembygdsvård, vi lägga oss vinn om att söka bevara några gamla leder av ursprungsutseende rättvisande! Det blir då gärna en eller annan bestämd sådan, som bör få leva kvar i sitt ursprungliga primitiva skick. Här är förvisso en natur- och vägvårdsuppgift av stor betydelse. Att då också låta figurer av gamla vagnar och slädar samt gästgivaregårdar, milstenar, grindar och smedjor etc. få stå kvar på sina gamla ställen, detta vore också riktigt. Mycket mera kunde härom vara att säga i detta sammanhang. Men det redan antydda må vara nog. Det är visserligen icke svårast, — men väl, tyvärr kanske, svårutfört. Må vi dock handla, medan tid därför ännu finnes kvar!

Det torde väl vara rätt obehövt att nu närmare berätta om övergången till våra dagars vägar samt om våra dagars trafik etc. Folk känner väl till dessa fakta, på gott och ont. I pressen, i radio och tele-

vision erinras vi dagligen därom (med alla de sorgliga trafikolyckorna osv.), liksom vi själva får se mycket därav. Rörande själva övergången till nuets lägen må vi minnas Einar Malms ord: "Bortom ängens lavgrå lada, där jag spökrädd sprang som gosse, växer nu en autostrada snörätt i en tranbärsmosse. Gamla vägen, smal och tom, kröker hänsynsfullt åt sidan." Men orden: "växer nu en autostrada" är dock sådana, att de icke ännu täcker alla våra begrepp! Utan att vilja tala illa om någon måste vi likväl besinna att just statsmakterna icke ännu synes fylla sina viktiga uppgifter här, trots alla dessa många goda anstalter på andra områden. De "lagrade" autoskattsmiljonerna talar här ett tydligt språk, och ett sorgligt sådant. *Varken våra vägar av idag eller trafiken fyller ens de rimligaste anspråk på godhet och säkerhet.* Må vi ivrigt hoppas, att år 1959 års riksdag ändå måtte beakta de av vägmyndigheterna framförda förslagen att använda åtminstone *nu* ca 1260 mkr till direkta vägförbättringar, sedan behållningen av bilskattemedlens specialbudget sparats tv. till drygt 1000 mkr! Det är kraftig upprustning av vårt vägnät samt en samordning av forsknings- och trafiksäkerhetsarbetet som vi allvarligen behöver — för trafikens skull samt för att kunna hålla de vådliga trafikolyckorna stängna.

Nå, om framtidens vägar och trafik vad kan vi hava att säga därom? Här förutsättes att läsarna noga känner till de aktuella detaljerna; såsom att vi avser att få de enskilda vägarna förbättrade men dock alltfört bibehållna i enskild regi; att våra vinter- samt ödebygdsleder bör bättras; samt att hela vår status av de allmänna vägarnas huvuddelar bör utläggas till verkliga autostrador. Härvid vet vi väl noga bl. a. frågorna om att vissa våra riksvägar bör kunna bli delar av det blivande internationella vägnätet etc.

Och trafiken måste bättras samt säkras. En viktig synpunkt flyger då genast den eftertänksamme i hugen. Ingen uppmärksam person kan väl annat än fatta, hurusom vårt vänstermötande till lands vore fel att behålla i det långa loppet. Att vi nyligen hade en folkomröstning (där man av okloka skäl avsåg sig ett högermötande) kan *intet* betyda. Det är ju sant, att — som mången säger — högermötandet bör bli verklighet hos oss framdeles, enär olyckorna eljest bleve många på grund av det stora antalet främmande motormän, vilka framdeles kommer att befara våra vägar — alldeles som de våra resor i främmande länder måste bli farofyllda genom vår plötsliga övergång till högermötande i regel därstädes. Farofylltheten på våra riksvägar kommer också absolut att ännu mera ökas, när t. ex. många resenärer bl. a. på riksväg nr 2 vid avfärden från Hälsingborg efter passagen av Öresund måste övergå till vänstermötande för att snart senare vid färden efter Svinesund återgå till högermöte.

Kraven på de moderna bilvägarna växer hastigt. Denna del av riksväg 2, som vi nyligen betraktade som "modern", är redan mogen för ombyggnad. — Och flickorna nästan mitt i vägen! Fy då! — Foto Gunnar Lundh.

Men detta är dock ett intet gentemot vårt barocka olikartade möte till lands gentemot det till vatten och i luften, där vi mycket riktigt möter till höger. Framdeles bör det berättas något om anledningarna till detta olika slag, möte till vänster samt till höger. Men idag må det vara nog att minna om dessa fakta o.s.v. Hur länge kan man verkligen fortsätta med denna galenskap? Huru länge kommer det att dröja till dess att luftfartyg även kommer att kunna föras fram till lands och till dess att våra bilar kommer kunna flyga? Därpå kan väl ännu ingen svara. Men nog är det idag illa om t. ex. ett motorfordon möter ett flygplan, som färdas för uppgång i luften ett stycke till lands. En sammanstötning kan här ofelbart komma att verkställas i värsta fall. Vi är ju för övrigt mycket glada åt vår "alliansfrihet". Men bleve det så illa, att ett krig stötte till, ho vet huru länge det då skulle dröja, innan vi kom in i allians med en av de krigande. Är det någon som tänkt sig in i en dylik då rätt så naturlig situation? I allt fall, huru läget då än skulle komma att gestalta sig; icke skulle det dröja många timmar innan en makt, som av händelsernas gång bleve vår allierade, alldeles bestämt uttalade den åsikten, att vi omedelbart måste övergå till högermöte. Huru skulle, då, måntro detta kunna gå att genomföra i en hast? Nej, *högermöte även till lands* blir alldeles säkert då för oss vårt enda medel för framtiden. Och detta av alla skäl. Ju förr desto bättre. — Nu kan ingen påstå, att dylikt sätt för möte bleve något alldeles nytt för oss. Huru så? undrar kanske någon. Jo, konung Karl XII anbefallde från sitt högkvarter i Lund 1718 *just högermötande för oss i Sverige* i en då utgiven författning, där han efter kontinentalt mönster sammanslog posten samt gästgiveriskjutsandet. Det var väl erfarenheterna från resorna i främmande länder vilka lärt honom högermötandets alla många fördelar. Efter konungens frånfälle borttog vårt folk även hans många goda inrättningar. Så också bestämmelserna från Lund i februari 1718. Man kan säga att när Karl XII:s "bussar" fick hålla till höger, *varför kan icke även våra bussar så göra . . .*

Alltnog, för framtiden möter oss viktiga önskemål rörande våra vägar samt trafiken där. Just med hänsyn till vår bebyggelse, vår vägvård och vår trafiksäkerhet bör dessa icke försummas. En väg får aldrig bli ett sår i naturen. Väl kan en väg aldrig bli färdig. Men o-färdig är och förblir den led vilken framgår som ett stormtecken eller den som skadar vår natur samt våra medmänniskor. Lösen för oss alla måste bli ett målmedvetet strävande efter mycket goda vägar samt en ofarlig trafik. Här finnes de facto intet annat att välja på, om vi vill fortleva. Vägvårds- och samhällsintressena löper här hand i hand med allt vettigt tänkande och handlande. Följ detta! Så vore väl för oss.

Landskapsvård — planläggningsfråga eller städningsåtgärd?

av Erik Lundberg

Till förgrundsgestalterna inom den svenska arkitekturen hör professor Erik Lundberg, som har den oskattbara förmågan att ge en personlig, genomtänkt touche åt allt han befattar sig med. När esteten och konsthistorikern åtog sig att biträda Vattenfall med landskapsvårdande åtgärder i samband med kraftverkanläggningar och dammbyggnader kunde man vänta sig att slentrian och konventionalism lämnades åt sidan. Här följer professors synpunkter på hans arbete i dalgångarna.

Vad har man för möjligheter att läka såren och utforma ingrepp och utfyllnader vid ett stort kraftverksbygge, när sprängstens- och fyllnadsmassor på sådär 1 à 2 miljoner m³ skola placeras i landskapet: där ett långt stycke älvfåra torrläggas och en hel rad av reglerande åtgärder vidtagas beträffande vattenståndet ovanför och nedanför själva kraftverket?

Skall man taga fatt på ett landskapsarbete av ifrågavarande omfattning, så torde det nog vara lämpligast att först av allt fråga sig: *hur skall det omdanade landskapet kunna skötas i en framtid*. Så måste man ju gå till väga vid varje park- eller trädgårdsanläggning. Först sedan man vet vilken art av skötsel som kan ifrågakomma är det överhuvudtaget möjligt att få ett grepp om anläggningsuppgiften.

Vid kraftverken kan man i regel räkna med en ganska kvalificerad framtida vård. Man har ju oftast personal förlagd till anläggningen. En omsorgsfullt utarbetad instruktion är emellertid nödvändig.

Är kraftverket fjärrstyrt ställer sig väl saken vanligen annorlunda och åtgärderna måste då bli av helt annan art.

Här uppe i Norrland färdas man ju merendels tiomil efter tiomil genom skog som skötes ur skogsvårdssynpunkt, d. v. s. med avsikten att skogen skall kunna producera timmer på rationellast möjliga sätt. För ett kraftverksbygge förvärfvas i regel mark med sådan skog, som emellertid då för framtiden inte längre nödvändigtvis behöver betraktas såsom timmerproducerande.

Skogen kring kraftverket behöver sålunda inte vara liknämning med skogen runt omkring. Redan detta ger uppslag. Man kan gallra parkmässigt

Klabböle, Ume älvs dalgång. Sprängstens- och andra fyllnadsmassor vid mynningen av avloppstunneln för Stornorrfors kraftverk. Snötäcket framhäver formationerna. T. v. och i bakgrunden den naturliga nip-branten, som framträtt genom älvens erosion i den här nästan golvslåta högplatån. Högra och större delen av bilden visar de nu upplagda fyllnadsmassorna, placerade och formade i anslutning till högplatån och dess nip-branter. Väsentligt för utformningen har varit det tekniska tillvägagångssättet vid transport och uppläggning av massorna. Dessa ha i sin helhet hitförts per lastbil. Uppfartsvägen ligger i centrum av området och har i slutskedet omdanats till ravin. — Då bilden togs var slutbehandlingen av ytorna ännu långtifrån definitiv.

— till en viss grad — samt inrikta sig på att få vackra trädindivid, som kunna vinna hög ålder. Och man kan låta skogsbeståndet få en annan fördelning av gläntor och tätvegetation än som förekommer i timmerskogen.

Kraftverksbygget självt har ju sina skönhetsvärden. Ställverk och kraftledningarna äro ofta ytterst imponerande, vittnande om högt uppdriven anläggningskonst. Ger man dammbyggnadens ofta mäktiga släntformationer ett strikt vårdat gräsmarkstäck och låter man motsvarande marktyp nå från dammbyggvallen in över ställverksbotten och dess omgivningar och in omkring bebyggelsen för personalen, så har man betingelser för en klar växelverkan mellan vårdad ängsmark och parkartad skog.

Kraftverket bör då kunna framträda såsom en *anläggning* den där bär vittne om människans förmåga att utnyttja naturens krafter och därtill såsom ett stycke humaniserad natur, inbjudande såsom uppehållsplat och rastställe för den som färdas älvdalen uppför.

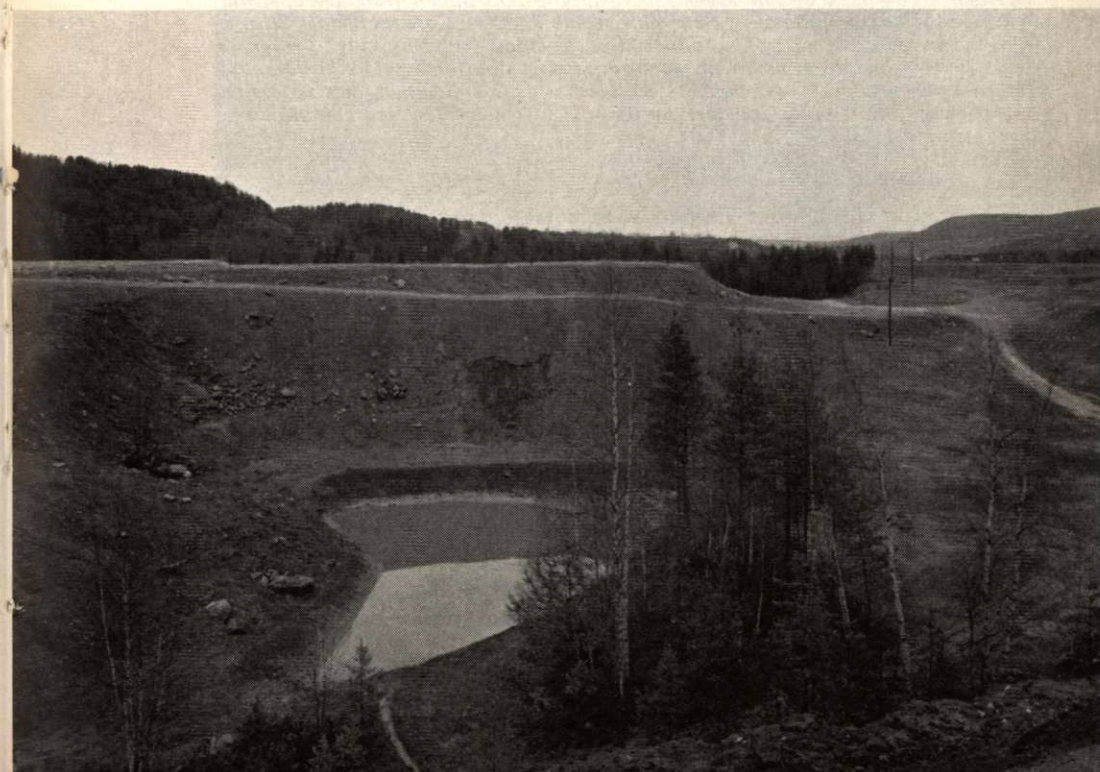
Man kan ibland gå ännu ett steg längre, framrensande och prononcerande vissa just på denna plats säregna drag i naturen. Göra lättillgängligt sådant som eljest inte ses annat än tillfälligtvis eller av den som är van vid verkliga upptäcktsfärder. Givetvis kan sådan tillrättalagd natur

inte vara någonting alls för vildmarksentusiasten. Men för oss andra kunde måhända en eller annan kraftverksplats kunna utnyttjas såsom en art av instruktion i konsten att se ute i naturen.

Gärna ville man också låta kraftverksplatsen bli utgångspunkt för vandringsstigar i grannskapet, stigar som kanske draga in i de små vattenfallen i resenärens synfält — såsom en smula ersättning för den stora förlust av levande, forsende vatten, som ju ett kraftverksbygge alltid medför.

Ett av de mest svårbemästrade problemen vid ett bygge av ifrågavarande art vållas av schakt-, rensnings- och sprängstensmassor, som måste utbredas i landskapet och som ofta ha rent enorm omfattning — i Stornorrfors drygt 5 miljoner m³.

Forsmo kraftverk, Ångermanälvens dalgång. Parti av sprängstenstipparna, omdanade till plåtålandskap med ravinbildningar. T. v. i bilden sprängstenstippen (i sin helhet omfattande ca en million kubikmeter sten). Här framträder skillnaden mellan transportvägarnas lutnings-system och rasbranternas samt ävenledes verkan av de horisontellt avplanade toppytorna. I botten av ravinen den naturliga, ursprungliga marknivån, vars vegetation delvis sparats och i vilken en naturlig gölbildning tillvaratagits och utvecklats till damm. Dammen har tillopp genom en liten bäck som — delvis underjordiskt — blivit ledd till densamma.

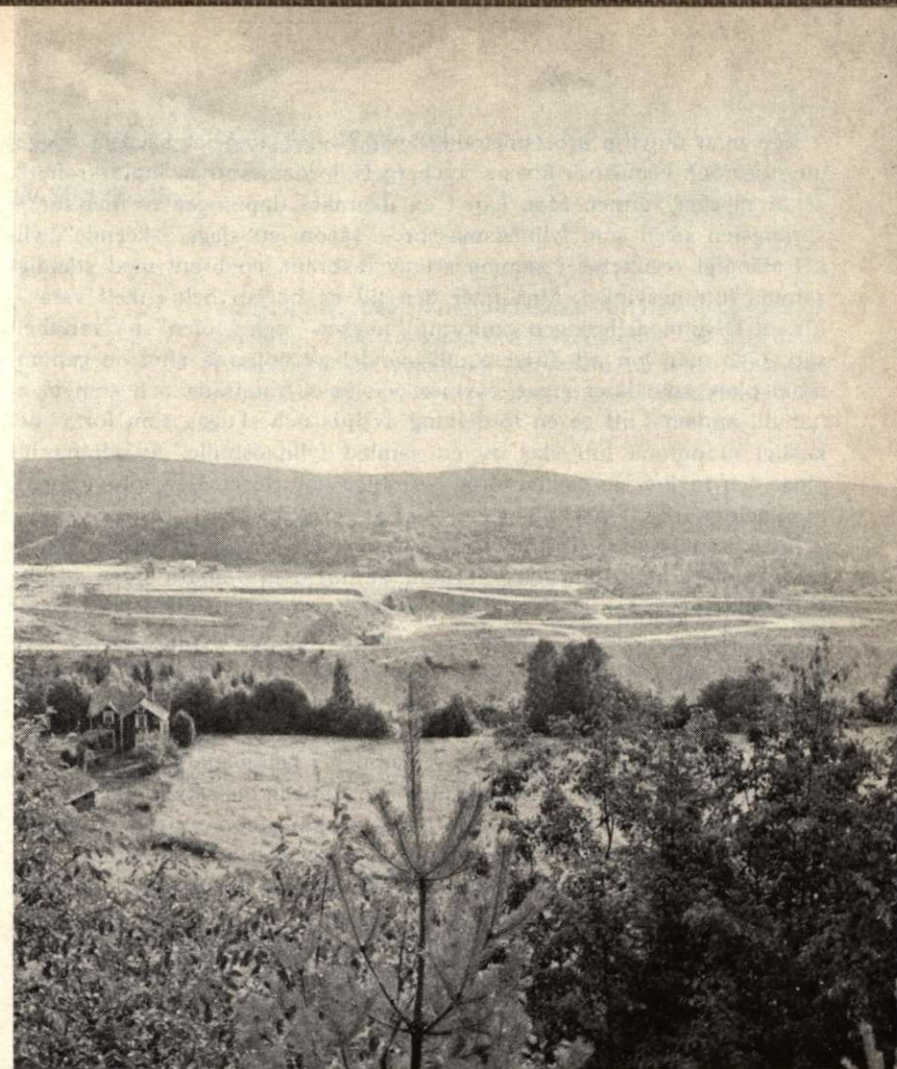

Ravinen i Forsmo i annan aspekt. T. v. sprängstens-tippen från avloppskanalen (även dessa omfattande ca en million kubikmeter). Systematiken i utformningen har baserats på önskan att dana en skyddad "rumsbildning" mellan de båda olika tipparterna, en ravin, vars omfattning och form delvis bestämts av ursprunglig vegetation som utvalts att fortbestå. På bilden är den vegetativa markbehandlingen ännu inte genomförd. Ej heller är den sparade trädvegetationen ännu gallrad.

Vissa av dessa massor fraktas ut med lastbil och kunna då placeras med rätt stor frihet. Andra tagas upp med grävmaskiner och även om en sådan maskin har upp till 60 m. hävstångsarm ligger det i sakens natur att uppläggningsen av dylika massor blir relativt starkt bunden till långa tippsträngar utmed den strikta utloppskanal till vilken de i regel äro ett tillbehör.

Kan man redan från början upplägga dessa enorma massor efter planen för en blivande landskapsbildning minskar kostnaderna i betydande omfattning — och sparas pengar som kunna utnyttjas till angelägna landskapsvårdande insatser. Men mycket fasta, modellbundna åtgärder kan det blott undantagsvis bli tal om, då fyllnadsmassornas omfattning inte på förhand kan överblickas. Dessutom varierar både omfattning och art i högst betydande grad under loppet av ett arbete som drar ut över 4 å 5 år. Betydande massor kunna visa sig användbara för dammbyggnad

Tippområdena vid Forsmo kraftverk.

den och just dessa massor råkade måhända befinna sig på en plats där modellen räknade med ett för modelleringen betydelsefullt massiv.

Man måste med andra ord inställa sig på ett sätt att forma, som kan utnyttja varje minsta lilla chans till omväxling, till nya motiv. Och då arbetet drar ut över flera år gäller det uppenbarligen att få fram en metodik, som utnyttjar förhållandena på effektivast möjliga sätt. Att finmodellera är uteslutet — annat än i undantagsfall och i slutbehandlingen.

Kan man utnyttja arbetsmetodiken vid bygget, ungefär så som bygget utnyttjar och bemästrar älvens och bergets, jordmassornas "naturkrafter", så är mycket vunnet. Man kan t. ex. betrakta tippningen av massor — sprängsten såväl som fyllnadsmassor — såsom ett slags "skeende", vilket ständigt resulterar i samma art av rasbrant, en brant med ständigt samma lutningsvinkel. Man låter den till en början helt enkelt vara — för att i slutmodelleringen omforma "nacken" och "foten" på variabelt sätt. Och man har att dirigera utläggandet av tipparna efter en genomtänkt plan, som låter gipar, raviner och pass framträda och som bl. a. har till ändamål att ge en fördelning av ljus och skugga som förtar det kusligt monotona intrycket av en samlad fyllnadsbulle. Anledning till gipar och raviner ge nästan alltid befintliga naturföremål — träd, dungar, mossbelupna flyttblock, gölar etc.

Litar man sålunda till tippbranten såsom uttryck för en art av "naturkraft", som arbetar min hjälp förutan, så har man å andra sidan ett lika värdefullt instrument att spela på i de vägramper som måste läggas för att lastbilarna skola distribueras ut över det väldiga tippområdet. Dessa vägar med sina gentemot rasbranterna så helt olika lutningsvinklar skola i slutredigeringen bli raviner av en helt annan art än de som uppstå mellan tvenne tippnosar. De äga i sin kurvning därtill någonting av uttryck för en annan art av "naturkraft" — lastbilen i betingade körkurvor.

En tredje huvudart av utgångspunkter skänker hänsynen till den blivande vegetationen. En vågrät yta ger gynnsam planteringsplats, en rasbrant däremot en ytterst ogynnsam sådan. Det gäller alltså att låta tippnackarna i så stor utsträckning som möjligt blida plana ytor — vilket i de norrländska älvdalarna ter sig helt naturligt. Älven har ju oftast eroderat ut sin bädd i ett ganska plant platålandskap och sidotillflöden ringla fram genom samma platå, frammanande alldeles samma naturkrafter som träda i funktion i tippbrantens ras.

Om man till det samspel, som naturnödvändigt framträder mellan markytan vid tippens fot och den avplanade toppytan av tippens, fogar in ett antal hyllor och långsluttande stigar, åstadkomna i rasbranterna (vilka ofta äro 10–15 m. höga) så har man utomordentligt goda betingelser för att få grönska, marktäckande grönska att snabbt mängas in i de sterila tippområdena. Och har man nått därhän är plantering av träd och buskar någonting som har det individuella lekverkets karaktär. Att t. ex. låta en ravin skuggas av en rönnlunds skira bladverk.

Så torde det vara möjligt att infoga även tippområdena i den humaniserade naturmiljö som kraftverksplatsen kan erbjuda.

Värre är det med den döda älvfåran. Man har lett älvens vatten genom en i berget sprängd tunnel och den naturliga älvfåran ligger då utan vat-

(Forts. sidan 167.)

Att rädda svensk natur!

av Stig Sjödin

Med utgångspunkt från Samfundets för Hembygdsvård utställning "Landskapsvård och miljöbildning" på Byggtjänst i Stockholm gör författaren Stig Sjödin här några tankvärda reflexioner över naturens exploatering och landskapsvården.

Det känns alltid smärtsamt när man tvingas överge ljuva minnen. Långt nere i medvetandets klenodpåse förvaltar jag en bild från Kallsjön i Jämtland, och den har jag nu fått överge. Den lades till det förråd man lever på hela livet och infångades under en beredskapsperiod. Vi rastade en morgon, en tidig och tennljus majmorgon vid en av de sjöar som varit vackrast i Jämtland. Ett ljus som spelade över gråskalans alla skiftningar, tåspetsdansade, trippade, böljade fram och tillbaka över vattnen, nästan omärkligt och så snabbt som bara ljus kan förvandla sej gled det över i blått och slutligen i den oefterhärmliga guldglans som vatten får när sol bryter igenom moln. Och så började vindkvastarna sopa undan det dis

Kallsjön i Jämtland, en bild som jag nu fått överge.

som låg över fjällen, ståtligt granna reste de sej på andra sidan sjön. Vatten och fjäll lyftes liksom av ljuset, högt till fjällgudens mun, drogs fram ur sin morgonsömn.

När sen ögat plötsligt möter en annan bild, förvanskningens och förfulningens gråa tavla, då uppstår smärtan. Kallsjön tillhör de reglerade sjöarna nu och stränderna är såriga och där solen lekte med levande vatten den gången, där syns nu stenskravel och dy, stränderna rasar och förvandlas till oskönhet. Vattenmagasinet är ordentligt infogat i en ekonomisk kedja, vars återbäring vi alla njuter.

Bilden kan skådas på en utställning som Samfundet för Hembygdsvård ordnat hos Byggtjänst på Kungsgatan i Stockholm, en utställning som åskådligt berättar om omvandlingarna i våra miljöer och de möjligheter naturvårdarna har att ingripa där rationalismens okänsliga ångvältar gått fram. Det är inte bara bilderna från Kallsjön och det hårt åtgångna Jämtland som kan stämma en mörk till sinnes och få en att begrunda värdena i det krassa ekonomiska tänkandet. Det finns mycket annat som manar till upprördhet.

Sen vi fick den nya Naturskyddslagen så har Samfundet möjlighet att redan på ett tidigt stadium yttra sej om projekt som kan tänkas förändra den omgivande naturen. Med andra ord: i dag får man inte förgräpa sej på naturvärden hur som helst. När det gäller utbyggnaden av vattenkraften konsulteras de naturvårdande organen innan man får sätta igång.

Men eftersom naturvärden framför allt sysslar med att försöka rädda skönhetsvärden, så står den sej många gånger slätt mot de argument ekonomer och tekniker har givna på hand. Det är för övrigt lätt att räkna upp alla de goda skäl som talar för att vi måste bygga ut våra vattenfall. På naturskyddssidan är man inga baksträvarer i det avseendet, man ser inte med onda ögon på all exploatering. Men man har anmärkningar. Man tycker att atomkraften borde ha övervägts som möjlighet lite tidigare och att den borde ha påskyndats. Nu dröjer det länge innan svensk atomkraft hinner växa ur kolten. Och vidare vet man att någon gång på sjutti- eller åttitalet kommer all betydande vattenkraft att vara utbyggd. Vore det inte i det läget skäl i att spara någon del av våra orörda vatten-system?

Med vemod ser man på Mörrumsåns exploatering. Där fick man bara en kraftsmula, sedd mot hela produktionen. Och det finns åtskilliga sådana vemodiga konstateranden i den mapp för negativa erfarenheter som naturvårdarna förvaltar.

Nu ska det säjas ögonblickligen, att hela vårt välbefinnande är och har varit avhängigt vattenkraften och att man inte alltid i det väldiga Norrland haft råd att taxera skönheten. Vem ska ta ansvaret för en ännu lägre sys-

Samfundets för Hembygdsvårds utställning berättar åskådligt om omvandlingarna i våra miljöer. — Foto L. Halling.

selsättning i våra mest utsatta län? Vem ska ta på sej uppgiften att göra begreppen skönhet och kilowatt synonyma?

Dock går synpunkterna inte isär så långt som man gjort gällande på många håll. Bara detta att det existerar förpliktelser från exploatörernas sida är något att ta fasta på. Men vad man stundom inbillar sej behövs, det är en försiktighet, en vilja till förstånd på längre sikt. Ännu vet vi så lite om de klimatiska och tekniska förändringarnas slutliga resultat, så att det finns anledning att betänka vad de stora ingreppen kan ha för följder. Sjösänkningar har haft erosion, det vill säga jordförstöring som följd. Vattenvårdarna hävdar att vi inte kan vara nog pessimistiska beträffande konsekvenserna av den stora nedsmutsningsiver vi manifesterat sen industrialismen erövrade oss. Och så vidare.

Att vi småningom får klara oss med nationalparker, det är tydligt. Sten Selander skisserade i sin berömda bok om det svenska landskapet hur det kommer att bli. Vårt land blir en plantage, där varje smula jord är tagen i bruk. Vi kommer att leva så att säja i en drivbänk. Det är troligt att vi genom befolkningsökningar eller kanske solidariska åtaganden mot andra folk kommer att få en natur som gör tjänst i den fulländade matnyttans tecken. Och då får vi nöja oss med några "fornminnen", nationalparken dit vi kan resa och göra oss en föreställning om hur det såg ut här i landet under några årtusenden.

Vänner av lövängar må tycka att detta är krasst sagt, men utvecklingen talar sitt tydliga språk. Den som vill skaffa sej påtagliga exempel kan resa ut till våra välskötta bolagsskogar. Där har redan denna förvandling begynt.

Man kan alltså fastställa naturvårdens uppgifter som bromsande, det vill säga man försöker rätta till felgrepp, man lägger plåster på sår, man ordnar med läkemedel där ingreppen blivit för drastiska. Men i stort kan nog inte den förstörelse av den ursprungliga miljön som pågår hejdas.

Och i det ögonblicket dyker minnesbilden från Kallsjön upp. Den får mej att undra om inte man ska ge naturvårdarna ännu större befogenheter, att de organ som sysslar med dessa så viktiga frågor på ett ännu självklarare sätt gavs möjligheter att förebygga och planera om våra miljöer? Vi har exempel från senare tid att bita i. Plötsligt står vattendomstolar och naturvårdare "off side", därför att vattenfallsbyggare låtit smyginvestera, eller låt oss kalla det delinvestera, i ett projekt och med sådana summor, att när frågan kommit på regeringsplanet, så har man inte råd att avstå. Sådant är skrämmande. Mindre kanske för de vatten det gäller, Lilla Lule älv, än själva inställningen i sak.

Jag har självfallet i denna påminnelse om att det existerar någonting som heter naturvård — många medborgare i vårt land vet inte ens om existensen, och det är inget hälsotecken — mest uppehållit mej vid vatten. Men det finns andra angelägna saker, som till exempel Samfundet för Hembygdsvård arbetar med. Det finns ett Sop- och Skräpsverige, som inte tål alltför närgångna granskningar. Vår nonchalans mot den allmänna skönheten är dokumenterad. Det finns hela det stora komplex av frågor som rör tätortsbebyggelsens utseende och inplantering i naturen. Där har byggarna vacklat från den ena uppfattningen till den andra, och resultatet är också många gånger rörande och famlande. Där är vägarna, en hela folkets tvistefråga, sen så många fått råd att köra egen bil. Hur ska förresten vägarna se ut? Ja, om det vet man mycket inom samfundet, och åtskilliga av motorismens följdverkningar har man kunnat klara. Man ritar snygga rastplatser, för att nu nämna en deluppgift, men vad man inte kan göra någonting åt är alla skräpare som struntar i att nyttja rastplatserna på riktigt sätt.

Vidare arbetar man med att göra industrin skönare. Kvarntorp i Närke undergår en sådan försköningsprocess, och småningom torde väl den sortens uppgifter bli flera.

Det finns således saker som kan få skönhetsälskaren att gråta svevatten, men det kan räcka med att säga, att det behövs en noggrann bevakning, för att vi inte ska breda ut oss som storskräpare, grusåsmarodörer och sjöförfulare.

Samfundets ordf. visar utställningen för Naturvårdsdelegationens ordf. landshövding Bo Hammarskjöld och riksantikvarie Sigurd Curman. — Foto Text & Bilder.

En slutvinjett. Det finns en bild från Storsjön på utställningen. Den är tagen från Frösöhållet och visar en vik in mot Östersund. Storsjön är också den reglerad och ingår som magasin i ett stort kraftsystem. Innan vårfloden hinner komma blir viken utanför Östersund nästan torrlagd. Det ser gruvligt ut. Och gruvligare blir det om man vet att just i denna vik släpper stan ut avloppsvattnet och att avloppet från ett sanatorium också går ut där. Östersund är väl inte mera skyldigt än andra försumliga städer i det här avseendet och nu ska man bygga reningsverk. Och man kan ju i första hand skylla på att det är sjöregleringen som ställt till med eländet.

Så kan det alltså gå när brist och ingrepp möts.

Nog sagt. Det finns uppgifter för dem som vill skydda natur.

På utställningen redovisar Föreningen svenska trädgårdsarkitekter delar av sin verksamhet med en bildsvit som för övrigt gått runt i Europa. De bilderna visar hur man lyckligt kan förena skönhet och nytta. Till och med våra vanligaste förorter blir sköna när arkitekterna får lite spelrum för sin fantasi. Och fantasi är just vad man skulle önska alla nyttjare av natur, de som ser på den med ekonomiögon.

Gammal gästgivargård blir församlingshem . . .

Många av de gamla vältrimrade bondbyggningarna får i våra dagar skatta åt förgängelsen, allt eftersom befolkningen på den egentliga landsbygden minskar. Det är en viktig kulturuppgift att söka bevara en och annan för bygden typisk bondgård.

I byn Norramåla i Älgshults socken fanns en gästgivargård från omkring år 1800. Genom att gårdens ägare Hilmer Isaksson uppfört nytt boningshus 1950, blev den gamla stugan överflödig. Han undrade då, om socknens hembygdsförening kunde ha intresse av att förvärva den för eventuell avflyttning till hembygdsgården i Älgshults kyrksamhälle. Han avsåg annars att avyttra den eller rent av förvandla den till ved.

Hembygdsföreningen kunde inte ensam lösa de ekonomiska problemen. Man ansåg det vara önskvärt, att flera föreningar hjälptes åt i den krävande uppgiften. Man skulle kunna använda byggnaden till samlingslokal vid mindre sammankomster. Då varje förening i regel har sina ekonomiska problem att

lösa, ansåg man, att en särskild byggnadsförening borde bildas för att flytta gästgivargården till Älgshult och uppföra den där å lämplig tomt.

Kvar stod dock det faktum, att en pietetsfull restaurering var så kostnadskrävande, att de ekonomiska resurserna var otillräckliga. Hos undertecknad uppkom då tanken, att församlingen, som i trenne årtionden planerat uppförandet av ett församlingshem, borde härtill kunna använda den gamla gästgivargården. I maj 1955 motionerade därför hembygdsföreningens kassör, hemmansägaren Richard Karlsson, och undertecknad i kyrkofullmäktige om att församlingen måtte övertaga Norramålagården och uppföra den i närheten av kyrkan till församlingshem. Man beslöt enhälligt i enlighet med motionen. Redan tidigare hade man beslutat anlita Samfundet för Hembygdsvård för uppgörande av ritningar och arbetsbeskrivning till restaurering av byggnaden. Arkitekt H. Ström var vid ett par tillfällen i Älgshult, diskuterade arbetet och studerade gården. Det är också enligt hans förslag, som byggnaden i huvudsak återuppförts.

Byggnaden var en typisk parstuga. Den nedre våningen är så mycket som möjligt bibehållen i sitt ursprungliga skick. De gamla tapetmönsterna liksom

Öppna spisar och tapeter är bibehållna i sitt ursprungliga skick.

Gästgivargården i Älgshult från omkring 1800, som nu blivit församlingshem.

de utsökt vackra öppna spisarna återfinns man här. Andra våningen innehåller en samlingsal rymmande 130 personer samt ett modernt kök jämte serveringsrum. Mellan våningarna är inmonterad en varuhiss att användas vid servering även i undervåningen. Högtalaranläggning från övervåningen till såväl neder- som källarvåningarna är planerad. Denna sistnämnda innehåller förutom pannrum (oljeeldning) en trevlig scoutlokal, som detta läsåret används till skolsal, samt ett vävrum. Utvändigt är byggnaden givetvis målad i rött. Exteriören förskönas av en gammaldags konstruerad stenfoot.

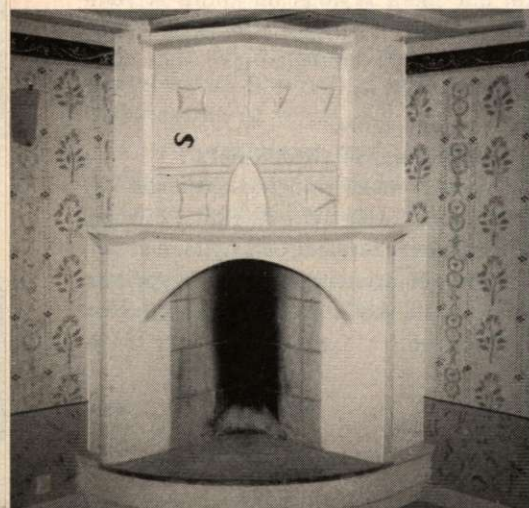
Byggnaden började återuppföras hösten 1957. Som sakkunniga kontrollanter har anlåtats landsantikvarie Anderbjörk och länsarkitekt Lindén. Invigningen av Älgshults församlingshem skedde den 7 dec. 1958 med ett enkelt och värdigt program. Älgshults kyrkliga syförening har under många år insamlat medel till församlingshem. Dessa pengar

skall nu användas till inköp av lämpliga textilier samt till renovering och målning av tidstypiska möbler och husgeråd.

Så har man på en gång lyckats lösa tvenne betydande frågor: uppförande av ett församlingshem och bevarande av ett kulturminnesmärke. Kostnaden för det omfattande arbetet — 120.000 kronor — kunde en församling lätt bestrida men knappast en vanlig hembygdsförening. Utan dennas insats är det väl dock tvivelaktigt, om den gamla gästgivargården över huvud räddats.

Glädjen och tacksamheten över det lyckade resultatet är allmän. Det egendomliga inträffar, att kyrkan, som uppfördes 1806—1807, nu i sin närhet fått ett församlingshem, som första gången timrades endast 7-8 år före kyrkans tillkomst. Man har lyckats bevara tradition och samtidigt åstadkommit bättre förutsättningar för ett framgångsrikare församlingsarbete i Älgshult.

Sven Blomén

Trappan som blev en park

Härom året fick redaktör Stig Tornehed och undertecknad i uppdrag att utföra en inventering av de naturområden som ännu finns kvar i stort sett intakta i Kungsbacka och att inkomma med förslag till deras utformning och inkomponerande i stadens park- och grönområden.

Till dessa uppgifter lades också en annan som var under diskussion inom byggnadsstyrelsen. På gränsen mellan staden och Tölö kommun ligger ett relativt högt bergsparti med stadens vattentorn högst upp. Upp till detta torn ledde en rak och brant trappa som var defekt och delvis förfallen. Från vattentornet hade man en vidsträckt utsikt över landskapet. Man ville gärna möjliggöra för stadens invånare att få glädjas åt den vackra utsikten, men trappan ansågs vara för brant, varför man diskuterade att lägga en serpentinväg upp till vattentornet. Hela ärendet överfördes emellertid till det planeringsuppdrag som Tornehed och undertecknad erhölet. Vi var från första stund på det klara med att någon serpentinväg inte borde anläggas utan den gamla trappan i stället restaureras. Den påminde oss om en indisk tempeltrappa som i brant stigning ledde rakt in i himlen i primitiv överensstämmelse med de kargare förhållandena i vårt avlägsna land.

För att möjliggöra för dem som måste anse det vara tröttsamt med en så lång och brant trappa föreslog vi att några plattformar skulle dras in i terrängen bredvid trappan med bänkar att sitta

och vila sig på. Det var en rik och yppig busk- och trädvegetation i sprickor och skrevor på bergväggen i vilken plattformarna skulle försvinna: vildapel, vildpäron, hagtorn, nypon, oxel, rönn osv.

Helst borde trappstegen fogas i sten alltigenom, men detta skulle bli för dyrt. Vi kom i stället överens om att där det var nödvändigt med cement i stenfogarna sätta kimrök till cementen. Arbetet utfördes med mycket stor skicklighet och omsorg. Det är nu färdigt och den färgade cementen smälter väl samman med granitblocken i trappstegen. Från trappan ser man mellan träden och buskarna ut över staden och den kuperade terrängen däromkring. Och mellan buskarna smyger sig en brokig och färgrik skara blommande örter in mellan skrovligheterna i berget. Kungsbacka har faktiskt här fått en av de originellaste, naturliga parkanläggningar man kan tänka sig. Och kostnaderna visade sig bli avsevärt lägre än den omdiskuterade serpentinvägens. Det lönar sig att följa naturvårdens principer vid anläggandet av grönområden. En given fördel är också att man sluppit ifrån störande ingrepp i bergväggen.

Lorentz Bolin

Dag Hammarskjölds skånegård

När Dag Hammarskjöld under ett blyxtbesök sommaren 57 köpte den fyralängade gården Backåkra vid Sandhammaren utanför Ystad präglades byggnaderna av svårt förfall. I dag har korsvirkeslängorna återuppstått ur ruinerna som fågel Fenix ur askan.

Göthe Ericsson heter mannen som lyckats läka de till synes oreparabla såren efter tidens tand. Att den kulturhistoriskt kräsne FN-Dag gav just Ericsson det ansvarsfulla och känsliga jobbet (det gällde att renovera och göra komfortabelt utan att mörda gårdens genius) berodde på att han sedan tidigare kände till den skickliga tapetsaren från Borrbj och dennes brinnande

intresse för och stora kunskap om gammal skånsk byggnadskultur.

Det var nämligen Ericsson som på konstnären Bo Beskows rekommendation fick i uppdrag att restaurera och möblera Hammarskjölds första ställe, en fiskarstuga, i samma trakt och det gjorde han alltså så bra att han senare fick förtroendet att ta hand om Backåkra — på det sätt han fann lämpligt.

Renoverat från grunden

Resultatet, som nu kan beskådas, kommer säkert inte att göra generalsekreteraren besviken. Ericssons säkra blick för kvalitet och äkthet (upptränad genom åratals inköp och restaurering av lokala allmogeamlikviteter) har varit en

En av plattformarna vid trappan som inte är indragen i grönskan. Den tjänstgör som en kombinerad vil- och utsiktsplats med en rikedom av vilda blommor och ett par låga buskar omkring sig och en skyddande oxel bakom.
Foto L. Bolin.

*Dag Hammarskölds
Backåkra utanför
Ystad har restaure-
rats från grunden.*

garanti mot alla anakronismer. Ingenting bryter sig ur den gamla ramen. Gården har renoverats från grunden. Nu lyser de nykalkade väggarna vita mot de tjärade taken och korsvirket, den gamla "haven" har återuppstått och inne på den kullerstensbelagda, kringbyggda gårdsplanen är det prydligt som på ett hembygdsmuseum.

Den som aldrig varit med om att "rota" i gamla hus anar knappast hur mycket arbete det legat bakom bara detta att i en av Backåkras längor inreda två garage (med tjärade portar i gammal stil). Men så har också Ericsson och hans manningar hållit på i nästan ett år med reparations- och restaureringsarbetena.

Vad som ännu återstår att göra innan Hammarskjöld kan ta sin gård i besittning är en renovering av interiören. Ericsson är anmodad att utföra även detta arbete.

Egendomen fridlyst

Det är inte bara själva gården med sina silverpilar som Hammarskjöld räddat från förstörelse och vandalisering.

Till Backåkra hör också nära 70 tunnland, huvudsakligen hed. Dessa vidsträckta marker med sin delvis rara flora hotades både av skogsplantering och sommarstugubebyggelse. Nu har generalsekreteraren — som är en entusiastisk naturvårdare — lyckats få hela området fridlyst. Som en första åtgärd för att bevara naturminnet i ursprungligt skick har han nyligen låtit dra upp ca åtta tunnland planterad tall. Fjällvandrarerna och friluftsmänniskan vill ha fria vidder runt sitt Backåkra!

Gengångare . . .

I trakten tycker man nog annars att gården ligger lite väl ödsligt. Det måste vara en som trivs med ensamheten som vill bo så isolerat, säger man, dessutom en som inte är mörkrädd av sig. Det är nämligen sedan gammalt en utbredd uppfattning i bygden att det spökar på Backåkra! Ett hemskt blodsdrama ska en gång ha timat på gården och sedan dess har många sett gengångare där — sista gången helt nyligen mitt under restaureringsarbetena. . . .

B. N.

Hembygdsarbetet i en bergslagsort

Arbetet i en hembygdsförening har sidor av skilda kulörer. Vi har bitt rektor Ragnar Kling berätta hur Karlskoga bergslags hembygdsförening lagt upp sin verksamhet.

Först några ord om vår stad, Karlskoga, som i mycket har en annan struktur än den för städer vanliga. Ytvidden är stor, kommunen är drygt tre mil lång och över två mil bred. En stor del av stadens område är landsbygd med relativt många lantbrukare. Av 35.000 invånare bor 29.000 i tätorten och 6.000 inom landsbygdssdelen.

De flesta invånarna har sin utkomst från AB Bofors, som är den dominerande industrin på orten. Detta företag som omfattar mekaniska verkstäder, järnverk och kemisk-tekniska fabriker har närmare 9.000 anställda människor.

Under slutet av 1930-talet och några år in på 40-talet växte kommunens folkmängd mycket kraftigt, främst beroende på Bofors expansion. På ett par tiotal år fördubblades invånarantalet. En stor del av de människor som nu bygger och bor här har icke sina rötter i bygden. Det är bland annat med denna utgångspunkt som hembygdsföreningen haft att inrätta sin verksamhet.

Vår förening med det officiella namnet Karlskoga bergslags hembygdsförening grundades 1922. De första åren ägnades åt att liksom på andra håll samla och bevara gamla möbler, husgeråd och verktyg och av det insamlade upprätta ett museum. Ganska snart kom tanken att få till stånd en verklig hembygdsgård, som skulle ge plats åt de gamla inventarierna och bli ett centrum för hembygdsarbetet. Karlskoga är en

gammal bergslagsbygd och hembygdsgården måste därför vara en bergsmansgård. Man fann en sådan med ett utmärkt läge och med för bygden typisk exteriör och 1936 kunde den invigas. Med stöd av sakkunskap och ett hängivet arbete av främst styrelsens medlemmar gavs interiören en utformning som både gav en bild av äldre generationers levnadsförhållanden och gjorde den lämplig för sammankomster av olika slag. De ledande i föreningen hade nämligen från början klart för sig, att hembygdsgården icke fick bli ett museum utan en levande gård, en plats där alla skulle kunna trivas och känna sig hemma. Så har det också blivit. Husmodersföreningen och lottakåren, socialdemokratiska kvinnoklubbar, lärarnas sammanslutningar, yrkeskvinnors klubb, Rotary m. fl. förlägger gärna någon av sina sammankomster till hembygdsgården. Första söndagen i juni har Frälsningsarmén en friluftsgudstjänst och i augusti ordnar kyrkan en sådan. Gården upplättes också till firande av personliga högtidsdagar.

På detta sätt kommer många människor och från olika grupper i samhället till hembygdsgården och kan genom besöket få en impuls till intresse för sin bygd, även om de inte har sina rötter i den.

En uppskattad form av sammankomster för medlemmarna och andra intresserade har föreningens uppesittarkvällar.

lar blivit. De första åren sysslade man gärna under dessa kvällar med handarbete av olika slag och det som tillverkades såldes sedan vid en tillställning strax före jul. Detta arbete gav gemenskap och samtidigt behövliga inkomster åt föreningen. De senare årens uppesittarkvällar har fått en annan karaktär. Vi har exempelvis tagit upp olika yrken till behandling. En eller ett par företrädare för det yrke som stått på programmet har berättat hur utövarna av näringsgrenen hade det i äldre tider, helst med egna hågkomster och erfarenheter samt gärna kryddat med en eller annan historia. Därefter har någon yngre representant för yrket redogjort för hur förhållandena är i våra dagar och intressanta jämförelser har kunnat göras. Det har blivit både samhällskunskap och kulturhistoria i populär form. Genom den anknytning till bygden som sker vid redogörelserna har hembygdskunskap kunnat förmedlas till åhörarna. Och enligt vår mening kan man inte få det rätta intresset för en bygd, lära sig älska den utan att veta en del om den.

Vid de sammankomster som traditionellt ordnas i anslutning till "Tjugondagknut", "Vafferhelga" och "Lusse", har programmen givetvis anknytning till de gamla sederna vid dessa helger.

Det kanske här ska sägas att vi lagt stor vikt vid att i pressen tala om vad vi gör genom god reklam och utförliga referat. Chefredaktören för den största ortstidningen är en mycket intresserad ledamot av hembygdsföreningens styrelse och det underlättar givetvis att få stort spaltutrymme. Ofta gör han själv referaten. På det sättet kan till många förmedlas intressant hembygdskunskap samtidigt som allmänheten blir underkunnig om att hembygdsföreningen lever och verkar.

Några gånger har vi diskuterat frågor sådana som vägbyggen, stadsplanering, möjligheten att bevara någon kulturhistoriskt intressant byggnad med de kommunala myndigheterna. Under den gångna hösten har dr Nihlén varit med på en sådan sammankomst. I anslutning till hans föredrag kom diskussionen sedan särskilt att röra sig om grustäckerna i bygdens rullstensåsar och vad som kan göras för att hindra fortsatt förstörelse av dem. Någon omedelbar effekt kanske en sådan diskussion inte får, men den väcker intresse omkring frågan, vilken så småningom kan ge positivt resultat. För ett antal år sedan tog vår förening initiativet till bevarandet av en hytta. Med stöd av staden, AB Bofors och Domänverket — på vilkens mark den ligger — blev hyttan restaurerad och står nu som ett förnämligt monument och erinrar om en betydelsefull, svunnen epok i bygdens liv. Hembygdsföreningen har ansvaret för den fortsatta vården och det ger intressant arbete åt några av föreningens medlemmar.

Vår förening har sedan några år tillbaka tagit hand om firandet av Svenska flaggans dag den 6 juni. Tidigare var det en av drätselkammaren tillsatt kommitté som stod för arrangemangen vid högtiden. Platsen var då ofta torget, dit hemvärnet, lottorna med flera korporationer militäriskt mönstrade upp. Nu sker samlingen vid Hembygdsgården, och vi har sökt göra firandet av dagen till både en fosterlandets och hembygdens högtid. Från platsen ser man sjön Möckeln, bygdens hjärta. I blickfältet har man också den centrala bebyggelsen med kyrkans torn som riktpunkt. Bakom en grön ridå av träd skymtar Bofors stora anläggningar. I bakgrunden reser sig skogklädda, mörka höjder. Med denna tavla framför och med den körsång,

musik och uppläsning programmen brukar bjuda är det lätt för dagens högtidstalare — som alltid är någon på orten känd och verksam person — att nå åhörarnas hjärtan, när han med sina ord manar fram vad både hembygden och fosterlandet är och betyder för oss och det ansvar vi alla har för deras framtid. Det är med hemmet och hembygden som grogrund kärleken till fosterlandet skall spira och växa, som Verner von Heidenstam i sin diktning på olika sätt sökt lära oss.

En annan gren av vår verksamhet som syftar till att verka utåt och nå många är utgivandet av en årsbok. Den första årsboken gavs ut 1943. Varje årgång återkommer en krönika i text och bild om vad sig i Karlskoga tilldragit. Den anses av många värdefull bland annat genom de statistiska uppgifter som finns med. Under året avlidna ortsbör som på ett eller annat sätt skilt sig från mängden blir omnämnda.

Många av uppsatserna behandlar givetvis kulturhistoriska saker: Från gamla tiders bergsbruksrörelse i Karlskoga, Ett ystöl på 1870-talet, Dialektord i Karlskoga-målet, Nya fynd av fornlämningar i Karlskoga och liknande är ex. på artiklar. Men i många årsskrifter har vi även uppsatser som behandlar aktuella problem och företeelser, t. ex. Varför Karlskoga blev stad, Det nya Karlskoga

växer fram, Karlskoga — den gröna staden, Fyrstads-bladet, Att trivas i Karlskoga och annat.

Årsbokens upplaga är 1000 ex. En stor del av den går till medlemmarna, som får boken till nedsatt pris (2:—). Skolstyrelsen köper 100 exemplar till skolornas bibliotek.

Nämnas här kan även att i planen för undervisningen i hembygdskunskap i våra skolor ingår ett besök vid Hembygdsgården. För skolornas behov men givetvis till hjälp också för andra besökare är en vägledning utarbetad.

Så till sist några ord om vad vi i vår förening anser bör vara vägledande för verksamheten. Den ska leva i nuet och ta sikte på framtiden på samma gång som den har kontakt med det förgångna. Hembygdsföreningen måste vara en folklig och klart demokratisk sammanslutning, där alla, från vilken samhällsgrupp de än kommer, ska känna sig hemma. Där ska såväl högermannen som socialdemokraten, mannen i hög chefsställning och arbetaren, den kyrkligt verksamme och nykterhetsmannen känna sig kunna vara med. I och genom hembygdsföreningen ska den som man tycker självklara men kanske inte av alla uppfattade tesen spridas att hembygden tillhör alla dem som där bygga och bo.

Ragnar Kling

Reflexioner kring Rya Skog

Rya Skog har varit en stor tvistefråga. Nu är det ingenting att tvista om längre, sedan kmt inte brytt sig om alla invändningar mot länsstyrelsens beslut att låta låtta på fridlysningen till förmån för reningsverk. Men de synpunkter som trädgårdsarkitekt Martin Krook här förfäktar är intressanta och väl värda att ta del av.

För snart 20 år sedan, eller närmare bestämt den 6 april 1939, väckte under-tecknad inom Sällskapet Hortikulturens Vänner ett förslag om en snabb topografisk-botanisk inventering av park- och naturområdena inom Göteborgs stad och de gränsområden, som kunde tänkas bli införlivade. Tanken var, att inför det ökade behovet av mark för bebyggelse, få till stånd ett mera allmänt intresse för skydd av kultur- och naturområden.

Förslaget möttes av intresse i dagspressen, men kom mest att likna en raket som blossar upp och snabbt dalar och slocknar.

För den, som är född i Göteborg, och genom strövtåg, eller på idrottsliga träningsmarscher, samt terräng- och orienteringslöpning gjort sig förtrogen med naturen inom och kring vår stads gränser, och därtill genom yrket mött problem, som beröra parker och fritidsområden står det klart, att just vår stad äger och ägt områden, väl värda att slå vakt om.

Hit hörde och hör också Rya Skog.

När Koppartrans lade beslag på ett stort område strax intill Rya Skog, nagades denna inom sin norra del av både järnväg, gata och ledningar. Det är möjligt att dessa och andra ingrepp medverkat till stadens bristande intresse för

vården av detta område. Faktum är, att Rya Skog under de senaste decennierna utgjort ett av de sämsta exemplen på fridlysning vi ha i vårt land. Och den som minns området när seklet var ungt, och följt vad som hänt fram till dessa dagar—beklagar djupt, att det Rya Skog, som en gång var ett i någon mån botaniskt eldorado, blivit så dåligt hävdad.

Det råder ingen tvekan om, att en skicklig fackman med *tillräckliga ekonomiska resurser*, skulle kunna återföra Rya Skog till att bli, vad som för oss skolungdomar i seklets början utgjorde ett konkret och fast begrepp. Ty Rya Skog av i dag motsvarar icke, hur bestickande det än kan låta, denna benämning.

Detta är en av orsakerna till, att när förslaget om förläggning av ett reningsverk hit ut dryftades i Göteborgs gatunämnd, ingen protest från min sida blev uttalad. Efter att ingående ha tagit del av de omsorgsfulla undersökningar och beräkningar som blivit gjorda, och som till alla delar bestyrks av därtill utsedda sakkunniga stod det klart, att konsekvenserna av förläggning till annan — alternativt föreslagen plats, eller andra också dryftade åtgärder, skulle medfört väsentlig förhöjning av kostnaderna. De kultur- och naturvårdande instanserna ha säkerligen ringa möjlighet att träda

i bräsch för så stora ekonomiska uppföringar. Och stadens redan tungt belastade budget bör en penningförvaltande myndighet tillse att icke belastas med större utgifter än oundgängligen nödvändigt.

Nu är också frågan den: "Kommer förläggningen av ett reningsverk inom norra delen av det berörda området att medföra, att så starka uttryck kunna försvaras, som att kalla Rya Skog för ett *dödsdömt naturreservat*?" Den frågeställningen måste besvaras med ett *bestämt nej*. Samtidigt med länsstyrelsens behandling av fridlysningsfrågan, har nämligen länsstyrelsen tillställt stadskollegiet en skrivelse vari meddelas, att länsstyrelsen — med hänsyn till angelägenheten av att Rya Skog erhåller en, ur bland annat vetenskapliga naturskyddssynpunkter så ändamålsenlig vård som möjligt — till övervägande upptagit frågan angående vården av den återstående delen av Rya Skog. Länsstyrelsen hemställer, att stadskollegiet ville före den 1 december 1958 inkomma med yttrande och förslag rörande frågan, vilket organ som lämpligen bör ha hand om vården och förvaltningen av naturminnet Rya Skog. Då grunden för fridlysningen främst är skogens stora, allttjämt kvarstående värde som vetenskapligt naturminne, bör därvid övervägas, huruvida det icke vore mest ändamålsenligt att anförtro vården och förvaltningen åt någon vetenskaplig institution. Därigenom kan praktiska förutsättningar skapas för att skogen, i betydligt större utsträckning än hittills, skall bli utnyttjad som ett för den botaniska forskningen och undervisningen i Göteborg och Västsverige värdefullt studieobjekt, anser länsstyrelsen.

Genom länsstyrelsens handläggning av ärendet har bärande förutsättningar

skapats för en god samordning av intressena i Rya Skog. Och därvid bör man ha i minnet att *vattenvården och därmed reningsfrågan är stadens största naturskyddsfråga för närvarande*.

Men är det avsikten att behandla och betrakta Rya Skog som ett rent naturområde, eller ett kulturområde av lövängskaraktär, eller en kombination av båda? Nog är lövängstypen tydligt framträdande på flera ställen och hela området har tidigare gjort intryck av att ha varit en påtaglig kulturprodukt. De månghundraåriga ekarna, som utgöra ett typiskt inslag bland lignoserna, voro välbekanta i förfädernas lövängar.

Från Göteborgs gatukontor har det aldrig funnits någon tanke på att förvandla Rya Skog till en park i detta ords allmänna bemärkelse. Men det har framhållits, att planteringarna inom för reningsverket reserverat område kunna genomföras så, att en anknytning till det kvarvarande fridlysta området åstadkommes. I samarbete med den myndighet, som kommer att bli en framtida förvaltare av kulturreservatet Rya Skog, bör det finnas goda möjligheter att genomföra en sådan lösning.

Vad som nu i positivt syfte kan göras är att etablera ett samarbete mellan Göteborgs stads gatukontor, som representerar reningsverkets intressen, och den institution eller myndighet som kommer att förordnas som förvaltare av Rya Skog.

I en dylik samverkan finns underlag för att åstadkomma ett kultur- och naturreservat, som har större utsikter att bli hävdad, än tidigare. Och så finns det förhoppning om att, trots reningsverket, Rya Skog åtminstone till 80% åter blir Rya Skog.

Martin Krook

Överdirektör A. Orborn föreläser om lantmannabyggnader.

Det går att bygga vackert

Vid en kurs i byggnadslära för lärare vid lantmannaskolor och konsulenter från Statens forskningsanstalt föreläste Samfundets ordf., som bl. a. framhöll:

"Vi vill inte göra Sverige till ett museum men inte heller skapa ett kulturs Clondyke. På många ställen är brytningen mellan den gamla kulturen och den nya tekniken så stark att bygden helt förändrat ansikte. Det är fullständigt fel att tro att hembygdsrörelsen idag är ett antikvariat. Vi vill kämpa för de aktuella kulturspörsmålen, att förena kultur-skönhet-teknik.

Bebyggelsen som vi hade på 1800-talet på den svenska landsbygden har utvecklats med många individuella särdrag och har nu stort värde som historiska minnesmärken men också som mönster för modern arkitektur. Det är klart att man inte kan bygga timmerhus på en modern lantgård. Men vi måste se upp med den förfulning och banalisering som vi nu har att ansvara för. Vi skall bygga funktionellt men på samma

gång skänka trevnad och ge landskapet dess gestaltning.

Den moderna lantgården har ännu inte funnit sin form och här måste vi, tekniker och hembygdsvårdare, samarbeta."

Kursen övervarades även av generaldirektör Sam B. Norup och överdirektör A. Orborn, Lund.

"Det går att bygga vackert", sade generaldirektör Norup i den efterföljande debatten. "Jag förfäras ofta över byggnader som skall uppfylla tidens krav. Vi måste ta vara på så mycket som möjligt i landskapet som är vackert. Skall vi komma överens med naturvårdarna måste vi ta hänsyn till det som är vackert men samtidigt skapa tekniskt."

Dr Nihlén och överdirektör Orborn debatterade en modern skånsk bondgård med både silosanläggningar och maskinhall. Förnuftig planlösning, färggivning och plantering skulle skapa förutsättningar för en gård som skulle ge både praktiskt och estetiskt värde.

Naturvård och skogsvård

Många är nog av den uppfattningen att skogsvård och naturvård står i skarp motsatsställning till varandra. Och det kan nog på sätt och vis vara sant. De är två skilda ting, för skogsvård betyder ett kraftigt ingrepp i skogens naturliga gestaltning. Det är skillnad på träd och buskar som står där de vill, inte där människan ställt dem, och växer som de vill, inte så som det passar för människan.

En skog, skött efter skogsvårdens principer, saknar det irrationellas tjuvning som vi behöver så väl i en allt mer och mer rationaliserad, tekniserad och likriktad värld. Men detta betyder inte att man från naturvårdens håll måste ta avstånd från skogsvården. Skogen ska i stort sett skötas på det ekonomiskt-biologiska sätt som praktiseras i våra dagar av vidsynta skogsmän. Landet behöver de inkomster som skogen ger. Och ska vi stå oss i den hårdnande konkurrensen, måste vi se till att den ger den högsta möjliga avkastning. Men skogsvårdarna å sin sida bör också förstå de synpunkter naturvårdarna anlägger, utan ett försmädligt grin eller överlägsna anmärkningar.

Några av de önskningar naturvårdaren har sammanfaller emellertid med de krav som säkert också de flesta skogsmän i våra dagar ställer. Lövinslag i skogen, ett skyddande skogsbryn, boträd åt hackspettarna och småfåglarna. De skänker en smula omväxling, skönhet och åtminstone på lång sikt ett större utbyte av skogen. Men det räcker inte. Det blir också nödvändigt att avsätta en del smärre naturreservat med ett rikt lövinslag och med öppna gläntor som ska hållas fria från uppväxande träd- och buskplantor. Hagar, ödetomter och

impediment måste sparas. De behövs för att berika landskapet och möjliggöra för oss att få rekreation och avspänning. Och de är betydelsefulla för upprätthållandet av jämvikten i naturen.

Ofta träffar man på verkligt förebildliga exempel på en skogsvård som tillmötesgår våra önskningar så långt vi kan begära. I en föregående artikel har ett sådant exempel lämnats från skogsvårdsstyrelsernas verksamhet. I dag väljer vi ett privat företag: Fiskeby Fabriks Aktiebolags skogar i norra Östergötland. Det är inte det enda. Det finns andra också, och dem hoppas jag få tillfälle att återkomma till och likaså till de statsägda skogarna, där ett mycket omfattande naturvårdsarbete bedrivs. Domänverket har ju t. o. m. en särskild avdelning för naturskydd. I mina händer har emellertid kommit den skogsvårdsinstruktion som Fiskebys skogschef, Sture Sjöstedt, gett ut under det gångna året i ny upplaga. Där finns ett kapitel, Naturvård, som det är av intresse för oss alla inom Samfundet för Hembygdsvård och för varje annan naturälskare också att ta del av.

I instruktionens första naturvårdsregel fastslås att "Där skogen är av särskild betydelse på grund av belägenhet i närhet av samhälle, annan bebyggelse

eller allmän väg, skall speciell hänsyn tagas till naturskönheten vid planerande av skogsvårdsåtgärder. — — — — —
— — — Lövträd bör särskilt behållas i närheten av bebyggelse."

"Efter vägen — — — måste tillses — — att nödig sikt erhålles i kurvor. Vid dylika arbeten tillåtes ej uppkvistning av granar, utan skall de, därest deras grenverk skymmer, fällas. Samma gäller tall och lövskog, om de ej kan kvistas upp verkligt väl."

"Lövskogen i form av den för landskapet vackra björkhagen håller på att försvinna i landskapsbilden. Det är därför angeläget att befintliga björkhagar i anslutning till bebyggelse och allmänna vägar bibehålls och sköts på sätt att så blir fallet."

"Efter sjöar, åar, liksom bryn mot öppna mossar, åkrar och beten skall skogen bevaras helt orörd. Naturen har här format brynen som skydd mot vä-

der och vind, och detta skydd skall ej trasas sönder."

"Holmar eller smärre öar — i sjöar eller mossar — med gammal, stundom krokig och 'ful' skog (enl. skogliga begrepp) skall lämnas helt orörda."

"Skog på berg, ofta vindvridna gamla tallar, som ej har något större värde, ska lämnas."

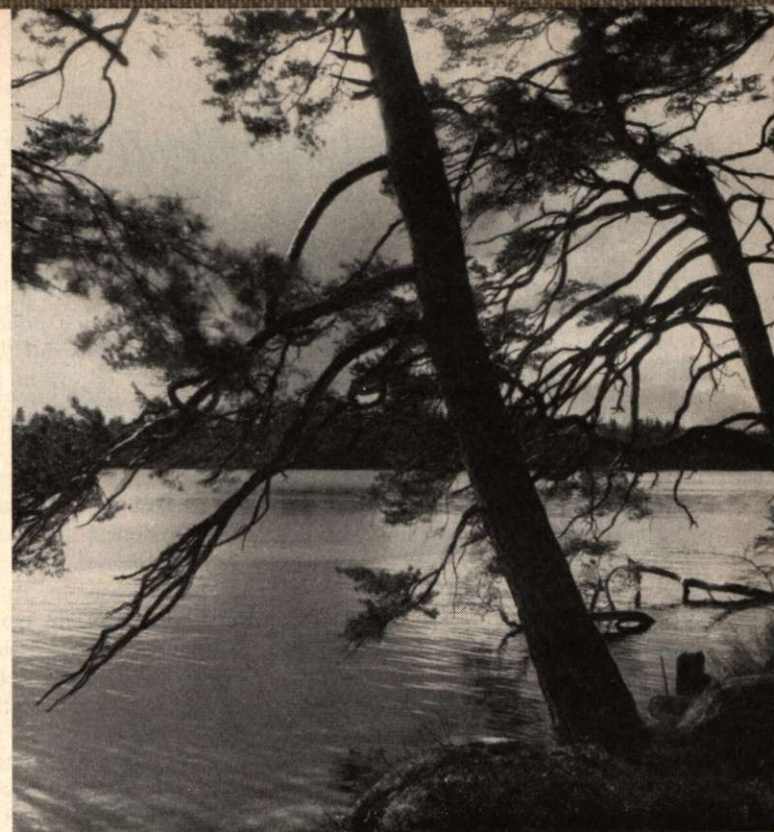
"Gamla träd — — — är fridlysta." Det samma gäller för boträd.

"Rönnar och sälgar skall bevaras för det vilda och även som ett vackert inslag i naturen."

"InägoBACKAR och åkerholmar får under inga förhållanden kalröjas eller brännas. — — — Intet slag av buskar (ex.vis en, slån, nypon, brakved och dyl.) får bortröjas."

"Gamla bebyggelseplatser (ödetorp eller andra övergivna boplatser): Själva tomtplatsen och backen däromkring skall bevaras till minne av gången od-

Vacker och ändamålsenlig inramning av åkern.

Strandträd på skogsholme. — Bilderna ur Fiskeby Fabriks AB:s skogsvårdsinstruktion.

largärning. Ofta finns ett gammalt vårdträd, gamla körsbärsträd, något päronträd eller dylikt, och dessa skall väl bevaras. Dylik boplatz bör sålunda inte planteras till skillnad från övriga delar av åkrar och beten som snarast skall omföras till skog."

Kraftledningsgator ska få producera julgranar eller för viltet lämplig växtlighet.

"På partier utan lämplig vegetation bör inplantering utföras av skyddsbuskar."

Vid upptagandet av grustag ska man se till att inte fula sår bildas i landskapet. "Skyddande ridåer av tillräcklig omfattning ska alltid lämnas."

"Prydnads- eller säregna träd skall över huvud taget icke avverkas varhelst de förekommer."

Bolaget har ett särskilt fridlysningsmärke för speciella träd som ur naturvårdssynpunkt inte ska avverkas.

Fågelholkar ska sättas upp utmed samtliga bilvägar på bolagets marker på var 200:de meter. När den uppsättning- en gjorts, ska ev. ytterligare holkar sättas upp emellan dem på var 100:de meter. En sådan numrerad holkuppsättning är av stor betydelse inte bara för fåglarna utan också vid utfärdande av körorder för bilkörare m. fl., t. ex.: "Massaved mellan holk 10—16 å väg 4/8 skall köras till . . . osv."

Räkna med naturvårdsproblemet från början

Civilingenjör Olle Gimstedt, som bland annat är ansvarig utgivare för Svenska vattenkraftföreningens publikationer, har vid ett av föreningens årsmöten gjort ett intressant inlägg om problemställningen naturvård-vattenkraftutbyggnad.

När kraftutbyggnaden diskuteras praktiskt taget varje dag i pressen, så är det i förhållande till — eller som det för det mesta tycks — i motsatsställning till naturvärden.

I grund och botten är väl denna konflikt olöslig. Den utgör ju en del av den stora frågan om det materiella framåt-skridandet är värt sitt pris. Man är väl ense om att all kultur förutsätter ett visst mått av materiell standard, men man har olika uppfattningar om vad marginalkostnaden för standardhöjningen nu egentligen uppgår till. I vilka enheter skall vi mäta denna kostnad? Har-

ry Martinson har uttryckt det så, att "materialisten fattar aldrig det vagas värde i världen".

Här kommer jag inte längre. Vad man å andra sidan kan konstatera är, att den vara, elektriciteten, som kraftindustrin levererar, den vill det övervägande antalet människor i detta land ha, och ha mera av för varje år, för att möjliggöra att näringslivet får högre produktivitet och man därmed får bättre lön, för att underlätta hemarbetet osv.

Mycken onödig strid skulle kunna undvikas i denna fråga, om man från början ville ta sig litet tid från ömse

att bevara vad som kan bevaras av irrationella och vackra inslag i skogslandskapet. Det är alltsammans sådana krav och önskemål som vi för fram från naturvårdshåll. Med en sådan ledning av skogsskötseln behöver inga konflikter uppstå mellan naturvårdare och skogsvårdare. Tilläggas bör kanske också att Fiskeby Bolags skogar är kända för sin även ur skogligt ekonomiska synpunkter framgångsrika skötsel och sin höga produktionsförmåga.

Lorentz Bolin

håll att enas om vissa grundläggande förutsättningar. För att uttrycka det en smula paradoxalt: det är bortkastad tid att hålla på att diskutera multiplikationstabellen. Jag skulle därför vilja föreslå, att man från början accepterade exempelvis följande punkter:

1. Det växande elkraftsbehovet skall tillgodoses på det ena eller andra sättet. Genomsnittliga årliga ökning är för närvarande i Sverige liksom i andra länder med liknande industriell utveckling mellan 6–7 %. varför utbyggnadsplaner måste uppgöras med ledning härav för 5–6 år framåt. Successiv anpassning till senare prognosvärden skall givetvis ske.

2. Fram till omkring år 1965 kan användbara krafttillskott endast erhållas genom vattenkraft och konventionell värmekraft. Kommersiellt användbar atomkraft kan inte fås fram tidigare med hänsyn till förberedelser och byggnadstider. (Att Sverige är omkring 5 år efter atomstormakterna på detta område är väl inte så anmärkningsvärt.)

3. Ett vattenkraftverk har i motsats till alla andra kraftkällor praktiskt sett inga driftkostnader. När det väl finns, är redan all dess energiproduktion i det närmaste helt betald. Det kommer därför aldrig att av ekonomiska skäl vara lönande att nedlägga ett existerande vattenkraftverk.

4. Beräkningar av kraftens självkostnad i ett system med flera typer av kraftkäl-

lor är komplicerade och går inte att framlägga i alltför förenklad form utan att grova missförstånd uppstår. (Häremot har syndats från alla parter sida i den offentliga debatten.)

5. Vid planering av ett kraftprojekt — det gäller både vattenkraft och atomkraft — måste man från början ta med i räkningen att *naturvårdsproblemet finns*. Dettas omfattning får inte komma som någon överraskning just då man står färdig att realisera projektet. Man bör alltså från början söka kalkylera vilka hinder som kommer att möta, taga skälig hänsyn härtill i tidsprogrammet, genom anlitan av experter undersöka vilka kompensationsåtgärder som kunna behövas och kostnaden härför.

(Att döma av allt vad man hör i denna fråga kan man lätt få den uppfattningen, att det reses motstånd mot alla kraftverksprojekt. Så är det emellertid i verkligheten icke alls. I de flesta fall sköts förberedelserna på sätt som här har sagts, och inga större friktioner uppstår.)

Om man godtar dessa utgångspunkter — och det finns inga logiska skäl varför man inte skulle göra det — och försätter på den linje ifråga om ömsesidig information som man är inne på, bl. a. genom Naturvårdsdelegationen, borde frågan om vårt lands kraftförsörjning kunna behandlas i en lugnare atmosfär än hittills.

Tännforsens försvar

Tännforsen har fått sitt fasta försvar i och med att en länskommitté bildats med uppgift att främst verka för Tännforsens och Ännsjöns bevarande. Kommittén, som nu trätt i verksamhet, skall även verka för att vatten ovanför Tännforsen och Ännsjön bevaras. Kommittén och dess arbetsutskott kommer bl. a. att noga följa exploateringsplanerna för de vattnen.

Till våra gotlandsvänner!

Säkert instämmer Ni i vad fil. dr Börje Brilioth säger i en av Gotlands Turistförening ordnad enquête: "Gotland ter sig för mig som ett gammalt pärlemorsmycke på Östersjöns blåa vidd, infattat i strandsvallens silver. Har man en gång fångats av dess trolldom, blir man aldrig fri . . ."

Vi tror oss därför kunna räkna med Edert välvilliga stöd, när vi här vädjar till Eder om hjälp för bevarandet av ett av Gotlands ståtligaste naturområden — det sällsynt vackra Grogarnsberget vid Östergarn. I dagens jäktstillvaro är Grogarnsberget med sin milsvida utsikt, sina fornminnen och sin fauna en kär tillflyktsort. Det är ingen överdrift att säga att Grogarnberget är ett bland vårt lands mest särpräglade och värdefulla naturområden.

Sedan rätt lång tid tillbaka har bland gotlänningarna pågått en aktion, som avsett att genom insamlade medel inköpa aktuellt område och sålunda skydda berget mot bebyggelse och industriell exploatering, som i hög grad skulle ödelägga dess rika natur- och fornminnen. Av köpesumman fattas dock i dag ännu 8.000 kronor.

Samfundet för Hembygdsvård har tagit som sin uppgift att genom denna vädjan till Eder försöka hjälpa gotlänningarna i deras aktningsvärda ansträngningar, som blivit dem övermäktiga.

Vi hoppas livligt att Ni som gotlandsvän måtte hörsamma denna vädjan. Ni kan göra det antingen genom att teckna Eder för ett årligt bidrag under visst antal år, säg 5 år, eller genom ett engångsbidrag.

Vi ber Eder godhetsfullt att vid insändandet av ev. bidrag på inbetalningskortet 1. skriva "Till bevarande av Grogarnsberget", 2. ange om insänt belopp är avsett som engångsbidrag eller som årligt bidrag.

Stockholm i maj 1959

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

John Nihlén
fil. dr, ordf.

/Sture Wennerholm

Postgirokonto 8136

"Make up" för motorvägen Malmö—Lund

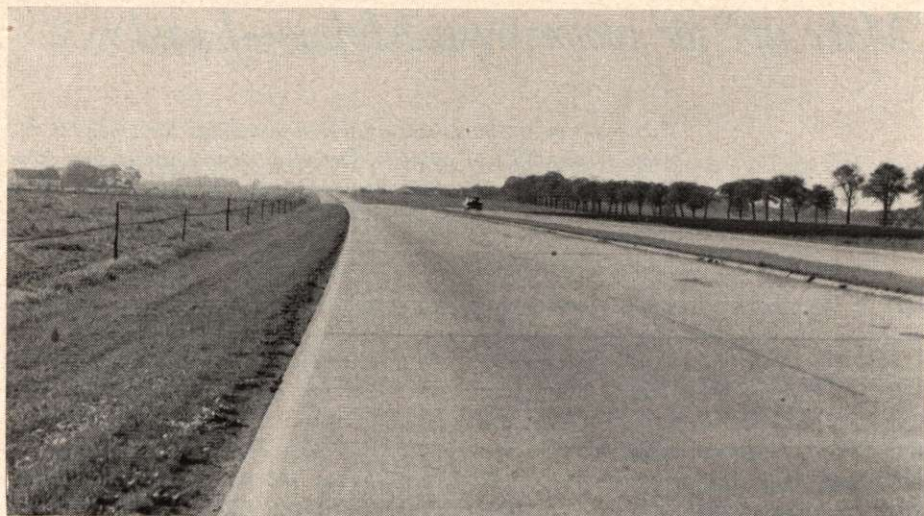
Nackdelen av att landskapsarkitekten kontaktas först när ett vägbygge färdigställt är påtaglig. Det visar denna artikel som framlägger ett förslag till plantering längs motorvägen Malmö—Lund. Det är landskapsarkitekt Arne Segerros som svarar för ritningarna.

Det är inte lätt att lösa problemet med planteringar längs motorvägen Malmö—Lund. De skall tjäna trafiksäkerheten, skydda trafikanterna mot bländning nattetid och dessutom ge optisk ledning. För att minska olägenheterna för bländning hade det givetvis varit önskvärt om planteringar kunnat genomföras inom mittskiljeremsans grönområde, men det är tyvärr omöjligt eftersom remsan är för smal.

En sådan gruppvis inplantering skulle också försvåra gräsklippningen, innebära stora olägenheter och risker ur trafiksäkerhetssynpunkt, då man därigenom skulle tvingas använda delar av den inre körbanan vid förflyttning av maskinerna mellan planteringsgrupperna. Frågan kompliceras ytterligare genom befintlig kantsten och de överhöjda ljusshakten vid underfarterna. En tänkbar lösning vore att hela mittskiljeremsan planterades med buskar av lämplig höjd. Detta kan emellertid få den tråkiga följden att väg- och landskapsbild delas på ett mindre tilltalande sätt och kan verka ogynnsamt på de scenerier som detta utomordentligt vackra kulturlandskap kan skänka bilisterna.

Det har därför ansetts lämpligare att inskränka planteringarna till platser där plantering överhuvudtaget är möjlig utan att inkräkta menligt på andra viktiga intressen. Planteringen har framförallt föreslagits vid de planskilda korsningarna vid trafikplatsen söder om

Lund och den vid Dalbyvägen. På grund av den förestående ombyggnaden av Åkarps trafikplats för anslutning av väg nr 2 kommer de vägvårdande åtgärderna inom detta avsnitt att anstå till senare. För vissa avsnitt där väglinjen tyvärr saknar fastare förankring i landskapsbilden och därigenom lätt ger intryck av disharmoni, hade man gärna velat genomföra önskvärda planteringar i form av stora grupper av träd. Detta är nu tyvärr inte möjligt. Denna fråga skulle i så fall observerats vid projekteringen, så att man redan då reserverat avskurna trianglar och smärre arealer för planteringarna. De planteringar som förslaget nu upptar torde dock kunna förbättra vägbilden i betydande grad. Det har framförallt eftersträfvats att i görligaste mån mildra det något monotona intryck som bilisten onekligen får av vissa vägvägsnitt med nuvarande gestaltning. Planteringarna vid de planskilda korsningarna och trafikplatserna har föreslagits även av praktiska och ekonomiska skäl. Den branta släntlutningen vållar nämligen betydande problem ur underhållssynpunkt, speciellt för gräsklippningen. På grund av slänternas rasbenägenhet beroende på lutning och jordart kan icke sammanhängande planteringsytor uppstå. Det är naturligtvis angeläget att vården av planteringarna särskilt under de första åren är omsorgsfull. Man kan icke i detta fall genast ställa den för-

Väglinjen saknar tillräckligt stöd i landskapsbilden.

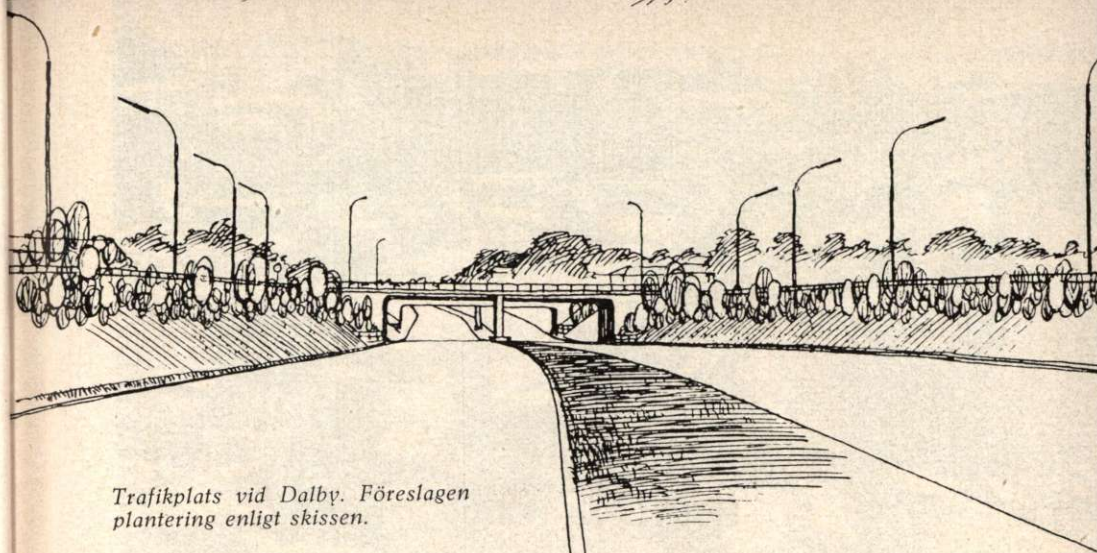
hoppningen att planteringarna på en gång skall kunna minska nuvarande kostnader för gräsklippningen inom trafikplatserna och besvärliga släntavsnitt. När planteringarna väl kommit i växt och så att säga slutit sig samman över hela planteringsytan — ett resultat som kan uppnås efter 3—4 år om skötseln är noggrann — då först kan inbesparingarna på underhållet ske. Förutom de praktiska och ekonomiska fördelarna bör i detta sammanhang också framhållas dess estetiska värden.

Beträffande förslaget växtmaterial kan i korthet nämnas, att det utgöres av sådana buskar och träd som kommer att väl harmoniera med övriga element i

kulturlandskapet. Även om vissa arter i och för sig kan betecknas som trädgårdsformer har de dock en sådan habitus, bladfärg och blomning att de mycket lätt och utan disharmoni smälter samman med det växtmaterial som kan rubriceras mera tillhöra vilda arter. Vid upprättandet av förslaget har för trafikplatsernas del hänsyn tagits till siktförhållandena. Planteringen torde icke komma att verka siktskymmande. Vid trafikplatsen sydväst om Lund bör emellertid icke det kravet ställas att bilisten skall se hela trafikapparaten oskyddad. För många bilister torde den ge ett ganska oroligt intryck, varför ett

Inplantering av ordentliga trädgrupper enligt skissen skulle kunna förankra väglinjen och ge större skönhetsintryck (km 5/800 mot Malmö).

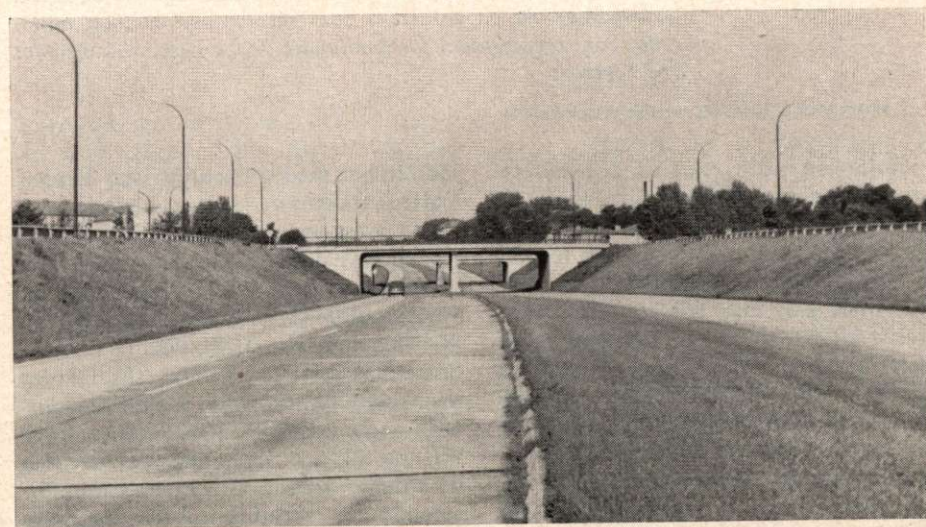

Trafikplats vid Dalby. Föreslagen plantering enligt skissen.

uppmjukande med hjälp av vegetation enbart kommer att verka välgörande. Vid delningen för uppfarten till motorvägen respektive den till gamla Malmö—Lund—vägen har även sådan vegetation valts som vid mörker kan reflektera strålkastarljuset. Därigenom torde

bilisten lättare kunna orientera sig om tillfarts- och avtagsvägarnas linjeföring. När den totala planteringen så småningom bildar volym kommer nyssnämnda gynnsamma verkan att ytterligare understrykas.

Arne Segerros.

Bilkyrkogårdarna ökar kraftigt...

En kraftig stegring av bilskrot kommer att ske under det närmaste decenniet. Nu skrotas årligen ner 35.000 bilar, men 1970 beräknas siffran ha stigit ända till 170.000 per år. De siffrorna presenterades vid en konferens som skrotbranschen tagit initiativ till. Som representant för Samfundet deltog vägvårdskonsulent Arne Segerros.

I jämförelse med t. ex. USA är kvalitetskraven på skrotet i Sverige avsevärt större. Det fordras därför mera arbetskraft här för manuell utsortering av föroreningarna i bilarna, framför allt då koppar. Man kan inte här liksom i USA pressa ihop hela bilen i ett paket, då man ju därmed får koppar och andra metaller med i skrotet och riskerar högre kopparhalt i det färdiga stålet. Därför är också behovet av utrymme för skrotgårdar i Sverige relativt större än i USA, och detsamma gäller för övrigt även vid

jämförelse med västeuropeiska länder. Vidare försvåras rationaliseringen av långa transportvägar och därmed höga transportkostnader för skrotbilar. Det rena skrotutbytet av en bil kan för närvarande inte bära någon egentlig inköpskostnad av skrotbilar. Det framhölls också att det behövs skrotgårdar med relativt korta vägar för dittransporterna och lokalt fördelaktigt läge med tillgång till järnväg. I många städer och kommuner är man visserligen redan förstående för skrotbranschens reguljära

Ett föredömligt vägbygge

Tjustlandskap kallar fackmannen den natur, som finns, inte bara i Tjust utan som präglar hela kustlandet från Oskarshamn upp till Slätbaken i Östergötland. Huvudkaraktären ser man genast på generalståbskartan: dal efter dal drar miltals upp genom landet i riktning SO-NV som fortsättning av långa Östersjövikar. De bildar bygder, skilda åt av skogs- och bergåsar. I stort råder harmonisk balans mellan dal och åsar; ibland minskar naturen ner i litet dockformat, stundom förstoras den till något norrlandsartat.

En rätt typisk Tjustdal är Gamlebyviken med tillhörande odlad dalbygd ett par mil in i landet.

Under ett tiotal år drygt har man diskuterat nya riksfyrens sträckning över

denna dal, och nu slutligen bestämt sig och satt igång vägbygget. Både diskussionen och beslutet kan väl vara av intresse för Samfundet och dess medlemmar att höra något om.

Från början och några år framåt gick man in för en vägbank, som från ett pass i den ena åsen skulle svänga ner i dalen, följa denna på dalbotten 1½ km och så ut i ett pass i den andra dalen. Nu hade dalen ganska nyligen dikats ut, varigenom vunnits — sägs det — 80 tunnland jord, som redan tagits i bruk. Vidare skulle den nya vägen komma en 300-årig, fristående ek på fall, den för dalens folk romantiska "Skramstadeken".

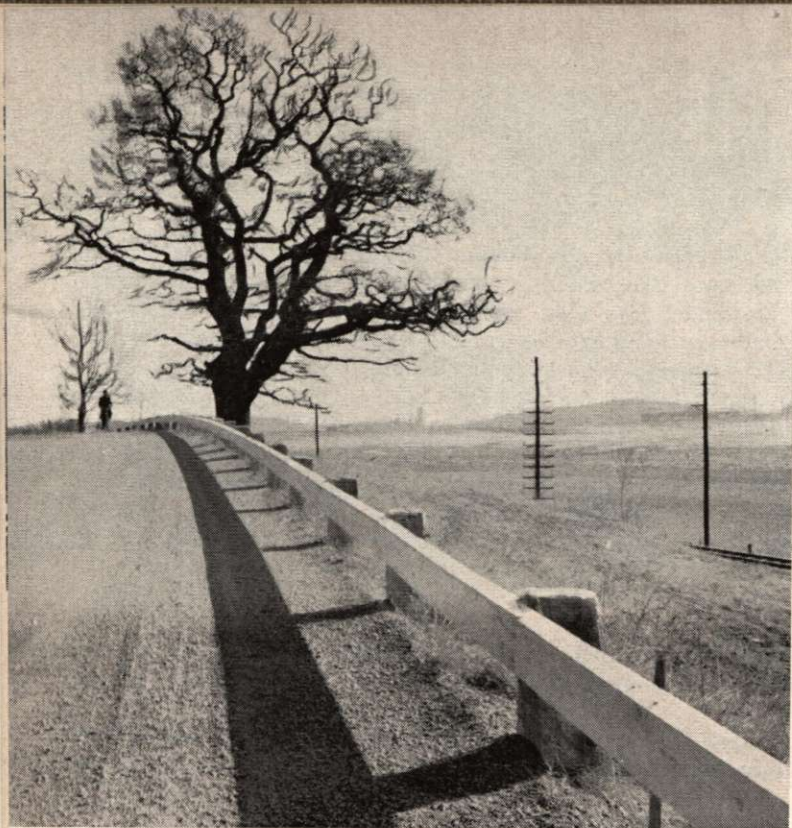
När vägmyndigheternas anslag mot dalen och eken blev bekant, väckte det

behov av tomtmark, men det betonades att ytterligare positiv inställning hos många myndigheter måste förutsättas, så att vid stadsplanering mark avsattes för framtida bilskrotning.

De många vanprydande bilkyrkogårdar som växt upp här och var i samhällen och på landsbygden betecknades snarast som uppställningsplatser för skrotbilar. De växer istället för att krympa därför att huvudsakligen reservdelsplockning och knappast någon systematisk nedskrotning förekommer vid dessa upplag, som icke ingår i den reguljära skrotbranschen.

Åtalbart att lämna bilskrot i markerna

Olika vägar att få in skrotbilarna till skrotning var också på tal, som t. ex. lagstiftning enligt vilken ägarna till avregistrerade bilar skulle föreläggas att inlämna bilarna till skrotning i stället för att bara lämna dem på någon undanskymd plats. Enligt naturskyddslagen är det åtalbart att lämna bilvrak på någon undanskymd plats ute i naturen. Men det är givetvis förenat med stora svårigheter att spåra upp ägarna till övergivna bilvrak, vilket också polisen omvittnat.

Skramstad dal och ek i Gamleby har räddats genom den lokala hembygdsorganisationens energiska aktioner. Foto P. Hainer.

allmän protest, det då livaktiga hembygdsförbundet gick till storms mot "fienden", år efter år körde dess verkställande ledamot som ett envist praeterea censeo med Skramstad dal och ek offentligt och man och man emellan; auktoritativt stöd fick vi av fackmän från Samfundet och självaste Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen.

Så kom nu som en frälsning det definitiva beslutet: att slå en bro tvärs

över ett smalt ställe av dalen. Dal och ek är räddade, och dessutom, tycks bron bli en tillgång, estetiskt sett.

Jag vågar inte förmäta tro, att det är antibarbarus' envetenhet, som gjort det, men när tiden är kommen att klappa på Sankte Pers port, tänker jag viska blygt till himlaväktaren: "Var inte jag med om att rädda Skramstad dal och ek?" Då släpper han in mig!

Harald Stale.

Sjön Isteren är mycket känslig för regleringsingripanden och nu ser det ut som om planerna skulle skrinläggas.

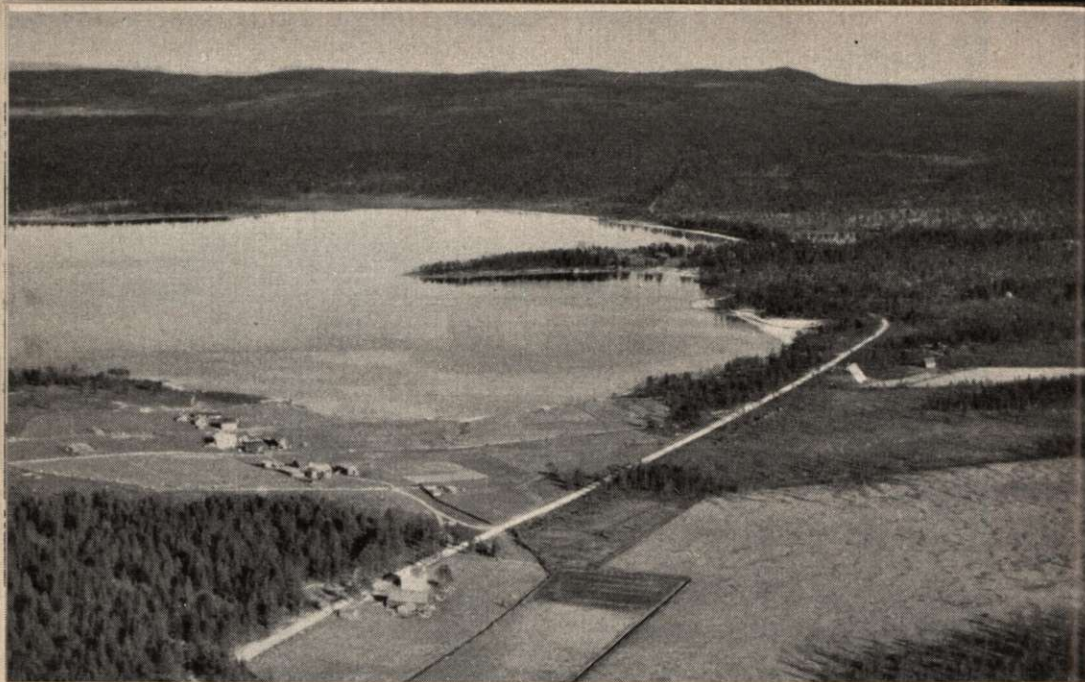
Samarbete över gränserna

Den intensifierade utbyggnaden av vattenkraften i Värmland aktualiserar frågan om sjöregleringar även inom norskt område. Trädgårdsarkitekt Henning Segerros visar här vilka följder de planerade regleringarna i Klarälvens källsjöar skulle få.

Om man följer Klarälvens lopp skall man finna att den har sina källor vid Näsfjället i Jämtlands län inte långt ifrån Ljunsjans och Österdalälvens källor. De första bäckarna rinner ner i sjön Rogen, en underbar vildmarkssjö med Sveriges mest egenartade dödismoränlandskap, som har sin extremaste utformning i och omkring de s. k. Käring-sjöarna nordost om Rogen. Terrängen är översållad med block stora som hus,

varför den är mycket svårframkomlig. Söder om sjön finns ett område av urskogskaraktär, som avsattes av Kungl. Domänstyrelsen 1948. Terrängen representerar en landskapstyp som är nästan helt opåverkad av människor.

Fisket i och omkring Rogen är mycket riktgivande och vintertid brukar många turister flyga till sjön. Det finns inga vägar som leder dit men många turister tar sig ändå fram till vattnen

Femundsanden i södra delen av Femunden har lågt liggande bebyggelse och mycket känsliga sandstränder med delvis skogbevuxna dyner. Här torde det bli nödvändigt att skydda stranden mot erosion och första landskapsvårdande åtgärder av olika slag.

både för fiskets skull och för den storslagna naturskönheten. Särskilt omtyckta är kanotfärderna i sjöområdet.

Nu planerar man att reglera sjön Rogen med 5 meters amplitud. Lyckligtvis påverkas inte de allra känsligaste områdena men det är ändå beklagligt att en vildmarkssjö av Rogens karaktär inte får förbli orörd.

Från Rogen flyter Klarälven i rakt västlig riktning genom den fiskrika älven Röa, som mynnar i Norges näst största sjö Femunden. Denna ligger i Hedmarks och Sör-Trøndelags fylke. Sjön är hela 57 km lång och den omges på båda sidor av jämförelsevis mäktiga fjäll. Den har något av Vätterns karaktär och på sina ställen är sjön 130 m

djup. Vattnet är kristallklart. I södra änden, vid Femundsanden, bildar landskapet en typisk ändmorän. Stränderna är flacka och bebyggelsen ligger på sina ställen mycket lågt, varför sjön är känslig för reglering. Vid Femundsanden finns också små dynbildningar. På sina håll ligger ålderdomliga gårdar med slätterängar och vid deltaområden finns ett rikt fågelliv, framförallt vid Tufsingas mynning. Sammanlagt bor runt sjön ca 900 människor som i huvudsak lever på fiske, jakt, jordbruk och turism.

Denna utomordentligt vackra sjö avses även att regleras med en amplitud av 1,8 m. Även om det är jämförelsevis små vattenståndsvariationer har regleringsplanerna framkallat livliga diskus-

Kan några vatten räddas?

Professor Gunnar Beskows och fil. mag. Gunnar Rasmussons utredning om vilka utbyggnadsobjekt som bör undantas exploatering för kraftverksändamål har överlämnats till naturvårdsdelegationens ordförande landshövding Bo Hammarskjöld.

Utredningen — tillkommen på initiativ av Samfundet för Hembygdsvård — har bekostats av kraftverksbyggarna som i sin PM från april 1958 ville få till stånd en förteckning över 30—40 verkligt angeläget skyddsvärda objekt. Gradering efterlystes också.

Utredarna har villfarit önskemålen och presenterar en lista på 35 omistliga områden alltifrån tundran kring Tavaätno och Puoltajokk i Torne älvs nedbördsområde till Njupån med Njupeskärs vattenfall i Fulufjällets sydliga massiv. I en senare utredning kommer

sioner i Norge och framförallt är man orolig för inverkan på fisket, den betydelsefulla turistnäringen och på landskapsbilden. Det kan tilläggas att ett område öster om sjön är avsett att bli nationalpark. I de ursprungliga regleringsplanerna fanns också den angränsande sjön Isteren med, men den befärade inverkan på framförallt fisket kommer troligen att innebära att man frångår det planerade ingreppet i denna sjö.

Utan tvekan skulle de planerade regleringarna i Klarälvens källsjöar tillföra landet ett värdefullt tillskott av energi men inverkan på naturförhållandena kan tyvärr väntas bli ganska komplicerad. Den livliga diskussionen i Norge har medfört att norska organisationer, som bevakar fiske- och naturvårdsfrågor, har tagit kontakt med bl. a. Samfundet för Hembygdsvård. I Norge har man liksom i Sverige på senaste tiden fått klarhet om vilka följdverkningar

sjöregleringar av olika slag kan få, men erfarenheter saknas av praktisk landskapsvård. Redan förberedande besiktningar som Samfundet företagit vid Femunden ger vid handen att de landskapsvårdande frågorna kan bli svårösta och det torde krävas ingående undersökningar för att kunna bedöma problemen. De planerade regleringarna i Klarälven på norskt område är utan tvekan av känslig karaktär och det torde bli nödvändigt att klargöra för norrmännen, vilken inverkan på naturförhållandena som är att vänta, samtidigt som det även måste redovisas, vilka landskapsvårdande åtgärder som kan komma ifråga för att minska skadorna. I Norge avgörs som bekant frågor av detta slag inte i vattendomstol utan i stortinget och en opposition mot ett företag kan lätt växa fram som försvårar grannsamjan.

Henning Segerros

Unikt hedlandskap fridlyses

De sydöstsånska hedarna, bekanta bl. a. genom prins Eugens gouacher, kommer snart att fridlysas som naturminne, vilket troligen blir det första i sitt slag i landet sedan tillkomsten av 1952 års naturskyddslag. Det är Öster-

lenkretsen av Samfundet för Hembygds-vård som bett länsstyrelsen i Kristianstad att freda det böljande hedlandskapet mellan Brösarp och Maglehem, som Harry Martinson och Anders Österling diktat om.

vattendragen söder om Klarälven och Dalälven att avhandlas.

Utredningen skiljer sig från 1954 års förteckning genom att graderingen blivit mer nyanserad och så naturligtvis genom att åtskilliga där omnämnda objekt nu redan är förlorade, såsom Kultsjön, Kultsjöån, Porsi m. fl. Annars återfinns Lilla Lule älvs berömda källområden, med Laitaure, Sitojaure, Tjaktjaure, Heliga fallet, Kamajokk, Saggat m. fl. Storforsen i Piteälven, Tärnasjön och bygdesjöarna kring Tärnaby i Umeälven, Fättjaure i Vojmån, Hällingsån med Kanjon, Ottjesjön, Åseälven uppströms med Ånnsjön och Tännforsen. Rogen i Klarälven och Storån uppströms, Idre i Österdalälven.

Det är påtagligt hur utredarna upprepade gånger nödgats välja det bästa av nu befintliga områden inom respektive vattensystem i strävan att rädda åtminstone något verkligt representativt åt eftervärlden. Alltför många ur naturvårdssynpunkt värdefulla forsar och sjöar har skattat åt förgängelsen. Vad Ångermanälvens övre del beträffar fanns ju en gång både Ransaren, Kultsjön och Malgomaj — samtliga förstarangsobjekt — men alla tre är nu vattenmagasin och därför har utredarna helt naturligt valt Fättjaure som ostridigt är den bästa av de få ännu orörda sjöarna i detta väl-

diga nederbördsområde. Det är som bekant den sjö som kanske kommer att tappas till Ransaren via en kanal genom vattendelaren.

Man har också kommit med förslag till hela älvar som bör bevaras: en stor-älv — Piteälv, en större biälv — Vindelälven, en medelstor biälv — Ammerån, en större skogsälv — Byske älv, och därtill såvitt möjligt hela Lilla Lule älv.

Vidare betecknas det som ett riksin-tresse att ytterligare reglering inte tillåts vid Hornavan, Storsjön i Jämtland och Siljan. Särskild försiktighet bör visas vid magasinsreglering i fråga om de vackra sydnorrländska Klövsjön, Orsjön-Kyrksjön, Dellen-sjöarna och Hedesundafjärdarna.

Nu finns alltså diskussionsunderlaget — det av kraftverksbyggarna efterlysta — och i detta har så pass stor hänsyn visats till befintliga utbyggnadsplaner att kompromisslösningar måste ligga inom rimlighetens gräns.

Naturvårdens ofta framförda krav på att värdefulla objekt sparas till slutet på utbyggnadsplanerna borde därvid inte få vara någon sorts halmstrå att gripa efter utan en självklar sak. Det värdefullaste skall inte offras utan absolut tvingande skäl. Det finns dock andra alternativ som naturvården inte kämpar emot.

Den östsånska kulturheden vid Drakamöllan. — Foto B. Nihlén.

Det är främst hedarna som hör till Stora och Lilla Drakamöllan, sammanlagt omkring 160 tunnland, som Österlenkretsen i samråd med markägarna — Godsägare Christer Mörner och dir. Kaj Engberg — vill slå vakt om. Flera skäl redovisas:

Områdets särart. Tillsammans med liknande marker i samma bygd — särskilt de s. k. Brösarps backar, som man också hoppas kunna fridlysa så småningom — är Drakamöllahedarna en sista karaktäristisk spillra av ett urgammelt kreaturlandskap som fått sin utformning genom en långvarig växlings-följd av odling och bete. Den östsånska hedens ovanligt rika blomsterflora (sandlilja, sandnejlika, hedblomster, blåeld, flera orchidéer), som observerades redan av Linné, är en följd just av skiftesbruket. I dag decimeras denna hed-

typ raskt genom jordbrukets rationalisering och därav följande skogsplantering; de vida horisonterna blir skymda, blommorna försvinner.

Rörande värden av naturminnet, som ska handhas av Österlenkretsen i samråd med bl. a. Skånes Naturskyddsför-ening, föreslås att denna blir i stort sett oförändrad. Huvudsaken är att området inte planteras och att självsådd av tall och gran förhindras. Detta sker bäst genom att hedarna fortfarande odlas eller utläggs till kulturbete.

I sin inlaga hänvisar Österlenkretsen slutligen till en rad forskare, som behandlat de botaniska, agrar- och naturhistoriska etc. värden som detta sånska Arkadien rymmer. Det är bl. a. lektor Lorentz Bolin, dr Sten Selander och dr Olof Andersson.

B. N.

Edeforsen i Stora Lule älv kommer snart att tystna. Foto H. Segerros.

En attraktion mindre i Stora Lule älv

Den forcerade utbyggnaden av vattenkrafttillgångarna i Lule älv kommer inom kort att medföra att Edeforsen tystnar. Där skall bli en stor anläggning, Laxede kraftstation, som skall tillvarata fallhöjden mellan Porsi och Edeforsens fot, i runt tal 25 meter och utbyggnadseffekten blir 113 MW. En del av den gamla älvbotten kommer efter utbyggnaden att blottläggas och dämningen ovanför forsen medför att 100 har skogsmark och 15 har jordbruksmark överdämmas eller försumpas.

Trots att ett av de vackraste partierna i Stora Lule älv blir spolierat genom kraftstationen har utbyggnadsplanerna inte mött något större motstånd. Men när Vattenfallsstyrelsen föreslog att stationen skulle heta Drakaudden blev ordsborna ledsna. Man föreslog en rad

namn och Vattenfallsstyrelsen stannade så småningom för Laxede kraftstation.

I Edeforsen har sedan urminnes tider pågått ett laxfiske som varit mycket givande. Frågan om laxfisket i Stora Lule älv och därmed i hela Bottenviken är föremål för vidlyftiga undersökningar. Skadorna genom vattenkraftutbyggnader rör sig om miljontals kronor. Skulle Bodenforsarna, den sista kvarvarande fallsträckan i Stora Lule älv mellan havet och Porjus, även komma att utbyggas kan man räkna med att laxfisket blir totalskadat. Sedan återstår av betydelse för reproduktionen av lax i Norrland endast Kalix och Torne älvar. Alla de övriga älvarna är mer eller mindre förstörda genom vattenkraftutbyggnader och föroreningar.

H. S.

En lyckad liten räddningsaktion

Emåns mäktiga dal är en av ostkustens stora tillgångar för såväl lärd som lekt med bygd och natur som intresse. Den vida, här odlade, där ännu sank, orörda marken; den nyckfullt meanderande ån i ett deltapuzzel, ännu i vardande; rullstensåsar i miniatyr, presenterande högst åskådliga geologiskt-geografiska skolexempel; mörka branter längs sidorna av den ljusa dalen, med vida kända frötallsbestånd; stolta ekjättar i dalbotten, som kan komma ens fantasi att se urtida, betande mammutar; moliljor, backsippor och många andra av Floras fina små liv i vildgräset; gårdar, byar och herresäten i de odlade ågorna.

Den som skriver här med anledning av en naturvårdande räddningsaktion i bygden alldeles nyligen, har lektor Lorentz Bolin och fru Torborg Mellin, som var sekreterare på Målilla sanatorium, att tacka för en introduktion i ett stycke Emådal, som jag gärna återvänder till.

Och nu till saken. Vid Årena-byarna, tre fjärdingsväg NV Målilla, just i en natur, som skisserats ovan, löper längs landsvägen Målilla-Vetlanda en liten rullstensås, 500 m lång och 75 m bred. Den är i förhållande till bredden reslig, men har mjukt, fint fall åt sidorna och i SO änden (den NV begynnelsen är sargad, varom mera nedan). På krönet av åsen tronar en förnämlig familj av gamla ekar, som haft plats att växa i höjden och breda ut sig ostörda av varandra. Gullvivorna är långa och vidblomstriga mellan ekarna, och ena ändslutningen är ullig och lila av backsippor.

Den andra änden är skadad av grustäkt, som är lukrativ, så att hela åsen var i fara. Men dessbättre — och det är det jag är ute för att tala om för andra "naturdårar" och Samfundare — gick det att få gehör bland bygdens folk för en räddningsaktion. Efter personliga samtal med en här, en där, kunde en appell sändas ut genom Målilla hembygdsförening om ett offentligt möte av intresserade för att diskutera Årenaåsen.

Det var en fröjd av sällsynt slag att möta dussinet fullt av bygdens elit: vederhäftiga, kloka och kunniga människor — av vilka en specialist på ortens flora. Bland dem som mött upp var både markägare och grustäktaren. Alla, inklusive de två sistnämnda, var från början positivt inriktade. Först språkades det inledningsvis, i två timmar, om naturvård i allmänhet och Årenavård i synnerhet. Och sedan, lika länge, om hur en ansökan om fridlysning till Naturskyddsrådet i Kalmar skulle formuleras, så att man nådde effektivt resultat samtidigt som tog hänsyn till ägare och arrendator.

När mötet var färdigt, hade jag ett papper med mig i handen, och det kändes som om handslaget med människorna var särskilt stadigt. I Kalmar tackade man tacksamt ja i Naturskyddsrådet, så som det alltid gjorts under den positiva och aktive ordföranden som landshövding Ruben Wagnsson var. Efter ett par besök vid Årena av landssekreterare Gösta Hanning och länsassessor Axel Sandberg — av samma ull som Wagnsson — är saken nu klar. Som en kläd-

KRITIK och Debatt

Folkbildningen

har på sista tiden varit föremål för livlig debatt. Det gäller både metod och målsättning. Torsten Eliasson, chef för radions folkbildningsprogram, har en del friska synpunkter:

"Att vara folkbildare blir inte att vara den som vet och åker ut och talar om, utan att vara den som tar emot och förmedlar, som ställer frågor och lyssnar efter svaren, som frigör, som släpper fram strömmar av liv och erfarenhet och upplevelser och knyter dem samman till någonting helt."

Till detta resonemang anknyter Birger Norman och citerar den tyske forskaren Grassi, som nyligen skrivit en bok med titeln "Den andra upplysningstiden". Han anför bl. a.:

"Den första upplysningstiden trodde, att det fanns ett slutgiltigt vetande och att vetenskap kunde populariseras. Mellan då och nu ligger en accelererad och accelererande utveckling. Vetenskapen kan numera inte fångas in i ett slutet system. Vetandet är i hög grad ett vetande för dagen, och man måste börja skilja på vetenskapliga framsteg och mänskliga. Därtill kommer att Grassi

klart säger ifrån att modern vetenskap inte kan populariseras."

För vår del vill vi tillägga, att detta stämmer ganska väl med de erfarenheter vi gjort inom det hembygdsbetonade bildningsarbetet, men vi skulle vilja göra ett tillägg:

Det är viktigt att de fria studierna inriktas dels på praktiskt arbete, dels också på sådan analys av miljön som kan föra fram till ett livsdugligt handlingsprogram.

J. N.

Dubbelt dilemma för samerna

Det är inte bara "vattenregleringarna i Norrland" som utgör ett hot mot renskötseln och renskötarsamernas framtid. Vattenregleringarna spelar den viktigaste rollen därvidlag, det är sant. Men vid sidan därav har också gruvdriften, det moderna skogsbruket, vägbyggandet, turismen osv. en inte oväsentlig betydelse. Alla bidrar de till att ändra förutsättningarna för renskötseln och dess utövare genom de intrång som görs på betesmarker, fiskevatten, vandringsleder osv. skriver Expressen i en ledare.

Sam svans på detta opus kan tilläggas, att på länstyrelsens initiativ en granne till Årenåsen nu är på väg att räddas från grustäkt.

Skrivaren här hoppas för resten att rätt snart kunna rapportera ett exempel

till från bygden av samma glädjande art.

Kanske, landshövding Skabersjö, att vi så småningom får våra planer på allmän fridlysning av våra många, fina rullstensåsar realiserade!

Harald Stale.

Landsbygden behövs

Vi citerar här Ragnar Oldberg som i Jordbrukarnas Föreningsblad bryter en lans till landsbygdens försvar. "Människan i periferin" heter artikeln.

"Det är först och främst av omtanke om helheten, som landsbygdens fortskridande avfolkning måste förhindras. Ett samhälle med befolkningen helt koncentrerad till några få städer, omgivna av öde uppland med utspridda, livlösa arbetsplatser, lär inte vara funktionsdugligt, och att storstäderna ej kan skänka en lika positiv uppväxtmiljö som landsbygden, det kan inte bortförklaras som ett övergångsfenomen utan är ett faktum, känt för såväl stadsbor som lantbor, erkänt av de samhällslärde och av psykologerna. När undervisningsrådet Hildur Nygren i höstas i radio kommenterade de nya bestämmelserna om agaförbud i skolorna, yttrade hon ordagrant att "det är i de större skolorna, särskilt i de större städerna och industriorterna, som man har de svåra disciplinproblemen". När justitierådet Gunnar Dahlman presenterade den ny tillsatta polisutredningen, nämnde han brottslighetens stegring som "i första hand ett storstadsproblem". Exemplet kunde med lätthet mångfaldigas.

Mot sådana fakta väger den invändning bra lätt enligt vilken gemensamhetsinstitutioner till landsbygdens fromma blir dyrare än städernas därför att de utnyttjas av färre. Det är absolut ofrånkomligt att så gott som allting blir dyrare i en glesbygd än i en tätort, så att om vi vill att de som bor på landet i de flesta väsentliga avseenden skall vara jämställda med tätortsinvanarna, får vi vara beredda på att det kostar väsentligt mera. Landsbygden blir dyr, men investeringar till dess bästa är till

hela samhällets bästa. Att i bildlig bemärkelse sätta människan i centrum är att bokstavligen låta den som så vill få sitta kvar i periferin — d. v. s. att göra landsbygden beboeligare, trivsammare!"

Vad skall ske med Södermalm

i Stockholm, frågar Dagens Nyheter i en ledare med anledning av Erik Lundqvists och Kurt Källmins aktion att få stadens myndigheter att visa större intresse för skyddandet av äldre bebyggelse på Söder och fortsätter:

"Det man vill förhindra är förfall och rivning, att stadsbilden gradvis förändras tills en dag helhetsbilden gått förlorad. För närvarande finns inga rättsliga möjligheter att hindra en fastighetsägare att riva ned sitt hus och bygga upp ett nytt, bara han håller sig till bestämmelser som är givna i stadsplanen om våningshöjd och liknande — undantag gäller bara för ytterst märkliga byggnader, som kan "kulturskyddas" i särskild ordning. Mot den bakgrunden verkar det rimligast att staden sätter till en utredning i frågan om vilken bebyggelse man vill bevara och att man sedan fattar ett principbeslut härom. När det väl är gjort kan man gå i författning om att köpa in de fastigheter som skall skyddas. Det kommer att kosta pengar. Men om man under en tioårsperiod kan lägga ned 1500 miljoner kronor på Norrmalmsregleringen ter det sig inte orimligt om man ställer en bråkdel av beloppet till förfogande för detta syfte. Vi behöver motvikter till stål- och betongkonstruktionerna, miljöer som ger ro och behag åt stadsbilden."

Program

för

Samfundets för Hembygdsvård sommarmöte i Ångermanland

14–16 augusti 1959

Mötesledare: Fru Karin Hesslefors.

Mötesbyrå: Läroverket. Föreståndare Fru Carin Wander-Cameron.

Inkvartering: Reso Turistbyrå, Storgatan 22, Sundsvall.

Fredagen den 14 aug.

kl. 10.00

Mötet öppnas av landshövd. Eric Westström i läroverkets aula i Örnsköldsvik. Välkomsttal av Ångermanlands Hembygdsförbunds ordf. Sten Berglund och SfH:s ordf. John Nihlén.

Vi ser på Själevad — det växande samhället. Besök i kyrkan, församlingshuset och den gamla prästgården. Studier av den moderna bebyggelsen och Mo och Domsjöns anläggningar.

kl. 13.00

Picnic-lunch på Varvsberget.

Besök vid Hägglund o. Söners industri.

kl. 15.00

Besök vid Skeppsmalen där Grundsunda kommun bjuder på sismiddag. Därefter resa till Grundsunda-vallen, där Grundsunda hembygdsförening inbjuder till kaffe.

Återresa till Örnsköldsvik.

kl. 20.00

Aftonvard i Hörnettpaviljongen på inbjudan av Själevads kommun och hembygdsförening.

Samkväm.

Lördagen den 15 aug.

kl. 9.00

Orientering om dagens färd.

Utfärd över Mo till Anundsjö. Besök i Anundsjö kyrka.

Te och smörgåsar serveras.

kl. 14.00

Ankomst till Forsgården, Köpmanholmen, där landshövdingen Maj Westström inviger en Brödutställning anordnad av fru Karin Hesslefors i samarbete med landskapets hembygdsföreningar. Avsmakning av bröd. Därefter inbjuder familjen Hedberg till kaffe.

Studiebesök vid Solgårdens barndaghem, där barnen uppför sånglekar.

Studium av bebyggelse och parkanläggningar.

kl. 19.00

Örnsköldsviks stad bjuder på måltid i Ljussalen på Läroverket.

Samkväm under medverkan av bl. a. prosten Georg Bergfors, författaren Albert Viksten och överdir. Harald Wik.

Trafik och landskap

En ämneskurs i Uppland

Det klagas bittert över svårigheten att locka deltagare till kurser nu för tiden. Och visst har denna klagan fog för sig, men handlar kursen om ämnen, som är brännande och aktuella, och lyckas man engagera rätta talare, så visst strömmar deltagare till.

Den erfarenheten gjorde Upplandskretsen av Samfundet för Hembygdsvård vid den ämneskurs, som kretsen anordnade den 13–14 mars tillsammans med

Uppsala läns bildningsförbund och Tekniska föreningen i Uppsala. Mottot för kursen var "Trafik och landskap", och hela kursen var ämnad att gå av stapeln

Söndagen den 16 aug.

kl. 8.30

Avresa till Vibyggerå gamla kyrka. Ullånger och Vibyggerå hembygdsföreningar bjuder på musik, sång och förfriskningar i den vackra prästgårdsparken. Därefter går färden förbi Peterson-Bergers födelsehem i Ullånger ner till Norðingrå. Vid Körningsgården talar lektor Lorentz Bolin om aktuella landskapsvårdande problem. Servering av förfriskningar.

Resan fortsätter genom Nora socken till Herrskogs hotell, där ett bondekalas i gammal stil arrangeras i samarbete med Skogs hembygdsförening.

Avresa över Sandöbron och Ångermanälven till Härnösand.

kl. 17.30

Besök på Murberget. "Ungdomsdag" enligt särskilt program. Amatörteater. Uppvisning av dansen genom tiderna: "Från vallåt till rock".

kl. 19.00

Resans sista måltid intages i kräftans tecken på någon av Härnösands förnämliga restauranger.

KOSTNADER

Mötesavgift (som erlägges sedan anmälan bekräftats av Samfundet) kr. 30.—.

Fredagen den 14 aug.

Bussresa kr. 9:—.

Lunch på Varvsberget kr. 4:—.

Lördagen den 15 aug.

Bussresa kr. 9:—.

Te i Anundsjö kr. 4:—.

Söndagen den 16 aug.

Bussresa kr. 9:—.

Förfriskningar i Körningsgården kr. 2:50.

Måltid i Härnösand kr. 13:50 (inkl. servis, exkl. drycker).

RUMSBESTÄLLNINGAR

göres direkt till Reso Turistbyrå, Storgatan 22, Sundsvall.

Rätt till ändringar i programmet förbehålles.

på Upplandsgården Gammel-Gränome i Stavby socken, men på grund av avslutningen — bortåt 100-talet första dagen, något färre andra — måste arrangörerna förlägga själva föredragen till den närbelägna Stavbygården, medan måltiderna intogs på Gammel-Gränome.

Som föredragshållare hade engagerats en hel rad experter, säkerligen något enastående för svensk landsbygd. Så talade fredagen den 13 — efter ett öppningsanförande av f. landstingsordföranden A. E. Elmroth som ersättare för landshövding Håstad, vilken just då insjuknat — först professor Bo Kjellberg över ämnet "Trafiksäkerhetens inriktning". Professor Kjellberg, som är sekreterare i forskningsrådets kommitté för trafiksäkerhetsforskning, påvisade alla möjliga försyndelser i fråga om våra bilers konstruktion, säkerhetsbältenas hållfasthet, varningstecknens utformning och slarv med belysningen hos både bilar, cyklar och mopeder. Han visade som avslutning en film, som med kuslig tydlighet åskådliggjorde hur det går till vid en krock och hur ett säkerhetsbälte fungerar.

Nästa stora ämne på dagordningen var "De uppländska vägarnas anpassning för trafiken". Över detta talade byrådirektör Rolf Frankenberg från Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen. Han framhöll, att vägarna i Uppland står sig gott i jämförelse med övriga landskap både i fråga om relativ längd och beskaffenhet, vilket ju är roligt för en upplänning att höra. Efter att ha profeterat, att motorvägen Stockholm—Arlanda blir färdig 1962 — fortsättningen till Uppsala ansågs mera oviss — och att riksväg 13 skall få en ny sträckning genom hela Uppsala län, meddelade han den glädjande nyheten, att den s. k. tvärvägen Söderfors—Harg snart skall påbörjas, om allt går efter beräkning.

I ett kort anförande efterlyste belysningsexperten civiling. Gunnar Nilsson, ASEA, Stockholm, stationär belysning av våra vägar som det enda förnuftiga men framhöll samtidigt, att denna lösning är helt utopisk såsom varande alltför dyr.

Sista talare denna dag var professorn vid Akademiska sjukhuset i Uppsala Carl Hirsch, som behandlade ämnet "Personskador i trafiken", fast han formulerade om rubriken till "Hur skall man ändra naturen, så att trafiken inte blir farlig för liv och lem?" Han fastslog, att bilen och vägen inte var de största syndarna i trafiken utan människan bakom ratten. Hur skall man kunna uppfostra förarna av motorfordon, så att de hjälper till att undvika olyckor?

Efter dessa starka och mättade föredrag kändes det som en lättnad att få åka till Gammel-Gränome och koppla av kring ett trevligt kaffebord. Under samkvämet berättade en styrelseledamot i Södra Olands Hembygds-gille (ägare till Gammel-Gränome) glimtar ur gårdens historia, och uppländska spelmän skapade hembygdssämning med sina låtar.

Nästa dag, lördag, började kursen redan på morgonen, varför det var förvånansvärt att så många kunnat göra sig lediga — ett fåtal färre än föregående kväll.

Första föredragshållare var nu vägdirektör Lars Lundeborg, som talade om myndigheternas försök att eliminera trafikfällor och om nödvändigheten att förbättra vägarna — nu är endast 10 % av vägarna i Uppsala län *tämligen* trafiksäkra, medan däremot 65 % är *icke* trafiksäkra!

Byggnadschef Ernst Adler belyste de speciella trafikproblemen i Uppsala stad med alla krockar i gathörnen. Men i signalreglerade gatukorsningar inträffar

bara en olycka på en miljon bilar — en talande upplysning!

Docent Jan Wallander från Industriens utredningsinstitut talade sedan om "Privatbilismens framtida omfattning" och förebådade en omfördelning av den kommande biltätheten till landsbygdens förmån. Han berörde även den svåra frågan vad som skall göras med bils-krot i en framtid. Att bara köra ut kadavren i skogen befrämjar ju inte naturvården. — En person bland publiken gav då den upplysningen, att man i USA pressar bilkarosserna till platta sjok, som sändas till järnverken.

Nu följde ett föredrag av kanslichef Erik Thörnberg från arbetsskyddsnämnden, som drog paralleller mellan arbetarskyddet och de säkerhetsfrämjande strävandena inom trafiken. Vissa människor är olycksfåglar, "olycksförföljda", och det gäller att plocka bort dem, vilket dock är ytterst svårt.

Efter en snabblunch på Gammel-Gränome framfördes ett kåserande föredrag av vägvårdskonsulent Arne Segerros. Han tog publiken med på en vacker färd längs våra svenska vägar, som ju inte är till enbart för fartdårar utan även för människor, som vill njuta av landskapets skönhet. Den vägvård, som Samfundet för Hembygdsvård lanserar, är inget snobberi, framhöll talaren, utan något som starkt bidrar till att minska olyckorna. En följsam och välprojekterad väg framkallar en känsla av lugn

och trygghet hos motorföraren. De vackra bilder, som illustrerade föredraget, gav också ett starkt intryck av den skönhet en sådan vägs linjespel kan skänka landskapet.

Som avslutning på kursen följde två estradsamtal, det första under ledning av Sven Jerstedt, Sveriges radio (som ordnade ett omnämnande av kursen i Dagens eko samma dag), det andra med civilingenjör Sven Lundin, Uppsala, som ordförande. Utom föredragshållarna deltog i dessa samtal kanslichefen i Statens trafiksäkerhetsråd Hans Hansson, överläkare Stig Lindgren, Falun, reklamchef Curt Stridbeck, Pharmacia, Uppsala, länssarkitekt Sverker Erichs, Uppsala och länsskolinspektör Hjalmar Ahlberg, Uppsala. Den sistnämnde framhöll skolans stora betydelse som fostrare av blivande motorförare.

Den givande kursen avslutades av rektor Thure Tannerhagen, som för sin del ansåg, att kursen varit nära nog unik inte bara med avseende på deltagarantalet utan även beträffande antalet medverkande.

Att under en kort kurs lösa dessa svåra problem är naturligtvis ogörligt. Men man kan väl ändå våga uttala den förhoppningen, att kursen på ett eller annat sätt skall bära frukt i framtiden. Det är inte heller alldeles betydelselöst, att ledande personer inom närbesläktade verksamhetsfält kan få träffas och utbyta åsikter.

Karin Alinder

Naturen på frimärken

Det finns en serie frimärken från Moçambique — denna exotiska portugisiska koloni — med fantastiska avbildningar. Fyra verkligt kuriösa men onekligen praktfulla fiskar demonstreras i fint flerfärgstryck. Det är med viss gripenhet som man tar del av de latinska namnen, åtminstone två av dem: *Heniochus acuminatus* och *Pterios volitans* vilka båda har artbestämnarens lilla namnförkortning inom parentes (LIN.), den vanligast förekommande av alla i växt- och djurförteckningar. Linné hann verkligen med otroligt mycket under sin livstid.

Detta intresse för att avbilda natur på frimärken är ganska markant i många länder. Anmärkningsvärt ofta förekommer djur-, blom- och landskapsmotiv på märken från länder som knappast gjort sig kända för insatser på kulturella eller vetenskapliga områden. Moçambique, Angola hör dit men även utpräglade kulturländer såsom Schweiz och Finland är kända för sina ofta utomordentligt vackra serier. De båda sistnämnda återkommer årligen med en ny.

Men Sverige har sannerligen satt naturen på undantag när det gäller att reproducera den på frimärken. Visst förekommer det väl något djurmotiv någon gång, men det är i undantagsfall — exempelvis Stig Åsbergs utmärkt vackra märke med Selma Lagerlöf och en flygande vildgås i bakgrunden. Men observera att det inte är djuret i sig självt som ansetts värt en uppmärksamhet utan det får symbolisera hennes författarskap av känd anledning.

Ändå är den svenska naturen vida berömd för sin skönhet, djurlivet för dess rikedom, blommorna för deras ymnighet och färgprakt och skogarna för deras vidsträckthet. Här ligger hela serier av bestickande motiv och väntar på att upptäckas av de postala konstnärerna som därigenom skulle få en välkommen omväxling i arbetet på att hugfästa de otaliga jubileerna. När man sätter sig ner och går igenom de svenska frimärkena är det förbluffande vad det finns att jublera om. Kan man inte göra ett märke — eller flera — som kort och gott bara berättar om hur vackert det är i vårt land? Utan bitanke på jubileum.

Vill man nödvändigtvis ha något mindre att plocka fram så skulle det naturligtvis inte vara ur vägen att erinra om de natursensationer som undan för undan försvinner, exempelvis Harsprånget, Kulstjörans många forsar och fall, Porsim. fl.

Men annars finns en väl så god anledning att göra frimärken om natur i den internationella reklam som de oundvikligen kommer att föra med sig. Turister köper också gärna fler frimärken än de har bruk för bara för att de är vackra och karaktäristiska för landet de besöker. Och har de goda vänner som samlar frimärken — vilken människa har inte det — så sätter de ganska säkert på mer än stadgat porto, kanske kompletta serier med ostämplade inlagda i kuvertet eller plånboken för senare leverans. Turismen är ju numera en av våra främsta näringar. Inte minst har

De exotiska fiskarna på dessa frimärken från Moçambique skulle återges i färg för att göra de praktfulla bilderna full rättvisa men även i svart-vitt kan vi få en uppfattning om deras granna utseende.

de utländska turisternas antal ökat avsevärt.

Vår natur är så sensationell och så utomordentligt betydelsefull för hela vårt folk (halva statsinkomsten kommer ju från skogen exempelvis) att ett större intresse från kungl. postverkets sida är mer än väl berättigat och behöver inte alls betyda ett utslag av naturromantisk eftergift. Vi borde väl ändå söka hedra

den tradition som har sina rötter i en av världens främsta vetenskapsmän genom alla tider.

Sedan är det en annan sak hur frimärkena utformas. En naturalistisk exakt återgivning kanske inte anses lämplig. Nå, låt stilisera motivet! Det kan dock knappast bli sämre än Nämforsens dammkasun som återgavs på Vattenfalls jubileumsmärke.

B. R.

(Forts. från sidan 124.)

ten, kanske kilometervis. Man plägar ordna spegeldammar där nivåförhållandena göra detta möjligt. Men det "levande" vattnet återfår man inte därmed. Vissa möjligheter finnas till motverkande av den döda älvfårans kuslighet, men de experimentella arbeten som pågå ha ännu icke satt frukt och det är då för tidigt att nu avhandla den eventuellt möjliga metodiken.

Minst lika svårbemästrad ter sig problematiken kring sjöarna som regleras med fluktuationer i vattenståndet på åtskilliga meter. Därtill med högvattenläge under nästan hela den vegetativa perioden och avsänkning under kalperioderna. Man får då vid långgrunda sjöar ofta hundratals meter med steril svart sjöbotten i övervattenläge. Men även i dylika fall finns vissa utvägar.

Hänt i bygderna

Skånska möllor faller

En maning till alla skåningar, hemma eller annorstädes: Rädda era möllor, de faller ihop en efter en!

I Lund finns sedan några år "Föreningen Skånska Möllor" som arbetar träget på att försöka bevara de få stabamöllor och holländska möllor, som ännu pryder de skånska sadesfälten. Föreningen startade 1956 sedan man plötsligt hade upptäckt att av de drygt 100 möllor som fanns vid seklets början endast ett 30-tal återstår. Hittills har man räddat en tre-fyra stycken — en har skänkts till Kulturen i Lund — men varje mölla kostar bortåt 10000 kronor att restaurera och föreningen består tyvärr inte av miljonärer. Att det finns folk som är intresserade visar ett brev till föreningsordföranden kamrer Bernt Reinholdt i Malmö, där en dam på en Mälarö säger sig vara villig att ta sig an en skånsk mölla som hon sedan vill ha "för privat bruk", vad som nu menas med det.

Förutom restaureringen vill föreningen göra en färgfilm om möllorna, men det kostar också pengar. "Skåningar, hjälp till att rädda den skånska landskapsbilden", vädjar kamrer Reinholdt.

Torsten Nothin en modern Nils Dacke

När Finnvedens hembygds-krets anordnade en hembygdskurs i Värnamo hylades Torsten Nothin framförallt för sin bok "Finnvedens ansikte". Dr John Nihlén jämförde statsmannen, lagkännaren och hembygdsvännen Nothin med

en modern Nils Dacke. Författaren har med sann inlevelse och djupgående kunskap berättat om finnvedingar och deras liv. Ett hedersledamotskap i Samfundet stadfästes i form av ett diplom som dr Nihlén överlämnade.

I kursplanen ingick också ett föredrag av länsjägmästare Åke Hallander, Jönköping, som berättade om de olika projekt som naturvården välvde inom Finnveden. "Nationalparken" Kävsjön, naturreservatet Rusarebo öster om sjön Hindsen, skyddet av lövängen i Högakull i Rydaholms socken är några av dem.

Turistpublikation om Njudung

Många hembygdsföreningar landet runt har samarbetat med olika institutioner för att få till stånd turistinformation om hembygden. Vill det sig kommer Västra och Mellersta Njudung att kunna visa upp en tilltalande vägvisare för turisterna. Ombud för hembygdsföreningar i Sävsjö, Bodafors, Malmbäck, Svenarum, Vrigstad, Stockaryd, Bäckaby och Ramkvilla har bildat en samarbetskommitté som skall göra en rikt illustrerad och slående broschyr, helst i flerfärgstryck. Bidrag från kommunerna hoppas man kunna få.

Ny tävling i Västergötland Min bygd i ord och bild

I höstas slutfördes en tävlan som anordnats av Västergötlands hembygdsförbund i samarbete med JUF-distrikten i landskapet. Tävlingen bar namnet

Vinddriven mölla ännu i bruk, mellan Degeberga och Brösarp — Foto Håsonbild.

Landskapet

VÄRD OCH GESTALTNING

Riksintresse att Kävsjö-området förvandlas till en nationalpark

Om det före den 1 maj i år dimper ner en check på 40.000 konor hos trävaruhandlaren Theodor Andersson i byn Maramö mitt i Sydsveriges främsta fågelgästgiveri, då skulle ett sådant värdefullt papper betyda första steget mot en av Skandinavians märkligaste nationalparker! Preliminärt köpeavtal är skrivet.

"Min bygd i ord och bild", en fortsättning på JUF-tävlingen "Min hemsöken". Men denna gången ville hembygdsförbundet och JUF sätta bilden i centrum. Det gällde för deltagarna att i bilder med betydande text skildra den egna bygden.

Även om antalet deltagare inte blev så stort, så var det tävlingsmaterial som lämnades in så mycket mera imponerande. Som exempel på vad en cirkel åstadkommit kan nämnas att Ryda sammanställt inte mindre än 15 album med bilder och text. Vara hembygdscirkel gick emellertid segrande ur tävlingen. Bland enskilda tävlande belade lantbrukare Johan Jakobsson, Viste Askjum, första platsen. Han erhöll Samfundet för hembygdsvårds vackra plakett och bokverket *Bonden i svensk historia*. Därmed belönades en synnerligen intresserad hembygdsforskare i de yngre leden för ett imponerande arbete under en följd av år. Som tvåa och trea kom Rune Nilsson, Floby, och Folke Vångmarke, N. Vånga.

H. Persson-Lilja.

Det gäller den första och viktigaste etappen till förvärvet av den privatägda marken kring Kävsjön i Store Mosse halvannan mil nordväst om Värnamo. Det är flyttfåglarnas rastplats, norrlandsmyren mitt i den sydsvenska kulturstämpan, tranans förnämsta häckningslokal i vår södra landsända och ett stycke orörd vildmark, som saknar motstycke i Sverige.

Släktforskning i centrum

En kurs i släktforskning har Bjäre häradshembygdsförening ordnat tillsammans med Samfundet. Trettiofem deltagare följde de intressanta föredragen, bland vilka kan nämnas f. boktryckaren Bernhard Svenssons skildring om hur han följde sin släkt trehundra år tillbaka i tiden och som gav belägg för att släktforskning förvisso inte är något torrt och tråkigt.

Initiativet till kursen hade tagits av hembygdsföreningens duglige sekreterare, kapten Axel Berg von Linde och kursledare och instruktör var Samfundets för Hembygdsvård representant, genealog G. Norman.

På Båstads pastorsexpedition demonstrerades kyrkobokföring i anslutning till genealog Normans föredrag om Svensk arkivforskning.

Ett positivt resultat av kursen blev hembygdsdag i Boarp med släktforskning som huvudämne, då man bl. a. diskuterade uppläggnings av en studiecirkel i ämnet.

Grustäkt bara för husbehov efter 1 april

Regeringen har förordnat att grus- eller sandtag eller stenbrott efter den 30 april i år inte får tas upp utan att anmälan gjorts hos länsstyrelsen minst en månad före täktens början.

Sportfisket ger ¼ miljon till fiskevärden i Jämtland

För senaste föreliggande statistikår, 1957, redovisas 70.000 sålda fiskekort i Jämtlands län, därav 17.000 på renbeteslanden. Detta innebar en inkomst om c:a en kvarts miljon kronor till fiskevårdsföreningarna. En hel del av dessa pengar har sedan kommit fiskevärden tillgodo.

"Trollskogen" naturskyddas

"Trollskogen" i Hällestad nära Krankesjön öster om Lund — ett av de ur naturskyddssynpunkt märkligaste skogsbestånden i landet — kommer nu att fridlysas på begäran av markägaren, fru Anna Texell i Trelleborg.

Utrotning hotar rovdjuren

Rovdjuren i vårt land hotas av förintelse inom en inte alltför avlägsen framtid, anser Vetenskapsakademien, som tillstyrker ett förslag av professor Alf Johnels om att alla vid jakt dödade exemplar av björn, varg, järv och lo i ostympat skick skall tillfalla kronan för förvaring vid universiteten i Lund och Uppsala eller Naturhistoriska museet i Stockholm. Det skulle alltså gälla för exemplar av dessa djur, som påträffas som fallit. Snara åtgärder mot den hotande utrotningen behövs, anser professorn.

Rya skogs öde är beseglade

Försöket att rädda Rya skog misslyckades. Flera organisationer överklagade hos k:m:t men det visade sig vara meningslöst. Nu får visserligen Göteborg ett av de reningsverk som staden så innerligt väl behöver, men i stället förlorar den en del av ett värdefullt naturområde. Lortvattenproblemet är föralldel betydande i Göteborgs vattenområden, men man måste reagera mot att en vinst som görs i ett avseende går ut över ett annat.

Arontorpsrosen får sitt reservat

En äng på 1500 m², naturligt begränsad av stenmurar, har fridlysts som naturminne i Arontorp, Torslunda kommun. Den som begärt fredningen är lantbrukaren Edvin Håkansson, Arontorp, Färjestaden, och han har velat göra det för att ge *Adonis vernalis*, arontorpsrosen, en fristad. Växten är visserligen redan fridlyst, men som bekant bör även växtplatsen bli det för att fredningen skall vara effektiv. Det är alltså förbjudet att genom plöjning eller andra åtgärder förändra den nuvarande karaktären av öppen beteshage och att plocka eller gräva upp den fridlysta växten. Området bör däremot betas och skötas genom varsamma röjningar så att växtens behov av ljus tillgodoses.

Bjärenatur skyddad

Ett strandområde som är karakteristiskt för naturen på Bjärehalvön har nu avsatts som naturminne. Det är en hel rad fastighetsägare som biträder fridlysningen som innebär att det nu är förbjudet att uppföra byggnader eller att tälta. Grästorvtäkt eller plantering är inte heller tillåtet men däremot skall betesgång få ske.

Litteratur

Böcker från hembygden

Det är en aktningsvärd stapel hembygdsböcker som samlats på redaktörsbordet. En stimulerande boksamling bör det tilläggas eftersom det är synbara, omfattande, läsvärda och oftast vackra uttryck för det hembygdsintresse som brinner runtom i landet. Bygd och Naturs spalter är dessvärre inte så många att någon längre recension kan ägnas var och en, och vi kan inte heller ta upp alla böcker som kommit ut.

Trots allt vill vi nog börja med det tunnaste häftet av alla. *Ditt vackra land* har utgivits av Delegationen för Hembygdsvård i Finland. Den sextonsidiga inlagan ger i det summariska utförandet ett klart bevis för viljan hos den fin-

ländska hembygdsrörelsen att kämpa sig fram genom svårigheter och motstånd. Rubriker som Landskapsvård, Byggnadskultur, Naturskydd antyder att häftet mer får betraktas som en information om delegationens verksamhet och en programförklaring. Välkommen i hyllan med hembygdsböcker!

Som kontrast i utförandet kan man lämpligen ställa *Fataburen*, Nordiska museets och Skansens årsbok 1958, där djuptrycksark och överflödande bildrikedom pekar på både ekonomiska resurser och en oavbruten genomfotografering, utförd av bland annat museets egna duktiga fotografer, exempelvis Ernst Manker. Av allt intressant tycks

Till ökad skogsodling

på dåliga åkrar anslås i årets statsverksproposition 1,3 milj. När anslås den futtiga tiondelen för vidmakthållande av "dåliga åkrar" såsom kulturminnena hagmark och lövängar?

Så inte igen åker med skog

Jägmästare Eric Lind i Sveriges Skogsägareföreningars Riksförbund kom i ett föredrag inför Medelpads Skogsägareförening in på frågan om att så igen mindre bärkraftiga åkrar med skog. Detta anser man vara en lösning på den överproduktion av livsmedel, som vårt land nu dras med. Detta förfarande ville

herr Lind varna för, ty, sade han, hur vet vi hur det står till med denna överproduktion om låt oss säga tio år. Därför bör vi vara ytterst försiktiga med denna överföring av åker till skogsmark.

Om naturreservat

Det är inte bara ful, tunnhuggen skog, som skall ingå i ett reservat. Meningen med naturreservaten är oftast, att söka bevara någon liten del av den vackraste skogen jägmästare Borgstrand i ett svar till en insändare i Norra Västerbotten som ansett att ett reservat i Granliden utlagts i "alldeles för fin och välskött skog".

emellertid Rut Liedgrens artikel om Severin Nilsson som fotograf (illustrerad givetvis med Nilssons egna kulturhistoriskt värdefulla fotografier) vara det roligaste bidraget.

Den inledande uppsatsen i *Norrbottnen 1958* har arkeologen Harald Hvarfner svarat för. Han berättar om norrländskt stenåldersliv från sommar till vinter och har ett stoff som blivit aktuellt genom utgrävningarna och undersökningarna i samband med vattenregleringarna. En förnämlig bildsvit illustrerar.

En rent imponerande historik över Jönköpings Gevärsfaktori 1695–1720 dominerar totalt årsboken från Jönköpings läns hembygdsförbund *Småländska kulturbilder*, sedan ett pinsamt intermezzo i hantverkssocieteten 1755 skildrats av Erik Andrén (det gällde kontrollstämpling av guld med falska stämplatlar). Axel Mollstadius svarar för den breda, initierade redogörelsen av faktoriets högkonjunktur under Karl XII:s tid. Den årsboken är förresten mycket värdad med behaglig typografi.

En utsökt etsning av Stig Borglind pryder omslaget till *Dalarnas hembygdsbok* och flera förnämliga gravyrer av Borglind, Fridell och Bull Hedlund återfinns i Ragnar Hoppes artikel om konstvännen Erik Nordkvist. Årsboken inleds med en intressant presentation av de bästa förslagen till en ny museibyggnad i Falun. Hakon Ahlberg blev den vars förslag röntes juryns förord.

Kalmar läns årsbok lägger tonvikten vid möbler och inredning. Bland annat får läsaren reda på hur man vårdar, behandlar och konserverar målade möbler. Den konstnärlige bonden Jöns Larsson i Bäck och skildringar om andra

blomstermålare kompletterar. Som omväxling till rapsodiska bidrag, spännande över det mesta inom hembygdsvård och museiverksamhet, vill man gärna rekommendera en årgång emellanåt med samling kring ett tema. Precis som Kalmar län 1958.

Västerbottningarna har fördelen att i sin årsbok 1958 kunna inleda med en bildsvit från kungens besök med högskoleinviqning och doktorspromotion och därmed det första steget mot ett norrländskt universitet. Vilken hembygdsbok kan visa upp ett liknande trumfkort i arbetet på hembygdens utveckling?

Hembygden, dalslänningarnas hembygdsbok, har som tyngst vägande inslag en artikel av Anders Edestam om "Eric Gustaf Lidbeck, en dalsländsk linnéan". Man skulle vilja tillägga en tidig naturvårdare. Lidbeck var faktiskt de skånska pilevallarnas upphovsman och därtill anlade han planteringar för att hindra sandflykten vid Skanör och Falsterbo. Sanden visade sig vara en besvärlig fiende i och för sig, bönderna en betydligt illmarigare. De lät nämligen svinen beta de späda plantorna, och blev det nånting över ryckte bönderna själva upp dem med händerna.

En uppländsk hembygdsbok utan något om kyrkor vore lika överraskande som olämpligt. 1958 års *Uppland* har också som ledande artikel Nils Sundquists "Fyrpassmotivet i några kyrkor i Uppsala och Uppsalatrakten". Det är en kyrkohistorisk och konsthistorisk intressant skildring med många förträffliga illustrationer. Att två ord kan ge anledning till en uppsats kan låta märkligt, men i varje fall har Elisabet Dillner haft anledning diskutera vad två svärtydda

ord på en altartavla i Torsvi kyrka kan innebära. *Mittaron* och *theakel* visar sig betyda läkemedel, tvåtusenåriga.

Jämten, klassisk bland hembygdsböcker, intresserar alltid. Årets innehåller ett stort antal läsvärda essäer och artiklar, som omspannar alltifrån fynd från Vendelstid i Härjedalen till Jämtlands första bil. Möjligen må det invändas att den inledande bildsviten inte alls har den fotografiska briljans som man väntar sig av en introduktion till en så förnämlig bok.

Skulle någon vara osäker på vad ett *värmane* är för något, så går det an att skaffa sig *Kronobergsboken*, Hylten-Cavalliusföreningens årsbok, som ger ingående besked om dessa fasta anläggningar för ålfiske i Mörrumsån. Hela boken handlar om denna särpräglade företeelse. Boken är tryckt med bidrag av Sydsvenska kraft, och det kan ju vara lämpligt eftersom bolaget gör allt för att plåna ut värmane från denna världen.

Från bergslag och bondebygd berättar i år om gamla märkliga stenvälsbroar (av Archie Montgomery) och en diger citatfylld rikt illustrerad essä om "Målare-Lamberts nattstuga och andra gästbudssalar i Noraskog". Bertil Waldén har skrivit sakkunnigt och medryckande.

Medelpad har i en hast fått ut tre årgångar av sin hembygdsbok 1956–58. De är bundna i samma band.

Böcker om blommor

Ett fång av blomsterböcker har under det senaste året kommit ut. Först av alla presenteras *Vår svenska flora i färg*, ett imponerande verk vars utgivning alltfjämt pågår eftersom de båda volymerna kommer ut i 20 häften (12 kr häftet) på

sammanlagt tusen sidor text och bild. Professor Eric Hultén, chef för Botaniska avdelningen vid Naturhistoriska Riksmuseet i Stockholm, är huvudredaktör och författare av den svenska texten, medan de 1.200 bilderna i färg och svartvitt framställts av den danske konstnären Henning Anthon. AB Svensk Litteratur är det svenska förlag som tillsammans med ett danskt och ett norskt förverkligar detta välkomna arbete. Ett antal färgfotografier — 32 sidor — ger vackra utblickar över växtsambällen i Norden. Texten är fyllig och givetvis mycket sakkunnig, men den har ändå inte blivit tråkig. Man hinner få sig till livs en hel del hävd och tradition kring växterna. När volymerna föreligger kompletta under 1960 — hittills har 6 häften kommit ut — har naturvännen en förträfflig uppslagsbok om vår flora.

Saklig och fylld med intressanta fakta är också Harriet Hjorths *Blomstervandringar* (Rabén & Sjögren, kart. 16:50), kanske rentav lite sakligare än läsaren väntar sig av titeln. Författarinnan har nämligen i väsentlig grad vandrat bland böcker om blommor eller citerat författare från skilda epoker som tagit blommor som symboler eller för att skildra vissa företeelser. Folketro och kulturhistoria är andra dominerande inslag i denna lilla lätthanterliga och koncist illustrerade bok, där Kaj Beckmans teckningar ger botaniska anvisningar, stundom på bekostnad av det konstnärliga, i en stil som nästan påminner om Linnés egna växtteckningar. Ta gärna boken för dess flödande information om växtvärlden.

Birger Lundberg ger mer personlighet i *Blomsterfång* (KF:s förlag, häft. 13 kr) där han samlat en rad naturkåserier om blommor "som kommit att stå mitt hjärta nära". Det har blivit en serie porträtt om hästhovsört, rönne, storm-

hatt, tätört, guckusko, liljekonvalje och några till med personliga upplevelser ser kring blommorna och deras miljö, ja, inte minst deras miljöer. Så här om vintern är det särskilt behagligt att läsa om sommaradar som förefaller ligga så långt bort och faktiskt ändå kommer allt närmare.

Och personlighet ger naturligtvis Ragnar Jändel i nyutgåvan av hans berömda *Blommor* (Tiden, inb. 29 kr) med fina teckningar av Ulla Sundin-Wickman (dock är väl effekten av färginslaget i blommorna lite tvivelaktig). Det är egendomligt att läsa Jändels företal som enkelt meddelar att "detta lilla arbete vänder sig särskilt till ungdomen men också till dem bland de äldre, som har intresse för natur och blommor" och att "det har inga litterära — naturligtvis ännu mindre fackmässiga ambitioner". Det är väl bland annat för denna flärdfrihets skull, för dess anspråkslöshet i grundinställningen som bidragit till att boken väl närmast kommit att betraktas som en klassiker.

Till sist vill man mer än gärna erinra om *Vår gröna jord*, 1957. Det är resultatet av ett ypperligt samarbete mellan text och bild: Paul Neergaard respektive Mads Stage. (KF:s förlag, häft. 13:50.) Boken handlar om växternas liv, om celledning, befruktning, andning, klorofyll, höstfärger, fröspridning, ja, allt som hör hit, och det berättas i ord och bild levande, instruktivt, målade, även lyriskt.

B. R.

- Hyllbo finns i nya trevliga mönster
- Hyllbo är lättare att göra rent
- Hyllbo håller sig fräscht och fint längre
- Hyllbo tål det mesta

Hyllbo plast-behandlat hyllpapper

AB ÅKERLUND & RAUSING

Vi bygger

i samarbete med enskilda, kommuner och staten moderna, hygieniska, trivsamma bostäder . . .

Vi bygger vidare . . .

Utnyttja våra överlägsna resurser av maskiner, yrkesskicklighet, material.

BYGGNADSAKTIEBOLAGET

ERNST SUNDH

Malmgatan 3, AVESTA — Tel. 50905 (växel)

För rationell pumpning

AB Flygts Pumpar rationaliserar pumpningsarbetet genom praktiska metoder och pumpkonstruktioner

Tillverkningsprogrammet är omfattande:

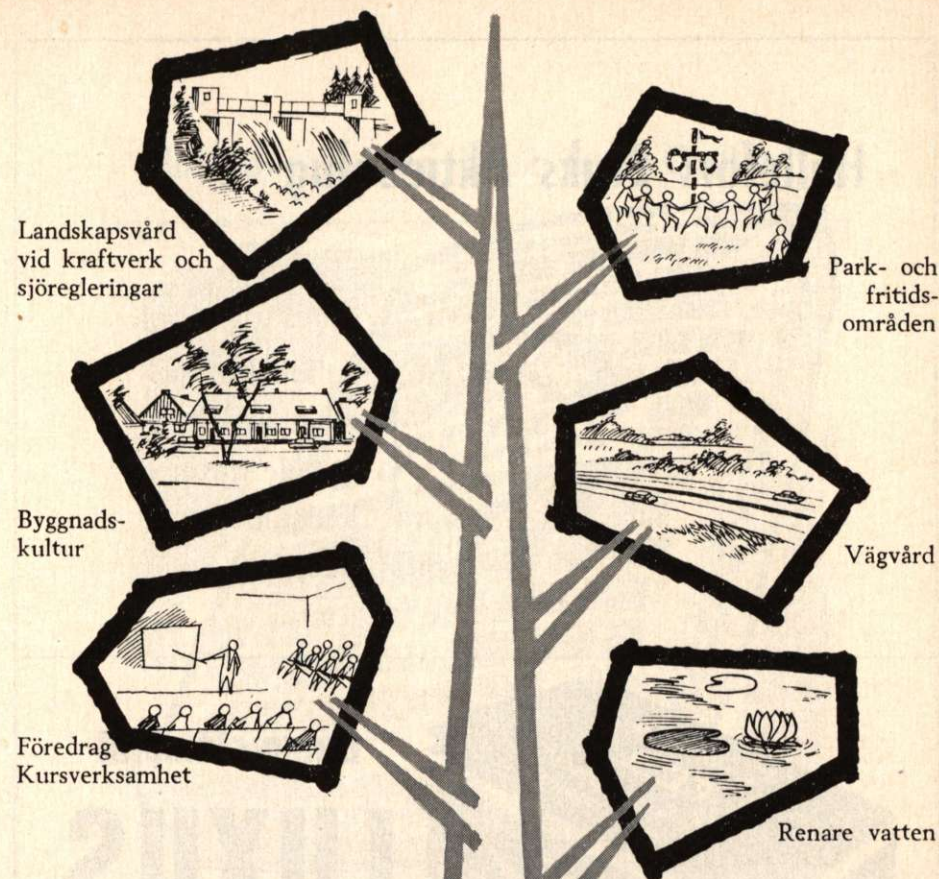
- Vertikala cirkulationspumpar
- Tvillingpumpar
- Dränkbara länspumpar
- Kloakpumpar
- Avloppspumpstationer
- Djupbrunnspumpar
- Industripumpar

Tillverkare:

**LINDÅS GJUTERI &
FORMFABRIKS AB**

Försäljning:

AB FLYGTS PUMPAR

satsa på

ditt vackra land

för aktiv vård av bygd och natur genom bidrag till
HEMBYGDSFONDEN Postgiro 90 06 89

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD · STOCKHOLM

Hellefors Bruks Aktiebolag

Sulfitcellulosa
Kraftpapp
Sågade trävaror
Lådamnen
Elkraft

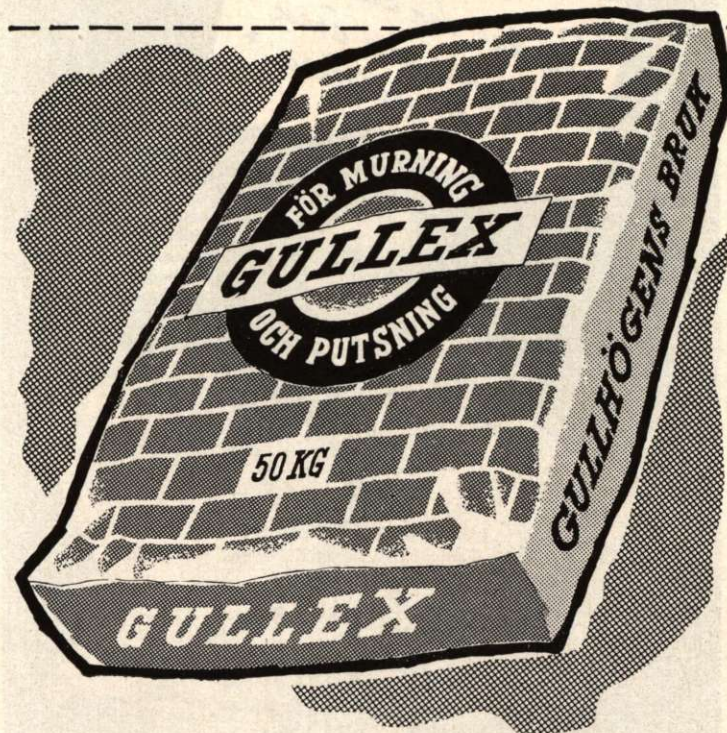
Datumstämplat LUXUS kaffe

Finns i affärerna med
Hakonsmärket

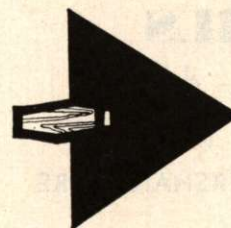

Anslutet till ICA

Billigare, bättre bruk med Gullex!

Gullex binder säkert och pålitligt även vid låga temperaturer – eliminerar försinkande väntetider. Gullex ger starkt bruk även i magra blandningar. Begär Gullex-broschyren från vår återförsäljare eller direkt från oss.

GULLHÖGENS BRUK · SKÖVDE

* med **LJUNGDAHLS**
brevpapper och kuvert - den
stilfulla presenten året runt
FINNS HOS ER BOK- OCH PAPPERSHANDLARE

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

BYRÅ FÖR LANDSKAPSVÅRD

(officiellt organ för landskapsvård Kungl. kungörelse nr 821 - 1952)

Uttredning och förslag till
landskapsvård och planering vid:

Väg- och vattenbyggnad

Grus- och stentäkt

Industrier

Bostadsbebyggelse

Skolor

Kommunala byggnader

Parker och fritidsområden

Idrottsplatser

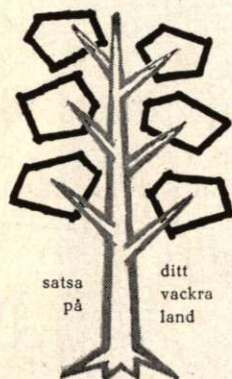
Kyrkogårdar m. m.

MÄSTER SAMUELSGATAN 3, STOCKHOLM C. TEL.: 119455, 119424, 119444

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN 3 x 3

3 x 3 = 3 kronor årligen under tre år 1959-61

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD
Mäster Samuelsgatan 3 Stockholm C

POSTGIRO 90 60 89

OLD ESKIL

ETT EGET HEM

i vacker miljö

Monteringsfärdig leverans från

AB SVENSKA TRÄHUS

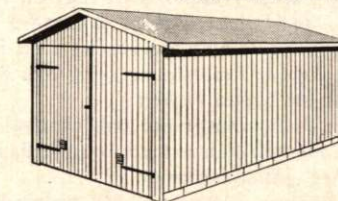
Birger Jarlsgatan 27 - Stockholm

Införd gen. AB Åsedahus, Vetlanda.

ÅKERS

STYCKEBRUK

Hasselfors **GARAGET**

för husvilla bilar

- Levereras monteringsfärdigt
- är lätt att montera
- finns i två olika storlekar
- har tryckimpregnerade syllar
- levereras omgående

HASSELFORS BRUKS AB

Hasselfors - Tel. 1

Innehållsförteckning

Resa till Ångermanland	35
Det dömda deltat	40
Martin Kasalt: Åbädden	42
Bo Rosén: Siljansbygden måste bevaras	47
Gun Nihlén: Levande tradition	52
Björn Lundegård: Vi håller på att göra oss arvlösa	61
Helge Cohn: Städernas speciella atmosfär	67
Sven E. Noreen: Pietet och sanering	70
Thyra Öhrvall: Vägen genom barndomslandet	78
Georg Bergfors: Hur jag fann nornans nordligaste växtplats	83
Sture Mas-Larsson: Myren	91
Elsa Stångberg: En fjällkvinnas tankar	98
F. E. Sommerschild: Den finska bastun och landskapet	101
Måns Mannerfelt: Våra landsvägar förr, nu och framdeles	110
Erik Lundberg: Landskapsvård — planläggningsfråga eller städningsåtgärd	119
Stig Sjödin: Att rädda svensk natur	125
Sven Blomén: Gammal gästgivargård blir församlingshem	130
Lorentz Bolin: Trappan som blev en park	132
B. N.: Dag Hammarskjölds skånegård	133
Ragnar Kling: Hembygdsarbetet i en bergslagsort	135
Martin Krook: Reflexioner kring Rya Skog	138
Det går att bygga vackert	140
Lorentz Bolin: Naturvård och skogsvård	141
Olle Gimstedt: Räkna med naturvårdsproblemet från början	144
Till våra gotlandsvänner	146
Arne Segerros: "Make up" för motorvägen Malmö—Lund	147
Bilkyrkogårdarna ökar kraftigt	150
Harald Stale: Ett föredömligt vägbygge	151
Henning Segerros: Samarbete över gränserna	153
Kan några vatten räddas?	155
B. N.: Unikt hedlandskap fridlyses	156
H. S.: En attraktion mindre i Stora Lule älv	158
Harald Stale: En lyckad liten räddningsaktion	159
Kritik och debatt	160
Program för Samfundets sommarmöte i Ångermanland	162
Karin Alinder: Trafik och landskap	163
B. R.: Naturen på frimärken	166
Hänt i bygderna	168
Landskapet — dess vård och gestaltning	170
Litteratur	172

Ungdomsnummer

BYGD OCH
NATUR

Nr 3 Årg. 40 1959

Rostfritt stål i stilren form

— Socker, salt, peppar
— ströare för modern miljö

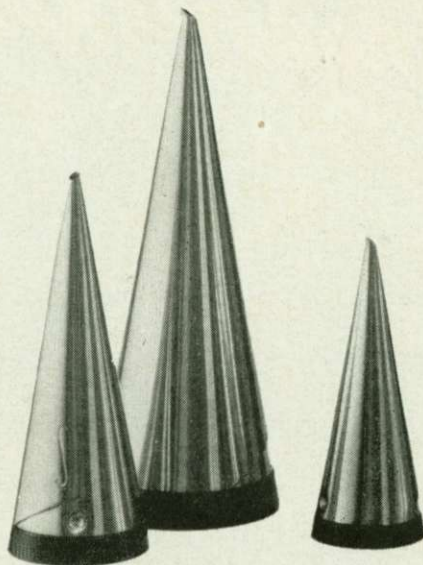
Design Pierre Forssell

Focus De Luxe

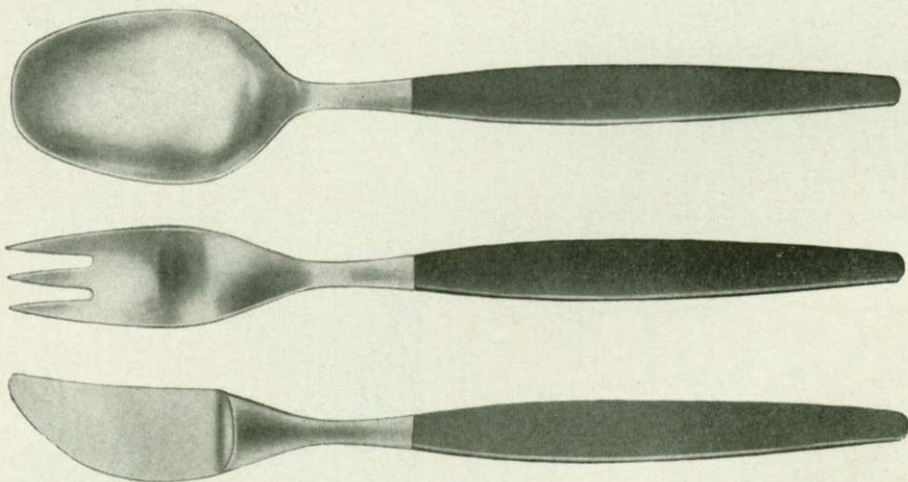
— formfulländat

i rostfritt stål och nylon

Design Folke Arström SID

för modern bordskultur

På väg från sommaren

Vi har haft en otrolig sommar. Solen har varit framme nästan varenda dag. Vattnet passerade tidigt tjugogradersstrecket. Hur många gånger om dan badade du, tre, fyra, fem, sex? Det var en fin tid, tröttsamt varmt för en del, och hård mot naturen men ljuvlig för badande ungdomar.

Nu är vi på väg från sommaren, det är dags att ägna sig åt plugg och skrivningar. Nåja, en del skulle kanske hellre vilja vara lediga för jämnan, men ärligt talat skulle nog det bli ganska tja-tigt. Andra vill hitta på något vid sidan om det arbete schemat bjuder. Nån hobby, nåt fritidsjobb. Vi i Samfundet kan ge dig ett tips: Hjälp oss med hembygdsvården!

Det är mer än dammiga museiföremål. Det är allt som händer i din hemtrakt, allt som är typiskt för den. Kultur, natur, traditioner, allt passar in i hembygdsvård. Och det kan bli roligt och givande också, med strövtåg i skog och mark, arbete på löväng och fäbodvall, i hembygdsgård och studiecirkel.

Landet runt finns det intensivt arbetande hembygdsföreningar. Det är säkert lätt att ta reda på vilka som arbetar i dem. Fråga dina föräldrar eller din lärare.

Du kan också komma till Samfundet för Hembygdsvård. Det kostar tre kronor, och för det får du ett särskilt ungdomsnummer varje år. Vill du betala tolv kronor får du fyra tidningsnummer och en innehållsrik årsbok. Ta med dig dina kamrater antingen du väljer att gå in i hemtraktens förening eller till oss. I båda fallen hjälper du till att slå vakt om din hembygd. Du är välkommen!

Foto K. M. Simms.

Pojk i Klara vid sekelskiftet

En stockholmspojke minns . . . Helge Cohn kan sin storstad, i synnerhet den tid då storstaden inte var så mycket att skryta med. I våra dar kan man kanske säga att Stockholm förtjänar den beteckningen, men det gjorde den absolut inte vid sekelskiftet. Vänta får ni höra . . .

Det är en tidig men vidunderligt ljuvlig junimorgon år 1900. I porten till det "Lundbergska palatset" vid Kungsgatan — mitt emot där Oskarsteatern nu ligger står en åtta års pojk i blårandiner och knäppkängor. Han spanar ut över den sommartomma gatan, drar in de välbekanta dofterna av hö från Hötorget, sumpmark från Klara sjö och hästspilling från gatan. Han är belåten. En underbar solbelyst och händelserik dag ligger framför honom. Nere vid Klara sjö väntar redan kompisen Putte Johansson med massor av grod- och fiskyngel, uppe från Hötorget hörs redan klappret av bondskjutsarna, en hel tolvskilling i byxfickan garanterar dagens inköp av karamellsmulor från Nisses Manufakturering nere vid järnvägen och på kvällen blir det den vanliga rättjakten på ödetomten mitt emot. Visserligen får han ännu inte ha gevär själv, man får assistera vid svansavhuggningen och vid svansarnas försäljning i vedgården — där Carlton nu ligger. Man får fem öre pr. rättsvans av stadens hälsovårdsnämnd och fem öre är en hel del pengar 1900, om man inte är mer än åtta år. Han har således all anledning att vara belåten.

Så går han tvärs över den tysta gatan. Nickar i förbifarten åt traktens största pigcharmör, den unge mannen som sköter spårvägens hjälphäst och som sitter å slöar i solskottet vid trottoarkanten och spanar ut över kvällens jaktmarker med dess underbara bråte. Det är Elliots skrotlager och mjölkbolaget Victorias upplag av trasiga mjölkflaskor, ur vilket den stora operetteatern snart skall växa upp. Men gud ske lov, inte just nu, tänker den unge mannen i blårandiner, som hört talas om eländet.

Inspektionen avlöper till belåtenhet och han svänger ner mot Klara sjö. Där hallarna, postkontoret Stockholm ban och mycket annat nu ligger, låg då en verklig sjö. Och runt denna små idyller, sten och trähus inom lummiga trädgårdar och över sjöns vatten lutade sig underbara pilträdd. Ett förlovat land för pojkar i blårandiner.

I en eka ligger Putte Johansson och uppfostrar grodyngel och Laban Träruckel, platsens innehavare av VM i pilsner ser intresserat om och något dimmigt på det hela. Pojken i blårandinerna sträcker ut sig i båten och låter solen och vinden leka med de röda lockarna, han har "eld i håret".

Men vilan blir inte lång. Blårandinerna har mycket att bestyra. Via Järnväsgatan — där mjölkflickorna vid Victoria väntar på att åka ut i staden och ställa mjölken utanför stockholmarnas dörrar — kommer han upp mot Norra Bantorget som ligger stort och öde i solgasset. Där Auditorium nu ligger låg vid sekelskiftet en gasklocka med lager av cement- och järnrör. Ett mystiskt område för den unge mannen i blårandinerna, som bodde mitt över gasklockan och bara väntade på att den skulle springa i luften. Upp vid Barnhusgatan hade man just fått det nya ståtliga Folkets hus färdigt och antydan till en grön plätt syntes också på det ödsliga och knappast allt för välrenommerade torget.

Så går han vidare. Vasagatan fram mot Kungsgatan. Harald Löfberg har just etablerat sig på gatan och på krogen Royal mitt emot håller man på att vädra ut kvällens punschångor för att redan klockan åtta kunna ta emot de första byggmästarna och höhandlarna från torget.

Så kommer han upp till Hötorget. När den lille pojken i blårandinerna omkring sextio år senare deltog i invigningen av något så internationellt som Hötorget — hur skulle mina gamla vänner från torget kunnat uttala det — så var det inte utan att han hade samma känslor som skulle bemäktigat sig Kolumbus om han i dag ramlat ner på Manhattan. Och, jag vet inte om jag vågar erkänna

det men nog smög det sig fram någon-
ting fuktigt i ögonvrån.

Men vi återvänder till pojken i tidens
knäppkängor. Då han nådde Hötorget
hade han på vänster sida mellan Olofs-
gatan och Rådmansgatan små låga hus
av vilka ett innehöll ett av stadens
största och mest kända ölkaféer — Vita
havet — och ner efter de båda tvärgator-
na låg de gamla bondkvarteren med
stora gårdar och stallar för djuren. I fon-
den reste sig till vänster en stor berg-
knalle — där nu Kungsgatan går fram

och till höger låg det små obetydliga
hus, det ena försett med en numera väl-
känd skylt P. U. Bergström. Längst till
höger i hörnet av Sergelgatan låg frikyr-
kokapellet och här slingrade sig Ox-
torgsgatan och Jakobsbergsgatan upp
för att sammanknyta öst och väst. På
höger sida låg den då som mycket mag-
nifik betraktade Hötorgshallen.

Den unge mannen gick runt bland
torgets avspända bondvagnar och dess
last av hö, potatis, rotfrukter, ris och
annat smått och gott. Han pratade med

likasinnade unga vagabonder, slog sig
i slang med gubbarna, uträttade ett el-
ler annat ärende och tjänade en fem-
öring.

Men nu hade klockan blivit åtta och
de finare damerna från Jakob och Ös-
termalm började bli synliga på torget åt-
följda av äldre och yngre tjänsteandar
som bar kassen eller korgen.

Och snart var kommersen i full gång.

Men man ledsnar också på att ströva
omkring på ett torg, hur omväxlande
det än kan vara. Han kilar in på Sergel-
gatan förbi det Sergelska huset där
skulptören och professorn Börjesson för
spiran. Kommer in på Mästersamuels-
gatan, tittar in på den lilla krogen Nor-
den — populärt kallad Soplårn — för att
se om faderskapet hade kommit till sin
första frukost. Schweizerifröken Lisa i
släpklänning bland sågspånet kysser ho-
nom på kinden och klappar hans röda
lockar, men beklagar att hon inte sett
till pappa. Han gillar inte riktigt de där
ömhetsbetygelserna, men han skulle lära
sig att förstå det också vad det led.

Så kommer han ner på Drottningga-
tan, affärsgatan vid sidan av Västerlång-
gatan. Här har han stort intresse för det
ganska nyöppnade och mycket omstridda
Rabattmärkeskompaniet — ungefär där
Epa nu ligger. Där man för rabattmär-
ken, som man fått då man handlat i
andra affärer kunde förskaffa sig mas-
sor med fina saker från golvlampor till
porslins-servicer. Det var ganska fantas-
tiskt. Han visste inte då att idén skulle
dyka upp på nytt sextio år senare och
då i — Amerika.

Så strövar han gatan neråt mot Ström-
men. I hörnet av Fredsgatan vid Sam-

son och Wallins bokhandel — nu Nor-
diska Bokhandeln — tar han av neråt
mot Rödbotorget. Han tar av in mot
myllret av gator i trakten kring den
gamla ärorika kyrkan om vilken Strind-
berg sagt att dess klockor har stadens
vackraste och djupaste klang och med
de många diktargravarne.

Och skulle han i dag återkomma till
den del av Klara som gränsar till Freds-
gatan i söder, Vasagatan i väster, Drott-
ninggatan i öster och Kungsgatan i norr
så skulle han befinna sig i sin barn-
doms Klara. De små butikerna, de låga
husen, de litet illa kända hotellen, gat-
hörnssnacket och portsupningen. Det
finns där fortfarande både på gott och
ont. Men en sak fattas: "sol över Klara".
Den gamla gedigna småborgerliga be-

folkningen, som gladdes med varann och hade så många sorger och glädjeämnen gemensamt — den finns inte mer. Den har skingrats åt alla håll.

Men nu har Nissens öppnat. Han följer Mästersamuelsgatan och tätt intill järnvägen ligger den lilla butiken. För tio öre får han en enkilospåse med karamellsmulor och så har han i alla fall femton öre kvar att roa sig på.

Samfundet för Hembygdsvärd vill bland annat främja kunskapen om och kärleken till hembygden,
bevara och vårda natur- och kulturminnen,
arbeta för att naturparker och fritidsområden inrättas,
se till att nyanläggningar och omdaningar sker så skonsamt som möjligt gentemot tradition och utan orimliga kostnader.

På hemvägen tittar han in i vedhandeln i hörnet av Kungsgatan och Klara Norra för att "snacka råttsvansleveranser". Man gör nämligen affärer också. Och så kommer han hem. I porten möter han Putte Johansson, bjuder på smulor, kastar en "rysk smällare" utanför portvaks-Augustas lilla mörka krypin och försvinner som en oljad blixtnär i källaren och vidare till Vasateaterns snickarverkstad för att slutligen hamna bakom scenen där han ämnar övervara generalrepet på De små landstrykarna.

Solen har värmt mitt grånande nackhår och jag har slumrat till på en bänk invid Klara kyrka. Så har jag gjort en rundvandring i min barndoms kvarter och nu när jag vaknat upp vid ljudet av bormaskiner så minns jag några strofer ur Sömngångarnätter:

Allt är skyddat, solitt och präktigt,
och som bakgrund syns en kasern
Fosterlandet är vordet mäktigt
kryat upp sig med blod och järn.

Helge Cohn

Teckningar av Gunnar Brusewitz.

Foto K. M. Simms.

Omaka vänner

Drömmen om att den tid en gång skall komma, när lejonen vilar sida vid sida med lamm, och alla andra djur är goda vänner, den drömmen skall förbli en dröm. För inte kan väl rovdjuren plötsligt ställas om till grönsakskost. Det skulle bli en biologisk omvälvning utan like. Men bibelordet skall man naturligtvis ta som en liknelse.

Ändå kan man glädja sig åt när olika djurraser trivs vid sidan av varann, som här på bilden exempelvis. Schäfern och kråkan är nästan alltid mycket goda vänner även om kråkan just nu är arg för att hunden doppar ner hela nosen i skålen.

— Det var ju min tur, säger kråkan förtrytsamt.

Att göra levande

*Den här artikeln, som verkligen är skriven fritt ur hjärtat, vänder sig till både unga och gamla. Tar någon illa vid sig, så är det väl unt — men kanske inte nödvändigt. Torvald Werme-
lin, ungdomsledare i Skid och Friluftsträmjandet, är specialist på närgångna och uppriktiga intervjuer och reportage i radio och för ungdom. En välgörande frisk stämma!*

Ibland talar man om, hur mycket gott föreningsledare uträttar i "det tysta". Och det är så sant. Nog arbetas det tyst, alltid. Som om verksamheten smög omkring i tofflor för att inte störa.

Är efter år knogar dugliga ledare i sin uppgift, drömmer, hoppas och påminner försynt om medlemsavgiften. Vekorna rinner undan med tankar och omsorger, medan världen runt om har ingen eller mycket liten aning om, vad som görs.

Är det inte storartat detta, att utan tanke på publicitet och uppskattning göra det som man fattar som sin kallelse. Jo visst. Vilket inte hindrar, att storheten får en besvärande bismak av naffalin. Verksamheten tynar i sin världsförsvändhet — ett dåligt instrument för de värden, den är satt att levandegöra.

Göra levande alltså.

Faran med ideella föreningar är självupptagenheten, den "goa värmen", när eliten likasinnade råkas. Det är tryggt, lugnt och tillåt mig: en smula dävet ibland. En krets av i och för sig heder-
värda medborgare, som slutit sig samman för att förvalta och till eftervärlden lämna över — kanske traditionen

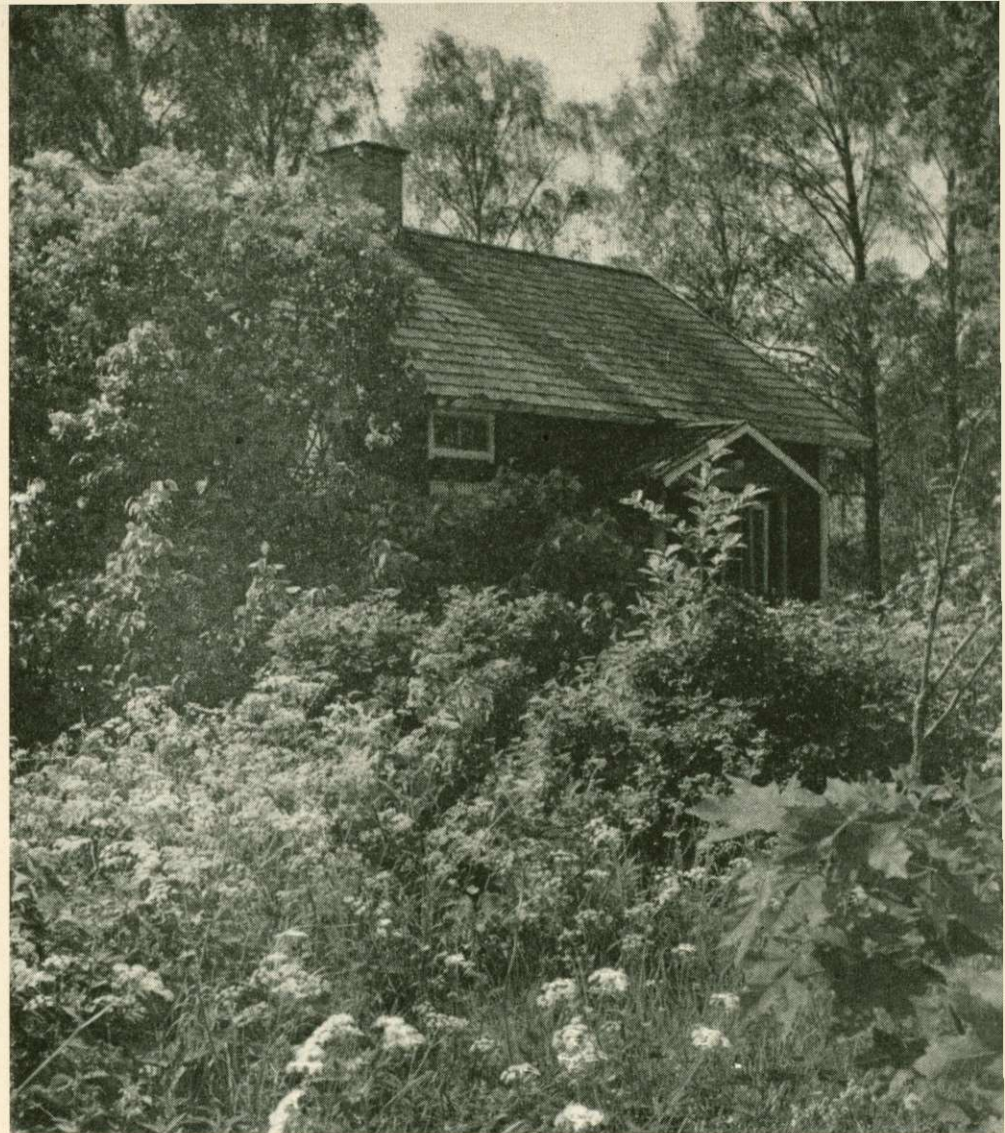
med årliga hembygdsfesten, en ny skylt upp till hållristningen och lite mera slantar tack vare metartävlingen och varmkorvförsäljningen på fettisdan.

Vällovligt alltsammans. Men räcker det?

Det ska fortfarande gå omkring folk och tro, att hembygdsrörelsens väsentligaste sysselsättning är dammtorkning och så förstås konservering av gamla fallfärdiga kåkar. Och museet är alltså jämt för många gemene män en samling döda ting i ett dött hus, där man slår huvudet i dörrposten.

Och så detta med ungdomen. Hur ska vi få den engagerad? Unga människor, som har så svårt att bli intresserade av sådant som redan är färdigt, det som en äldre generation redan byggt upp — det får vara hur förträffligt som helst. Men det är färdigt. Och därmed livlöst, därför att det som ska hända redan har hänt.

Det finns säkert folk som tycker, att till och med information utöver annonsen om museets öppethållande är ovärderligt föreningen — man reklamerar verkligen inte för ålderdomliga brudutstyrlar och skvaltkvarnar. Jag ville nog

Gör hembygdsgården levande och ta vara på ödetorpen innan de förfaller. En sådan här stuga ger ett gäng ungdomar outtömliga möjligheter att ordna det trivsamt för sig. Varför inte tala med något skogsbolag om att få hyra en ödegård mot låg kostnad. Men bara ordentliga ungdomar torde göra sig besvär . . . Foto Bo Rosén.

mena tvärtom: att det är kulturföreningens skyldighet att hävda sig i dagsvimmel, och är de nuvarande formerna inte effektiva nog får man se sig om efter andra. Vi vill väcka till liv nutidsmänniskans känsla för arvet från fäderna. Nåväl, då måste vi också uttrycka oss så, att hon begriper och blir gripen.

Utan att vi därför behöver brista i pietet.

Låt mig så dra en lans för några enkla uppslag, som prövats och prövats med framgång, och slutligen berätta om ett par i sammanhanget aktuella initiativ.

Museet

1. Låt besökande skolgrupper få tävla i att leta reda på, beskriva och hålla i minnet. Besöket kan bli en både rolig och spännande iakttagelseövning. Berätta för de unga om *några få föremål* och föremål med en romantisk och äventyrlig bakgrund.
2. Flytta ut intressanta museiföremål till människorna utanför. Ordna separatutställning vid folksammandragningar: julmarknader (gamla julattribut), friluftsdagar (jakt- och fiskeredskap), jordbrukarmöten (redskap från igår).
3. Låt något eller några föremål ingå i en frågesporttävling, exempelvis "12 rätt i naturen". Demonstrera kardinering av ull, visa färgväxter, användningen av stål och flinta etc.
4. Sätt upp permanenta montrar (i hotellvestibuler, väntsalor, bibliotek, teaterfoajéer) med "veckans föremål".

Fornminnen

1. Berätta för ungdomsledare om stensättningar, bautastenar, sedvänjor, gamla vägar. Intressera traktens

scoutorganisationer att lägga upp terrängtävlingar med förutsättningar, hämtade från bygdens historia.

2. Försök intressera ortspress och allmänhet för skapandet av en turist-souvenir, som har anknytning till bygdens historia.

I radioprogrammet UTE utrustade sig tre "expeditioner" för att utforska Leksandsfäboden Råbäck. Orientering fram till ödegårdarna. Övernattning i fäbodstuga. Uppgiften omfattade:

- a. Expeditionen gör begriplig skiss över fäboden.
- b. Vilka bruksföremål får gruppen syn på?
- c. Tidigaste daterbara livstecken.
- d. Varifrån kom fäbodfolket?
- e. Iakttagelser och fynd i naturen (djurspår, blommor, osv.).

Skid- och Friluftsrämjandets nya ungdomslineje TVM (tvärtom) har som en av sina huvudpunkter just naturvården. I programförklaringen heter det:

"Vi vill också öppna ungdomarnas ögon för naturens alla under, ge dem kunskap om djur och växtlighet och väcka deras intresse för naturvård. Göra dem beredda att delta i kampen för våra naturvärden, våra nationalparker, fågelsjöar och vattendrag, våra djur, våra blommor, våra skogar och hagar."

Att göra levande är att väcka nyfikenhet, att aktualisera, men mer ändå: att engagera inte bara människans intellekt utan främst hennes känsla. På den vägen — vilka former vi än väljer — bygger vi resonansbottnar i sinnena och vinner genklang.

Torvald Wermelin

Där djuren varit...

Det är få saker som är så spännande som att ströva i skog och mark och försöka leta reda på djurspår av olika slag. Här följer en hel mängd tips som vi hämtat ur Skid och Friluftsrämjandets trivsamma presentation av sin nya ungdomslineje TVM.

... Där är en asplanta liksom avklippt en eller ett par centimeter ovan marken. Det är hare eller kanin. Deras bägge framtandpar, ett i över- och ett i underkäken, fungerar som sax.

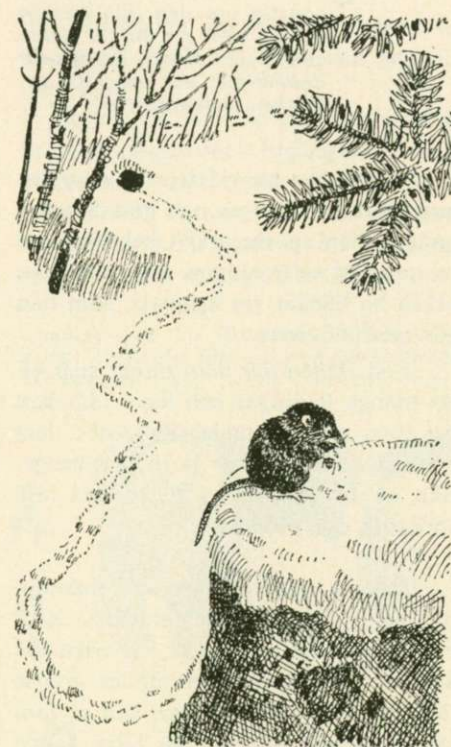
... I närheten står en annan asplanta, som inte är klippt utan avsliten. Och det är ingen gnagares visitkort. Älg eller rådjur, t. o. m. högst vanlig ko.

... På en tredje asplanta ser man märken som av en miniatyrbäver. Gnagmärkena ligger strax ovanför markytan. Det är sorkar. Ofta kan man i plantbestånden få syn på hela knippen av plantor, avgnagda på det här sättet.

... Asplantor, som betats av älg och rådjur, är lätt igenkännliga och har olycksbröder bland tallarna. För att komma åt toppskotten går älgen grensle över de högre bestånden och pressar på så vis ner toppen — ofta med påföljd att toppen bryts av.

... Fejning. Då hjortdjurens horn växer ut, är de i början klädda med hå-

rig hud. Före parningstiden, som för älg inträffar på förhösten — för rådjur redan under högsommaren — fejas hornen rena från huden mot trädstammar. Dessa är i regel inte grövre än cirka 15 cm.

Näbbmössen får aldrig nog med mat. Spåren efter dem ser man i skogen. Den här teckningen av Harald Wiberg är liksom de övriga i artikeln hämtade ur C. B. Gaultz' spännande och roande bok "Djur" som ingår i Rabén och Sjögrens ungdomsserie Teknik och natur.

Hartraj — det är där haren haft sin gång. Avhoppet syns till vänster om den lilla busken överst, men ser du var haren sitter? De svarta spåren är dubbelspår, det vill säga avtrycken sammanfaller.

... Råbocken tar vid fejningen spjärn mot marken — mossor och gräs sparkas undan. Men sparkmärken behöver inte ha uppstått av fejningen. Råbocken kan också ha bäddat sin liggeplats, som han gör med klövarna.

... På ställen där man finner spår efter många fejningar och legor, där kan det löna sig, att under nov.—dec. leta efter fällda horn. Men horn är näringsrika, så det gäller bara att komma före sorkarna och mössen.

... Ekorren gillar granarnas blomknoppar, som särskilt, när det gäller hanblommornas ståndarmjöl, är rika på äggvita. Och är marken under granar täckt med små grankvistar, kan vi vara säkra på, att ekorren (på latin kallad

Sciurus, "han som skuggar med svansen") finns i grannskapet.

... Men ekorren äter som bekant inte bara granblommor — även kottarna intresserar honom. Men det är inte själva kotten han vill åt, utan fröna, som sitter under kottefjällen längst inne vid spolen.

... Förtjusta i kottar är också korsnäbben, hackspetten och skogsmusen. När kottefjällen är kluvna på längden, då är det korsnäbbens verk. Korsnäbbskottarna brukar även vara fastkilade i barken på tallar, i grenklykor o. s. v.

... Medan korsnäbbarna kilar fast sina kottar lite var som helst — där det för ögonblicket passar sig, har hackspettarna däremot en alldeles bestämd plats — en verkstad — där man kan finna hundratals kottar.

... Ekorrgnagda kottar hittar vi ju lite varstans, men så är inte fallet med de välputsade skogsmuskottarna, som göms undan. Leta vid gamla vindfällan och under rotvalv, så kanske du kommer på något.

... Hasselnötter kan ge värdefulla ledtrådar i skogsdeckarjobbet. Hittar ni en hasselnöt med ett snyggt och prydligt hål, ur vilket kärnan plockats fram, då har ni med säkerhet spår efter skogsmus eller skogsork.

Är hålet skarpt avgränsat från det bruna skalet, då är gnagaren skogsork — men ser man märken efter tänder längre ut från hålets kanter, då har skogsmusen varit där.

... Nötväcken, en liten ljusgrå, vit gynnare, som klättrar på trädstammarna, hackar — liksom nötskräkan — sönder skalen helt och hållet. (Ekorren gna-

ger ett litet hål i nötens spetsiga ände, och sedan sticker han in underkäkens framtänder. Med dem som bräckjärn bänder han bort bit för bit av skalet.)

... Hasselnötter med små, knappt millimeterstora, cirkelrunda hål, hittar man ibland. Dessa hål har den färdiga larven hos nötviveln gnagt, och det för att komma ut och ner i jorden, där den övervintrar.

Men ingångshålet då?

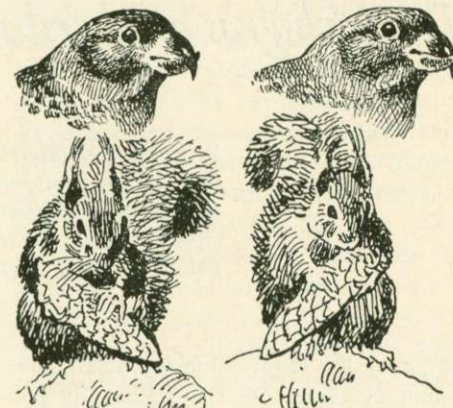
Det finns inte! Då nöten är ung och grön, lägger nötvivelhonan ett ägg på nöten och med sin snabel skjuter hon sedan in det i ett hål, som hon själv gnagt. Då larven kläckts gnager den sig vidare in genom det mjuka skalet, och ingångshålet växer igen. Så går det till.

Älgen klättrar inte i träd. Lite till mans vet vi, hur en älgbetad tall ser ut. Så kan också topparna på fullvuxna tallar se ut. Men det är inte älgskador.

Under en sådan tall är marken ofta beströdd med skott, som är ihåliga. Märken är uppäten! Och syndabocken är en skalbagge — större mörghorren — som trots sin litenhet kan orsaka väldiga skador.

Den ynglar under skorparken av tallstubbar, som man ibland barkar, för att förhindra just detta. Även barken på tallvedsträn kan bli barnkammare för större mörghorren.

Därför kan vi lite var lägga på minnet att placera vedträna med barksidan uppåt. Träna torkar snabbare, och då trivs inte larverna där. Den större mörghorren har en kusin — den mindre mörghorren. Och de har sinsemellan delat upp jaktmarkerna på tallstammen på så sätt, att den stora mörghorren tar hand

Korsnäbbar och ekorrar äter gärna kottar. Man brukar tala om vänster- och högerkorsnäbb, om vänster- och högerkorre. Teckningen berättar varför.

om nederdelen, medan den mindre ägnar sig åt den övre delen, som har tunnare bark.

Ingen behöver ta fel på mindre mörghorrens gångsystem. Ingångskanalen är på stående träd alltid riktad nedåt — detta för att bormjålet lättare ska kunna skuffas ut. På liggande träd har gångsystemen alla möjliga riktningar.

Lekatten bär en åkersork. Offrets blod dricks så att det inte syns en fläck efteråt. Teckningen visar också lekattens hopp-spår.

Torrvärksgräs och karibacka

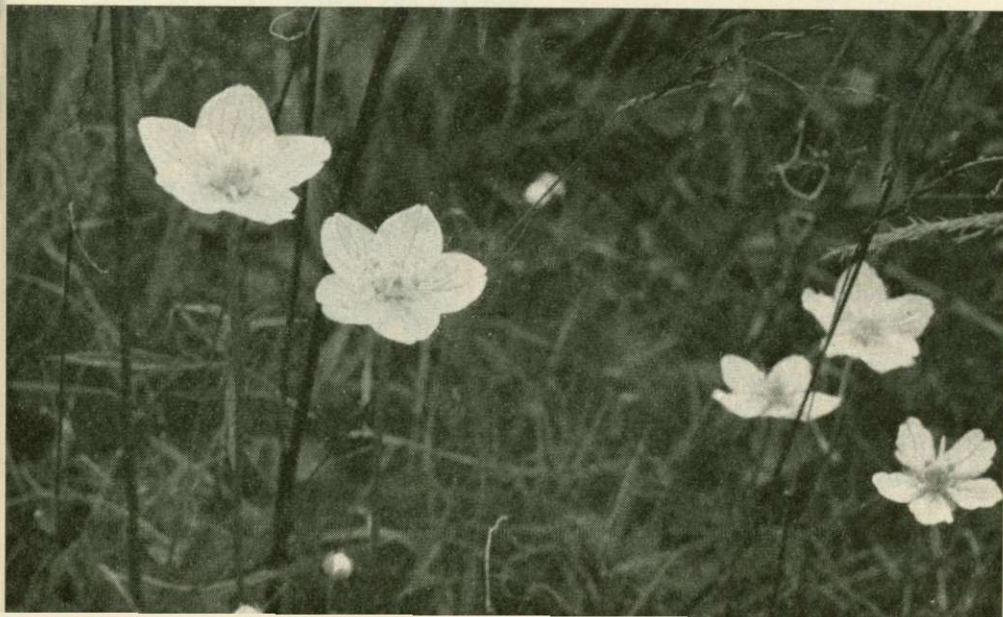
Vi följer med Sigfrid Ramqvist på ett strövtåg bland de otaliga namnvariationerna på blomstren, den ena lustigare än den andra. Katrumpa, getnos, svinros, sötros, puff och käringkrut — nog hade människorna förr i tiden fantasi när det gällde att döpa växter som de hade i sin närhet.

Då man för långt tillbaka i tiden gav namn åt växter ute i bygderna, så utgick man från växtens utseende eller från dess betydelse. Sårlåkan fick sitt namn helt enkelt därför, att av den bereddades en dekott, som användes vid sårbehandling, och guckuskon, som kallades grismage, fick sitt namn därav, att man tyckte, att ett av kronbladen liknade en mage. I senare fallet hade nog en god fantasi hjälpt till vid namnbered-

ningen. Men det var bara ett fåtal växter som fick namn. Resten ansågs vanligen vara gräs eller ogräs.

En växt kunde ha fem, sex eller flera namn. Därför kunde det hända, att om en smålänning kom till Stockholm och gick in i en blomsteraffär för att köpa puff, så visste ingen människa där, vad han menade. Detsamma skulle ha hänt, om en västerbottning bett att få köpa käringkrut. Puff och käringkrut var ett

Slätterblommans femuddiga krona — namnet kommer från att blomman slår ut i slättert看 eller att den så gärna växer på slätterängar? — Foto Bo Rosén.

par namn på matlumner, som ofta brukas till julprydnader. I boken Våra medicinalväxter uppräknas tjugotvå olika namn på den växten, som tydligen satte fart på fantasin ute i bygderna. Att ordet krut kommit med som led i namnet var inte så märkligt. Småpojkar brukade roa sig med att plocka mogna ax av växten och skaka ur spörerna och tända på. Det puttade till med en kraftig låga men var inte lika explosivt som krut. Ingen tycks ha kommit på idén att använda namnet pojkkrut istället för käringkrut. Genom att använda det senare namnet ville man tydligen vara rolig.

Det förefaller som om maskrosen degraderats i hög grad. Förr räknades den till medicinalväxterna och bar den latinska benämningen *officinale* som tecken på sin betydelse. Numera har *officinale* utbytts mot titeln *vulgare*, och därmed är dess allmänna simpelhet poängterad. Man har dock anledning minnas, att denna växt haft en storhetstid, innan den rangerades in bland de besvärliga ogräsen, och även bidragit med sina rötter till mer eller mindre lyckade kaffesurrogat. I Våra medicinalväxter finner man inte mindre än elva gammalsvenska namn på maskrosen, däribland svinros från Bohuslän och svinaurt från Skåne. Namnet maskros är mycket gammalt. Det finns upptaget i en flora från 1850-talet, nämligen i bihanget till Thedenius flora över Stockholmstrakten. I detta förekommer nära 500 svenska växtnamn, och många av dem används än i dag.

I en liten visa, som sjöngs ofta för en del år tillbaka, nämns karibacka bland sju förtjusande blomster, som flickan borde plocka under midsommarnatten

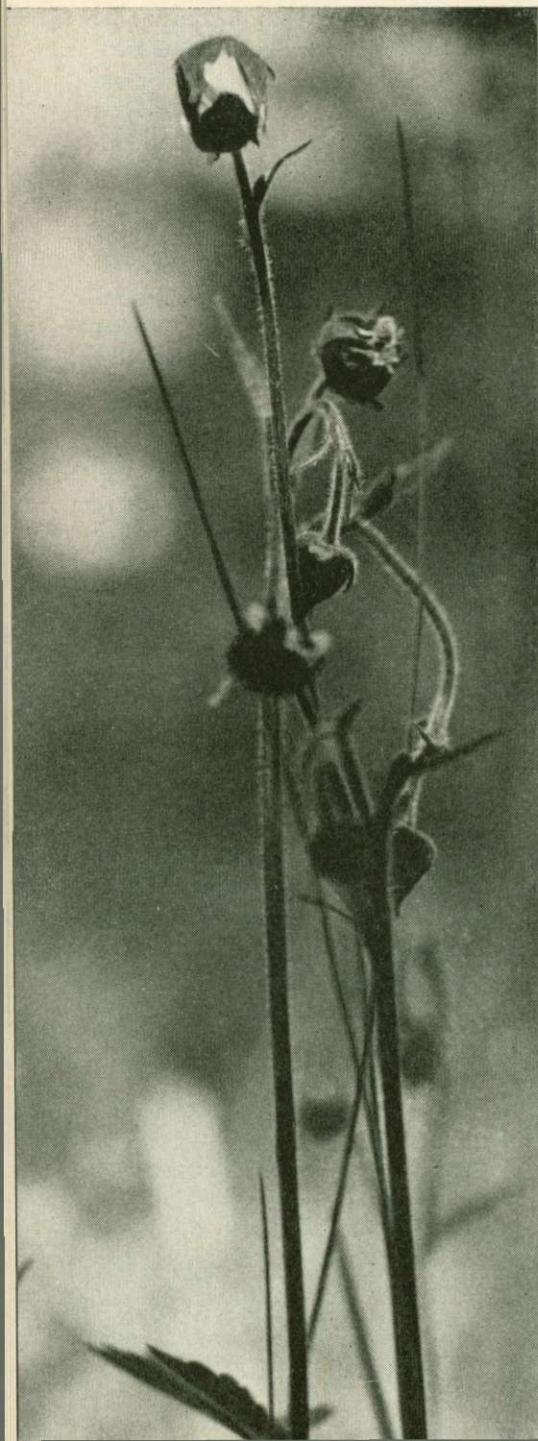
för att få drömma om sin tillkommande. Alla var väl kända men kanske inte karibacka. Namnet hörde hemma i Bergslagen och lär ha en motsvarighet i Ångermanland, där samma blomma kallats Per i Backe. Karibacka känns numera igen över hela landet under namnet rölleka, men annars har den elva olika namn, exempelvis farfars tobak och ölgräs. Röllekan var förr flitigt använd inom folkmedicinen, och det är mycket troligt, att den i bistra tider även fick ersätta tobaken i rökpiporna och humle vid brygd.

Från Härjedalen kommer Sanct Ola tuppas som namn på styvmorsviolen. Beträffande kammomill har man i skilda bygder haft mycket olika uppfattningar om dess egenskaper. Från Hälsingland kommer nämligen namnet sötros och från Närke namnet surkulla. Digitalis synes ha ingivit aktning för sin existens, eftersom den på sina håll förärats benämningen biskopsmössa. Kanske man också kan säga, att namnet madams tofflor röjer en viss grad av hövlighet.

Getnos var benämningen på frossört, men man måste nog påstå, att det är lite hos växten, som påminner om en getnos, möjligen blomkronan. Detsamma gäller rävklor, som var namnet på getväppling. Däremot bär katrumpa efter blomningen en viss likhet med sin namne. Katrumpa var namnet på mörkt kungsljus.

Rhamnus frangula har fortfarande sitt svenska namn kvar. Folkhumorn gav den namnet brakved för sin pålitlighet som medikament i husapoteket.

Ett namn som i hög grad verkar förbryllande är torrvärksgräs. Torrvärk var ett gammalt namn på reumatism och

slika skröpligheter, och eftersom växten fått sitt namn av dessa krämpor, bör det ju finnas något samband här. Växten ifråga var linnéan. Den har trådsmla stammar och grenar, och det kan vara svårt att säga, vilken roll dessa spelat i förhållande till torrvärken. De lär emellertid ha använts som omslag. I en gammal beskrivning från början av 1800-talet uppges, att linnéan var "känd för sina kraftiga egenskaper i rheumatiska plågor och ledvärk".

En växt, som färdades land och rike omkring med järnvägsbyggarna, var mjölkörten. Den höga örten med de rödaktiga blomställningarna i toppen ser man utefter banvallarna från söder och till norr, och eftersom den följde rallarna i spåren, döpte folkhumorn den till rallarro. En annan växt, som söderut följde våra kommunikationsleder var ci-

koriaplantan. Den bidrog till att ge färg åt växtligheten utefter dikesrenarna vid landsvägarna, och dess djupa och kraftiga pålrötter gav en viss stadga åt vägkanterna. Detta är väl den troliga orsaken till att man kallade den vägvården.

När man får höra namnet tallstrunt, så frestas man att tro, att det är fråga om något helt obetydligt skräp i skogen. Så är emellertid inte fallet. Tallstrunt var de späda årsskotten på tallgrenarna och hade förr en viss betydelse inom folkmedicinen men betraktades också som en ypperlig ingrediens vid beredning av öl och brännvin.

I dikten "En liten låt om vårn" talar Gustaf Fröding om att "I talla smacker ickern, . . . och kongler smaker'n bra". Man får förgäves söka i en hel del uppslagsverk utan att finna vad kongler är för något. Ordet hör hemma i Värmland och betyder kottar. Det var således tall-

kottarna, som smakade ekorren så bra. Men vad är rotabaggar för något? Det är en sorts kålrötter. För tibast fanns också ett annat namn, nämligen källershalsbuske. Den benämningen verkar tämligen fantasilös, när man inte exakt känner till hur den uppkommit. Ett visst samband torde dock ligga i det gamla namnet och växtens betydelse inom medicinen.

Hundtunga, *Synoglossum officinale*, benämndes *munklöss*. Man skulle gott kunna tro, att namnet går tillbaka till Gustav Vasas tid liksom namnet munkhuvud för den allbekanta maskrosen. Fläder kallades fulbom, och det var inte särskilt hedersamt namn på en växt, som ofta anlätades inom medicinen.

Inte endast "käring" fick bidra till växtnamnen, även "gubbe" hade sin chans. Gulvialen kallades gubbtänder. Varuti likheten bestod fick man gissa

Humleblomstret till vänster brukar på en del håll benämnas mormors nattmössa.

Lummer som hör till skogens undervegetation kallas puff eller käringkrut.

Foto Bo Rosén.

Storken — en fördriven lyckofågel

I min barndom såg jag varje morgon ett storkpar. Varje sommarmorgon. Jag bodde då nära kusten, en halvmil från havet. Min far hade huggit eller låtit hugga av toppen på en maskstungen tall och däruppe monterat ett gammalt vagnshjul. Det var för att locka till de "vita lyckofåglarna", för att underlätta deras bosättningsbesvär. När de återkom på våren hade de endast att fläta visnade vasstrå och ängsull mellan ekarna och samla litet dun till en bädd för äggen. Och de återvände troget.

Trakten runt omkring var långtifrån någon sumpmark; men boet låg vid en

åstrand, och det fanns mader på några kilometers avstånd. De hade sin och ungarnas försörjning ordnad. Alltid fanns det väl någon mört eller löja i grundvattnet, och alltid hittade de väl någon groda eller snok i kärret. Vadarmarker, menar jag.

När bekymren för mat var tillgodosedda brukade de antingen sitta på kanten av sitt näste och klappa med sina långa röda näbbar eller flyga vida omkring över ett landskap av skog, ängar, dyner och vadarmark, marskland. Ett kustlandskap i Kurland.

Farbror Johannes, brukade jag med barnets sinne för realism och fantasi

sig till. En lummerart, *Lycopodium selago*, gav man namnet loppgräs. Av den tillagades en dekokt mot ohyra på djur, och i beskrivningen sades uttryckligen ifrån, "att i samma afsigt nyttja den för människor är farligt, emedan hufvudet däraf skall lida".

För den numera så sällsynta kungsängsliljan tycks fantasin ha skenat iväg ganska ohejdat. Den benämndes ormskalle, ett namn som ter sig obegriplig på denna vackra blomma. Åkerfräken kallades däremot med ett namn, som är mera befogat, nämligen rävrumpa. Kaveldun hade fått namnet krutläskare och användes här och där som läskstång vid rengöring av gångna tiders väldiga muskedunder. Men så särskilt hållbar

var den knappast. Ängsviolen kallades länsmanstövlar. Varför? Kanske någon av 1700-talets länsmän hade särskilt snitt på sina stövelskaft, som gav viss likhet med växtens kronblad.

De gamla bygdenamnen på växterna har i det närmaste försvunnit, men ett och annat torde leva kvar ännu, där ibland det romantiska månebleka, som lär gälla ögonpyrolan i trakten av Sundsvall. Sedan läroböckerna i botanik och även flororna i allmänhet upptagit enhetligt namn på varje växt, har eleverna landet över lärt känna växterna under läroböckernas namn. De flesta bygdenamnen har därmed spelat ut sin roll och kvarstår nu som ett kuriosum från en gången tid.

Sigfr. Ramqvist

kalla storkfar. Moster Hemkär kallade jag modern, ty det var hon som trognast såg till äggen och sedan ungarna, även om man på intet sätt kan påstå att farbror Johannes skulle vara försumlig mot sin familj.

En sen men strålande vacker augustidag flyttade storkarna — mitt i krigets förvirring och kanonrök. Andra sommaren under andra världskriget återvände inte farbror Johannes med maka. Jag vet inte om de omkommit i granatsplitter över Europa eller drivits tillbaka till Afrika av röken från krigsfartyg i Medelhavet. Men att kriget var orsaken i det här fallet är jag absolut övertygad om. —

1856 var ett katastrofår

Det fanns gott om storkar i sydligaste Sverige och i Danmark förr i tiden. Men år 1856 inträffade den stora storkkatastrofen. Det var det svåra ovädet, stormen över Egeiska havet, ja, över hela Medelhavet som lär ha gjort att 9 av 10 storkar dukt under för påfrestningen på väg till häckningsplatserna i norr. Visserligen repade sig storkstammen så småningom någorlunda, men aldrig mera till sin tidigare utbredning. Bara en tredjedel av de förut bofasta fåglarna blev sommargäster i Skåne och även dessa försvann undan för undan.

Storken offrades av snålhet

En av de ornitologer som på ett tidigt stadium och kanske mest helhjärtat slagit larm i storkfrågan är Walde-mar Bülow. Och det råder ingen tvekan

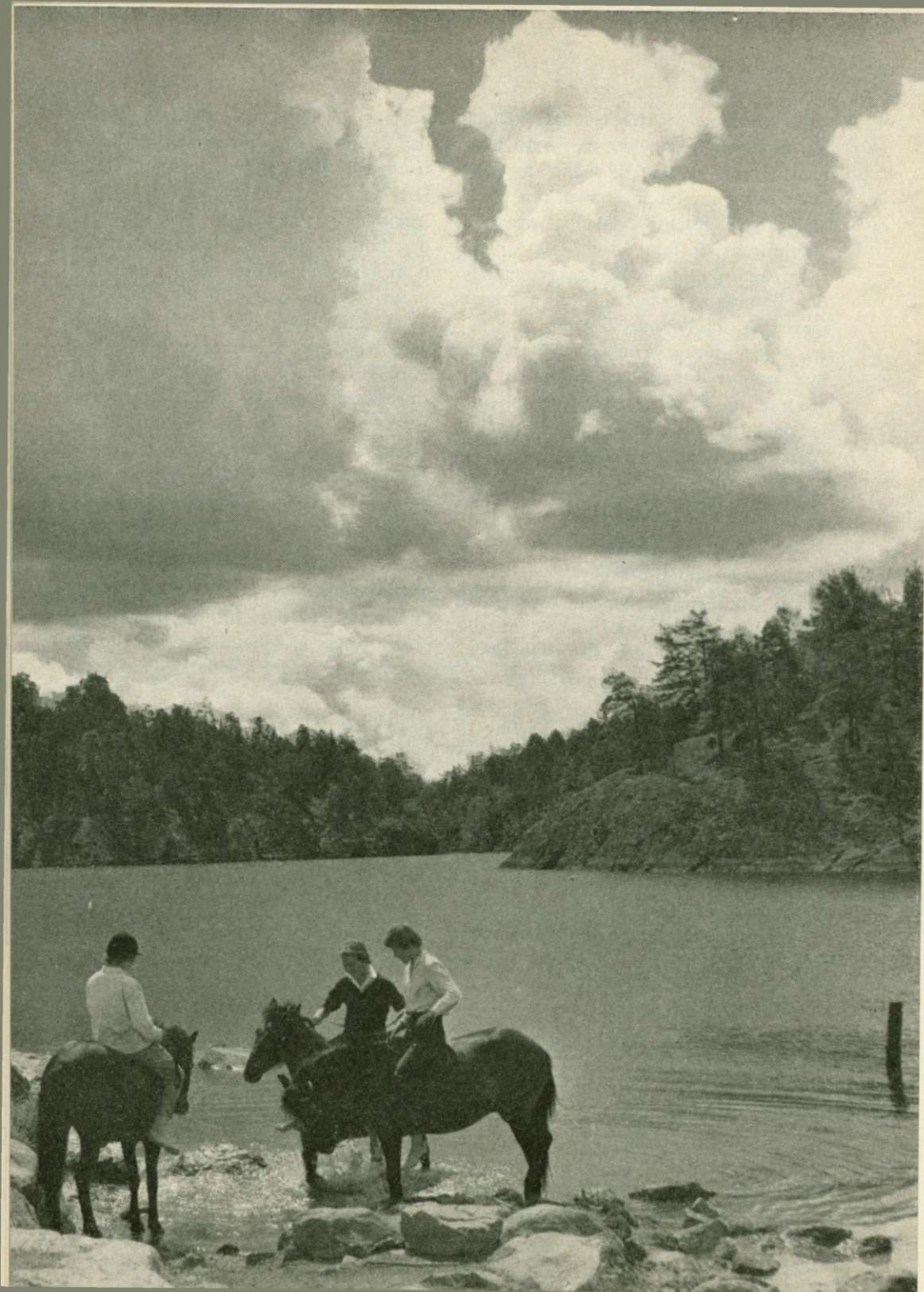
om vari felet ligger — felet till storkarnas ovilja att om våren företa den långa resan till sina gamla häckningsplatser. Den bonden som ansåg storken som en lyckofågel, en garanti för god äring, just den bonden har drivit bort honom genom hänsynslösa och tyvärr ibland meningslösa utdikningar. Skulle det uteslutande gälla investeringar för att verkligen förbättra jordbrukets villkor, att göra jorden mera värdefull, så vore det inte mycket att orda om. Men erfarenheten har visat att det går inte att urskillningslöst utdika alla kärr och träskmarker. Det kanske ger en futtig vinst på kort sikt men leder i det långa loppet till erosion och markens utarmning.

Storkar finns på samma breddgrad som Uppsala

I höstas hade jag tillfälle att intervjua den estniska folkskolläraren Baugus, nyligen kommen från Estland. Han berättade att det fanns en hel del storkar som fortfarande häckade i landet. Och ändå ligger Estland på samma breddgrad som Uppsala!

Man har lyckats att återförena bävern med Sveriges fauna trots att sjöregleringen och andra ingripanden ånyo försätter detta egenartade djur i farozonen. Men stackars bävern kan väl knappast simma tillbaka till Kanadas orörda floder. Däremot går det nog inte att fånga ett storkpar i Sydafrika, sätta dem på ett hustak i Sverige och tillhålla dem att stanna kvar. De flyger tillbaka.

Martin Kasalt

Vildmarken finns inpå knutarna!

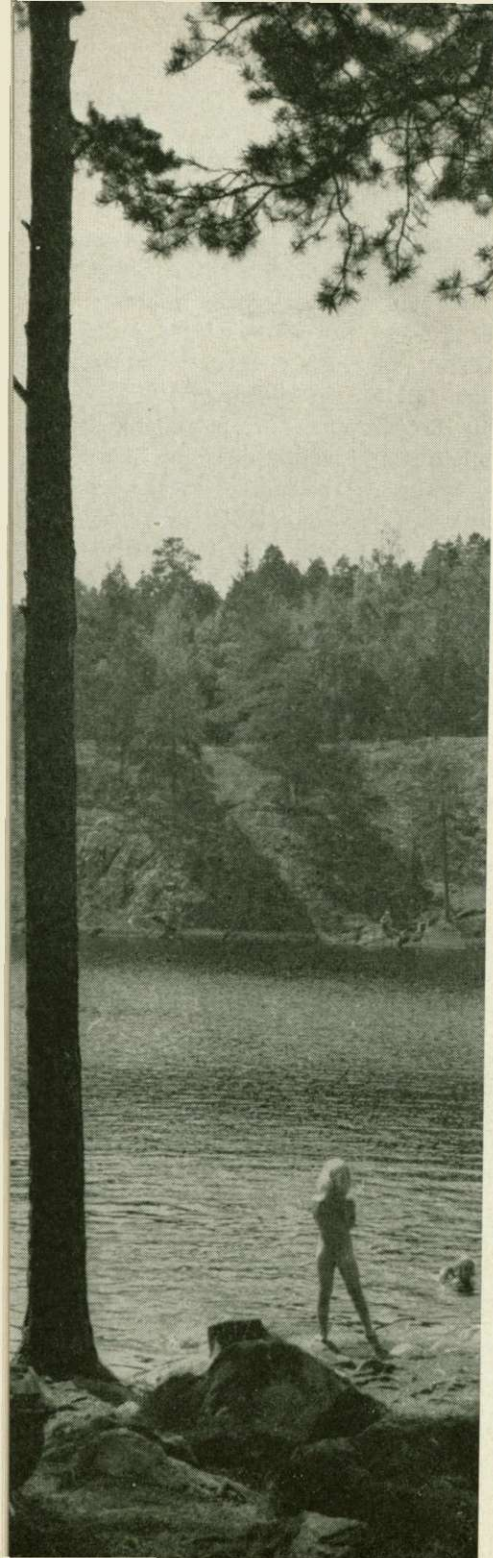
Nog är det allt bra skönt att kunna lämna de dammiga gatorna, kvarterens stenfaser och den stummiga trafiken och ge sig in i skogen. När man kommer dit in är det som att bli uppfriskad. Under träden är det svalt och stilla, ute på ängarna och vid sjöstränderna blåser en behaglig vind befriande.

Det är synd om de ungdomar — ja, äldre med — som har långt till sådana oaser där inte bara lugn och ren luft väntar utan också äventyr och spänning. Råven skymtar till där den lagom raskt travar iväg över en glänta, rådjurets akterspegel med den vita fläcken glimtar till vid skogsbrynet innan djuret i ett elegant språng försvinner in bland träddunklet. Vintertid följer skidåkaren djurens spårstämplor. Harens knyckiga slinga och finurliga vändor, älgarnas stora tramp, sorkarnas pärlband kommer en att uppleva något av trapperns tillvaro under färden mellan snöhöljda granar och genom det mjuka snötäcket.

Stockholmarna har det ganska bra ställt med strövmarker, i synnerhet gäller det dem som bor söder om Slussen. Det finns en hel rad med fina friluftsreservat som också är mycket flitigt besökta. Det var en klok åtgärd när stadens fäder undan för undan inköpte markerna just för dig och dina kamrater. Men nu är det möjligt att ett av reservaten — Nacka friluftsreservat — kommer att naggas i kanten, eftersom stadens myndigheter vill byta bort en del av området och få ett annat i stället. Det vore mycket tråkigt, för det området hör till det bästa av hela reservatet. Vill det sig väl kommer emellertid reservatet att förvandlas till naturpark och då utökas det med en del av Erstaviks fideikommiss som gränsar till Nacka.

Vi behöver strövmarker i tätorternas närhet. Bebyggelsen får inte lägga beslag på alla grönbeten för gamla och unga. Reservaten får inte heller vara för små, för då nöts de ut mycket snart.

Det är rent märkligt hur fort nerslitningen går fastän folk är försiktiga och uppträder med hänsyn både mot växtlighet och djur.

Nackaområdet har under åren blivit mycket populärt, och det är inte bara beroende på att det ligger så bekvämt till. Det finns nämligen många fina anordningar som lockar. Leder och spår, sjöar att bada i, åka skridskor eller kano på, en golfbana med sex hål — riktig alltså, ingen miniatyr — hästar att lära sig rida på. Och på midsommarafton är det dans kring majstången. Centrum är Hammarbystugan där direktör Bertil Walla sköter ruljangsen och är buss med alla som kommer hit, oavsett ålder. Stugan ägs av Hammarby IF men är öppen för alla som vill koppla av och få sig lite till livs efter en promenad, skidtur eller terränglöpning i den vackra omgivningen. Stugan — som består av flera stugor — har ett tilltalande läge. En av stugorna har förresten räddats undan rivningsödet där den stod någonstans på Söder i Stockholm. Vid den ligger en kryddgård som är värd att studera.

Men av alla attraktionerna i Nackareservatet är det ingen som kan mäta sig med naturen och det äventyr som den kan bjuda på. Kom med dit ut nångång! Du upplever det här i storstadens närhet, det är vildmarken inpå knutarna . . .

Artikelns bilder är tagna i Nacka friluftreservat, söder om Stockholm.

Släpp in ungdomen i Hembygdsgården!

I Jordbrukarnas Föreningsblad funderade Nils Österberg kring ungdomen och hembygdsgården. Författaren är visserligen inne på samma tema som Torvald Wermelin på sidan 192 i detta nummer, men den mening de förfäktar — låt hembygdsgården och museet bli levande — är så betydelsefull för en aktiv hembygdsförening att ha i minnet att vi vill gärna ge plats för även detta inlägg som utgör det väsentligaste i originalartikeln.

Släpp in ungdomen i hembygdsgården var det ja. Gör man inte det då? Jovisst. På många håll. Men det finns nog dessvärre också många fall då dessa bastanta gamla gårdar står där mest som oanvända museer.

Finns ingen plats för ungdomen?

I gården finns måhända en rymlig och ganska välbehållen storstuga. När någon kommer och vill titta på det fina gamla huset, så berättar hembygdsföreningens ordförande om att här i storstugan gick det livliga till i gamla tider. Där hölls fester och gillen då man både dansade, söp och slogs, och där hölls bröllop, barndop eller gravöl, allt efter vad stunden krävde. Men herr ordföranden glömmer säkert att tala om för den imponerade och hembygdsikära besökaren att nu har man satt stopp för ungdomens framfart. Här tillåts minsann ingen dans nu inte. Några stapelbara stolar ska sannerligen inte få vanpryda vår fina hembygdsgård. Att spela bordtennis i stugan går ju rakt inte för sig.

Man kan till och med få höra hembygdsföreningar som avvisat föreningsungdomar som erbjudit sig att hjälpa till med upprustningen av ett härbre vid en hembygdsgård. Föreningen var hus-

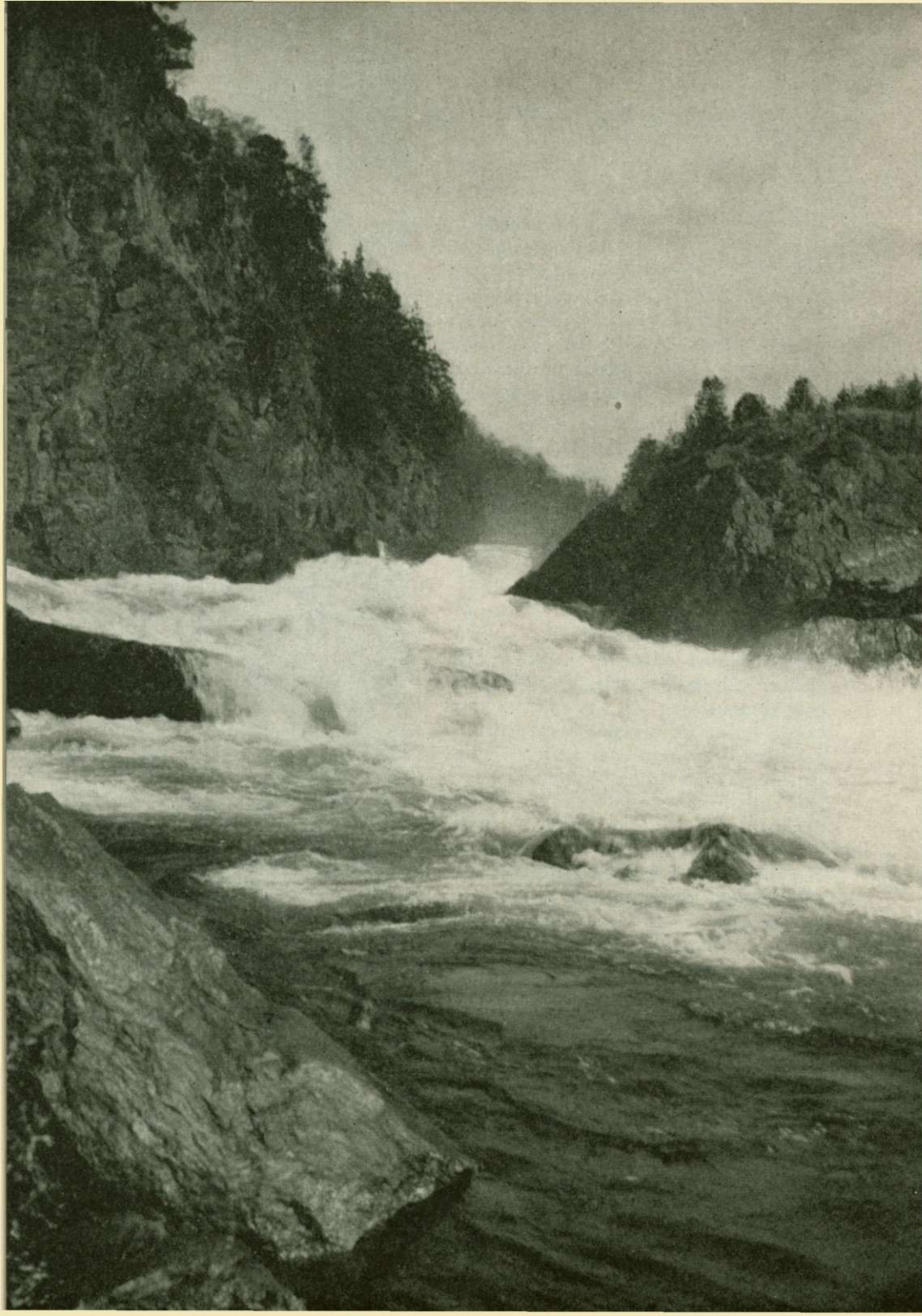
vill, hade ingen lokal som passade för mindre sammankomster och ville här gripa en chans att någorlunda billigt skaffa sig ett tillhåll för småmöten med lek och dans, studiecirkel och fritidsgrupper. Men det blev nej, åtminstone i första ronden. Sen dess kanske något har hänt.

Håller inte grejerna?

Liknande episoder har säkerligen utspelats mångenstans, med varierande styrka och motivering. Och spindelväven har blivit allt dammigare, "hembygdens stolthet" alltmer spöklik. Ibland går man kanske en medelväg beträffande dansdetaljen! Tillåter folklekar men stoppar vanlig dans. Vilket frestar på huset mest, manne?

Exempel på motsatt inställning kan förstås plockas fram. Där hembygdsgården används till fester i både glädje och sorg, till de gamlas dag och ungdomens dag, syföreningsaktioner och kyrkkaffedrickning, bibliotek och studiecirkelrum, midsommar- och julfester. Där de gamla rummen, som har kvar den tjusiga melodin av svunnen tid, fylls av nutidens unga människor som har

(Forts. sid. 216.)

Snart dags att bygga vattenfall?

En av de mest och helst hörda rösterna i Sveriges radio är Olof Forsén. I Röster i radio — TV gör han följande ytterst läsvärda funderingar kring vattenexploateringen:

Häromkvällen satt jag och hörde Nils Hövenmark berätta i ekot om attentaten mot fallen i Blackälven. Och jag tänkte: nu igen! Som vanligt är det en kombinerad kraftverks- och sjöregleringsfråga, ett av de mera storstilade projekten. Man ska kunna höja vattenståndet 34 meter. Reservoiren ska bli den tredje i landet efter Väneren och Suorva, dammen 100 meter hög och fallhöjden 180 meter. En kvarts miljard ska det kosta, och enda trösten är att förstörelseverket ska ta fem eller sex år. Men sen ska också den Heliga Älven vara utplånad.

Jag satt och smygtittade i minnet på några av de vattenfall som jag har upplevat under årens lopp. En gång i unga år hörde jag Karl Erik Forsslund tala bevakande ord om Älvkarleö, som hotades av kraftverksherrarna någon gång på 10-talet. Jag såg hans bilder och blev högeligen imponerad, för på den tiden hade jag inte sett andra vattenfall än de små strömmarna mellan fågeldammarna i Slottsskogen i Göteborg, där svaorna under lektiden höll på att äta ihjäl sig på mörtrom.

Älvkarleö blev utbyggt, för kraftherrarna var mäktigare än skalder och naturvänner. Och jag vet inte riktigt hur många teknikens triumfer över naturen

som jag har varit med om att bevittna sen dess. I alla fall har jag gjort ett radioprogram om Vargöns kraftverk med världens största turbinhjul. Jag har också gått igenom diverse vattenkrafts- och sjöregleringsfrågor i Norrland. Och med vild avundsjuka har jag sett otämda synda- eller glädjefloder störta sig utför fjällbranterna i Norge och på Island.

En gång har jag ägnat mig åt en sån där regleringsfråga någonstans i Sverige. Jag hade aktat mig för sakkunskapen, för jag ville ha min entusiasm ograverad av invändningar och statistik, så jag hade farit omkring och gjort inspelningar med fiskare som visste att nu hade siken snart inga lekplatser längre. Med bönder som sa att nu får vi inget hö, och skogen får naturligtvis ruttna ner om vi inte avverkar den i tid. Och sen får vi väl flytta härifrån allihop, för vem vill bo här om det ska se ut som de där kraftverksherrarna vill ha det.

Jag sökte till sist upp kraftverksherrarna och var laddad med bygdefolkets argument. Det är klart att dessa synpunkterna imponerade föga på direktören och överingenjören. Då flög den lede i mig och jag tog till en egen angreppspunkt:

— Nu, när atomkraften ändå är på väg — vad ska det då tjäna till att för-

störa våra sista vattenfall? Det gäller inte bara turisterna, det gäller uråldriga näringsgrenar som fisket och renskötseln och därmed en hel folkstams vara eller icke vara.

En av de höga herrarna vägrade att gå i svaromål. Han föredrog att ställa ett ultimatum:

— Om redaktören kommer med en enda fråga i den andan, så vägrar vi att vara med i programmet.

En liten dispyt blev det i alla fall, tyvärr innan mikrofonen var påkopplad.

— Vad har ni för anledning att tro att atomkraften skulle kunna ersätta vattenkraften?

GUD vad jag var stolt i det ögonblicket. Jag kom ihåg en stund 1920 när jag satt på en trottoarkant på Östra Hamngatan i Göteborg och läste om Einsteins relativitetsteori. Och jag kunde ur minnet citera för överingenjören: "Ginge det för sig att sönderdela kolatomerna och beröva dem deras latent energi så skulle man med hjälp av blott ett kilo kol kunna driva en oceanångare på 50.000 hästkrafter oavbrutet under tio

år. Med nuvarande energiprinciper skulle denna energimängd vara värd flera hundra miljoner kronor."

Min sakkunnige interlokutör avfärdade mig med en överlägsenhet som jag kommer att minnas när vattenkraften i Sverige har blivit museiföremål. Han sa:

— Unge vän. Inom överskådlig framtid, dvs. så länge som ni och jag lever, kommer det inte att kunna framställas atomenergi till rimligt pris i världen. Era funderingar är alltså rent nonsens. Men *när* en gång i tiden atomenergin blir verklighet, då blir kraften så billig så då spelar det ingen roll att vi har byggt ut all världens vattenfall. Då har vi råd att bygga upp nya forsar och fall till turisternas förnöjelse!

Jag kan inte känna någon glädje över detta framtidsperspektiv. Vi får väl hoppas att kraftverks herrarna sparar en eller annan fors eller rännil. De där konstgjorda fallen tror jag inte mycket på. De kommer nog inte att likna vår herres verk mer än den odlade forellen påminner om äkta norrländsk fjällfisk.

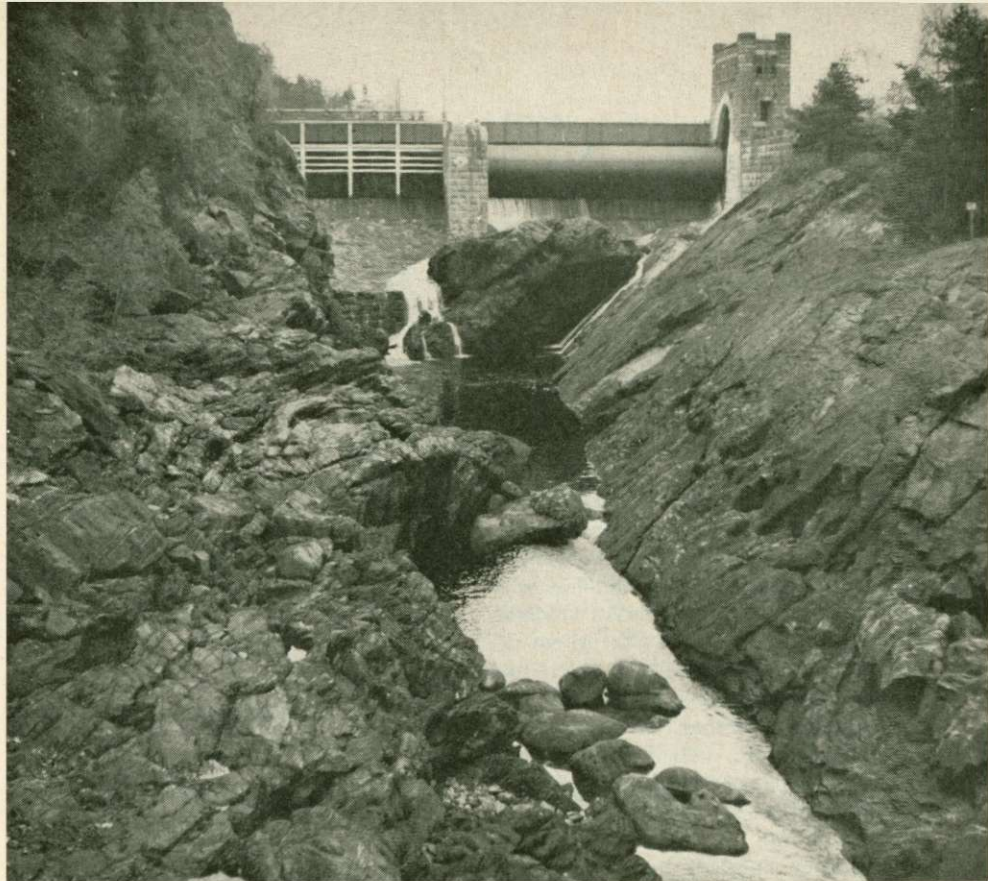
Olof Forsén

Atomverk ovan jord kan bli ny svensk giv

Undersökningar rörande förläggning av atomverk ovan jord pågår sedan någon tid tillbaka hos Vattenfall, och det är inte otänkbart att här kan komma fram en för svenska förhållanden ny giv. Inte så att ovanjordanläggningen helt skulle kunna tänkas ersätta berganläggningar, men så att man skulle kunna välja från fall till fall.

Bred opinion mot utvidgad reglering av Siljan

Det står klart att vattenfallsstyrelsens, Bergslagens m. fl:s planer på utvidgad reglering av Siljan — det gäller sänkning med en halv meter — kommer att möta starkt motstånd från en enig ortsopinion. När tiden för ingivandet av erinringar gick ut hade av de ca 8000 saksägarna drygt ett par tusen låtit höra av sig hos Österbygdens vattendomstol.

Normalvatten i Trollhättefallen. — Foto W. Pöppel.

Turistvatten i Trollhättan

Visst är kraftstationerna intressanta turistmål där de är tillgängliga för allmänheten. I sin strävan att göra dem ännu mer attraktiva ordnar exempelvis Vattenfall sommartid särskilda visningsturer. Man noterar rätt goda besöksiffror.

Men Vattenfalls ambitioner därvidlag kommer helt i skymundan när företaget offerar vatten som får brusa för fullt genom de öppnade dammluckorna. Då är det trots allt de återuppväckta vattenfallen man kommer för att se.

Som nu i Trollhättan. Under en lördag och söndag beräknades tiotusen personer ha sett vattenkaskaderna utför Trollhättefallen. Polisen var tvungen att enkelrikta trafiken de dagar vattnet var påsläppt.

Tror Vattenfall och andra kraftverksbyggare att ett kraftverk, en väldig dammbyggnad eller liknande arrangemang någonsin kan ersätta ett vattenfall som turistattraktion? Man brukar vilja hävda det mellanåt . . .

Hänt i bygderna

Östergötlands finaste gårdesgård i Hallsta ängar

Hallsta ängar i den fagra Kindabygden i södra Östergötland arrenderades för något år sedan av Samfundets östgöta-krets. Man ville bevara ett synnerligen tilltalande område av det historiska landskapet i Östergyllen. Ängarna, som torde sakna motsvarighet i hela norra Europa i våra dagar, betas visserligen numera till större delen, men i avtalet med markägaren föreskrives att ett mindre område skall slås. Detta arbete utföres enligt gammal hävd i orden ungefär i fruntimmersveckan, eller när slättergubben blommar, dvs. både "gubben", "gumman" och "pojken" (tre blommor på samma stjälk) slagit ut.

Under vintern har barrträd avverkats och riset bränts, så att det dominerande trädslaget, hamlade lindar, framträtt än mera. Små granplantor har ryckts upp med rötterna och en del hagtornsbuskar på slätterytorna har röjts bort.

Under försommaren inhägnades det område, som i framtiden skall slås med

lie. Då det ansågs olämpligt med ett taggtrådsstängsel beslöt man att hägna med gammaldags gårdesgård. Inom JUF-avdelningen och Lions Club i Kisa fanns några eldsjälarna, som ännu behärskade den gamla färdigheten att hägna gårdesgård och baka vidjor. Med järnhandlare Martin Gustafsson — drivande kraft i båda föreningarna — i spetsen lyckades man snabbt sätta upp en gårdesgård runt ängst. En gårdesgård som nog kan få betyget Östergötlands finaste.

Ulf Ribers

Fjällfiske i Nordjämtland upplåts till fritidsområde

Svenska Cellulosabolaget har öppnat ett nytt fritidsområde i norra Jämtland. Det gäller Byvattnet 1:1 där det på 15.000 hektar finns 423 sjöar av vilka över 100 är fiskrika. Området kommer att stå öppet för SCA-anställda och en del av fiskevatten kommer att stå till allmänhetens förfogande. På vissa platser finns båtar och stugor att hyra.

Tvivelaktig jaktform

En järvhona med två ungar i sitt gryt blev ett par renskötare och jägares byte efter tre timmars strid, där jägarna enbart använde sina knivar. Jägarna kan räkna med fin utdelning i reda pengar i form av skottpengar från länsstyrelsen och premier från samernas byakassor. Det kan bli så där en 450 kr per järv. Den här jakten inbringade kanske 1.350 kr! Inför sådant ter sig knivjakten särskilt upprörande. Den bör granskas av åklagarmyndigheten, skriver Expressen i en ledare.

"Husvill" bäverfamilj till Gottne

Norra Ångermanland har nu fått sin egen bäverkoloni, sedan länets jaktvårdsförening för några dagar sedan flyttat över en "husvill" bäverfamilj från Faxälven till Hädanbergsån i Gottne, Anundsjö.

Sexhundraårig tall i centrum

Om Albrect av Mecklenburg under sin korta regenttid i Sverige 1365–1389 gjorde några färder i Bjuråker är icke känt. I varje fall, om han gjort det, kunde han ha passerat en tallplanta. Den frodas fortfarande i högönsklig välmåga men är inte längre någon planta direkt. Den har blivit en urtall, en mastodont på 500 år som gör anspråk på att vara en av landets äldsta tallar.

Nämforsen får utbyggas, säger kommunen

Ådalslidens kommunalfullmäktige beslöt att på vissa villkor tillstyrka Vattenfalls begäran om utbyggnad av Nämforsen. Främst gäller villkoren vattenföringen i forsen efter utbyggnaden men också arbetskraft och ombyggnad av Nämforsbron. Länsstyrelsen säger där emot nej, liksom kammarkollegiet.

Märklig dvärggran

Hos hemmansägare Oskar Davidsson i Boanäs, Bergs socken, Kronobergs län, växer på en gammal slätteräng en dvärggran, som i somras fridlystes såsom ett märkligt naturminne. Enligt experters utsago står granens motsvarighet knappast att finna i landet. Dess burriga men samtidigt långsträckta växtsätt gör att den skiljer sig från våra vanliga dvärggranar.

Tjuvfiskare förstör för andra

I hundratals år har inbyggarna i det gamla vallonbruket Gimo i norra Uppland hämtat sin fisk ur Gimodammen. Nu skall det bli stopp på fritidsfisket! Ja, även båtarna måste upp ur sjön! Mark- och sjöägaren, Korsnäs AB, har i en skrivelse dekreterat att alla båtägare, sammanlagt ett hundratal, skall forsla bort sina farkoster från bolagets marker. Bakom det drastiska beslutet ligger att man vill komma tillrätta med tjuvfisket i sjön.

Bekymret med minken

Bara på kronans skogar i Grönbo revir i Västmanland dödades omkring 200 minkar under fjolåret. På ansvarigt jägarhåll är man ense om att vildminken måste bekämpas till varje pris. Och åtskilligt har gjorts både av domänstyrelsen och jägarförbundet.

— Inom domänstyrelsen har vi bland annat uppmanat våra många jaktarrendatorer att göra vad de kan för att hålla efter minken, omtalar byråchefen Torssten Wennmark i styrelsen. Vi har också bett jaktarrendatorerna att de skall låta andra intresserade jaga mink på deras jaktmarker och det har de gått med på i många fall. Att resultatet kan bli gott visar rapporterna från Grönbo revir.

Martin Gustafsson och Karl Forss, Tiderrum, beundrar sitt verk i Hallsta ängar. Foto Ulf Ribers.

KRITIK och Debatt

Skogsvårdens avigsida

Det börjar bli svåra tider för djuren i skogarna. Modern skogsvård ger viltet inget skydd och fåglarna inga hålträd. De senare får känna på bostadsbrist, men också matbrist, när myrmarkerna dikas ut och insekterna försvinner. Det är länsjaktvårdare Bengt Lundström i Umeå som avlevererar denna salva. — Markskyddet är väl det väsentligaste när det gäller småviltet, framhåller han och det är just här som skogsvården skapat svårigheter för djuren.

Hur ska det gå med rovdjuren?

Jaktutredningen skall nu fundera på professor Alf Johnels' förslag om att alla björnar, vargar, lodjur och järvar som dödas under jakt ska överlämnas till vetenskapliga institutioner. Professorn vid Naturhistoriska museet säger i sitt förslag, att man på goda grunder kan anta att dessa rovdjur snart hotas av total förintelse.

Sportfisket har blivit folkfluga

Sverige är ett av världens vattenrikaste länder, men vattenreserven är inte i det skick att den kan locka sportfiskare i något större antal, förklarar jägmästare B. Dyberg i domänstyrelsen med anledning av den aktuella frågan om införande av särskilda fiskekort. Han är en av de sakkunniga i den utredning som igångsatts av fiskeristyrelsen och som utmynnat i att ett förslag om fiskekort gått ut på remiss till berörda instanser. — Jag tror inte att yrkesfiskar-

na har något emot förslaget, säger jägmästare Dyberg. I utredningen har suttit representanter för denna kår och efter vad jag förstått har de inte haft något att invända mot de föreslagna fiskekort.

Håll rent!

Det är tydligt att om man inte genom propaganda kan lära svenska folket att hålla rent vid vägarna och på campingplatserna, så får myndigheterna på allvar sätta naturskyddslagens paragraf 26 och 27 i funktion.

Ledare i Länstidningen, Östersund

Industriskogsbruk och natur

"Konstruktiv naturvård" är den syntes som industrifolk, samhällsplanerare och hembygds- och naturvårdare försöker komma fram till istället för det gamla motsatsförhållandet med beskyllningar för vandalism, traditionslöshet eller bristande verklighetssinne. Representanter för några av de verksamheter och institutioner som är ansvariga för den miljö vi lever i möttes i våras i Stockholm för att belysa sina respektive problem och förpliktelser. Man kan till exempel inte ställa så motstridiga krav på industrin som att den både skall göra största möjliga insats i landets näringsliv och samtidigt inte sätta några spår efter sig i naturen. Vad är förresten natur? Jägmästare Bo Österlöf har ställt frågan i ett uppmärksammat föredrag, som han kallade "Industriskogsbruket och naturen".

Landskapet

VÅRD OCH GESTALTNING

Varför inte kabel istället?

Ett av Bohuslåns fagreste inlopp, Stigfjordens mynning mellan Lyrön och Tjörn löper risk att bli genomskuret av en elektrisk luftledning.

Tjörn skall genom AB Skandinaviska Elverks försorg få en ny inmatningsled för elektrisk ström. Ledningen kommer från Tegneby och går via Lalleröd över till Lyrön. Därifrån skall den sedan kasta sig över till Tjörn och genom Klövedals socken fortsätta till Morik, mellan Stockevik och Bleket.

Vägen bär över Stigfjordens mynning mellan Lyrön och Björholmen. Skandinaviska Elverk vill dra ledningen genom luften och sätta stolpar på Vannholmen och Smögholmarna.

Till de seglande bohuslänningar som fångats av landskapets tjusning hör landshövding Per Nyström. Han har reagerat skarpt mot den påtänkta vandaliseringen och nyligen undertecknade han en kritisk resolutionsskrivelse till Kommerskollegium.

Länsstyrelsen motsätter sig att en luftledning dras fram över ett orört stycke västkustnatur som ligger öppet mot havet och segelleden.

Älvfisket ersätts med "äldelfisksjöar" för Degerfors-byar

Ett sjösystem i Degerfors socken, omfattande fem sjöar om sammanlagt drygt 400 hektar är föremål för det kanske största fiskeexperiment som hittills företagits i vårt land. Hela det nuvarande

fiskbeståndet i sjöarna skall utrotas med rotenon — det blir massmord på småabborre och gäddslängor. Istället skall äldelfisk inplanteras, däribland eventuellt Vätter-röding. Fisket i sjösystemet skall i första hand förbehållas de skifteslag som nu mister sina fiskemöjligheter i Umeälven genom tillkomsten av Bjurforskraftverken.

Inplantering av bisamrätten åter aktuell

Frågan om att inplantera bisamrätten i Sverige för att stävja vildminkens härjningar i fiskebestånd och sjöfågelbestånd har på nytt aktualiserats av jakt- och fiskevårdande myndigheter i Västernorrlands län. Problemet är inte nytt. Redan för flera år sedan motionerade vi om en utredning om problemet, säger jaktvårdskonsulent Sven Swan i Östersund. Nu finns det redan bisamrättor i Sverige — trots förbudet mot inplantering har en röd bisamrätta kommit in från Finland.

Anslag söks för forskning om vattenvård

Nordiska jordbruksforskarens förening har beslutat att genom en kulturteknisk sektion ta itu med de stora problem som behöver lösas på vattenvårdens område. Ett årligt anslag på 160.000 kronor beräknas bli erforderligt för tre år framåt och lantbruksstyrelsen tillstyrker hos jordbruksministern att förslaget beaktas.

Samfundet för Hembygdsvård

RIKSFÖRBUNDET FÖR BYGDE-
OCH LANDSKAPSVÅRD

Mästersamuelsgatan 3, Stockholm

Tel. 119424, 119444, 119455

Postgiro 8136

Ordf.: Fil. dr John Nihlén.

V. ordf.: Lektor Lorentz Bohlin och
Professor Gerda Boëthius

Sekr.: Redaktör Nils Nihlén

★ ★ ★

Byggnadskultur

Råd och anvisningar i byggnadsfrågor
Byggnadskurser anordnas

Väg- och landskapsvård

Planeringar i samband med väg- och
vattenbyggen samt nybebyggelse
Rådgivning och upplysningsverksamhet

Studieavdelning

Anordnar föredrag, kurser o. utställningar
Råd och upplysningar vid uppläggning
av hembygdsstudier

Ungdomsmedlemmar

erhåller ett specialhäfte av
Bygd och Natur för kr 3:— pr år

Samfundet

är huvudman för Markaryds folkhögskola

★ ★ ★

Samfundet utger BYGD och NATUR
tidskrift för hembygdsvård

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 12:— pr år.

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

(Forts. från sid. 207.)

sitt sätt att forma fritiden. Hembygds-
gården syns inte ta någon skada.

Är gammalgården så dålig att den ab-
solut inte stoppar för påfrestningen att
användas "på riktigt", blir saken en an-
nan. Sammalunda om inte trakten rym-
mer så många ungdomar att det räk-
ker till någon liten sammanslutning,
som kommer med önskningar om "ut-
rymme".

Låt ungdomen komma in i hembygds-
gården, inte bara som artiga tittare med
mössan blygt i hand, utan som själv-
ständiga individer som söker sig dit för
att i olika sammanhang träna sig så
smått för dusterna under en kommande
livsgärning. Hellre en något skamfilad
hembygdsgård fylld av människor med
frisk aptit på livet, än en välputsad hem-
bygdsgård som stänger sina portar för
en skara besvikna ungdomar.

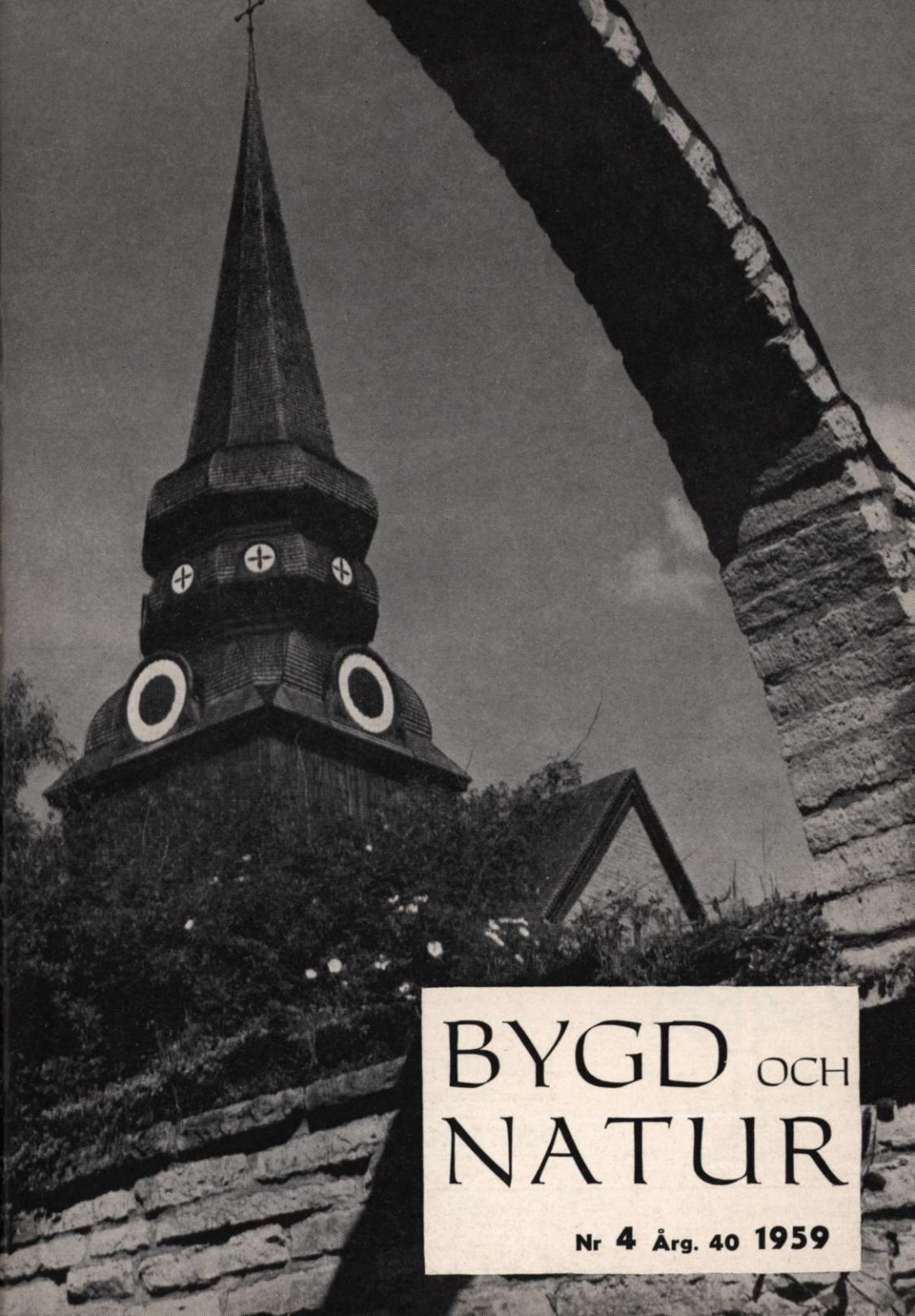
OSCARIA

BOFORS KVALITETSSTÅL

Verktugsstål
Konstruktionsstål
Stålgjutgods
Smide

AB BOFORS
BOFORS

BYGD OCH NATUR

Nr 4 Årg. 40 1959

Samfundet för Hembygdsvård

RIKSFÖRBUNDET FÖR BYGDE-
OCH LANDSKAPSVÅRD

Mästersamuelsgatan 3, Stockholm
Tel. 119424, 119444, 119455
Postgiro 8136

Ordf.: Fil. dr John Nihlén.
V. ordf.: Lektor Lorentz Bolin och
Professor Gerda Boëthius
Skr.: Redaktör Nils Nihlén

★ ★ ★

Byggnadskultur

Råd och anvisningar i byggnadsfrågor
Byggnadskurser anordnas

Väg- och landskapsvård
Planeringar i samband med väg- och
vattenbyggen samt nybebyggelse
Rådgivning och upplysningsverksamhet

Studieavdelning
Anordnar föredrag, kurser o. utställningar
Råd och upplysningar vid uppläggning
av hembygdsstudier

Ungdomsmedlemmar
erhåller ett specialhäfte av
Bygd och Natur för kr 3:— pr år

Samfundet
är huvudman för Markaryds folkhögskola
★ ★ ★

Samfundet utger BYGD och NATUR
tidskrift för hembygdsvård

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén
Redaktionssekr.: Nils Nihlén
Prenumerationspris kr 12:— pr år.
Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

En ny syn

Man börjar se annorlunda på hembygden och på den rörelse som vill värna dess egenart och värden. På några få år har förut-sättningarna för vår verksamhet ändrats. Den stora folkvandringen, urbaniseringen, tekniken har givit samhället en ny struktur.

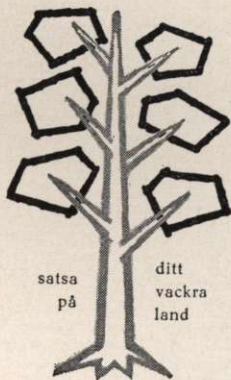
Kultur- och naturarvet har nu fått ett mångfaldigt värde. "Att forma bilden av en svunnen tid" är *en* uppgift, viktig men inte helt dominerande som förr. Sammansmältningsprocessen mellan det vi ännu har råd att bevara och det som växer fram är en jättelik samhällsuppgift som samhällsplanerare, arkitekter, ingenjörer och tekniker av olika slag inte kan lösa utan aktiv medverkan av företrädare för hembygdsvård och naturskydd.

Det är ett stort framsteg att detta redan är inskrivet i den nya naturskyddslagen, att vi är på väg att få bättre skydd även för kulturhistoriskt värdefulla byggnader och att byggnadslagen i vissa fall kan ge skydd för hela miljöer, värdefulla både på grund av egenartad natur och bebyggelse. Det måste också betraktas som ett gott tecken att själva stadslandskapet börjar växa fram som ett begrepp, att bygden och naturen inte längre anses vara till endast för romantiska svärmare.

J. N.

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN 3 x 3

3 x 3 = 3 kronor årligen under tre år 1959–61

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD
Mäster Samuelsgatan 3 Stockholm C

POSTGIRO 90 60 89

Hembygdsvårdarna behövs

Landshövdingen i Värmland Gustaf Nilsson, som är ordförande i landskapets hembygdsförbund och varmt intresserad av dess verksamhet, har skrivit följande aktuella ord — ett program för dagens hembygdsvård.

I dag är det väl inte många som står alldeles främmande för hembygdsvården och betydelsen av den. Det fanns väl en tid när hembygdsvårdarna närmast ansågs vara ett besvärligt skrå, som tagit till sin uppgift att rida spärr mot utvecklingen. De ville konservera gamla fallfärdiga hus, hindra framdragandet av nya raka vägar genom bygderna, försvåra utbyggnaden av vattenkraftanläggningarna o.s.v.

Numera, sedan vi under ett par årtionden sett hur den nya tidens framfart förändrar miljön omkring oss, är nog även de mest radikala nyskaparna färdiga att medge att hembygdsvårdarna behövs och att hembygdsvården är en angelägenhet som vi alla och envar bör befatta oss med. •

Låt oss exempelvis begrunda vad som håller på att ske med det värmländska landskapet just nu. Vi vet alla vari dess charm består. Det är inte minst den växlande naturen som tju-sar: slättbygderna, de väldiga skogsbygderna med uppodlingarna kring vattendrag och småsjöar. Här och där gläntor i skogsbygden med fantastiska utsiktsmöjligheter över ömsom bebyggel-

se och ömsom vildmark. Nu vet vi emellertid att jordbruket befinner sig i omgestaltning. Statliga utredningar har förordat att åtgärder skall vidtagas för att överföra s. k. sämre odlad jord till skog. Det innebär rakt på sak att tusentals gläntor i bygderna skall tillåtas växa igen och att den utvecklingen skall påskyndas genom direkt skogsplantering.

Dessa åtgärder är förmodligen rationella. Med den produktionskraft vårt jordbruk har, behöver vi icke ur försörjningssynpunkt längre den sämsta jorden. Skog får vi däremot aldrig för mycket av. I vart fall ej av välbelägen skog, som växer snabbt på för skogsbruk lämplig mark. Vi gör alltså vad som ur ekonomisk synpunkt är rationellt och riktigt. Vi har ju först och främst försörjningen att tänka på.

Det blir alltså landskapet som får sitta emellan. Ty uppenbart är ju att det är gläntorna i skogen, de odlade bitarna intill vattendrag och sjöar som kommer att efter något årtionde vara borta. Århundradens kulturutveckling i avlägsna delar av landskapet kommer att tillspilloges.

I stället för Amerika...

Efter rundturen mellan fiskelägena, denna förunderliga och fascinerande färd mellan det så tidsnära och samtidigt liksom så definitivt förgångna, styrde den gamle fiskaren, min gode och uppoffrande ciceron, ut mot Skäret, detta grå, kala urtidshuvud, med buskkrans kring hjässan, och ständigt bockande bland stänkande, fräsande havsvågor.

Vi satte oss ner på en sten och såg nu på avstånd det vi tidigare sett och upplevt på så nära, smärtsamt nära, håll: det blev en sammanfattning i tysthet, allt medan måsarna tecknade sin tysta, oläsliga visa mot vatten och himmel och allt medan solen stänkte sitt glittrande guld över nära öar, avlägsna skogsremсор och avskurna, oändliga havshorisonter.

Så förunderligt ändå — här hade vi på några timmar blickat in i en kultur

som i och för sej var tämligen ny — min vän, den gamle fiskaren, hade till och med upplevt dess verkliga blomning — men som nu redan var vissnad. Njutångers skärgård i Hälsingland är väl inget speciellt ovanligt eller särpräglad i det här sammanhanget: övergivna fiskelägen med murkna stugknutar och knäckta takåsar, med igenvuxna stigar och bortflutna sund, det finns väl överallt utefter den norrländska kusten, och utefter andra kuster också, för den delen.

Men i alla fall — bara för ett par årtionden sedan var stränderna härute levande stränder: det ena lilla samhället grep tag i det andra, hoppade över ett sund, ännu ett . . . men cirkeln var ändå på något sätt obruten.

Och nu: nästan ingenting alls. Men ändå så mycket — minnen.

Under en sådan utvecklingsperiod måste hembygdsvårdens folk försöka få ett ord med i laget. På ett eller annat sätt måste de viktigaste delarna av landskapets idyller räddas. Hur det skall gå till måste ägnas stor uppmärksamhet vid den samhälleliga planeringen.

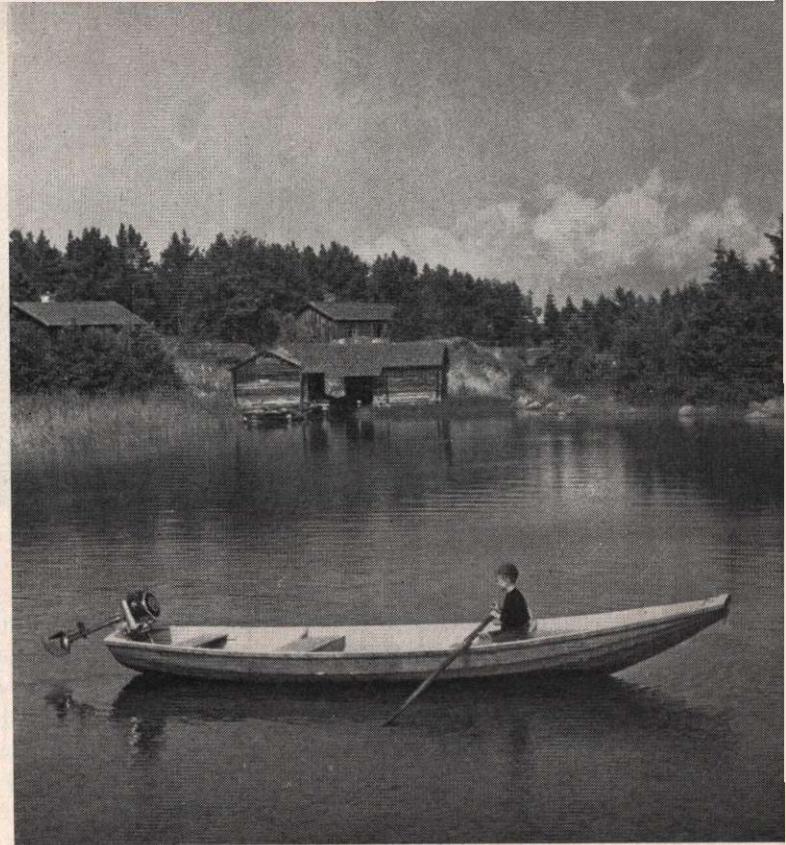
Vi vet att mycket har kunnat åstadkommas i andra sammanhang. Närmast kan pekas på hur landskapsvården getts stort inflytande i samband med exploateringen av våra vattenkraftsresurser. Landskapet har förändrats i grunden vid kraftverksanläggningar, men väsentliga skönhetsvärden har dock kunnat

tillvaratagas och nya sådana har skapats genom de insatser som gjorts från enskilda sammanslutningars och företagarnas sida.

Vår tids människor lever på rörlig fot. Bosättningsorten växlar för familjerna på ett helt annat sätt än förr. De moderna transportmedlen ger också människorna möjlighet att fara vida omkring i den bygd de vistas i. Landskapet i mycket vid bemärkelse är därför i dag den enskildes egendom. Var och en har all anledning uppmärksamma hur landskapet och dess natur behandlas.

Gustaf Nilsson

*Bara för ett par årtionden sedan var stränderna här ute levande stränder. — Gammalt fiskeläge i Njutånger, Hälsingland.
Foto E. Sjöberg.*

Fiskaren pekade ut namnen, de tomma, men ändå så innehållsrika namnen: Klackarna, Prackskär, Brännön, Innerstön . . . och Bergön, ja, där kom ett namn som det ännu var lite verklighetsklang i: de tre fiskare, de tre enda som nu fanns i hela den vidsträckt skärgården, höll till just där.

Det var nu som jag upptäckte en skymt av ett fiskeläge som jag hitintills inte hade sett någonting av.

— Där, sa jag och pekade. Vad är nu det där?

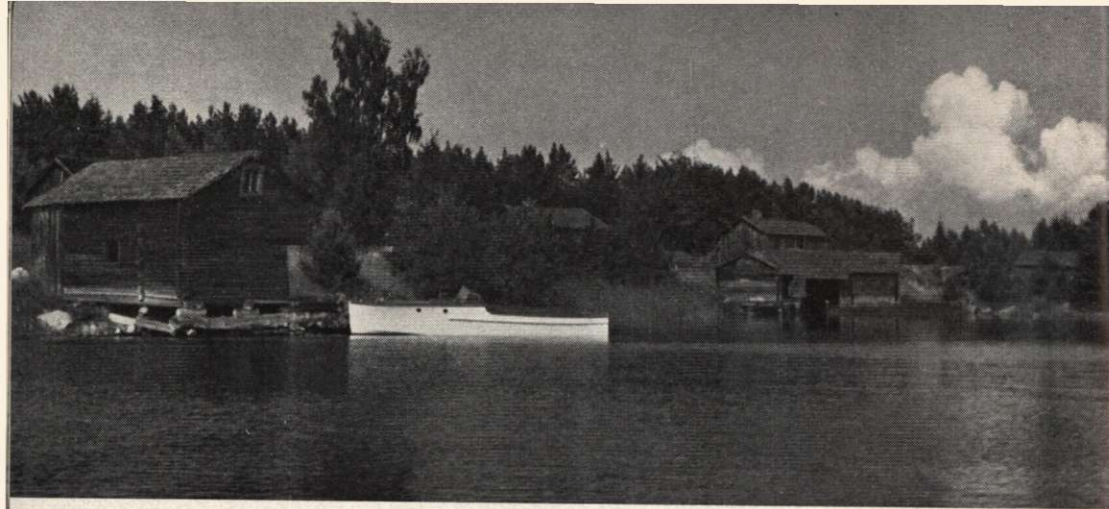
Och fiskaren sa:

— Ja, det var där de hamnade . . . de som egentligen skulle till Amerika!

— Till . . . Amerika?

Fiskaren visste inte så mycket om denna historia: den låg tämligen långt borta i tiden. Begynnelsen utspelade sej någon gång i slutet på förra seklet. Då anlände några människor dit ut till ön — och de bar namnet Amerika i sina hjärtan. De kom någonstans norrifrån — och de bar drömmar om den goda amerikanska jorden i sina sinnen. Kanske kände de redan här gränstrakternas vittring, doften av växande vete och havre och majs, och av frukter som de inte ens visste namnet på. Kanske kände någon tyngden av en kokosnöt i sin famn . . .

Och kanske kände någon präriens varma, mjuka vind . . . så annorlunda

Vi hade blickat in i en kultur, som var tämligen ny, men redan nu vissnad.

än blåsten i Nordankallt, eller vad nu platsen hette som de hade övergivit.

Och männen skulle ha drängar och kvinnorna skulle ha pigor . . .

Det var slut med armodsdagarna och nödåren!

Jag såg på fiskaren.

— Men . . . de blev kvar här?

— Ja.

— Varför?

Han visste inte riktigt. Men det fanns ju falska amerikaagenter som sålde drömpapper billigt, men ändå alldeles för dyrt . . . och ofta ingick det både överresa och många acen mark av finfinaste jord, ja, trettiofotdjup svartmylla! Allt ingick stundom . . . och ändå alltid ingenting alls! Men det kunde ju också hända att isen la sej ovanligt tidigt det året . . . och att det var därför de inte kom längre.

— De började fiska . . . när den värsta besvikelsen hade lagt sej?

— Jo, det blev väl så . . .

Man kan bara tänka sej detta: om våren är pengarna slut . . . om de nu

hade någonting alls utom de värdelösa papperen. Någonting måste de ta sej till . . . för att komma vidare. Bönder och torpare med knäckta drömmar i sina hjärtan, men med nya drömmar spirande, börjar bygga sina fiskestugor, och så börjar de ett helt nytt och för dem helt främmande yrke: fisket.

— Kom de vidare . . . kom de fram?

Fiskaren visste inte säkert, men han trodde det inte . . . i varje fall hade han inte hört att så var fallet. Men däremot kände han en och annan av andra generationens "utvandrare" . . . och de arbetade då inom pappersmasseindustrin vid kusten: det var ju så att den ena fabriken efter den andra växte upp i seklets början och en hel del fiskare övergav sitt yrke redan då och flyttade upp på landbacken och blev industriarbetare.

— Så då blev alltså bönderna och torparna . . . som skulle "fiska sej" fram till Amerika . . . så småningom pappersbruksarbetare?

— Jo.

Västsvensk hembygdsvård

I samband med jubileumsutställningen i Göteborg 1923 hölls en hembygdskonferens av stora mått med representanter för förbund och föreningar från Bohuslän, Halland, Västergötland, Dalsland och Värmland.

Anslutningen till denna konferens var livlig och ett rikhaltigt program, omfattande hembygdsvårdens olika grenar, hade uppgjorts. Avslutningen förlades till Särö där professor C. Skottsberg talade om naturminnesvården. Innan man skildes beslöts att upprepa dessa konferenser under kommande år och att bilda Västsvenska Hembygdsnämnden som en sammanhållande länk mellan konferenserna. Professor Hjalmar Lindroth blev nämndens förste ordförande, vilket uppdrag han fullföljde med nit och skicklighet till sitt fränfalle 1945, då ordförandeskapet övertogs av nedskrivaren av denna artikel. V. ordf. är rektor Elof Lindälv och sekreterare stiftssekreterare F. Wildte.

Under de gångna åren har 20 konferenser hållits i olika delar av västsverige. I allmänhet har de omfattat två

dagar, första dagen med föredrag och diskussioner över aktuella ämnen, andra dagen med utfärder till sevärda trakter runt konferensstaden.

I Göteborg ha hållits fyra konferenser, i Halmstad och Varberg tre, i Borås två och en i vardera Uddevalla, Skara, Åmål, Trollhättan, Lysekil, Karlstad, Falköping och Alingsås. Årets konferens, den 21 i ordningen, hölls den 14 juni i samband med hembygdsdagen i Kungsbacka, med utfärd till Hanhals gamla medeltidskyrka, Fjärås bräcka och Särö. Som inbjudare stod Hembygdsnämnden och Nordhallands hembygdsförening. Samfundets för Hembygdsvård hallandskrets höll dessutom sitt årsmöte i Särö.

En av hembygdsnämndens första åtgärder var restaurerandet av Grävsnäs slottsruin. Först räddades tornet, som

Länge sitter jag och ser speciellt på deras fiskeläge . . . dit de aldrig ämnade sej och som på sin höjd skulle bli en kort anhalt på väg till Landet. Jag anar något av deras drömmar . . . deras drömmar om någonting annorlunda och bättre. Knäckta nu! Definitivt! Precis som deras raststugors takåsar . . .

Drömlandet blev, precis som det ju

så ofta blir, någonting annat. Kanske inget drömland, . . . men det kanske det inte heller blivit om de nått sitt mål. Många lyckades i Amerika, men många misslyckades ju också . . .

Hur som helst: framför mej har jag en kulturepoks ruiner, vittnande om arbete och strävan, bekymmer . . . och hopp.

var färdigt att rasa, för ett hopsamlat belopp av 8.000 kr., och sedermera lyckades man få det övriga slottet iordningställt som statligt beredskapsarbete för en kostnad av omkring 60.000 kr. Så tog nämnden initiativet till restaureringen av Hanhals medeltidskyrka och efter flera års arbete återinvigdes kyrkan den 4 dec. 1940. Vidare har nämnden varit verksam för räddandet av Kvi-bergsnäs landeri i Göteborg, för skyddandet av Fjärås bräcka, där grustäkten begränsats, samt för bevarandet av den äldre bebyggelsen i kvarteret Almen i Karlstad — den enda del av staden som undgått 1865 års brand. Bevarandet av den vackra tullbron i Falkenberg har nämnden bidragit till genom skrivelser till riksantikvarien, stadsfullmäktige och vägförvaltningen i Hallands län, ävensom stadens älderdömliga och värdefulla prästgård.

När den gamla stadsplanen vid Skara domkyrka stod i fara att förstöras ingrep nämnden kraftigt, den föranstaltade om fridlysning av den praktfulla 9-stammiga linden på Torslanda kyrkogård och den skrev till Alingsås stadsfullmäktige när man ville riva stadens gamla rådhus och den lyckades bevara den älderdömliga byggnaden Håcksvik Yttre med dess märkliga allmogemålningar.

Då åtskilliga fornminnen på västkusten skadats under den militära beredskapen avläts en skrivelse till riksantikvarien med hemställan om en rundskrivelse till de militära myndigheterna i saken.

I samarbete med Samfundet för Hembygdsvård ha flera byggmästarkurser anordnats i olika delar av västsverige

och en utställning av föredömliga industri- och bostadsläggningar, som väl anpassade sig till naturen, har visats på Svenska Mässan, där man även medverkade på en turistutställning med fotografier, kartor och modeller av sevärda byggnader och fornminnesplatser.

Frågan om en regionsplan för göteborgstrakten upptogs 1940 i samband med en föreläsningsserie omfattande bebyggelseplanering och hembygdsvård, vartill inbjöds byggnadsnämnderna i de västsvenska städerna. Ett utlåtande av-sändes till chefen för ecklesiastikdepartementet rörande samarbete mellan hembygdsvårdare och stadsplanerare.

Även frågor av riksomfattande natur har nämnden behandlat, t.ex. då man i skrivelse till konungen stödde stiftsnämndens i Göteborg väckta fråga om lämpliga åtgärder för bevarandet av de gamla prästgårdarnas bygnadskultur, vilket ledde till att 1940 års riksdag ändrade den ecklesiastiska boställsordningen i åsyftad riktning, eller då man avlät yttrande till Kungl. Maj:t över kulturminnessakkunnigas betänkande.

Vad som här sagts är endast en mycket koncentrerad redogörelse för Västsvenska Hembygdsnämndens verksamhet genom åren. Många andra frågor av lokal art ha behandlats och ofta slutförts på ett lyckligt sätt. Men det kanske alla viktigaste i nämndens verksamhet är att man under hembygdskonferenserna runt om i västsverige givit hembygds-vårdens representanter tillfälle till att personligen råkas och ventilerat frågor som ligger oss alla varmt om hjärtat.

Erik Bergendahl

Kulturbeden skyddas

Under många år har skyddet av den östskånska kulturbeden varit aktuellt. Redan på 30-talet bildades på initiativ av Samfundet för Hembygdsvård det s. k. Hedsällskapet. De områden som man då sökte värna har sedan blivit övningsfält för pansarvapnet.

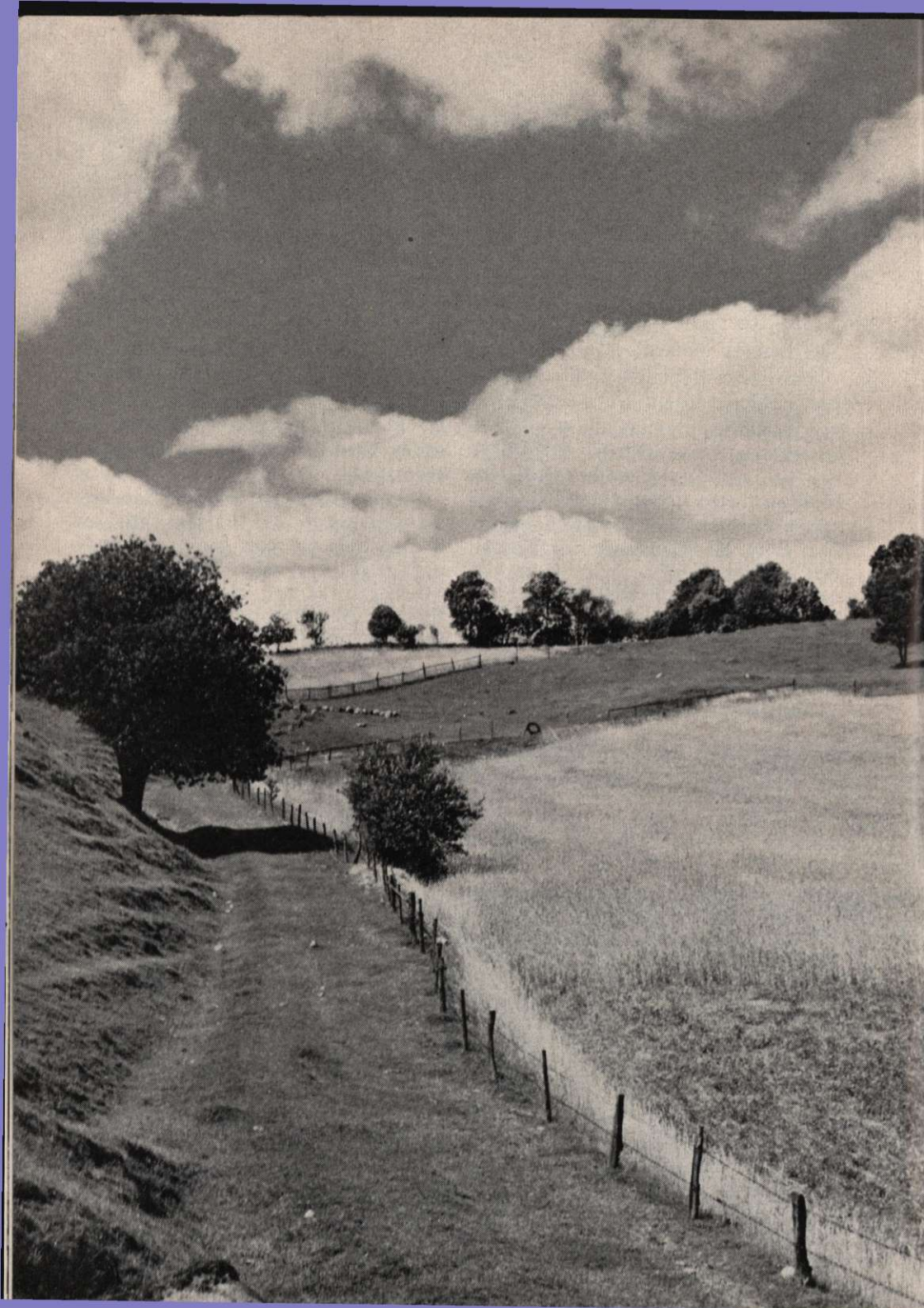
Då det sedan gällde att erövra heden åter, beslöt man att söka freda markerna omkring Drakamöllan, i Maglehem och Brösarp. Här gjordes omfattande röjningsarbeten under 40-talet med insatser av bl. a. lektor Lorentz Bolin, dr Carl Fries, länsjägmästare Erik Nordin och dr John Nihlén. Detta arbete har sedan fullföljts, och fridlysning är nu begärd och av Skånes Naturskyddsförening tillstyrkt av områden som tillhör

godsägare Christer Mörner och direktör Kaj Engberg, som båda visat ett varmt intresse för detta viktiga landskapskydd.

Under de senaste åren har Samfundet tagit initiativ till ett vidare skydd av de beryktade Brösarps backar och hed-områdena i Ravlunda nära Kivik. Flera överläggningar har hållits, senast på Brösarps gästgivargård, då representanter för Samfundets riksorganisation och

Hedmarkerna öster om Brösarps samhälle hör till de områden som nu skall skyddas.

Landsbygdens miljöfrågor

Samfundet för Hembygdsvård hade nöjet att delta i en kurs huvudsakligen för landets trädgårdskonsulenter 15–17 september 1959. Ett 40-tal deltagare hade samlats på Skogsvårdsstyrelsens skola Södra Viken mellan Sunne och Gräsmark och behandlade där viktiga frågor som gällde trädgårdskonsulenterna och deras arbete, liksom mer allmänna problem rörande landskapsvård och naturskydd. Ledare för kursen var byrådirektören G. Ledin i Lantbruksstyrelsens undervisningsbyrå, och den drivande lokala kraften var trädgårdskonsulent Edvard Jacobson.

Man hade börjat med att skapa en sällsynt fin miljö för en kurs av denna typ, en vackert restaurerad lantgård med en skickligt kultiverad terräng mellan de vackra sjöarna Rottne och Lersjön. Föreläsningssalen var dekorerad med bilder ur utställningen "Subtopia", som demonstrerades av landsantikvarie Gösta von Schoultz. Det var helt logiskt

att man i anslutning just till denna utställning diskuterade samhällsplanering och bebyggelseproblem med inledning av distriktslantmätare Nils Möller och arkitekt Lars Erik Havstad. Därpå följde Edvard Jacobsons utmärkta föredrag om "Grönskan som miljöbildare", en förkunnelse som nu gått Värmland runt och stimulerat många kommuner och enskilda till verkliga kraftansträngningar att skapa en vackrare miljö. Den första dagen avslutade man med exkursion till Rottneros park och egnahemsområde, där mycket fanns att studera och beundra, men där man inte kunde undgå att känna den stora tomheten efter den nyss bortgångne Svante Påhlsson, vars vitalitet och skaparkraft utträtat så mycket just i denna bygd.

Den andra dagen gick i landskapsvårdens och naturskyddets tecken. Länsarkitekt Erik Fernkvist orienterade skickligt om naturskyddsrådets organisation och uppgifter. Därefter talade dr John

Skånekrets, Skånes Naturskyddsförening, Hedsällskapet m.fl. samlades för att diskutera, hur man skulle lägga upp räddningsaktionen.

Snabba åtgärder har nu blivit nödvändiga genom betets upphörande och genom skogsplantering på kalmarkerna. Man är angelägen om att här gå fram med stor varsamhet och inte kräva offer av markägarna eller hindra deras legitima intressen. Man har tänkt att försöka få föreningars och myndigheters hjälp och givetvis i viss mån stödja sig på naturskyddslagen. En studieresa

till hedarna i Danmark har också givit mycket goda lärdomar. Samfundet har även fört underhandlingar med representanter för Skånes Hembygdsförbund och Sydöstra Skånes Fornminnes- och Hembygdsförening, och i båda dessa organisationer finns starkt intresse för hedskyddet.

Förhoppningen är att här skapa ett öppet och för alla tillgängligt landskapsreservat, som inte bara skulle skydda den redan av Linné omskrivna heden utan också skapa ett fritidsreservat av enastående skönhet.

Nihlén om landskapets historia och illustrerade med en rad vackra bilder det svenska landskapets utvecklingsfaser från tundrans tid och fram till kraftverkens och teknikens landskap.

Det stora föredraget denna dag hölls av lektor Lorentz Bolin, som hade satt som rubrik för sitt ämne "Konsten att lära sig se naturen". Det var en utomordentlig underhållning och samtidigt en nyttig lektion i sättet att uppleva och vårda den svenska naturen. Bolin gick tillrätta inte bara med den enskildes slöhet och försummelse när det gäller umgänget med naturen, utan kritiserade också skarpt och rättvist alla de onödiga övergrepp som görs genom ensidiga tekniska ingrepp. Föredraget väckte allmän genklang och föranledde senare under den långa exkursionen till Brunskog och Arvika livliga diskussioner.

Under den sista dagen behandlades mer fackmässiga problem — "Trädgårdens växtmaterial". Så redogjorde t. ex. sekreteraren i Pomologiska föreningen, Karl-Erik Ullström, för resultaten av föreningens insamling av uppgifter för upprättande av zonkartor över prydsväxter inom samtliga län. Vidare behandlades frågan om träd och buskar för olika trädgårdstyper av amanuens Tor Nitzelius samt äldre och nyare blomsterväxter och vad framtiden kan bjuda av försöksledaren vid Weibullsholm, Arvid Nilsson, Landskrona. Dagen avslutades med en givande exkursion till ålderdomshemmet Dalåsen och kommunalhuset i Munkfors samt friluftsteatern vid Ransäters hembygdsgård där folkskollärare Hellqvist redogjorde för Ransäterspelens tillkomst, varefter färden avslutades med besök å Ransäters renoverade kyrkogård.

Danmarks största naturreservat eldhärjat

1200 hektar jylländsk ljunghed erinrar om heroisk odlargärning

Det danska naturskyddet drabbades nyligen av en svår förlust. Landets största naturreservat i sitt slag, de väldiga ljunghedarna vid Kongenshus i närheten av Viborg på Jylland, härjades då av en förintande brand. Elden, som anlagts av en pyroman på ett 15-tal olika ställen, spred sig oerhört snabbt i den hårda blåsten och största delen av reservatets drygt 1200 hektar knastertorra ljunghedar förbrändes till aska.

Skadegörelsen är omfattande och det tar säkert flera år innan ljungen åter täcker de nu slaggrå vidderna, där vinden river upp moln av aska. Särskilt ledsna är ornitologerna. De fruktar att huvudparten av särskilt de hundratal orrar, som här haft sitt kanske största tillhåll i Danmark, ska gå sin undergång till mötes. De fåglar som inte omkom i lågorna kommer att lämna den förbrända heden, tror man.

Det är emellertid redan nu klart att allt ska göras för att snarast återställa det unika reservatet i dess forna skick. "Det Danske Hedeselskab", som förvaltar området, har vant sig vid att ta hårda smällar liksom alla de som haft med den jylländska heden att göra.

En miljon hektar hed

Jyllands hedar omfattade för ett par hundra år sedan ungefär en miljon hektar, en tredjedel av hela landsdelen. I dag upptar den jylländska heden c:a 200.000 hektar. Tack vare den gigantiska

ka uppodlingen har nya städer och byar, lands- och järnvägar kommit till i den forna ljungöknen, där det enda levande var miljontals fåglar som bildade flaxande moln över det vilda landskapet.

Genom hedens förvandling till åker, som alltså pågår, har Danmark blivit större och rikare. Men uppodlingen har sannerligen inte varit någon lätt uppgift: kampen mot den djuprotade ljungen och den vassa västanvinden har varit fruktansvärt hård och ställt nästan omänskliga krav på de jylländska hedbönderna.

"Kartoffeltyskerne"

Den heroiska kampen började på allvar för 200 år sedan då bl. a. ett tusental tyskar "importerades" till de sterila hedmarkerna. De kom med hustru och barn, redskap och djur till ett nästan obebott land som aldrig plöjts, som saknade vägar, mangel och lä. Under de första årens nyodlingsarbete bodde tyskarna i usla jordkojor där de trötta intill medvetenlöshet sov några timmar då och då efter det ofattbara slitet med ljungen.

Många ort- och personnamn på Jylland erinrar ännu om den tyska tiden, och i flera kyrkor predikades det på tyska till långt in på 1800-talet. En kvarleva från dessa år är också uttrycket "Kartoffeltyskere". Det var nämligen de tyska kolonisationsörarna som introducerade potatisen i Danmark.

Lappländskt mellanspel

Reservatet vid Kongenshus är antagligen det största icke uppodlade hedområdet på Jylland. I början av 1900-talet var en kultivering aktuell men fick i sista stund vika för ett annat djärvt projekt. Det var det säregna "lappländska mellanspelet". Med tanke på de stora områden med renlav, som också finns på heden, tog författaren Johs. Beck initiativet till en omfattande import av renar från Lappland. Det är inte svårt att förstå att djuren och de nationalklädda lapparna, som följt med för att ta hand om dem, väckte en enorm uppmärksamhet i Danmark.

Under första världskriget angreps renarna av en smittosam sjukdom och de återstående djuren exporterades efter hand till det hungrande Tyskland. 1923 försvann den sista renen från Kongenshus.

Äreminne över pionjerna

1942 inleddes aktionen för att få Kongenshusområdet fridlyst. Det var ett konsortium av naturskyddare och vetenskapsmän som ville skapa ett äreminne över hedens pionjärer och ett dramatiskt avsnitt av Danmarks odlingshistoria, och så kom "Kongenshus Mindepark for Hedens Opdyrkere" till. Som motto för sina strävanden att bevara ett stycke av den danska urheden med dess skönhetsvärden och rika flora och fauna kunde man ha valt ett par rader av Jeppe Aakjær, "hedens skald":

"Lad ikke haant om Hedens
golde Gave.

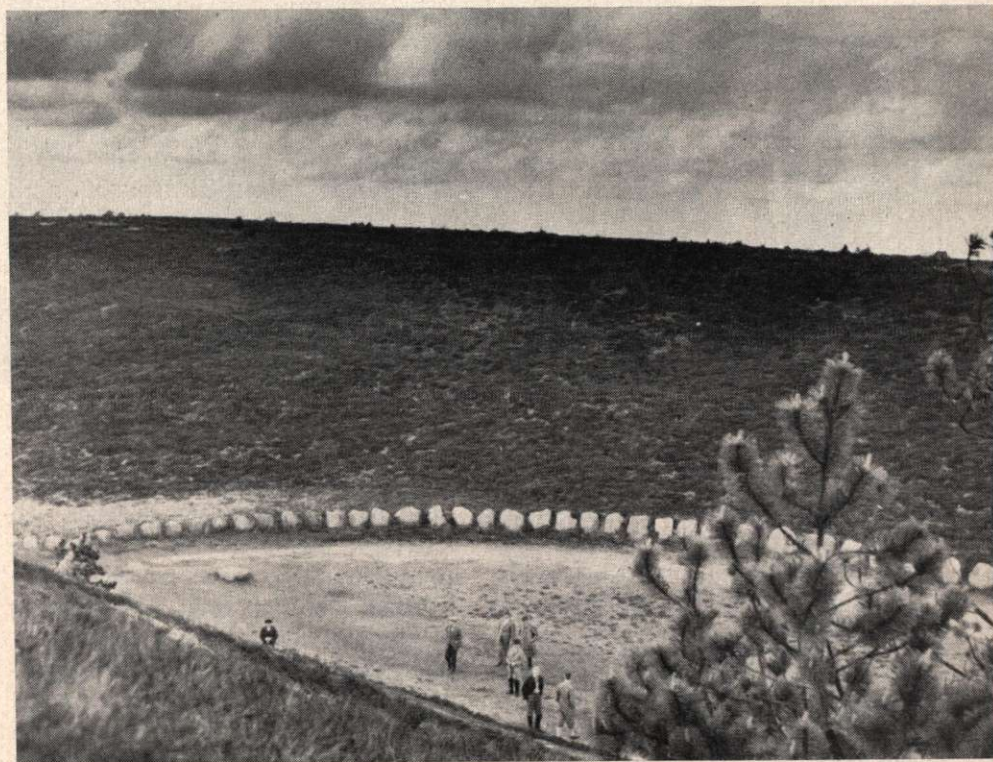
Det Land er fattigt, som är
idel Have."

Mer än två miljoner kronor har hittills investerats i Kongenshusprojektet. För de pengarna har man köpt in och fredat 1215 hektar ljunghed och byggt ett museum över uppodlingsarbetet och de som utförde det. Dessutom har man ute på heden anlagt en minnesplats där hundratals "runstenar" berättar om de enskilda hedbönderna och deras verk. — Nationalparken är långt ifrån färdig ännu. Bl. a. planerar man att flytta och återuppföra en typisk hedodlargård för att visa hur pionjärerna en gång hade det.

Bombhotat under kriget

Eldförstörelsen i sommar är som sagt inte den första katastrof som Kongenshus råkat ut för. Under ockupationen krävde tyskarna att få använda hedarna som artilleriskjutfält och övningsplats för bombfällning. Hedskyddarna fick använda hela sin diplomatiska talang för att få ockupanterna att skrinlägga sina planer. Tyskarna nöjde sig till sist med ett mindre stycke av heden, som huvudsakligen användes till flygfält. Såren från ockupationsåren gick så småningom att läka och man får hoppas att de danska naturvännerna nu också ska kunna reparera de skador som branden har åstadkommit.

Hedreservatet saknar motsvarighet i Norden; det är en av de få platser där man kan få ett begrepp om hur en avsevärd del av Danmark och även Sverige såg ut "före människan". Det naturhistoriskt unika landskapet har också stora skönhetsvärden: i mjuka röda vågor böljar ljunghederna så långt man ser, ödsliga och storslagna, och över dem jagar molnskuggorna och ger

Så här tedde sig reservatets minnesplats där hundratals "runstenar" berättade om de enskilda jylländska hedbönderna och deras odlargärning.

ett dynamiskt liv åt den statiska hedvärlden.

Här ute i blåsten och ensamheten är det också lätt att minnas Steen Steensen Blichers hedskildringar, och man kommer ihåg en gammal tavla som obarmhärtigt skildrar nyodlarnas slit:

Det är en man i trasor som går och plöjer i den sega ljungheden, de väldiga händerna pressar om plogskaften, han går framåtlutad och liksom skjuter på

plogen, som hästen inte ensam orkar dra. Men huvudet håller plöjaren bakåtlutat, ådror och senor ringlar som maskar på halsen och käkarna, ögonen stirrar rödsprängda. Munnen är vidöppen, det är som om han skriker av ansträngning och förtvivlan men också av förtvivlans mod ut över de hjärtlösa hedarna, som det kostat så mycket blod och svett att förvandla till bördig dansk jord.

Björn Nihlén

Sommarmöte i Ångermanland

Den 14–16 augusti höll Samfundet sitt sommarmöte i Ångermanland – tre givande dagar med strålande sommarväder i ett sagoskönt landskap, där deltagarna mottogs med en enastående gästfrihet från hembygdsvårdande och kommunala värdars sida.

Den gästfria tonen anslogs redan från början, när de 150 deltagarna från alla delar av landet i Örnsköldsviks läroverks aula hälsades av landshövding Eric Wesström – mångårig vän till Samfundet – och Ångermanlands hembygdsförbunds ordförande, landstingsman Sten Berglund. Landshövdingens erkännssamma ord om Samfundets verksamhet och herr Berglunds belysande översikt över landskapet och dess problem angav tonen för de kommande dagarna, som blev väsentligt mer än en flyktig studie- eller turistresa. Sällan har deltagarna i ett sommarmöte känt ge-

menskapen med bygdens folk så stark och intresset för de gemensamma problemen så livaktigt som här. Men så hade också kongressens dugande och energiska organisatör och ledare fru Karin Hesslefors visat en enastående förmåga när det gällt att intressera hembygdsföreningar och enskilda medhjälpare för mötets lyckade genomförande. Hennes motto för mötet *Kontakt med människan och bygden* blev ingen tom fras, det blev en levande realitet för de hembygdsvårdare som hade förmånen att vara med, en realitet som kommer att bli dessa dagars verkliga

Nästa generation hembygdsvårdare roar de äldre med sång och dans vid Solberga dagbarnhem i Nätra. – Samtliga fotos Hilding Mickelsson.

Med buss genom det sköna ångermanländska landskapet.

behållning, när minnet av all den förnämliga materiella välfägnaden förflyktigats.

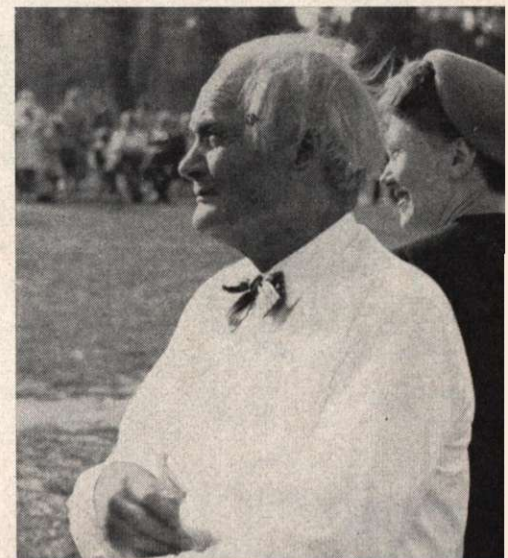
I ett landskap som detta, där exploateringen har en förödande inverkan på naturvärdena, kommer de landskapsvårdande frågorna i centrum. Samfundets ordförande gjorde vid mötets öppnande några reflexioner kring temat fattigdom eller skönhet och berörde därvid de aktuella förhållandena speciellt för de norrländska landskapen, där befolkningen får offra stora skönhetsvärden för vattenregleringar och industriella anläggningar. Senare under mötet gav lektor Lorentz Bolin en intressant orientering över aktuella landskapsvårdande problem.

Under de tre dagarna genomfördes ett rikt program med studium av naturvärden och landskapets rika kulturminnen. Första dagen besöktes Själevad – samhället som hotar att växa "storebror" Örnsköldsvik över huvudet –, Skeppsmalens fiskeläge och Grundsunda. Den inledningsvis antydda gästfriheten utövades i rikt mått av Själevads

och Grundsunda kommuner samt Grundsunda hembygdsförening, som frikostigt bjöd på dagens förplägnad.

Andra dagens utfärd ställdes till Mo och Domsjö, Anundsjö, där kyrkan besågs, och Köpmanholmen. Här invigde landshövdingen Maj Wesström en märklig brödställning (behandlad på annat ställe i detta nummer), anordnad

Albert Viksten – född ångermanlänning och frejdig försvarare av all-norrländska naturvärden – kan också lyssna.

av landskapets hembygdsföreningar under ledning av Karin Hesslefors, som även här visat prov på sin organisatoriska förmåga. I Nätra, där kommunen stod för värdskapet, besöktes Solgårdens barnhem. Dagen avslutades med middag i Örnsköldsvik med staden som frikostig värd. För lärarik och roande underhållning stod överdirektör Harald Wik, prosten Georg Bergfors och författaren Albert Viksten, vilka från olika utgångspunkter gav en rik bild av Ångermanland, dess folk, liv och industri.

Avslutningsdagen ägnades landskapets vackraste del, Vibygerå, Ullånger och Nordingrå med världsberömd utsikt. Vibygerå intressanta medeltidskyrka studerades och Ullångers och Vibygerå hembygdsföreningar bjöd på

musik, sång och förfriskningar i den vackra prästgårdsparken.

Minnesvärt blev det äkta, gammaldags bondekallas som ordnats på Herrskogs hotell i samarbete med Skogs hembygdsförening.

Sommarmötet 1959 avslutades i Härnösand, där deltagarna på ett av vårt lands finaste friluftsmuseer — Murberget — under amanuens Gun Wilstadius' ledning fick en tillbakablick på landskapets rika kultur och historia.

Ett av Samfundets mest innehållsrika och välordnade sommarmöten var därmed avslutat. Som ett bestående minne av dessa dagar medförde deltagarna ångermanlänningarnas intresse för sin hembygd — inte endast dess gångna kultur, utan i lika hög grad bygdens nutid och dess aktuella problem.

Samfundets mångårige medarbetare i Ångermanland, rektor J. E. Starrin, talar på Varvsberget.

Ett stycke brödets historia

I samband med Samfundets sommarmöte invigde landshövdingen Maj Wesström en brödutställning i Köpmanholmen. Utställningen, som uppmärksammats av press, radio och TV, hade ordnats av Ångermanlands hembygdsföreningar under ledning av fru Karin Hesslefors. Den historiska bakgrunden ges här av en av de deltagande föreningarnas representanter, fru Bittis Näslund.

Vårt bröds historia är vårt folks historia, skulle man med en lätt omskrivning, kunna säga.

Jag ser för mej två olika syner. Den gamle mannen, som välsignar det med bark blandade brödet, och gänget i vrålåket, som glatt slänger gårdagslimpan i diket. Det är knappa hundra år som skiljer. Inte bör vi tala om den gamla goda tiden och sucka efter den som något bättre. Men vid ett sådant tillfälle som den av Karin Hesslefors anordna-

de utställningen av gamla tiders bröd, tvingas man börja tänka på, vad som skett och göra omvärderingar.

Vår socken har alltid varit en fattig socken och vi tyckte att detta måste få komma fram vid utställningen. Vi ville inte förgylla upp det hela med lånta fjädrar. Först, när man ställd inför frågan om det finns några brödtraditioner, blir man benägen att bara svara "nej, här finns ingenting". Men så fort man börjar forska litet, får man klart för sig,

SAGT VID SOMMARMÖTET

Landshövding Eric Wesström yttrade i sitt öppningsanförande bl. a. dessa ord:

I dagens starkt industrialiserade samhälle har Samfundet förvisso en mycket viktig uppgift att fylla. Samfundet är inte blott en riksorganisation för hembygdsföreningarna och en plattform för hembygdsrörelsen överhuvudtaget, utan det arbetar så att säga självt med många olika uppgifter, vilket också tydligt framgår av Samfundets brevpapper, där det står: hembygdsvård, byggnadskultur, landskapsvård, vägvård — allt synnerligen viktiga ting, där mycket kan och bör göras för att lindra de sår som vårt allt mer industrialiserade och ekonomiskt inriktade samhälle gör och obönhörligen kommer att göra under kommande tider. Det är därför den praktiska och moderna hembygdsvården, den praktiska landskapsvården och vägvården vi bör sikta på och sträva efter.

att nog finns det en hel del, inte kalasbröd men väl matbröd av olika typer. Här har från gammalt odlats råg, hemråg, som den kallas i vår provins. Rågen gick nämligen bra på svedjeland och var dessutom hårdig för frosten. Rågen användes till det mjuka brödet, men det fordrades stor skicklighet hos bagerskan för att få det utan "degrad". Kornet användes till det hårda brödet, "kakern", numera kallat tunnbröd. Forna tiders tunnbröd bakades också av korn, men det var osyrat och bakades ut mycket tunnare. Det användes uteslutande i slättertiden som brytbröd. Socker och sirap var dyrbara sötningsmedel i brödet, därför sötnades det mjuka brödet, d. v. s. rågmjölet höllades över med hett vatten och fick stå varmt flera dygn.

Vetet var ganska okänt i allmogehemmen. Man gör osökt den reflektionen, när man läser berättelser om gamla tider, att svenskarna hundraprocentigt härstammar från herrgårdar, eftersom det endast var i sådana hem korvar hängde i rader i taket och hyllorna dignade av olika brödsorter. Verklighetens Sverige har tätt sig betydligt bistrare för de allra flesta av våra förfäder.

I vår socken användes t. ex. inte ens till julen något vete. Vi har gammalt julbröd, "Julhögen", ett vackert format bröd med fyra snurrar och en tupp i mitten, som bakades till barnen, när sötnebullarna bakades, alltså av rågdeg.

Skorpor bakades i större gårdar, när bakugnen värmdes upp till matbrödsbaket. De flesta köpte skorpor, som togs hem i tunnor till handelsboden.

I den mån småbröd bakades i hemmen sammanföll det givet med brödba-

ket i bagarstugan, eftersom ingen annan ugn fanns att tillgå. Men liksom det än idag är vanligt i norra Västerbotten, bjöds det på våfflor, när det kom gäster. De bakades av det mjöl man hade att tillgå.

När barnen var hungriga eller skulle få något gott, fick de göra "glödhopp". En deg av råg och vatten eller av korn gjordes i ordning, en bulle klämdes fast på "la", nedre delen av väggen i den öppna spisen, där sotet brunnit bort och väggen var het. När brödet var torrt ramlade det ned i glöden och då gällde det att fort krasa fram det. Ibland gräddades glödhopporna direkt på glöden.

Även de äldre skulle ha något extra ibland. T. ex. "sötbullen", ingalunda ett bröd utan en deg, som togs kvar när man sötnade rågbrödet, innan jästen sattes till. Denna smet breddes på brödet och gav det en söt och god smak. Man sparade smör på det sättet.

Jästen var ett besvärligt kapitel. Vanligen användes surdeg, man sparade deg från föregående bak, och fick på det sättet jäsning i degen. Vid drickaberedningen i större gårdar hade man ju också tillgång till vört. Att, som jag någon gång hört, ört skulle ha använts, har jag ej kunnat få bekräftat.

Barkbrödet, hur många tankeassociationer väcker det inte! Barken, helst tallbark, måste nog alltid finnas hemma, rensad från ytterbarken, vattenlagd och torkad, klar att använda vid missväxttider. Våra förfäders funktionsdugliga redskap fingo vi under förberedelserna till utställningen verkligen en god uppfattning om. Den som hade barkmjölet om hand, tänkte när han kommit så

långt som till att stöta den torkade barken, att detta skulle gå bra med modernt redskap. Men barken bara sprätte omkring och först sedan han tagit fram barkmorteln gick det med några tag att få barken att smula sig. Det är inte så långt tillbaka i tiden barkbrödet bakades. Från flera personer i sjuttioårsåldern har jag hört att deras föräldrar berättat att de bakat och ätit barkbröd. Vid vårt försök "blandade vi till dubbelt bark i brödet" och kakorna gick att baka ut. Men när vi försökte med enbart bark blev det bara klumpar. Mindre betydelse hade det om vi använde korn eller råg. Det är ju också helt naturligt att i nödtider tar man vad man har. När vi tillsatt soda såg kakorna riktigt brödliga ut.

Någon gång blev det även i det fatigaste hem fest och överflöd, och det var när ett barn var fött. Vi sena tiders barn ha förlorat mycket av respekten för själva livet. Även om det var tionde eller tolfte barnet, ingen ovanlighet, skulle grannkvinnorna gå med "kokning". Varje barns födelse var en stor fest, fastän varje nytt barn betydde ytterligare inskränkningar, arbete och trångboddhet. Den uppvaktning som bestods var "tebrökaka" och "sötsoppa". Tebrökakan var en stor vetekaka bakad med eller utan saffran och beställdes oftast hos en yrkesbagerska, bars fram på en stor bricka med en servett över. Det kunde komma både 10 och 15 sådana "kokningar". Hela familjen fick äta vetebröd. Undra på att småsyskon var välkomna!

Bakedagarna då "kakern" bakades var väl också något av festdagar. I bagarstugan, som hörde till alla gårdar,

avhandlade de tre, den som kavlade, den som rullade och den som gräddade eller kastade på, "det som sig i riket tilldragit haver", ofta spännande ting, väntade och oväntade barnsbörder och liknande. En bra bagarstugehistoria måste få komma med. Två antagonister hade blivit lejda till samma bakedag, "Kekke" med fyra oäkta barn och den kyska Sara. Sara kunde inte låta bli att komma med gliringar om Kekkes oäkta barn. Till sist tröt tålmodet för Kekke, som spände ögonen i sin kamrat och sa: "Det kan inte vara någon sak för en haga (gårdsgård) att stå, då inge få ligg på".

Männens festdagar, åtminstone här vid kusten, var när de for ut "i sjön", ut till de yttersta skären för att fiska vinterströmmingen. Då togs smörgåasken fram och packades med halvtjockkakor, sötnebrö, grötfat i knyte, smörask, saltströmmingsask, hämtare med surmjölk. Gamla stela gubbar blev som ystra pojkar när fisket började.

Sörkörarskrinet packades med största omsorg, då gällde det långväga resor till Gävle eller Uppsala. Förutom mjukt och hårt bröd, smör och ost hörde alltid ett torkat fårlår till den utrustningen. I skrinet packades också allt värdefullt lösöre.

Våra förfäders liv har varit mödosamt och torftigt, men ändå, om de skulle haft möjlighet att byta med oss kanske de inte tyckt sig få mycket i utbyte. Deras respekt för tid och ting de fått att värda gav dem säkert en lön vi inte har möjlighet att uppfatta. "Kraft till tjänst är tjänstens lön."

- Bittis Näslund

Mossarna i fara

Mossarna i Småland är ur alla synpunkter i brännpunkten för närvarande. Inte sedan den stora nyodlingen i Lappland där torvjordarna odlades upp med ganska varierande framgång — det har ju visat sig att de ganska snart "odlas bort" — har mossar eller liknande marker varit föremål för så stort intresse.

Visserligen har de småländska vidsträckta mossområdena tidvis exploaterats främst under världskrigen då bricketter framställdes för eldning. Den produktionen är mycket blygsam just nu, men istället skymtar andra planer. Tanken på att använda torv som drivmedel av kraftverk dök upp för ett par år sedan, och i höstas kom ytterligare

ett projekt: smålandstorven består på sina ställen av sådana ämnen som kanske skulle kunna användas vid framställning av en svensk whiskysort. Den välsignelse som Swedish Highland Whisky kan tänkas innebära för allmänheten lämnar vi därhän och ägnar funderingarna åt vilka följder överhuvudtaget exploatering av mossarna kan bli för landskapet. Vår erfarenhet av denna är ganska liten, men vi vet i alla fall att landskapet förvisso inte förskönas där torvtäkt ägt rum, i synnerhet som torvfabrikörerna gärna tar så djupt som möjligt för att mossen verkligen skall få göra rätt för sig. Skulle nu en omfattande exploatering bli verklighet

*Landskapet förskönas förvisso inte där torvtäkt ägt rum.
Foto W. Pöppel.*

*Exploateringen av mossarna har blivit aktuell på nytt.
Foto W. Pöppel.*

— för vilket ändamål det än vara må — finns det risk att stora öppna ytor för mycket lång tid kommer att se förskräckligt fula ut. Mossarna har inte på långt när samma möjlighet att åtminstone täckas med växter — ogräs eller mer välkomna gäster — som andra jordar. Dessutom tar nybildningen av torv decennier, för att inte säga sekler.

Norrmännen känner väl till detta och har också lagstiftat till skydd för jordar av detta slag. Det stadgas att ett lager organogen jord av viss mäktighet måste lämnas kvar vid torvtäkt. Vidare måste stubbar och annat avfall föras bort och eventuellt kvarstående torvbankar jämnas ut. Dessutom skall marken dräneras på lämpligt sätt om inte kostnaderna för det blir orimligt höga.

Detta förhållande visade det sig att 1949 års jorderosionskommitté hade uppmärksammat när den efter åtta års

funderingar lade fram sitt betänkande. Det innehöll ändå inte de förslag till kraftiga åtgärder som man hade haft anledning vänta sig, och vad torvmossarna beträffar hade man inget yrkande alls. Man noterade att det inte syntes föreligga någon fara för mossarna och lät det därvid bero.

Nu har alltså exploateringen av mossarna blivit aktuell på nytt och andra planer kan följa och förverkligas snabbt. Varför skulle inte regeringen för en gångs skull kunna föreslå en lagstiftning *innan* en skada är skedd? Vi vet alltför väl hur lång tid det tar för ett lagförslag att bli en realitet. Det är bedrövligt att alla fullmakter som kan hindra onödiga skador vid ingrepp i landskapet skall ges först när myndigheterna blivit visa av skadan.

Bo Rosén

*Fjällbjörkarna
på kalfjället —
skönhet eller
kaffeved.
Foto L. Bolin.*

En vädjan till fjällvandrare

Se på bilden här ovan! Den ger visserligen inte full rättvisa åt trädens skönhet, men man ser att det är en grupp fjällbjörkar på kalfjället, närmare bestämt i Härjedalen. De liksom trycker sig intill varandra för att söka skydd mot de svåra stormarna. Vänner till mig har berättat, hur de glatts åt denna trädgrupp, den enda på kalfjället, var gång de på sina fiskefärder i fjällen kom förbi. När de senaste gången passerade platsen, var fyra av björkarna nerhuggna och förbrukade till kaffeved av fjällvandrare som slagit läger vid dem.

Hur kan man ha ett så dåligt utvecklat skönhetssinne att man utan vidare hugger ner till kaffeved den enda trädgrupp som fanns där på kalfjället? Jag har inte ord nog att uttrycka min förtretelse, men jag hoppas att sådan hänsynslöshet som denna endast undantagsvis förekommer och att det därför är en överloppsgärning att vädja till varje fjällvandrare att välja med urskillning bland de träd som de visar den stora äran att förvandla till kaffeved. Och kalfjällets måste helt lämnas i fred.

Lorentz Bolin

Givande Danmarkskonferens

Den hembygdsvårds- och naturskyddskonferens som kontaktorganisationen Nordisk Samverkan för Bygd och Natur (NSBN) i början av sommaren hade i Danmark hade samlat ett 40-tal deltagare från de nordiska länderna.

Konferensen bjöd på ett rikt och omväxlande program, som måste ha berett de danska värdarna mycken möda, för under de tre dagar som mötet varade hann man både göra en ordentlig rundtur genom en stor del av Danmark, avverka diverse förhandlingar och lyssna på ett flertal föreläsningar. De verksamma i Danmarks Naturfredningsforening och andra, som organiserat den givande och trevliga träffen, är verkligen värda en eloge för sina arrangemang.

Stommen i det omfattande programmet var en rundresa till fredningsobjekt och sevärd naturområden på huvudsakligen Jylland men också på Fyn och Själland. Raabjerg Mile — Danmarks största sanddyn, de naturskyddade klitterna vid Bulbjerg, Kongenshus fredade hedar, "Danmarks Skansen" och Hjerl Hede var några intressanta anhalter. På Jylland gick färden delvis längs en vikingatidsväg — den s. k. Hærvejen — som ursprungligen sträckte sig från Viborg och långt in i Tyskland. Det unika historiska minnet — säkert ett av de sensationellaste "fornfynd" som gjorts — håller f. n. på att renhuggas, och stora delar av vägen är redan fridlysta.

Mötesförhandlingarna var huvudsakligen förlagda till anrika Hindgavls slott på Fyn, som numer förvaltas av Föreningen Norden. Här diskuterades bl. a.

"Operation Nordkalotten", d. v. s. den planerade svensk-norsk-finska exploateringen i stor skala av lappmarkernas vattenkraft och andra naturtillgångar. Dr Nihlén, som ledde den svenska delegationen, betecknade denna beramade exploatering som "det största landskapsingreppet i Nordens historia" och ivrade för en gemensam aktion snarast för att söka begränsa skadorna på den

De nordiska delegationernas ledare — agonom Johan Standertskjöld, Finland, fil. dr John Nihlén, Sverige, ekspeditionschef Knud Gemzöe och arkitekt Tyge Holn, Danmark, fil. mag. Erkki Kanervo, Finland, och forstkandidat Thv. Kierulf, Norge — hade många gemensamma problem att diskutera på hembygdskonferensen i Danmark.

lappländska naturen, renbetena, fisket etc., något som mötet även fattade beslut om.

Dr Nihlén sammanfattade också den aktuella situationen i Sverige. Den enbart musealt inriktade hembygdsvården måste nu stryka på foten för en aktiv, även socialt inriktad landskapsvård där skyddet av miljön är det mest väsentliga, yttrade han bl. a.

Dir. Frede Lauritzen i Danmarks Naturfredningsforening berättade om den omfattande danska "kampanj Skogssvin" mot nedskräpning i naturen vilken slagit utomordentligt väl ut. Kampanjen, som redan kopierats i bl. a. USA och Holland, borde även med framgång kunna upprepas i exempelvis Sverige, ansåg talaren, och fick här medhåll av de svenska deltagarna, som ska undersöka om idén går att förverkliga hos oss.

Forstkandidat Thv. Kierulf i det norska Landsforbundet for Naturvern meddelade att stortinget i dagarna beslutat tillsätta en särskild "naturvärnsinspektör" som bl. a. ska undersöka vilka vatten som kan räddas och vad som kan göras för att bevara den snabbt krympande stammen av bl. a. havsörn och björn.

Den finske kontaktmannen för NSBN, fil. mag. Erkki Kanervo, redogjorde för naturvårdens ganska prekära läge i Finland just nu. Genom landavträdelserna till Ryssland efter kriget förlorade Finland ungefär hälften av sina naturreservat, huvudsakligen i Karelen. De återstående reservaten omfattar emellertid omkring 1900 kvkm, 0,6 procent av landets areal.

Om det grönländska naturskyddet berättade professor T. W. Bocher. De talrika fredningarna på kolonin har i hög grad underlättats av att Danmark är den enda jordägaren på Grönland.

Efter ytterligare värdefulla inlägg och diskussioner beslöt konferensen slutligen att 1960 anordna ett nytt NSBN-möte i Kungälv, till vilket även Island ska inbjudas.

Den nordiska konferensen avslutades med en middag på Sølyst utanför Köpenhamn, där statsministeriet var värd och där regeringen representerades av ekonomiminister Berthel Dahlgaard.

B. N.

★

NSBN — Nordisk samverkan för bygd och natur börjar nu sakta växa in i nordiskt medvetande. Konferensen i Danmark i maj 1959 väckte stort intresse i moderlandet och man hade där också tillfälle att dryfta våra gemensamma kulturfrågor med representanter för Föreningen Norden.

I Norge är samarbetet också på god väg. I Landsforbundets for Naturverns senaste årsbok (1958) har Thv. Kierulf ett utförligt, sympatiskt referat av den lyckade konferensen i Norge förra året.

I Finland har Irina Matvejew utsänt en särskild NSBN-information och orienterat om syftet med vår samverkan.

Vi förbereder nu som bäst den samnordiska kurs i natur- och hembygdsvård, som beslöts i Köpenhamn och som skall hållas sommaren eller hösten 1960 i Kungälv.

Sommarmötet 1960 till Åland

Redan under sommarmötet i Ångermanland beslöts enhälligt av de närvarande att om möjligt förverkliga en gammal tanke att förlägga Samfundets sommarmöte till Åland. Det ser nu ut som om denna tanke skulle kunna förverkligas. En av de ledande krafterna i Ålands Folkminnesförbund, en slags samlande organisation för olika hembygdssträvanden, Walter Danielsson, meddelar att förbundet med glädje hälsar det svenska mötet välkommet.

Man har redan nu börjat diskutera programmens utformning, och så mycket kan sägas, att det torde bli ett möte utan många motsvarigheter i Samfundets historia. Det kommer att vara tre — möjligen fyra — dagar och ha huvudföreläsning i Mariehamn. Utfärder kommer att göras till olika delar av Åland och dess skärgård. Sålunda planeras besök i den ålderdomliga Eckerö socken, där eventuellt en stor fest kommer att anordnas vid monumentet som markerar den gamla färdvägen till Sverige. På besökslistan står givetvis också den ståtliga Jan Karlsgården och Kastelhölmsslottet, en av de vackraste utsiktsplatserna på Åland. Ett par av de ståtliga medeltidskyrkorna kommer också att studeras, liksom givetvis gammal och ny bebyggelse och — kanske framförallt — delar av det kulturlandskap som ännu finns kvar på Åland. Man tänker då i första hand på Tullarns äng och Ramsholmens

fridlysningsområde. "Dessa hagar och lövängar vid stilla stränder, där endast fågelsången bröt tystnaden, lyste som paradiset drömda ängar i morgonsoolen, ängar översållade med frodiga gullivivor, försommarens sista vitsippor, blå viol och flera örter, som endast växer på Åland." (Matvejew).

Man väntar stor anslutning även från Ålands befolkning, där stort intresse för natur- och hembygdsvård finns både hos Ungdomsförbundet, Folkhögskolans elevförbund, Husmodersförbundet och Ålands Spelmansgille. Från Ålands landskapsstyrelse väntar man medverkan, främst av landshövdingen Tor Brenning och lantrådet Hugo Johansson. Det torde också bli deltagare från finlandssvensk sida.

För att kunna få uppleva den åländska försommaren i dess fulla prakt har man tänkt förlägga sommarmötet till försommaren, troligen den 12–14 juni.

Hänt i byggru

Miljökönnedom och kulturvård

stod som motto för Samfundets sommarkurs i Stockholm med kapten Eric Lindblad som ledare. Måndagen den 20 juli hade ett 150-tal deltagare samlats vid Roslagsplan, där hembygdsvårdarna tydligen önskade få det annorlunda, men samtliga gladdes de över hur staden vårdar de vackra malmgårdar, som en gång i tiden ägts av överståthållaren Carl Sparre och hovmålaren Johan Pasch. Jägmästare Greger Carpelan med maka var ytterst vänliga ciceroner vid besöket på den förstnämnda malm-

Parti från Åsögatan på Söder i Stockholm.

gården, varefter färden ställdes till Carl Eldhs ateljé, som älskvärt öppnats för kursdeltagarna. Efter besök vid Hagaringshus (jättegrytan), Turkiska paviljongen m. fl. klassiska miljöer avslutades dagen med samkväm på Koppar-tälten.

Tisdagen den 21 juli hade 200 deltagare samlats på Mariatorget vid den plaskande "Tors fiske", och som chefslottans gäster voro vi en stund fyllda av 1600-talsstämningar i van der Noothska palatsets praktfulla interiörer. Efter en minnesstund i Maria kyrka besågs Mariaberget, och hos Lisa Rangström lyssnade man gärna till Ture Rangströms "Mälarballader" och andra kompositioner, som skapats häruppe till stadens ära.

Nästa dag hade 300 deltagare mött upp kring Katarina kyrka. En liten skara utvalda fick bese författaren Ludvig Nordströms hem och samlingar, medan återstoden vandrade vidare genom de av Anna Lindhagen räddade idyllerna på Stigberget och vid Fjällgatan. Vad som gladdde samtliga var de av staden pietetsfullt gjorda restaureringsarbetena av 1600-talets gamla kvarter på Åsöberget. Med tacksamhet applåderade man här stadsbevararnas resoluta och förtjänstfulla insatser för räddandet av det gamla Södermalm.

Torsdagen den 23 juli fick Claes Grills minne på Svindersvik besök, och på Nackanäs värdshus samlades man till sist så småningom för att vid supén avsluta kursen.

Klockstapeln vid den nya kyrkogården i Österhaninge.

Klockstapel i Österhaninge

Det höstliga kornet som jordas ej vintriga månar föröda:
vid vårsolens blick det fullbordas
till sommarens gyllne gröda.

Denna Prudentius' medeltida, av J. O. Wallin översatta psalm är inskriptionen på klockan i den nyuppförda klockstapeln vid nya kyrkogården i Österhaninge.

I samband med ritningsuppdrag som Samfundet för Hembygdsvård haft för kyrkogårdarna och prästträdgårdens omläggning har C. O. Orback ritat klockstapeln, vars bilade stockar står stadigt på hälleberget. Stapeln invigdes en vacker majsöndag av kyrkoherde Åke V. Ström, assisterad av församlingens präster. Klockan är gjuten vid Bergholtz klockgjuteri i Sigtuna.

Natur- och landskapsvård

stod främst på programmet vid den studiekurs i hembygdskunskap som anordnades 12–13 september på Håla folk-

högskola i Ångermanland. Den hade anordnats av Ångermanlands Hembygdförbund i samverkan med Samfundet för Hembygdsvård och SKS i Härnösands stift, och man hade även inbjudit representanter för Medelpads hembygdsföreningar.

Lektor Bolin höll två föreläsningar: en om "Landskapet av i dag och i morgon" och en, med färgbilder, med motto "Konsten att lära sig se naturen".

Dessutom hade man en givande diskussion om naturskyddslag och naturvård med inledningsanförande av landstingets ordförande Sten Berglund, som tillika är Hembygdsförbundets ordförande.

Andra dagen talade hembygdsförbundets sekreterare, fil. mag. O. Carli, om "Studiecirkelns arbetsmetoder". Efter högmässa besåg man den vackra Torsåkers kyrka och hade därefter samtal om lämpliga studieuppgifter. Grupp- och cirkelarbetet gällde här framförallt temat "Hundra år i vår hemsocken".

Landskapet

VÅRD OCH GESTALTNING

Planeringsfrågorna

har tillvunnit sig allt större intresse. Under föregående år hade Samfundets landskapsbyrå ett tiotal ärenden av denna art. Det har nu kommit ett nytt uppdrag, som ser ut att bli av stor betydelse, nämligen från Tyresö. På förslag av kommunalnämnden har fullmäktige enhälligt beslutat ge Samfundet i uppdrag att utföra en detaljerad dispositionsplan för anläggning av parkstråk, parkeringsplatser, vändplan för bussar samt andra allmänna platser.

Femundens reglering

Det gäller här en fråga gemensam för naturskydd och landskapsvård både i Norge och Sverige. Den nu aktuella regleringen är begärd av Uddeholm och Billerud i Värmland för att skapa regleringsmagasin för kraftverksbyggena i

Klarälven. Regleringen skulle beröra en av de vackraste sjöarna i Norge, högt skattad av friluftsfolket.

På Samfundets initiativ anordnades en konferens i denna fråga i Oslo den 22 april 1959. Den hade arrangerats av forstkand. Thv. Kierulf i Landsforbundet for Naturvern, och från norsk sida deltog dessutom den energiske friluftsmannen generalsekreterare Knut Rom, Norges Jeger- og Fiskerforbund, läraren L. Övrebö, professor T. Isachsen och ingenjör A. B. Berdal. Från svensk sida deltog fil. dr John Nihlén från Samfundet för Hembygdsvård och intendent L.-E. Esping från Svenska Naturskyddsföreningen samt kraftverksdirektör John Fletcher och ingenjör J. E. Jarlås.

Frågan diskuterades ingående och blev belyst från olika synpunkter. Någon överenskommelse kunde givetvis

frågor varit stor" och man imponeras av det antal föredrag och andra propagandaåtgärder kretsens ledare hunnit med. Men även aktiva insatser kan redovisas, framför allt på byggnadskulturens och landskapsvårdens områden, bl. a. har initiativ tagits till restaurering av lövängar och förslag utgivits till skötsel av hagar och lövängar. Nytt för året är rörelsen vid Övralids "Farfarstuga", som använts för servering och försäljning av hembygds litteratur och minnessaker.

En mångsidig, effektiv och fruktbärande verksamhet som visar att hembygdsintresset lever.

inte nås, men man fick ett starkt intryck av att vi här hade utomordentligt viktiga naturvärden att försvara. Kanske kommer en ytterligare utredning att visa de sannolika skadeverkningarna av en eventuell reglering.

Sammankomsten präglades av god anda, och man kunde konstatera att den nordiska samverkan rörande frågor av detta slag på allvar börjar fungera.

Fridlysning ger skydd åt sångsvanar

Domänstyrelsen har fattat beslut om avsättande av ett domänreservat på kronoparken Vargisåvatten i Jokkmokks kommun. Området har en totalareal av 238 ha och utgöres av låga holmar och uddar i en delvis skogbeväxt, delvis flarkartad myr. Ytterligare ett domänreservat skall avsättas på samma kronopark, därvid det gäller att skydda ett område i sluttningen av Sepmovare. På en tjärn på kronoparken häckar sedan många år sångsvanen, som uppehåller sig där och i det intilliggande Svanaträsket. Den nu beslutade fridlysningen kan förväntas innebära ökade garantier för fortsatt ostörd häckning av svanarna.

Jämtländsk kronopark uppskattat fritidsområde

På Hammarnäs kronopark i det natursköna Högdalen har Hallens kommun ett fritidsområde på 3.000 kvm, som utarrenderats av Domänverket men kommunen har låtit sig nöja med att utstaka tjugufem, närmast med tanke på att varje sportstugebyggare bör få så stort utrymme till förfogande att han inte behöver armbågas med grannarna. När området blev känt kom det folk från

alla kanter och ville arrendera och det blev en grannliga uppgift att vraka och välja. Nu är ett tjugotal idel trevliga, stilenliga, måttfulla sportstugor under uppförande. Domänverket är mycket restriktivt när det gäller tillstånd fälla skog eller på andra sätt rumstera i vildmarken, men för utsikten och trevnadens skull får vissa träd utstämplas.

Fjärrstyrt kraftverk klart i Ångermanland

Västerbottens län har begåvats med sitt första kraftverk som fjärrstyrs från en helt annan älvgren än där kraftverket ligger. Lasele kraftverks kontrollrum har blivit öde och tomt med tomma maskiniststolar vid de stora borden med kontrollampor och manöverorgan, som på ett spöklikt sätt ger sina signaler och de två maskinerna ändå tager emot sina 290 kubikmeter vatten och alstrar sina 135 megawatt. Från kraftverkets granne i det 2 kilometer bort avlägsna Kilforsen föres impulser i bägge riktningar genom en 360-trådig kabel. Nej, inte kommer alla kraftverk och dammar att medföra någon utökning av kommunernas befolkning precis.

Torkan vållar skador för flera år framåt

Den svåra sommartorkan fortsätter i stora delar av landet, och ett bekymmersamt läge råder på flera håll. I vissa trakter har man inte fått nämnvärt med regn sedan i våras, och situationen där är värre än på många år. De översta markskikten där växtligheten normalt hämtar sitt vatten är torra som fnöske. Sådana kärrområden som normalt är vattenhållande så här års är helt torrlagda.

KRITIK och Debatt

Utplåna — återuppväcka

Professor Viktor Svanberg berör i en recension av professor Tigerstedts litteraturhistoria en inte minst för kulturvården viktig fråga:

"Vår tid, full av omvälvningar utan motstycke i historien, har till kännetecknet ett intensivt historiskt intresse. Just utplåningen av det förgångna har fött önskan att återuppväcka det. Bombade hus, ja hela städer har sten för sten återuppbyggts på kontinenten. I Stockholm är — försäkrar vår turistdirektör Erik Thor — Drottningholmsteatern och Gamla stan de mest lockande turistattraktionerna. Och det är ingen tillfällighet att kungen är kvar i vårt sen snart trettio år socialiststyrda land och att kungen är amatörarkeolog.

Även i själva greppet på historien märks denna respekt för stabiliteten, för det som binder generationerna samman".

Till slut visar Svanberg att det på nästan varje sida av Tigerstedts verk framhålles vilken oerhörd styrka och seghet traditionen har i folkens diktning genom tiderna.

Hur blir det efteråt?

är en fråga man ofta gör sig när det gäller de stora kraftverksbyggena. Skalden Birger Norman, som bott vid Bergforsen, är inne på problemet (Vi 1959: 39). Han har både kritik och beröm:

"Det kan ju slå så olika ut. Jag har varit i Näsåker, och jag kan absolut inte tycka att kraftverket grundskadat bygden. Det misspyder inte trakten, det går redan fint in i sin omgivning och

det kommer alltmer att göra det. Jag har också varit i Forsmo och kan inte tycka annat än att här har vandaler varit i farten, folk utan ringaste känsla för att man bör städa efter sig. Här ropar verkligen stenar och grus mot skyn om en skandal utan motstycke.

Vad ska man säga om Bergforsen?"

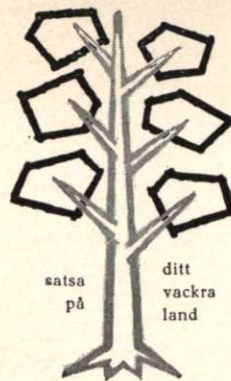
Sedan han analyserat bygden förut och efteråt blir hans slutomdöme:

"Den gamla Bergforsen var vacker att se. Den nya är inte sämre. Det är möjligt att någon vykortsförblindad storstadsbo eller allergisk naturromantiker ska tycka annorlunda. Men för norrlänningar som sedan hundra år är vana att se den naturliga förbindelsen mellan industri och natur ligger det ingenting stötande i anblicken av den nya Bergforsen. Alldeles tvärt om. Här kunde man ännu bo."

Vi vet inte om alla tycker om skalden, men vi vill gärna låta också denna röst höras i Bygd och Natur.

Nordisk gemenskap

Rektor Sture Altvall vid den nordiska folkhögskolan i Kungälv har skrivit en liten rolig uppsats om den nordiska gemenskapens pedagogiska värde (Skola och samhälle 1959:5). Han påvisar där hur felaktigt det är att mycket av det som görs i nordisk gemenskap göres av plikt känsla eller ibland rentav skuld känsla. Värdet av den nordiska gemenskapen är så stort, menar han, att den måste framstå som en verklig tillgång att få förvalta. Det skall inte vara ett problem. Det är i själva verket, säger han, en hjälp och inspiration.

75.000 kronor till Ditt vackra land

Vem av våra läsare har väl undgått att lägga märke till det symboliska vårdträdet härintill med signaturen för insamlingen till Hembygdsfonden: "Satsa på Ditt vackra land"? Inför slutet av första verksamhetsåret för insamlingen ges här en kort resumé.

I och med ingången av 1959 tillkom Hembygdsfonden — För aktiv vård av svensk bygd och natur. Såsom grundplåt till denna fond lades 50.000 kronor, som tidigare influtit till jubileumsfonden.

Den vädjan om bidrag till Hembygdsfonden, som stått införd i nr 1 av Bygd och Natur och som utsänts i olika sammanhang, vann från början ett synnerligen gynnsamt och uppmuntrande gehör bland representanter för vitt skilda områden av vårt moderna samhällsliv. Ett stort antal framträdande personer, varibland icke mindre än 16 landshövdingar, instämde i denna vädjan.

Hembygdsinsamlingen 3×3, som ingår som en del i insamlingen till Hembygdsfonden, har i år liksom tidigare varit en stor framgång. Vi på Samfundet hoppas, att Samfundets medlemmar, till vilka 3×3 främst riktar sig, allt framgent skall ha denna insamling i åtanke, och att än fler medlemmar

skall skicka in sin gåva som stöd till Hembygdsfonden.

Allt som allt måste det hittills uppnådda resultatet för året sägas vara gott. När vid utgången av 1959 det första året för insamlingen till Hembygdsfonden är avslutat, har fonden passerat den sammanlagda summan av 75.000 kronor. Det är en icke föraktlig summa, som sålunda tillförts fonden och som bör mana och uppmuntra till att bygga vidare på densamma och skänka den största möjliga stöd.

Insamlingsarbetet går nu vidare. Må vårdträdet, symboliserande landskaps- och bygdevården, slå rot i medvetandet hos allt fler för svensk bygd och natur intresserade!

★

Glöm ej Hembygdsfonden! Satsa på Ditt vackra land. Varje bidrag, stort eller litet, välkomnas tacksamt. Postgiro nr 90 06 89.

I den tankvärda artikeln kan vi inte låta bli att direkt citera följande som ställer perspektiv också för hembygdsvårdaren:

"En vinter hade vi en norsk elev på folkhögskolan, som till kamraternas förnöjelse oföränderligt började sina diskussionsinlägg med ett 'Heime i Tinn', vad det än gällde. Det kunde varit in-

skränkthet, men det var motsatsen i hans fall. Med bågge fötterna stadigt i dalen där hemma, såg han 'over de høye fjelle' ut i världen, vaket och kring-synt. Vi behöver ha en utgångspunkt, en utsiktspunkt, höra hemma någonstans. I folkskolan börjar vi ju med hembygden och går vidare till bygden, landskapet, landet, Norden, världen."

Landskapsvård
vid kraftverk och
sjöregleringar

Park- och
fritids-
områden

Byggnads-
kultur

Vägvård

Föredrag
Kursverksamhet

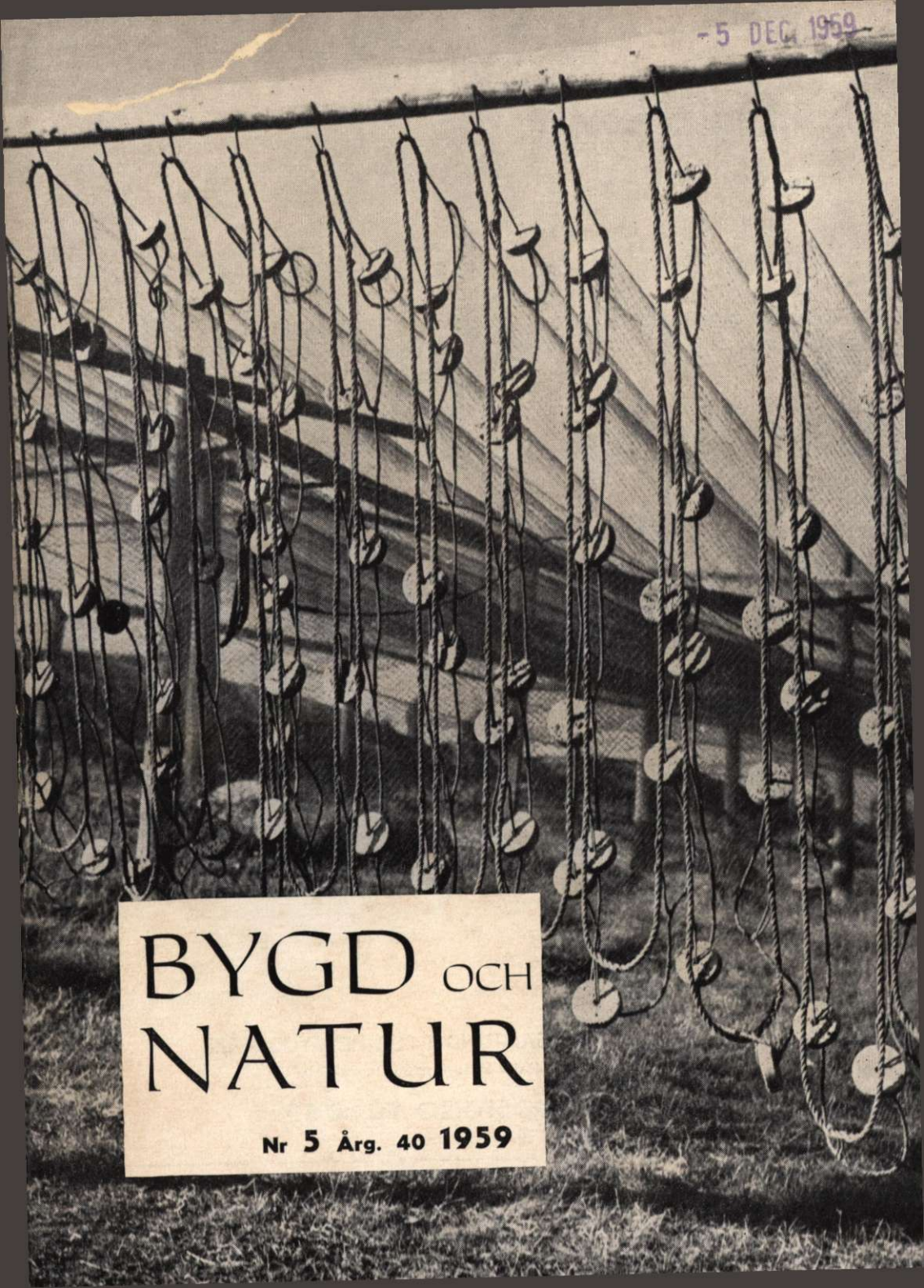
Renare vatten

satsa på ditt vackra land

för aktiv vård av bygd och natur genom bidrag till
HEMBYGDSSFONDEN Postgiro 90 06 89

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD · STOCKHOLM

- 5 DEC 1959

BYGD OCH NATUR

Nr 5 Årg. 40 1959

Samfundet för Hembygdsvård

RIKSFÖRBUNDET FÖR BYGDE-
OCH LANDSKAPSVÅRD

Mästersamuelsgatan 3, Stockholm
Tel. 119424, 119444, 119455
Postgiro 8136

Ordf.: Fil. dr John Nihlén.
V. ordf.: Lektor Lorentz Bolin och
Professor Gerda Boëthius
Skr.: Redaktör Nils Nihlén

★ ★ ★

Byggnadskultur

Råd och anvisningar i byggnadsfrågor
Byggnadskurser anordnas

Väg- och landskapsvård
Planeringar i samband med väg- och
vattenbyggen samt nybebyggelse
Rådgivning och upplysningsverksamhet

Studieavdelning

Anordnar föredrag, kurser o. utställningar
Råd och upplysningar vid uppläggning
av hembygdsstudier

Ungdomsmedlemmar

erhåller ett specialhäfte av
Bygd och Natur för kr 3:– pr år

Samfundet

är huvudman för Markaryds folkhögskola

★ ★ ★

Samfundet utger BYGD och NATUR
tidskrift för hembygdsvård

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 12:– pr år.

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

Hem — Bygd — Vård

"Hembygdsvård är sammansatt av tre ord, de vackraste i vårt språk: hem — bygd — vård", sa Nathan Söderblom för många år sen. Det gäller än. Och hembygdsrörelsens program är aktuellare än någonsin.

Några tidens tecken kan man ge akt på.

Hemmet upplever en renässans, man börjar förstå den inre miljöns betydelse. På 30-talet var Carl Malmsten en ganska oförstådd man. Nu hyllas han som en stor nyskapare på traditionens grund, ett geni.

"Knätofs" var — och är ännu på sina håll — en föraktfull glosa, ett öknamn på folkdansarna. Nyss mötte 400 glada ungdomar upp till fest och dans när Svenska Ungdomsringen firade ett jubileum i Stockholm, storstaden. Ringen håller på att bli en ungdomsrörelse att räkna med. I kulturdebatten nämns den sällan, när ungdomens förbusning är på tal glömmer man lätt de uppbyggande och positiva krafterna — hälsan tiger still.

Folkmusiken hör till samma släkt. Hemslöjden är en annan gren på hembygdsrörelsens träd. Den har också fogats in i ett större sammanhang, blivit nästan självklar och ett led i skapandet av en ny miljö både i hemmen och de större representativa sammanhangen.

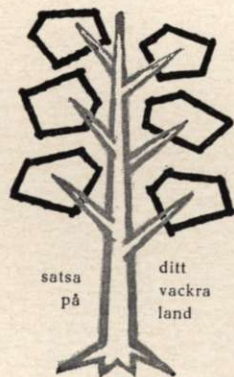
Naturvården och nygestaltningen är också en samhällsangelägenhet, inskriven t. o. m. i lagen.

Mer och mer gör sig också det kravet gällande att på allvar inskrida mot nerbusningen av vår byggnadskultur. Här behövs konstruktivt nyskapande men också traditionsinspirerad bebyggelse, som tar hänsyn till miljö och människa.

J. N.

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN 3 x 3

3x3 = 3 kronor årligen under tre år 1959–61

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3 Stockholm C

POSTGIRO 90 60 89

"Ett stycke raffinerad kultur, framröjd ur skogen . . . aningslös och fräsch i sin skönhet". Änge i Lärbro. Foto: L.-G. Romek.

Det förvandlade landskapet

Lennart Sjögren som förra året debuterade som lyriker är ölänningsman och bosatt i Böda. Han har även intresserat sig för naturvården och ger följande vackra skildring av den döende ängen, som kanske trots allt kan leva vidare här och där som idyll och minne (se exemplen på Gotland, i Östergötland och Småland).

Flera betydande förvandlingar pågår idag i det svenska landskapet, skeenden som ur estetisk synpunkt många gånger är tragiska men ändå oundvikliga. En

av dessa förvandlingar gäller den gamla lövängen, slätterängen — ett av de vackraste smyckena i det svenska kulturlandskapet.

Till för bara några generationer sedan, före slåttermaskinernas och de insådda vallarnas tid, var ängen en livsviktig del i boskapsskötselns foderhushållning. Overallt där nötkreatur förekom fanns också slätterängen som en naturlig producent av både vinterfoder och sommarbete. Men dessutom var den — alldeles gratis och av sig själv — en skönhetsfaktor av oskattbart värde. En slätteräng i tidig vårblomning eller med sensommardagens doftande hövolmar mellan trädens grönska — och den nordiska naturromantiken är förverkligad.

Den riktiga och välskötta slätterängen var ett mellanting av kulturjord och vild natur. De knotiga askarna och ekarnas tunga kronor gav associationer till uråldrig vildmark men samtidigt också till något av parklandskap. Gräsmattan som vindlade bort mellan buskarna var inte vild, inte heller var den en modern klövervalls maskinslagna och utjämnade rektangel. Där fanns en dubbelhet, ett både-och som bidrog till att göra ängen så estetiskt tjugande. Karaktären av glänta i landskapet, en ljusöppning, ofta omgärdad med tyngre skog; och ändå inte åker. Kontrasterna i själva ängen, samspelet mellan öppen mark och kvarlämnade enstaka träd. Och ljuset! De hetsiga sollysta gräsfläckarna i skiftningar från grönt till brinnande kadmiumgult och den kyligt blågröna svalkan på hasselbuskarnas skuggsida. Det glittrande solskenet — slösande, outtömligt. Och därtill fågelsången, lika nyansrik och mångfasetterad som solljuset. Hela detta spel av förföriska kontraster bidrog till att ge ängen en så speciell karaktär. Ett stycke raffinerad kultur, framröjd ur skogen av nödtvång,

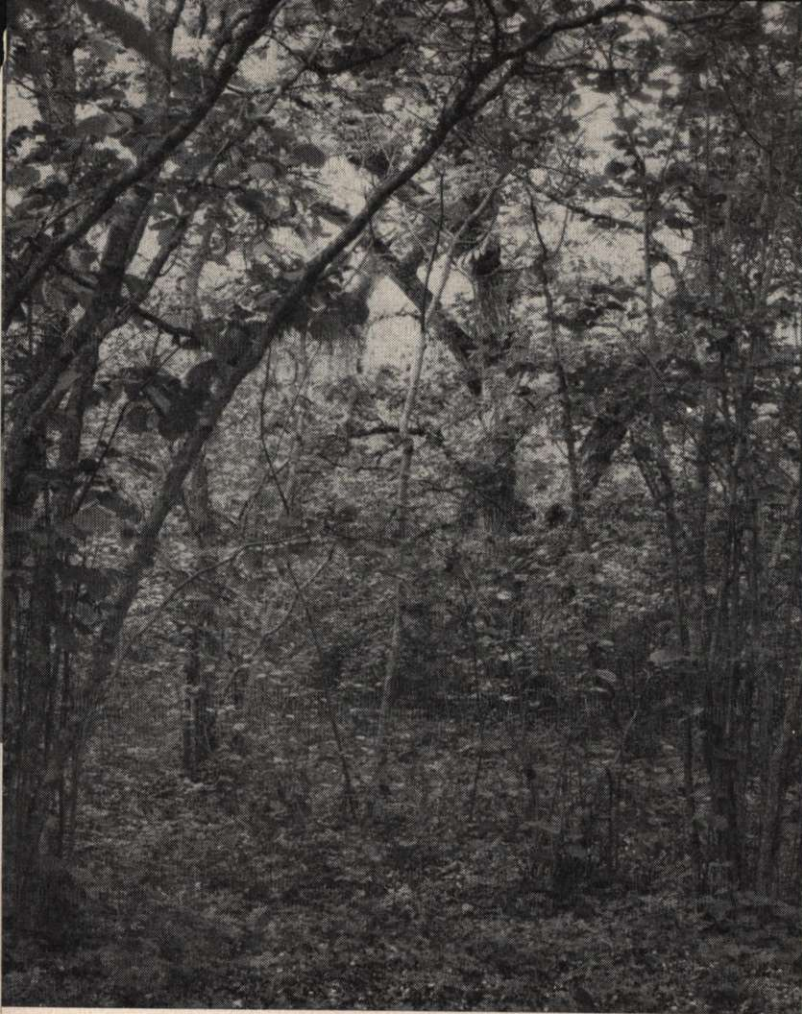
utan medveten tanke på estetisk värdering — därför också så aningslös och fräsch i sin skönhet.

Där finns också ett helt stycke litteraturhistoria från Wivallius — och redan före honom — fram över namn som Bellman, Almqvist, Fröding, Martinson och många andra. Ängen är en livsviktig del av den nordiska diktens värld, många av lyrikens sublimaste resultat har som motivgrund just slätterängens natur — antingen direkt utsagd eller dold under andra bilder, men förnimbar genom den doft och grace som sammanbinder känslan med solglitter, hödoft och lövrika dungar.

Nu är de flesta av dessa lövängar försvunna. Liarnas rassel i tidiga julimorgnar, medan daggen ännu låg kvar i gräset, brynets vässande klang mot stålet, räfserskornas vita hucklen i solgasset — alltsammans är ett förgånget och redan bortglömt tema i det nordiska sommarlandskapet. Skall aldrig återuppstå.

Det moderna jordbrukets insådda valar med foderväxter som ger en ojämförligt större avkastning än det gamla vildgräset har obönhörligt avslutat ängens historia som fodergivare och därmed också berövat den dess existensberättigande. Likaså har de rationaliserade arbetsmetoderna med maskinella redskap gjort den gamla ängsslåttern till ett ekonomiskt meningslöst företag, och just handslåttern med lie var grunden för både utformandet och bibehållandet av ängens ursprungliga ansikte.

Nu växer långa hallonrevor där förut liarna slog, törnbuskar och snårskog bildar ett förbryllande virrvarr där räfserskorna brände sina lövhögar.

*Övergivna och helt lämnade åt sig själva har otaliga ängar förvandlats till svårgenomträngliga buskage. Igenvuxet änge Bunge, Gotland
Foto:
L.-G. Romek.*

Omvandlingen har försiggått med olika hastigheter, och den nya landskapsbild som börjar växa fram skiftar från fall till fall. På en del ställen har människan gripit in i naturen på ett nytt sätt och helt förvandlat den gamla bilden. Rationell skogsvård har tagit vid där ängen slutade sin epok, planterad ungskog av björk, fur och gran växer nu i snörräta rader över de förut sol-

dallrande gräsfläckarna. Alls inget av det förutvarande finns kvar eller kan anas. De marker som mest bibehållit sin gamla karaktär är de som i dag används till boskapsbete under sommaren. Där skymtar ännu tydligt den försvinnande ängens arkitektur, söndervitrad och upplöst men ändå med något av sin omisskännliga lyster kvar. Betingningen gör att gräsmattan och den ur-

sprungliga bilden åtminstone delvis kan skönjas — om också stadd i snabbt förfall. Som en gammal fruktträdgård, där ägaren flyttat och träden inte ansats på flera år, men där man ännu om höstarna plockar ihop och tillvaratar den bästa och mest lättåtkomliga frukten.

Övergivna och helt lämnade åt sig själva har otaliga andra ängar förvandlats till svårgenomträngliga buskage — endast ett mycket vant öga kan upptäcka spåren efter den pastorala idyll som låg utbredd där bara några årtionden tidigare. Askarnas långa grenar har inte kvistats på en halv mansålder, som tunna, blekgrå fingrar hänger de slokande ut över den snåriga marken. De gamla hasslarna spretar maskätna, några grenar har brutits ned av egen ålder och ligger halvt övervuxna i sörjan av hopklibbade grästovor. En nästan tropisk växtlighet sammanparad med ett långt framskridet förfall.

En bonde av gamla stammen skulle otvivelaktigt känna både sorg och grämlelse inför synen — ett helt livsverk, ett vardagens skönhetsting spolerat och övergivet. Den moderna, rationellt inriktade skogsvårdaren känner antagligen samma grämlelse blandad med indignation över vanskött mark. Reaktionen hos den romantiskt lagde hembygdsvårdaren blir antagligen också sorg och dessutom ett desperat försök att på konstlad väg rekonstruera den förlorade idyllen, ett försök som redan på förhand är dömt att misslyckas både genom sin ekonomiska orimlighet och den verklighetsfrämmande inriktningen.

Ängen är död. För den som inte bara betraktar naturen som en nyttofaktor, utan också fascinerar av det skönhetsvärde som finns där ter sig slätterängens gradvisa bortfall ur landskapet som en tragisk, vemodsmättad förlust.

Lennart Sjögren

Strandängar och skogar växer igen. Betet upphör och granen vandrar in (Mälarstrand).

Grusåsarna i landskapet

Flera inventeringar av grusförhållandena pågår för närvarande i länsstyrelsernas regi. En av dem föreligger, den inventering som fil. lic. K. Gösta Eriksson och fil. mag. Tord Ingmar, Uppsala, gjort åt länsstyrelsen i Uppsala län. Det är ett digert arbete på trehundra sidor plus en hel rad kartor. Redaktör Bo Rosén tar upp några problemställningar.

Åsarna präglar landskapsbilden i stora delar av vårt land, men antagligen är det få landskap där de är så betydelsefulla som i Uppland. Man kan ju tänka sig åsarna uttraderade i detta förhållandevis flacka område . . .

Vi som färdas på vägarna genom Uppsala län har också med oro lagt märke till hur exploateringen av grusförekomsterna bara ökar. Inte minst längs rikstretton är detta påtagligt. Den av länsstyrelsen begärda inventering som nu föreligger understryker med skärpa situationen. De många gånger godtyckligt upptagna hålen i åsarna förstör mer än man tror. Grundvattenströmmar, värdefulla skogsmarker, friluftsområden, fornlämningar kan alla ta skada liksom givetvis landskapsbilden.

Utredningsmännen har klassificerat grusförekomsten. Det visar sig att klass 3 — den "bryttillåtna" delen, den ur natur- och kulturvårdssynpunkt mindre värdefulla grusförekomsten — omfattar 48 % av den (uppskattningsvis) totala grustillgången i länet. Klass 2 — den rätt värdefulla — omfattar 12 %, medan klass 1 rymmer 29 %. Det är allt-

så områden som absolut bör räddas undan exploatering. De resterande 11 %? Ja, de ingår i klass 1 B, som inte ger något värdeomdöme utan bara konstaterar att området är bebyggt eller taget under stadsplan, och det får naturligtvis inte röras. Det bör poängteras att genomsnittligt sett — per invånare — används det förhållandevis mycket grus i Uppsala län. Medeltalet för hela landet ligger på någonting mellan två och tre kubikmeter, men länet är uppe i inte mindre än fyra kubikmeter. Det måste alltså vara angeläget att slå vakt kring de värdefullaste åsarna.

Ett intressant avsnitt i utredningen redovisar synpunkter på ökade möjligheter att lösa natur- och kulturvårdsproblem förknippade med grusbrytning. Grusaccisen nämns som den första. Då skulle företagaren åläggas att betala en viss summa per bruten kubikmeter. Siffror som fem och tio öre har nämnts. Men eftersom den årliga förbrukningen i landet är tjugo miljoner kubikmeter skulle ett pålägg på tio öre faktiskt inte ge mer än två miljoner kronor. Detta är visserligen kolossalt mycket mer än vad staten nu anslår till naturvårdande

Grustäkterna utgör många gånger fula sår i landskapsbilden.

åtgärder eller 200.000 kr, men i praktiken blir det ändå rätt litet. Betänk att det skulle ha kostat en och en kvarts miljon att lösa in gruset i det tämligen begränsade åspartiet mellan Tibble och badplatsen vid Långsjön i Björklinge, Uppsala län. Det nuvarande anslaget har ju vid upprepade tillfällen visat sig vara alldeles otillräckligt, inte minst när

det gäller insatser inom ett område som är något av en modern guldgruva — grusbrytningen.

Kunde däremot staten också skjuta till ett ordentligt bidrag som komplettering av grusaccis, så kunde en fond av god kapacitet skapas. Om den verkligen kommer att visa sig tillräcklig är en annan fråga. Det nuvarande statliga an-

slaget kan ju gå till många andra grenar inom naturvårdsarbetet. Trots allt skulle fonden ändå kunna ge ett peku- niärt handtag, som dock måste komplet- teras med andra åtgärder.

Sålunda hävdar naturskyddslagen att arbetsföretag som kan komma att väsent- ligt ändra landskapsbilden endast *bör* anmälas. Inventerarna vill att det skall ersättas med ett generellt tillståndstvång. Först då har länsstyrelsen möjlighet att följa arbetet i landskapet hundraprocen- tigt effektivt. Länsstyrelsen borde ock- så ha rätt att kräva att en samordnad plan upprättas för den slutliga topogra- fin efter åspartiets utbrytande. Exempel finns redan på planer som företagare upprättat i samarbete med myndigheter.

Möjligen skulle man vilja poängtera att planen för brytningen i en ås bör göras *innan* brytningen sätts igång. Det kan vara ganska svårt att i efterhand el- ler sedan brytningen pågått en längre tid åstadkomma en plan som ger en ur de mest elementära synpunkter tillfreds- ställande lösning.

Utredarna drar också upp frågan om grussamfälligheter, men påpekar svårig- heterna med att inrätta sådana eftersom de erfordrar omfattande och noggranna kvantitativa och kvalitativa beräkningar av varje samfällighetsmedlems grustill-

gångar. Samfälligheten måste också om- fatta ett betydande område om det skall vara någon mening med det hela.

Enklare men mer ingripande i den enskildes förfoganderätt till grustillgång- arna vore att länsstyrelserna kunde för- bjuda grusbrytning utan att markägarna skulle kunna begära ersättning. Det där innebär principiellt sett inget nytt ur ägorättslig synpunkt i svensk lagstift- ning. I vattenlagen står det bland an- nat att vattenavledningsföretag under vissa omständigheter inte får utföras även om de är ekonomiskt lönsamma och tillåtliga enligt lagens ekonomiska villkor. Sådana omständigheter förelig- ger bland annat "där genom dylik åt- gärd skulle förorsakas sådan bestående ändring av naturförhållandena, varige- nom väsentligt minskad trevnad för när- boende eller betydande förlust för lan- dets djur- eller växtvärld är att befara". Någon ersättning för vägrat tillstånd till en enligt beräkningarna lönsam vat- tenavledning stadgas inte i lagen.

Det finns anledning att undersöka detta alternativ närmare. Den grusutred- ning som jordbruksministern tillsatt kommer säkerligen att ta upp detta och tidigare nämnda förslag till lösning av ett kinkigt problem.

Bo Rosén

En av västra Värmlands "lysende sjöar" (Rachen).

Värmskog - en gammal kulturbygd i Värmland

Värmskog tillhör det klassiska Värmland — Frödings minne lever där ännu. Och det har en av landskapets livaktigaste hembygdsföreningar. Prästen, som har fått hela bygden med, berättar här om den mångsidiga natur- och bygdevården.

Socknen är liten — 863 personer vid se- naste årsskiftet — men är rik på minnen och natur. Det har därför varit nödvän- digt att "tänka stort" för att kunna räd- da och levandegöra något av hembyg- dens rika arv.

Hembygdens arv förpliktar och skall vårdas och lämnas rikare till komman- de släkten. För att kunna möjliggöra detta bildades den 7 januari 1950 "Värmskogs fornminnes- och hembygds- förening", som nu kan se tillbaka på en

tioårig verksamhetstid. Dessa år har varit fyllda av ständigt ökade arbetsuppgifter. Men "när livet varit som bäst, har det varit möda och arbete."

När det nu först gäller medlemskap i föreningen har delvis nya vägar besträts. Alla som lämnar årligt bidrag till verksamheten, och det gör alla hemmen i Värmskog, räknas med till socknens hembygdsvårdare. Det årliga bidraget uppbäres alltid genom personligt besök i hemmen av styrelsens medlemmar eller tillsatta roteombud. Hembygdsvård är något, som alla har glädje av, och därför bör var och en, som lever och verkar i en bygd, understödja det arbetet.

Stavnäs kommun, som omfattar socknarna Stavnäs, Värmskog och Högerud, har tillsatt en kulturnämnd, och denna är en värdefull tillgång i det hembygdsvårdande arbetet. Kulturnämnden har nämligen till uppgift att även verka för hembygdsvården, och i nämnden finns representanter för de tre socknarnas hembygdsföreningar. Värmskog har också vid flera tillfällen erhållit begärda anslag av Stavnäs kommun för olika hembygdsvårdande uppgifter. Men utan enskilda personers uppoffringar hade det icke varit möjligt för hembygdsföreningen att kunna förverkliga sitt stort tänkta arbetsprogram.

Utåt är föreningen ansluten till Värmlands hembygdsförbund och Samfundet för hembygdsvård.

Arbetsuppgifter inom hembygdsvården

Hembygdsföreningens första arbetsuppgift blev uppröjningsarbeten kring socknens talrika gravfält och gravhögar från förhistorisk tid. Den så kallade "Rom-

bottens skans" med sina väldiga gråstensmurar frilades även och kartlades.

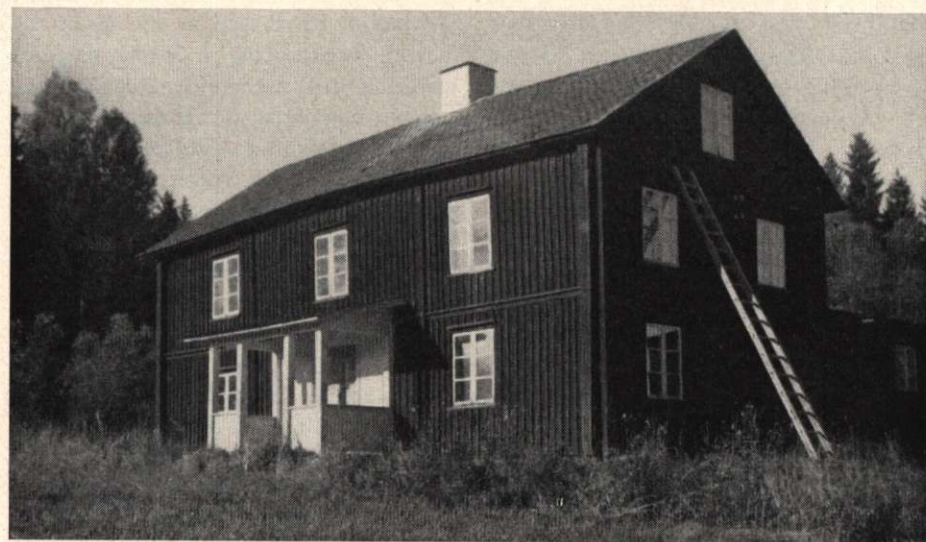
Under 1800-talet fanns en silverbergslag i Värmskog med talrika silvergruvor och en silverhytta. Inalles sysselsattes omkr. 200 man i gruvorna. Genom föreningens försorg har några av de största silvergruvorna i Vegerbol gjorts tillgängliga för allmänheten, och den märkliga trädgårdsanläggningen vid den forna gruvförvaltarebostaden därstädes har restaurerats. Nämnda röjningsarbeten återkommer med vissa års mellanrum.

Vår byggnadshistoria är till stor del skriven i trä. Minnena härav blir allt färre för varje år. Det gäller därför att rädda vad som ännu finns kvar från äldre tider. De gamla vackra husen kan också bli en inspirationskälla för nyskapelse.

Genom lyckliga omständigheter har Värmskog kunnat förvärva fem hembygdsgrändar från olika århundraden. Att besöka dem alla blir som en vandring genom sekler. I gårdarna har samlats möbler, husgeråd och redskap, som belyser skilda tiders kultur, arbetsliv och allmogekonst. Gårdarna är bevarade i sin ursprungliga miljö. De är möblerade såsom hem och har fått nytt liv genom att användas för möten och sammankomster.

Några av gårdarna står för närvarande under renovering. När alla arbeten är slutförda skall under kommande åren läggas upp en fond, vars avkastning skall användas till gårdarnas vård och underhåll i framtiden.

Den äldsta byggnaden är den silvergrå *Rombottens forngård* i norra Värmskog från 1690-talet, en gåva av Th. Hallbergs sterbhus. Genom att den stått

Landsrönningens forngård i Krokserud från 1790-talet. Värmskog. Foto: John Engvall.

öde i två generationer har den undgått om- och tillbyggnad. I så gott som ursprungligt skick är den nu en förbindelselänk mellan fyra århundraden.

I en dalgång i Krokserud i östra Värmskog och omgiven av väldiga skogshöjder ligger den närmast äldsta hembygdsgränden *Landsrönningens forngård* från 1790-talet. Den är en typisk parstuga i två våningar. Samtliga ekonomibyggnader är även bevarade. I sina enkla linjer och väl avvägda proportioner återspeglar gården gammal svensk byggnadstradition och ger karaktär åt landskapet. För att kunna förvärva gården måste av ekonomiska skäl en ny metod tillgripas inom hembygdsföreningens ram. Sålunda tillkom "Stiftelsen Landsrönningens forngård", som fick ikläda sig särskilda ekonomiska uppoffringar. I denna gård förvaras föreningens stör-

sta samlingar, bl. a. även vagnar och slädar samt ett replageri.

Med bidrag från alla hem i Värmskog och anslag från Stavnäs kommun och Telefonaktiebolaget L. M. Ericsson, Stockholm, inköpte föreningen år 1955 gården *Nordtomta i Vegerbol* i västra Värmskog. Gården är från slutet av 1700-talet och i den föddes den 5 maj 1846 Lars Magnus Ericsson, telefonindustriens grundläggare i Sverige.

Nämnas kan även att Värmlands företagareförening har rest en minnessten över L. M. Ericsson på Klockkullen invid kyrkan. Den invigdes på 100-årsdagen av hans födelse och har bl. a. följande ord inristade: "Den svenska telefonindustrien vittnar om hans gärning."

Stora Skärmnäs soldattorp i östra Värmskog från omkr. 1800 har förvärvat genom enskild donator. Det är del-

vis inrett med möbler från den siste soldatens hem. Man får alltså en god uppfattning om hur ett soldathem såg ut vid tiden omkring sekelskiftet. Soldattorpet användes även som kyrkligt församlingshem. På gårdsplanen är en minnessten rest över Indelningsverket i samråd med Riksantikvarieämbetet. På stenens ena sida är namnen inhuggna på alla soldater, som tillhört roten från år 1675. Ekonomibyggnaden har pietetsfullt inretts till samlingsal för större möten.

Den femte hembydsgården, *Liljenäs i Prästbol*, är en gåva av Värmskogs förra kommun. Den har ett vackert läge invid sjön Värmeln icke långt från kyrkan. Byggnaden är från senare delen av 1800-talet och har en vacker samlingsal i lysande allmogefärger. Här tillhandahåller hembygdsföreningen en allmän samlingslokal för bygden.

Turistväsendet. Enligt hembygdsföreningens stadgar skall även turistväsendet främjas. Inom föreningen finns många duktiga kvinnor, som ofta i det tysta utför betydelsefulla insatser för hembygdsvården. En av dessa damer fick det svåra uppdraget att anskaffa lokaler till och förestå ett vandrarhem. Värmskogs församling ställde välvilligt övre våningen i sockenstugan till förfogande, men lokaliteterna där var icke tillräckliga. Hemmets föreståndarinna lät därför invid sockenstugan uppföra en liten kyrkstad, besående av äldre härbren från bygden.

Landskapsvård hör till en av föreningens huvuduppgifter. Sammanfattningsvis kan sägas, att den utövas genom föredrag med ljusbilder, utflykter och personlig påverkan. Allt syftar till

att påvisa betydelsen av att vårda och bevara vackra träd i landskapet och vårdträd och alléer vid gårdarna samt vård av hagmarker och lövängar och nyplantering av träd. Ofta påtalas skydd för enbuskar och enträd. En inventering av i Värmskog växande vilda blommor har påbörjats.

Genom föreningens ingripande har den vackra lilla Kyrkholmen i Värmeln räddats från kalhuggning.

Djurskyddet gäller i första hand fåglarna, och propaganda göres för uppsättning av fågelholkar. Värde av röjning av ödetomter i skogarna för viltets och fåglarnas skull har ofta påtalats.

För folkbildningsarbetet har föreningen nedlagt ett stort intresse och bildade år 1951 'Värmskogs föreläsningsanstalt'. Genom föreläsningar och kurser i hembygdskunskap söker föreningen genom denna arbetsgren fördjupa intresset för hembygdsvården. Vid alla föreningsmöten förekommer även föredrag över ämnen, som berör hembygdsvården. Sedan 1951 utger föreningen tidskriften "Värmskog förr och nu".

Värmskogs sockendräkt från 1700-talet har åter kommit till användning sedan den rekonstruerats av vävlärarinnan fru Anna Löfstrand, Ekebol, i samarbete med Värmlands hemslöjd och Värmlands hembygdsförbunds dräktnämnd.

Spelmanslåtarna från de sista byspelmännen i Värmskog har nedtecknats av kamrer Oscar Wennerström, Spånga, bördig från Värmskog.

Genom hembygdsföreningens försorg och kostnad har Värmskog erhållit sockenvapen och vapenflagga.

Gamla milstenar och andra vägmärken har renoverats och åter satts upp,

och gamla landsvägar till hembydsgårdar har satts i stånd och gjorts farbara för bilar.

För eftervärlden upplägges ett klipparkiv, och föreningen har fått en säker förvaringsplats för gamla handlingar m. m. i ett vid sockenstugan iordningställt brandfritt arkiv. Där förvaras också en för några år sedan upptagen sockenfilm. Föreningen har numera egen filmkamera för 16 mm film.

När det gäller årets högtider är det två sådana, som firas i Liljenäs hembydsgård och rörer mycket stor till-

slutning. Det är Valborgsmässohögtiden och Luciahögtiden. Den senare börjar med Luciatåg i kyrkan och fortsätter med samkväm i hembydsgården.

Det är värdefullt att bevara byggnader och föremål från gångna tider, men det är lika betydelsefullt att veta något om de människor, som bott i gårdarna och verkat i bygden. I sitt mångskiftande arbete söker därför hembygdsföreningen även komma åt människorna. Detta sker genom att intervjua äldre personer och samla personhistoriska uppgifter. Vid en företagen inventering

En av stugorna från 1700-talet i Värmskogs kyrkstad, som ingår i STF:s vandrarhem. Framför står hembygdsföreningens sekr. och vandrarhemmets föreståndare, fru Anna-Lisa Engvall, iförd Värmskogs sockendräkt från 1700-talet. Foto: John Engvall.

Stora Skärmnäs soldattorp, Värmskog, från omkring 1800. Foto: John Engvall.

av gamla ödetomter i socknen för ett par år sedan gjordes även efterforskningar för att taga reda på de människors öden och levnadsvillkor, vilka senast bott i de nu nedrivna stugorna. Insamling och arkivering av fotografier hör även med till denna arbetsgren.

En hembygdsförenings verksamhet har här skildrats i sina huvuddrag. Rikt och omväxlande är arbetet. Kunskapen om det förflutna skapar perspektiv över bygden och ger rotfasthet åt nuet och framtiden. Jag slutar med ett citat av

Sten Selander:

Jag får ej glömma min skuld, som aldrig jag kan bli kvitt,
till alla dem som skänkt mig allt
det jag kallar mitt.
Alla gav de sitt blod åt mig, åt mitt blod, där det brinner
kärlek till allt som består och längtan
mot allt som försvinner.
Och blott om oskadd jag kan lämna
från mig det framfarnas gåva
somnar jag gott den afton, då jag
för alltid ska sova.

John Engvall

Hembygden vid runda bordet

Söndagen den 4 oktober var en stor dag för Medelpads hembygdsrörelse. Förbundet hade kallat till landskapsafton i Sundsvall och över 400 personer hade hörsammat kallelsen.

Medelpads Hembygdsförbunds ordförande, dir. Axel Enström, hälsade välkommen och han framhöll i sitt anförande att vi inte bara får begränsa hembygdsvården till samling av gamla saker, utan att vi också skall lära oss att vårda om det som ligger nära. Hembygdsvården får inte isolera sig från bygden utan skall vara en levande kraft i vårt samhälle.

"Landskapets och hembygdens vård borta och hemma" var det föredrag med färgbilder som Samfundets landskapsarkitekt C. O. Orback höll.

Ett rundabordssamtal med ämnet "Hur göra Medelpad kulturmedvetet, skönt och känt?" fördes senare mellan olika representanter för en mängd intresseorganisationer. Dir. Enström var ordförande.

Herr Stig Froste, Svenska Ungdomsringen, fick först ordet. "Folkdans och sånglekar är inkörsporten till ungdomen för vår del", sade han. "Vi vill bevara den gamla svenska bondekulturen och söka det bästa i det svenska kulturarvet.

"Sången och musiken är ett av våra värdefullaste kulturarv", betonade kantor Alfred Grimås.

Konstnären Sune Blomqvist från Njurunda, som talade för de sköna

konsternas utövare, kom med det färgstarkaste inlägget. "Våra politiker har ofta knappt en aning om konst och kultur", sade han. "Inget politiskt parti borde släppa fram en riksdagsman förrän han gått igenom en orienterande kurs. Fram för konstknutteriet i riksdan!"

"Vår bygd är byggd på träet", sade ingenjör Sten Nilsson, som representerade näringslivet. Han gjorde en historisk tillbakablick och visade hur Medelpad alltid varit konjunkturkänsligt. "Jag tror inte näringslivet av idag är kulturfientligt. Det har visat generositet i flera fall. Hembygdsvårdarna får inte vara rädda att säga ifrån till näringslivet ifråga om sina intressen."

"Tänk om svenskar och utlänningar finge veta att Medelpad har Sveriges vackraste ådal", sade hembygdsförbundets studieledare, fru Karin Hesslefors, som var den ledande själen i denna märkliga hembygdsafton. "Det är Indalsälvens ådal från Sundsvall och upp mot Ragunda. Här vandrade den heliga Birgitta på pilgrimsfärden till Nidaros. Låt oss kalla hela ådalen 'Den heliga Birgittas väg'".

Till Medelpadsaftonen hade hembygdsförbundet ordnat en utställning i fyra avdelningar. Fjorton Medelpadskonstnärers verk hängde på väggar och stod på montrar. Stadsbiblioteket bidrog med en utställning av litteratur från och om landskapet, och hemslöjdsföreningen visade Medelpadsryan och annat.

Norrlänsk oas i storskogen

Ett par mil söder om Söderhamn ligger Lindefallets märkliga naturpark i Enångers socken. Det är en pärla mitt inne i storskogen, känd av finsmakare över hela landet. Namnet har den fått av ett hundratal grova, resliga lindar, ett träd som i vanliga fall inte brukar gå så långt norr om Dalälven.

Två byar, Östra och Västra Bölan, har i sin tur kristnats efter parken och heter numera Lindefallet. Även bygdens järnvägsstation, som vid Ostkustbanans invigning den 1 november 1927 döptes till Långvind, heter sedan den 1 januari 1928 Lindefallet.

Förutom lind växer det också alm och lönn samt flera ovanliga örter i den unika skogsparken, bl. a. urskogsblomman *Epipogium aphyllum* (skogsfrun), den nyckfulla orkidén som för det mesta gäcker det sökande ögat.

Växtligheten är sådan att man, trots att det rör sig om ett norrländskt klapperstensfält, kan tro att det är ett sydsvenskt silurberg som möter vandraren. Där finns sålunda vidare buskager av olvon och måbär samt skogssäv och kärrfibbla för att ta några exempel ur den rika floran.

Experter anser att Lindefallet är det ståtligaste minnesmärket i Norrland från svunna tiders rikare växtlighet. Skogsparken tror man är en relik från värmeperioden vid tiden 2000 till 1000 år före Kristus. Den är belägen i en

nordsluttning ungefär fyra kilometer väster om bebyggelsen i Lindefallet. Nordlutan är en gammal klapperbädd, vilken genomsilas av bäckvatten från den närliggande Lindesjön.

Dessa klapperfält är i normala fall att liknas vid sterila stenöknar. Här mellanlagras stenarna av mull, och under detta silar bäckvattnet fram. Läger man örat till marken kan det rinnande vattnet tydligt höras. Trädrötterna når ned till vattnet, som ständigt hålls friskt och livgivande.

De ståtliga lindarna, som dominerar parkens växtlighet, är flera hundra år gamla. Ingen vet med bestämdhet hur de kommit dit, inte ens 71-årige smeden Svante Berg i Lindefallet, som annars känner till det mesta om den märkliga naturparken.

Det ligger en odefinierbar allvarsstämning över Lindefallet, vare sig besöket görs i tidig morgontimme eller i sommarkvällen. Man förnimmar något av andakt. Besökaren känner sin egen litenhet, vilket kan vara nyttigt ibland.

När lindarna blommar i juni samlas skogens humlor i trädskronorna. Ett surr som av hundratals reaflygplan hörs. En del av humlorna dricker sig dödfulla i iver över lindblommornas sötma samt ramlar till marken.

Parken är inte fridlyst. Detta betraktas som en fördel. Vid en fridlysning skulle det personliga intresset bortfalla. Marken ägs av Sven Anderssons storbhus i Enånger. Ägarna är mycket måna om att parken skulle behållas i sitt ursprungliga skick. Den påträngande barrskogen hålls sålunda efter omsorgsfullt.

Skogsfrun är en av de ovanliga örter som växer vid Lindefallet.

Vid en av lindarna, Lindefallet.

En hembygdslös' tankar om hembygden

En debatt i ett aktuellt ämne

På hembygdsmöten brukar man ofta med förtjusning berätta historien om flickan från ett modernt stationssamhälle som skrev: "Jag har ingen hembygd. Jag bor i Bollnäs." Jag anser att flickan har rätt. Och jag kan göra hennes ord till mina. Jag har inte heller någon hembygd. Jag är född i X-stad.

Det beror förstås på vad man lägger in i ordet hembygd. Är det bara en registreringsfråga, får man en hembygd bara genom att skrivas in i en mantalslängd och få en dopattest; då har alla automatiskt en hembygd.

Men om man lägger in *känsla* i begreppet hembygd — om hembygd ska vara en plats där ens hjärta hör hemma — ställer sig saken annorlunda.

Skratta därför inte åt oss hembygdslösa! Vår situation är också verklig. Vi har i realiteten ingen hembygd, därför att vi har ingen bestämd plats, där vårt hjärta har slagit rot.

Hela världen är vår hembygd. Hela världen är vårt fosterland. Vart vi än kommer kan vi finna platser att älska, bygder där vi på ett särskilt, sugande sätt känner oss hemma.

Jag har alltid känt mig rotlös, men på senare år har jag tänkt över det där med rotlösheten lite närmare. Och jag har upptäckt att det trots allt i mitt hjärta finns en liten tveksam rot som sträcker sig ner i den nordiska sommarens frusna mylla. Jag har förstått det när jag har läst Martinson, Ekelöf, La-

gerkvist, Södergran, Aspenström . . . Det landskap som möter oss i den nordiska lyriken är nånting för oss omistligt. Med sitt vemod, sin torftighet, sin sjungande fågelvår, sin korta, ljuva sommar. En slags andlig hembygd att bära med oss ut i världen.

Jag har också eftertänksamt granskat de bygder ute i världen, som har rört vid mina djupaste hjärterötter, fått mig att känna: här skulle jag vilja bo! Jag har funnit att det huvudsakligen har varit tre landskapstyper.

Den första: Det elegiska landskapet. Mjuka kullar med böljande säd. Gamla, lummiga träd, slingrande åar med höga popplar, öppna, ljusa skogsbryn med blommande buskar, vida horisonter. Det pastorala landskapet. Park och haglandskapet. På landskap gör mig så omedelbart lycklig.

Mitt andra landskap är det karga, solstekta hed- och havslandskapet. Havet ger tonen. Den saltmättade luften. Vågornas eviga rytm. Den fria horisonten. Men det är inte vilken kust som helst som sätter själens strängar i dallring. Det ska vara just heden, den fattiga, doftande, torra heden mellan skyddande klippor. Strävt gräs, timjan, malört, blåeld, hedblomster. Att hedens dofter i söder förstärks av rosmarin, isop och lavendel ger livet en extra krydda av glädje, men är inte nödvändigt. Ljung duger också. Och monke och blommande hälletsnara.

Det tredje landskapet är herdelandskapet. Blånande berg. Ren klar luft, lätt att andas. Ljusa fjällskogar av björk eller lärk. Risslande fjällbäckar med kristallklart vatten som slingrar sig nerför fjällslutningarnas blommande ängar. Betande hjordar, klingande koskällor, saftiga, gröna grässlånter med styvmorsviol, smörblommor, mandelblom, ärenpris och gentiana. Det landskapet finns ännu i alperna, i Österrikes berg, högt uppe i Apenninerna.

En viss sorts hus berör mig på samma sätt. Det grå, solstekta timmerhuset, som man finner uppe i bergsbyarna, där hantverket ännu lever. Den långa, låga korsvirkeslängan under sitt bukande halmtak. 1700-talets låga borgarhus eller vita herrgårdsbyggnader. Gamla murade valv, Hannas lilla kyrka i Skåne . . .

Vad är det som gör att en människa känner sig gripen av ett visst landskap?

Under romantiken trodde man att olika människor var skapade för olika typer av landskap. Är det inte i stället så, att våra första starka barndomsintryck är avgörande? Att vi skapar oss en fiktiv hembygd av landskap och miljöer som vi älskat som barn, som under våra första barnår väckt vår känsla och fyllt oss med glädje? Och att vi sedan instinktivt söker den en gång upplevda hembygden överallt i världen?

Jag är född i X-stad. Under hela min barndom längtade jag därifrån. Staden var ful intill förkrosselse. Man fick gå mycket långt bort från stan för att hitta ett vackert hus.

Det måtte finnas något i proportionerna på vissa hus som inger till och med ett litet barn en omedelbar stäm-

ning av tristess och frysande främlingskänsla. Något som är absolut fult. Då hjälper det inte om det är funktionellt och bekvämt. Man fryser i alla fall in i själen. Samtidigt finns det någonting i gamla hus som talar direkt till barnet. Gör att det känns tryggt, att barnet känner sig hemma. Kanske är det måtten, den organiska rytmen. Skönheten, som barnet inte medvetet uppfattar som skönhet utan som vänlighet, trivsel. Rummens och de gamla tingens självklara harmoni.

Men jag hade också andra barndoms-miljöer — kanske ännu intensivare upplevda därför att jag bara var där som gäst. Och det är de landskapen jag sedan sökt överallt i världen. Det är de som genom sin makt över känsla och fantasi blev min hembygd — fast jag inte hade några rötter där. Inget hem, ingen släkt. Bara var där som främling.

Först min morfars gård i Västergötland. En vit herrgård med två låga flyglar under susande lönnar. En gammal park omgiven av en mossbelupen stenmur. Ett kulligt sjölandskap med en slingrande å, med ljusa hagmarker och mjuka, böljande slätter och lockande skogsbryn, där hämplingen sjöng i nyponsnåren och kantarellerna stack upp på sensommaren och karljohanssvamparna svällde i ekarnas skugga.

Här har jag mitt första landskap — det elegiska landskapet.

Det andra är västkusten. Solstekt hed mellan karga klippor, snår av slån och olvon i skrevorna, doft av timjan och malört, stora sjöar av blommande ljung. Eller öppna halländska gräshedder och fäladsmarker.

"Tiden rullar fram över det landskap vi älskar och krossar det öppna, ljusa och väna, dödar skogsbrynnens doftande snår". (Uppland).

Det tredje landskapet är Hälsingland. Med det är det en särskild historia. Min pappa var bondpojke från Hälsingland och hela sitt liv längtade han dit från den platta slätten, där han av en ödets beklagliga nyck fick sin livsgärning.

Han berättade om kvällarna för familjen om Hälsingland. Om de blå bergen, de klara sjöarna, fäbodarna långt uppe i skogen med låga timmerkojor och klingande koskällor. Det blev för mig det romantiska landskapet. Högden av lycka skulle vara att en gång få följa med pappa dit och äta nyplockade

smultron ur renskurade trätallrikar med färsk grädd till . . .

När jag var 6 år gick drömmen i uppfyllelse. Jag fick följa med dit, ensam. Vi badade i sjöarna. Vi sov i rum med stöpplade väggar, i högt uppbäddade sängar med snidade, vackert bemålade solar på gavlarna. Vi vandrade en slingrande stig från byn upp till fäboden, som ännu var i bruk. Jag fick klappa vita, kulliga kalvar och äta nyplockade smultron och dricka nysilad mjölk. Jag fick sitta på fäbodtrappan på kvällen och se ut över de blå bergen och känna

"Vi vandrar en slingrande stig från byn till fjäboden . . ." (Hälsingland).

doften av mandelblom och höra trastsång och klingande koskällor ända tills jag somnade. Och bars in i rummet som doftade av timmer, och bäddades ned mellan grova, hemvävda linnelakan, lycklig ända in i sömnen . . .

Mina tre barndomslandskap hade något gemensamt: de var barnvänliga. Vägar och stigar var mjuka och lätta att springa på för bara fötter. Skogar och hagar var öppna och tillgängliga, fulla av fåglar, blommor och bär. Bäckar och sjöar hade rent, klart vatten. Det var ett levande landskap. Där betade hästar och får, där lekte killingar på stallbacken, där klingade koskällor från skogarna.

Men barndomens — och livets — primära landskapsupplevelser påverkas också i hög grad av bilder och böcker.

För vår generation har Elsa Beskow haft en oerhörd betydelse. Innan man kunde läsa kunde man i timmar sitta och titta på hennes bilder. Hennes landskap var också ljusa, öppna, vänliga. Skogsbrynet med blåsippor och vårens lilla flicka på en grå gårdsgård. En snöig dikesren med mjuk, ullig videung. Öppna gården med en björkskog i bakgrunden. "Och björken fick en slöja av luftigt violett . . ." — tolkar det inte för oss alla den sugande, ömtåliga stämningen i den svenska förvåren?

Det är synd om de barn som inte får uppleva den sortens naturalistiska, miljöskapande barnböcker. Som bara får uppbygga sin själ med Kalle Ankas och Krakel Spektakels mekaniska värld.

Vad jag här kommit fram till är att trots allt har också vi hembygdslösa en hembygdskänsla, skapad av våra tidigaste barndomsupplevelser. Vår hem-

känsla inför vissa landskap beror på ett slags igenkännande. Men vår hembygdskänsla hör inte hemma i ett speciellt landskap utan i en landskapsyp.

Men därför att vi inte har någon förankring i en bestämd bygd är vår ställning just nu mycket prekär. De andra, som älskar en bygd för att de är födda där, för att deras släkt har bott där, för att de är rotfasta där, kan fortsätta att älska den, även om den förändras, förfulas, förvandlas. Men för oss är det anorlunda. Vi kan inte älska det försvunna landskapet — därför att vi älskade en landskapsvision. En stämning. En ton. Och när den förstummas har vår kärlek inget fäste.

När vår tid rullar fram med tunga tankshjul över de landskap vi älskade, krossar det öppna, ljusa, väna, hugger ner träden, dödar skogsbrynets doftande snår, planterar igen de blommande ängarna med mörk barrskog, förgiftar sjöar och bäckar, dödar floder och vattenfall, utrotar smultronställena, blir vi ännu mer urarva än de rotfasta. Vår hembygd blir definitivt tillintetgjord. Vi blir hemlösa. Och drivs ut att söka en hemvist för vårt hjärta i andra land, där det landskap vi älskade ännu lever kvar. Även om vi som Ekelöf drömmer om jaktstället och samtidigt vet att jaktstället bara är en dröm blir vi utarmade. Även en dröm måste ha ett fäste i en levande verklighet. Måste ha liksom en fiktiv möjlighet att kunna realiseras.

Därför är kanske vården om landskapet och naturen för oss hembygdslösa ännu angelägnare än för de andra!

Gun Nihlén

I anslutning till denna artikel vill Bygd och Natur gärna öppna en debatt. För dagen lämnar vi ordet till den kände hembygdsvårdaren, konstnären David Ahlqvist på Gotland, och författarinnan Astrid Lindgren. — Ahlqvist skriver:

Jag förstår Gun Nihlén, den hembygdslösa, som hon en smula patetiskt kallar sig, människan som upplever sina hembygder överallt där landskap och bygd bevarar drag av barndomens visioner. Jag känner ungefär likadant själv. Hembygdens natur och bygd kan bli så våldförd, så förfulad och stillös, att man lider av att färdas i den, att leva i den. Men drömmen om hembygden lever, och den drömmen kan man möta och igenkännande hälsa på andra håll i världen.

Jag tror att de hembygdslösa av Gun Nihléns typ kan göra och också gör värdefulla insatser inom hembygdsvården. De arbetar som konstnären, med visionen inom sig som sporre och förebild. Deras uppsåt är rent, deras längtan efter sina syners realiserande driver dem till verksamhet.

Emellertid är dessa drömmare ofta avskärmade från andra och vill sällan genombryta den vall som hindrar dem att nå vad man kunde kalla medmänsklighet. (De mest intensiva naturdyrkarna är ofta de största misantroperna.)

Trots att jag väl tillhör denna typ känner jag samhörighet även med folket i min bygd, på min ö. Jag upplever en känsla av trygghet när jag kommer hem och talar med dem. Vi känner varandra, vi talar samma tungomål, vi har

i mycket rätt likartade erfarenheter, vi har samma kulturarv. Och även om känslan för arvets värde kan vara olika utvecklad, själva arvet ligger där dock, djupt nere i själarnas gömslen, och formar vår livshållning och egenhet.

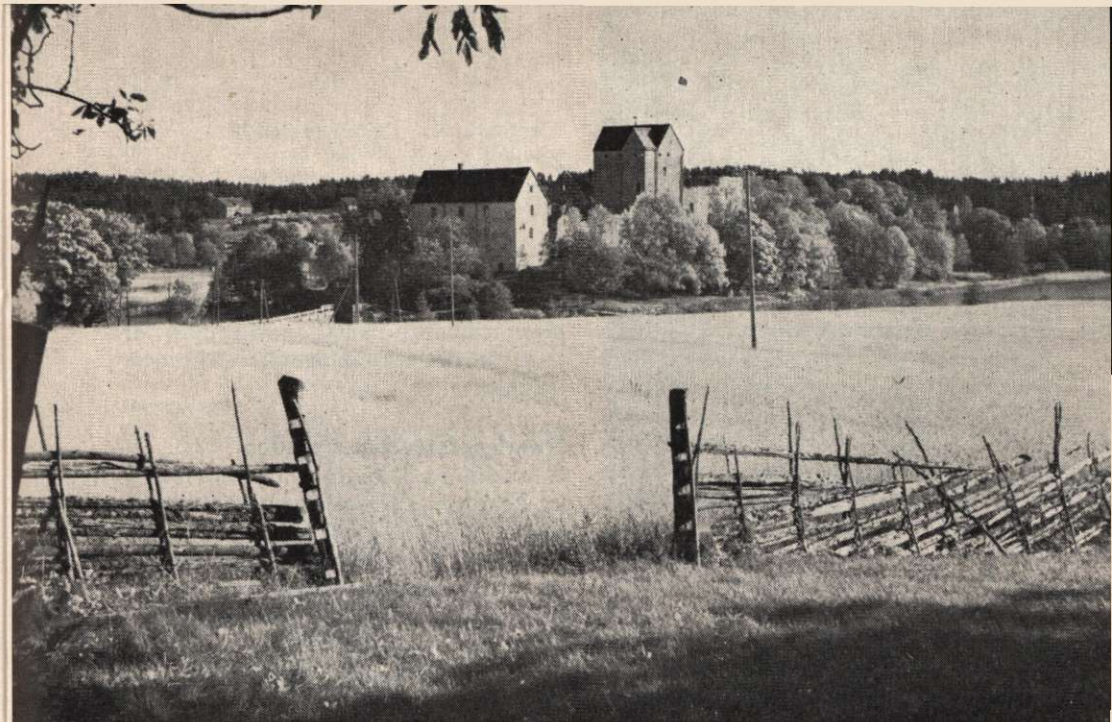
Men främlingskapet kommer man väl aldrig ifrån, och aldrig känns det väl bittrare än när en älskad landskapsbild eller bygdeenhet brutalt skändas, ofta i onödan. Och om såväl ekonomen och teknikern som den hembygdslöse drömmaren gäller det gamla ordet: "Icke kan väl leoparden förändra sina fläckar eller etiopiern sin hud!"

Och här deklarerar Astrid Lindgren sin syn:

Det är någonting i mig som älskar det svenska. Det finns så många underbara, förtrollande sagor i världen, men jag har min rot i svensk natur.

Jag skulle aldrig kunna leva utomlands, jag längtar marken, jag längtar doften av Sverige. De nordiska folksagorna är omistliga med hela sin folkviseton och naturen som skymtar i varje rad bland älvorna, näcken, skogsråt och tomtarna. Kanske tycker jag allra bäst om "Prins Hatt under jorden", men där är så många.

Alla från Sverige, Norge och Finland har ett gemensamt — de vita nätternas poesi. I bakgrunden måste det finnas en barrig stig, en trastdrill, en solnedgång. Och i dem alla får det onda sitt straff, rättvist och skoningslöst. Det finns mycket sorger och mycket mänskiskokunskap i folksagorna, de är aldrig menlösa.

Kastelholms slottsruiner. — Foto: Lehmusto.

Åland — mötesplats 1960

Som vi redan tidigare meddelat kommer nästa sommaring att förläggas till Åland.

Som inbjudare och värd står *Ålands Folkminnesförbund*, vars ledare är den kände skolmannen och ungdomsledaren rektor Jan-Erik Eriksson. Samfundets medlem sedan många år, byggnadskon-sulent Walter Danielsson, kommer också att biträda.

Förarbetena är redan i full gång, och man meddelar oss nu, att sommarmötets deltagare kommer att få besöka det stora natur- och kulturresevat, som nu

planeras vid Nätö i samarbete med Samfundet.

En vän till Samfundet på Åland skriver: "Ni är alla hjärteligen välkomna hit — vi har längtat efter Er och vi skall visa er allt vi har av skön natur och minnesmärken från forna dar, en bit av den svenska kulturen som ger en bild av förra seklet. Men vi hoppas också få visa fram vad vi har och gör på nutidens Åland — det är ingen död provins!"

Vi väntar oss mycket av mötet med denna sällsamma övärld. Vik redan nu 12–14 juni 1960!

Hant i bygderna

Svenska Ungdomsringen

är allt fort en aktiv organisation med verkligt grepp om sina ungdomar. Det visades än en gång, när Stockholmsdistriktet firade sitt 40-årsjubileum den 17 oktober 1959 med en stor fest på Malmen i Stockholm. Där återsåg man några av dessa trogna veteraner, som arbetat under åren med stor hängivelse och utan tanke på ersättning eller ära.

Det var en välarrangerad fest, där stadsfullmäktige representerades av sin vice ordförande Eva Remens, Ungdomsringens riksstyrelse av sin ordförande hr Bertil Dalkrans och sin hedersordförande kamrer Erik Ström, Nordiska Museet av fil. dr Erik Andrén och programchefen Margareta Tullander och Samfundet för Hembygdsvård av fil. dr John Nihlén, som också höll högtidstalet. Han prisade Ringens arbete, som har en särskild betydelse i vår tid, då en tendens till likriktning och slätstrukenhet hotar att ta bort både färg och nyanser. Kanske är det ett tidens tecken, sade Nihlén, att Ungdomsringen fortfarande lever och växer mitt inne i storstaden, där man kanske mest känner behovet av den rikedom och glädje som ett rätt vårdat traditionsarv ger.

Erik Ström överlämnade två förtjänsttecken till Bengt Anderson och Wendel Södervall.

Efter många tal och lyckönskningar och ett roligt underhållningsprogram vidtog uppvisning i folkdanser av både veteranlag och ungdomslag.

Det säger en del om Ringens styrka, att dess Stockholmsdistrikt i dag har 34

föreningar och 2.400 medlemmar. År 1919 var det 6 föreningar och 250 medlemmar.

Hembygdstudier i staden

Den vanföreställningen finns ännu kvar att hembygdsvård och hembygdssstudier endast hör den rena landsbygden till. Att så inte är fallet visar emellertid den livaktighet som hembygdsrörelsen har, inte endast i större städer som Göteborg och Stockholm, utan också i en rad mindre och medelstora städer som Uppsala, Västervik, Kungsbacka och Värnamo för att nämna några av de just nu aktiva.

Ett annat exempel har vi från Ljungby, som startat en studiekurs i hembygdskunskap i samarbete med Ljungby Hembygdsförening och Ljungby lokalavdelning av IOGT:s studieförbund. Man kallar den "Ljungby i hävd och minnen". Då programmet kanske kan intressera även andra städer, återges det här i sammandrag.

Ur stadens krönika i ord och bild
Samling i Hvilan, där Ljungbyfilmer visas och intervjuer med gamla Ljungbybor spelas upp.

Hembygden och vi
Folkskoll. S. A. Sallerfors talar om hembygden och ger glimtar från tider som varit.

"Köpingens fader", hans nybebyggelse i "Gamla stan" och dess slutliga öde

Anförande av Vilhelm Karlsson om Olof Ljungqvarntz och hans byggnadsverk i Ljungby köping. Intervjuer med de äldre cirkeldeltagarna.

Allmogekonstnärer i Sunnerbo på 1700- och 1800-talen

Kvällsbesök i Storstugan i Hembygdspar-

ken. Hembygdsföreningens ordf. Valdemar Ståhlfors berättar om de gamla bonads-målarna i Vrå och visar deras verk.

Ljungby och Sunnerbo i litteratur och krönika

Lokal: Stadsbiblioteket. Vård och berättare: förrädsförvaltare Karl Loby.

En kväll bland gamla minnen i stadens arkiv

Vårdar: Nämndeman Axel Johansson och inkasserare Severin Brunskog.

Varifrån härstammar vi? Något om släktforskning

Socialsyssloman Paul Langemark berättar om arkiv- och släktforskning.

Bland gamla byggnader och historiska minnesmärken i Lagadalen

Föreläsning med bilder i färg av landsantikvarie J. E. Anderbjörk, Växjö.

Vackert och fullt i Ljungby

Inledare: ämneslärare Valdemar Ståhlfors. Rundtur bland fornminnen och märkliga platser i Ljungbybygden

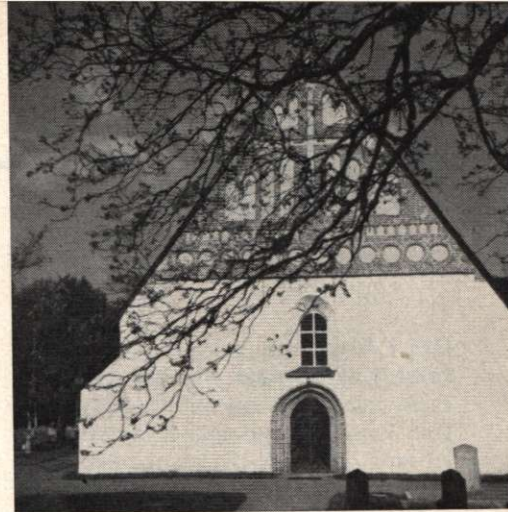
Ciceroner: Nämndeman Axel Johansson och ämneslärare Valdemar Ståhlfors.

Efter varje inledning eller föreläsning följer en stunds överläggning.

Märkligt bildarkiv

Sollefteåortens hembygdsförening har sedan många år vinnlagt sig om att få till stånd ett allsidigt bildarkiv från sitt intresseområde. Insamling har skett dels av fotografier av bortgångna sollefteåbor, dels av bilder från staden och socknen genom tiderna. Dit hör gator, hus och anläggningar av olika slag, dit hör även "vyer", utsikter och foton av vattendrag, forsar och fall, broar och fisken m. m. Hundratals sådana bilder från enskilda givare har hittills insamlats, katalogiserats och delvis förstorats samt inramats. De finns till beskådande i Ådalsbyn.

Men även mera omfattande tillskott har gjorts. Så har ett antal mycket värdefulla foton överlämnats i år från avlidne major Karl Gustaf Erikssons storbhus. Och nu allra sist har en oskattbar samling donerats av en minnesgod f. d. sollefteåbo, 86-åriga stadsträdgårdsmäs-

Pernå kyrka.

taren Robert Hedlund i Lindesberg. Denna synnerligen allsidiga samling omfattar största delen av den serie landskapsbilder som den kände fotografen N. G. Nilson tagit i norrländska bygder från 1880-talet och framöver.

Finländsk hembygdsvård

Delegationen för Hembygdsvård i svenska Finland höll sin första kurs i hembygdsvård på Kuggom folkhögskola i Pernå socken den 9-11 oktober 1959. Det var en allsidig och givande kurs, där både agronom Johan Standertskjöld, magister Irina Matvejew och konsulent Ingel Fontell deltog. En utmärkt föreläsning hölls också av dr C. J. Gardberg om byggnadskulturen. Naturvården, trädgårdskulturen och hembygdsarbetet i allmänhet stod även på programmet. Intresset var stort och diskussionerna livliga, berättar Ingel Fontell i sin rapport från kursen.

Junsele Hembygdsgård

Junsele hembygdsgård är en skattkammare för den som önskar veta, hur bygdens folk levat och bott genom sekler-

Landskapet

VÄRD OCH GESTALTNING

Oro i Älvdalen för att skogsmark blir skjutfält

Flera talare vid sammanträde i Älvdalens kommunalfullmäktige befarade att en stor del av socknens marker skulle annekteras till det föreslagna arméskjutfältet varvid i så fall troligen hela norra besparingsskogen, kronoparken samt enskilda marker och fäbodan norr om Rymån och västerut mot älven kommer ifråga. Detta skulle betyda avsevärt intrång på värdefulla, produktiva skogsområden vilka dock, enligt utredningens utsago, skulle undvikas.

Kamp mot "väg-grisarna"

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har hittills undvikit att vidta rättsliga åtgärder mot dem som grisar ned på rastplatser utmed vägarna, men nu skall det bli annat av. En s. k. servicekommitté

na. Den ligger på Kyrkberget, trivsamt inbäddad i tallskogen. Urmakare Erik Jonsson är dess skapare. I nära 30 år har han arbetat på dess utveckling och sällan sparat sig någon möda att göra den till vad den är — en klenod i junselebygden. Hembygdsgården är Erik Jonssons livsverk.

"Vårt vackra land"

var ämnet för ett föredrag som Samfundets ordförande höll i Enköpings Folkets Hus den 21 oktober 1959 på en sammankomst anordnad av den lokala naturskyddsföreningen. Intresset för na-

med representanter för staten, naturskyddet, turist- och motororganisationer, busstrafiken, oljebolagen m. fl. har inlett en omfattande kampanj. Ertappade syndare kommer att åtalas och det första åtalet är för övrigt redan på väg. Väg- och vatten har träffat avtal med ett stort antal bensinägare att de skall hålla välskötta toaletter för trafikanterna och man skall nu söka träffa ytterligare avtal om toalettanordningar vid vägar som hittills varit utan.

Skånska mossar

Skånska Naturskyddsföreningen har till jordbruksministern riktat en vädjan att exploateringen av Rönneholms- och Agerödmossarna för torvtäkt inte skall tillåtas. AB Svensk Torvförädling har som bekant köpt hela Rönneholms mosse och en mindre del av Ageröds mosse

tur- och landskapsvård är stort i denna del av Uppland, och ett 100-tal deltagare lyssnade till föredraget och såg på färgbilder och film. Föredragshållaren yttrade bl. a.: "Industrin har mer och mer förstått innebörden i begreppet landskapsvård. Landskapsvård och landskapsgestaltning har blivit en av de största uppgifterna för aktuell hembygdsvård. Så småningom kommer både naturskydd och landskapsgestaltning att bestå inte i enstaka, impulsiva aktioner utan i ett medvetet planeringsarbete lika viktigt som den industriella exploateringen."

för c:a 725.000 kr och begärt regeringens godkännande av förvärvet.

Ett upptagande av torvtäkt i avsedd omfattning här kommer givetvis att väsentligt ändra landskapsbilden, påpekar föreningen. Med hänsyn till de stora ekonomiska intressen som här gör sig gällande vill dock föreningen inte enbart på nämnda grund motsätta sig företaget.

Områdena har emellertid ett stort vetenskapligt värde ur såväl arkeologisk som torvgeologisk och botanisk synpunkt.

Björken blir "massaträd"

Bekämpa björken! Så lät det med övertygande kraft från skogsmännen ännu för ett tiotal år sen. Man fick huka sig för bepudringsflyget, som strök fram över björkskogarna i Norrland och Dalarna. Björken, det svenska vemodets sagoträd, skulle den bli kvar blott i några dungar av museal typ till våra efterkommandes bleka nöje? Det har faktiskt sett illa ut länge, men nu vänder given. Björken blir tidningspapper. Redan gnuggar hundratusentals läsare i detta land björken mellan fingrarna, när de vänder sidorna i dagstidningen. Inte överallt, men på många håll. Kvarnsvedens pappersbruk inom Bergslagens famn har en stor anläggning i gång för framställning av halvkemisk massa ur björk. Man tar ut 55–60 ton per dygn och ökar lätt till 100 ton vid behov.

Alm symbol för frihet

Almen är ett av de vanligaste för att inte säga det vanligaste av våra parkträd. Den har i flera år varit ett mode-träd och planterades särskilt flitigt i början av 1800-talet, då den engelska parkstilen började göra sig gällande

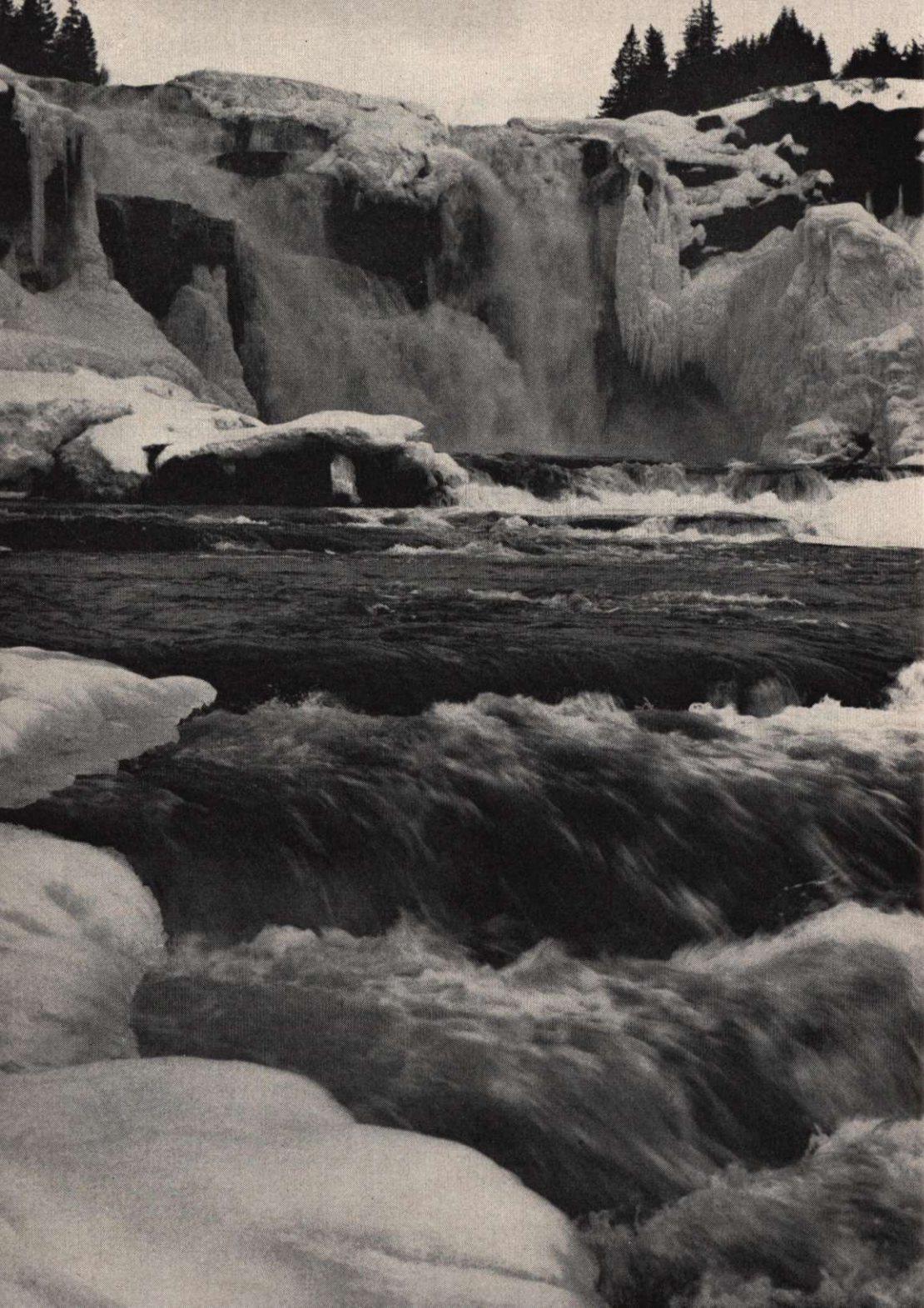
även i de nordiska länderna. Men frö och plantor började importeras från England och Holland redan på 1600-talet, och det finns därför åtskilliga veteraner bland Sveriges planterade almar, bl. a. en jätte med en stamomkrets på 6,6 m. I USA blev almen på 1700-talet en symbol för friheten. Nu har almen drabbats av en allvarlig sjukdom och risk finns faktiskt att trädet kan utrotas, åtminstone inom vissa områden.

Skogslönnen

Skogslönnen, *Acer platanoides*, är inte bara planterad utan också vildväxande i Sverige. Men skogens vilda lönn blir sällan så parant som gårdens vårdträd, och man kan inte heller säga att detta värmekrävande, ädla träd är särskilt vanligt. Man träffar visserligen på enstaka, vildväxande skogslönnar på urjord- och klimatsynpunkt lämpliga lokaler t. o. m. norr om Dalälven, men lönnen har så speciella krav på växtplats och har så svårt att konkurrera med andra, mera robusta barr- och lövträd, att man aldrig ser den i större bestånd.

Skogen och naturvården

'Skogen och naturvården' heter en skrift av länsjägmästare Folke Thörn, vilken skrift är ett sammandrag av de föreläsningar författaren under vintern och våren 1957 höll på uppdrag av Skogsstyrelsen och som berörde naturvården. Dessa föreläsningsprogram upptog fyra föreläsningstimmar av vilka en ägnades åt naturskyddslagets tillämpningar och tre timmar åt ämnet "Skogsmannen och naturvården". Skriften, som kostar 75 öre, utges i serien Från Skogsvårdsstyrelsens arbetsfält på Skogsvårdsföreningens förlag.

KRITIK *och Debatt*

Hur långt skall vi bygga?

Frågan gäller givetvis vattenkraften. I en analys av läget påpekar civilingenjör Olle Gimstedt (Svenska Vattenkraftförningens Publikationer 1959:8) att svaret för tio år sedan var enkelt: All vattenkraft som ensam eller i kombination med ångkraft ger lägre kraftkostnad än enbart värmekraft. Nu blir svaret lika, försätter han, blott att utöver konventionell värmekraft i fortsättningen även atomkraft tas med i kalkylen.

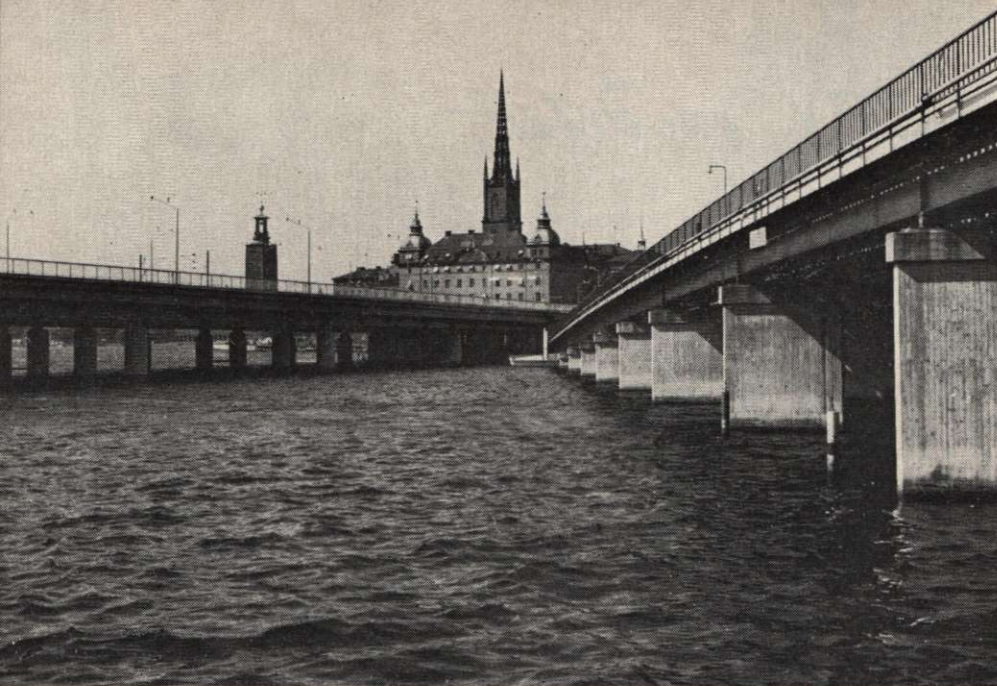
Beträffande Naturvårdsdelegationen och professor Beskows utredning skriver Gimstedt: "Resultatet är en översiktlig redovisning av förhållandena inom de olika vattensystemen i norra och mellersta Sverige med bl. a. angivande av 36 objekt av högsta angelägenhetsklassen. Vidare anges vissa hela flodområden som anses böra undantas från exploatering. En beräkning av vad detta motsvarar i fråga om vattenkraftresurser ger totalt ca 11 miljarder kWh årsproduktion för den första gruppen samt ca 17 à 18 miljarder kWh, om även den senare gruppen medräknas, vilket är omkring hälften av återstående utbyggnadsvärd vattenkraft, om hänsyn tas till nu pågående byggen. Större delen av dessa objekt i den högsta angelägenhetsklassen ligger ur utbyggnadssynpunkt inom programmet för närmaste 10-årsperiod. Detta innebär att något uppskov bara kan tänkas vara möjligt beträffande ett fåtal av dem. I övriga fall bör givetvis tillses att utbyggnaden gör minsta möjliga intrång, och att projekteringen från början utformas med hänsyn härtill, vartill utredningen blir värdefull som orientering."

TV som kulturfaktor

Birger Lundberg skriver i Vi några tänkvärda ord om TV som en ny kulturfaktor. Trots kritik har Lundberg uppskattande ord om TV och anser bestämt att vi här har att räkna med en helt ny kulturfaktor, som man inte kan bortse ifrån. Den har bl. a., säger han, slagit ännu en bräsch i landsbygdens kvardröjande isolering, och den har lyckats skapa en snabb nyhetsbevakning. Som tankeställare för TV i framtiden sätter författaren några ord av Harry Martinson i ett förord till Lennart Nilssons "Liv i hav": - - - "Inte desto mindre känner man ett varaktigt obehag inför den krassa förbrukaranda som dominerar i vår tid och den brist på trofasthet som tycks vara livsluft för all modern snabbutveckling. Därför blir man glad var gång fotografikonsten inriktar sig på ämnesområden kring vilka den kan samla sig till bildmanifestationer utöver tidsflödet. De fotografiska naturböckerna hör till denna grupp. De hjälper oss att dröja vid annat än 'nyheter' och tidskuriositeter. Deras fotografiska bevakning av verkligheten är ägnad det tidlösa". Dessa ord anser Lundberg har ett ärende också till televisionen. Det gäller att fördjupa bildsynen.

Trots allt anser han alltså svensk TV vara på god väg. Den har inom sig stora möjligheter för framtiden och kommer i allt högre grad att bli en kulturfaktor.

BYGD OCH NATUR instämmer. TV måste utnyttjas och förädlas. Det är inte bara i skolorna utan också i det fria bildningsarbetet den kan göra oss

De nya broarna som korsar varann över Stockholms vatten. Här har nästan uteslutande trafiktekniska synpunkter fått avgöra. Estetiska frågor, hänsyn till trevnaden har – som ofta är fallet – fått stryka på foten. Foto: Arkitektur.

tjänster av stora mått. När det gäller naturupplysningen och den rena propagandan i fråga om den skapande landskapsvården o. s. v. har den ännu knappast börjat utnyttjas. Samfundet för Hembygdsvård kommer här på annan plats att framlägga mer preciserade förslag.

Det är fullbordat!

Så lyder tidskriften Arkitekturs rubrik över ett syrligt referat av invigningen av den nya bilbron över Söderström i Stockholm. Tidskriften berättar bl. a.: "Det nya broflaket är 22 meter brett och utgör tillsammans med järnvägsbron och den 1954 färdigställda tunnelbanebron den tredje komponenten i det remarkabla trafikkomplex, som nu utfyller stora delar av Strömmen mellan Sö-

der och Gamla stan. För dem som hitills inte varit i tillfälle att skåda detta trafikbygge på närmare håll visar Arkitektur på denna sida ett urval bilder, som stärker misstanken att det hela väl tillkommit med hjälp av trafikprognoser och räknestickor men knappast varit föremål för några mer väsentliga och nyanserade överväganden. I varje fall har de överväganden som gjorts inte gällt sakens estetiska sida. 'De tre broarnas skapare är liksom de gotiska katedralernas anonym', har en arg man sagt, 'fast av andra anledningar – det är väl ingen som vill stå för eländet'."

BYGD OCH NATUR återger en av de märkliga bilderna, som visar hur hårdhänt Mälardrottningen behandlas för närvarande.

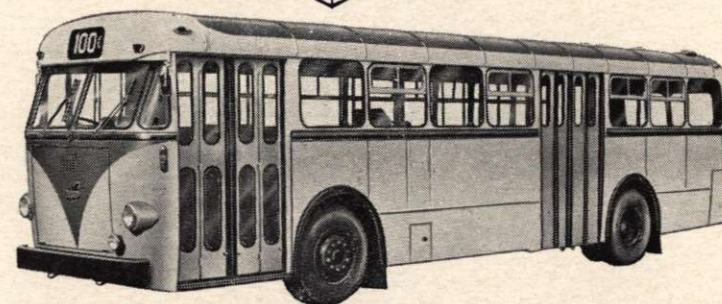

signalerar

SJ, som bedriver såväl förorts- som linje- och turisttrafik, har även i år placerat övervägande delen av sina karossbeställningar hos Hägglunds. Det är naturligt, att ett företag som SJ med så omfattande busstrafik har funnit att bussarna måste specialbyggas för sitt ändamål för att ge bästa trafikekonomi. Hos SJ vet man dessutom sedan gammalt, att Hägglunds stålkaross – med lättmetall i lämplig omfattning – garanterar lång livslängd och minimal underhållskostnad – ett viktigt krav i dagens situation. Hägglunds stålkonstruktion borgar också för betryggande säkerhet – ett krav som ökar i takt med trafiken.

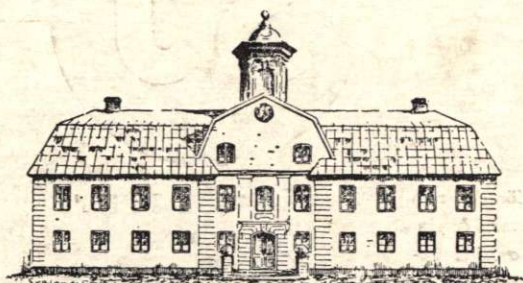
KLART för

HÄGGLUNDS nya **BUSSAR**

AB HÄGGLUND & SÖNER · ÖRNSKÖLDSVIK

Tel. 102 40 – Telex 6050

BERGSLAGETS MUSEUM

vid Falu gruva

Industrihistoriska
och tekniska samlingar
rörande

Stora Kopparbergs Bergslag
i gammal och ny tid

Telefon: Falun 1475

STORA KOPPARBERGS BERGSLAGS AB